

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1955:28

Socialdepartementet

SAMLINGSLOKALER

BOSTADSKOLLEKTIVA KOMMITTÉNS

BETÄNKANDE

IV

Stockholm 1955

Statens offentliga utredningar 1955

Kronologisk förteckning

1. Lag om jordbrukskasserörelsen m. m. Kihlström. 160 s. **Jo**.
2. Stöd åt den mindre och medelstora skeppsfarten. Idun. 280 s. **H**.
- 3 o. 4. Nordiska post- och teletaxor. Idun. 37 s. **U**.
5. Prissättningen på jordbruksprodukter. Bilaga 1. Marcus. 101 s. **Jo**.
6. Vattenvården. Hæggström. 133 s. **Jo**.
7. Det mindre jordbrukets möjligheter att uppnå bättre lönsamhet. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 402 s. **Jo**.
8. Tvätt. Kihlström. 368 s. **S**.
9. Frågan om statsinlösen av stamaktierna i LKAB. Marcus. 181 s. **Fi**.
10. Vidlyftiga rättegångar. Norstedt. 72 s. **Ju**.
11. Psykologisk utbildning och forskning. Idun. 324 s. **E**.
12. Rationalisering av sjukhusdriften. Kihlström. 283 s. **I**.
13. Utlandstransaktionerna och den svenska ekonomin. Av B. Metelius. Idun. 245 s. **Fi**.
14. Yrkesskolornas handelsundervisning m. m. Marcus. 489 s. **E**.
15. Detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Kopparbergs och Gävleborgs län. Kihlström. 47 s. **K**.
16. Pris och prestation i handeln. Idun. 478 s. **H**.
17. Sekretessen vid förundersökning i brottmål. Kihlström. 92 s. **I**.
18. Undersökningar rörande små avloppsreningsanläggningar. Victor Petterson. 105 s. **I**.
19. Administrativt rättsskydd. Kihlström. 104 s. **Ju**.
20. Det döva barnets språk- och talutveckling. Idun. 88 s., 2 pl. **E**.
21. Tekniska skolutbildningen. Idun. 592 s. **E**.
22. Detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens län. Kihlström. 60 s. **K**.
23. Busslinjeutredningen. 2. Betänkande rörande översyn av vissa bestämmelser i 1940 års förordning angående yrkesmässig automobiltrafik m. m. jämte förslag till lag angående företag, som driva yrkesmässig trafik med omnibus. Katalog och Tidskriftstryck. 142 s. **K**.
24. Ny bagerilag. Arbetstidsutredningens betänkande. 6. Beckman. 98 s. **S**.
25. Finanspolitikens ekonomiska teori. Hæggström. 403 s. **Fi**.
26. Flygfotogrammetrisk verksamhet. Gummeson. 216 s., 5 kartor. **Jo**.
27. Förslag till ny förordning om erkända arbetslöshetskassor m. m. Norstedt. 264 s. **S**.
28. Samlingslokaler. Beckman. 190 s., 14 s. pl. **S**.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E** = ecklesiastikdepartementet, **Jo** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1955:28

Socialdepartementet

SAMLINGSLOKALER

*Bostadskollektiva kommitténs
betänkande IV*

K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI
STOCKHOLM 1955

STATENS BIBLIOTHEK

1875

SAMLINGSLOKALER

Beskrivelse af Samlingens

Indretning

1875

1875

Innehåll

<i>Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet</i>	7
Kap. 1. FRITIDEN	9
<i>Inledning</i>	9
1945 års riksdagsskrivelse om fritidscentra — 1937 års samlingslokalskommitté — Ungdomsvårdskommitténs betänkanden — 1946 års skolkommision — Utredningar i nykterhetsfrågor m. fl.	
<i>Fritiden och dess användning</i>	11
Arbetstidens begränsning — Fritiden inom äldre och yngre åldersgrupper — Böcker och annan läsning, radio, slöjd, nöjen, föreningsliv m. m.	
<i>Viktiga faktorer i fritidslivet</i>	15
Förenings- och bildningsverksamhet — Ungdomens fritidsverksamhet — Fritidslivet inom olika åldersgrupper — Teater, musik och konst — Nöjeslivet.	
<i>Sammanfattande överblick över behovet av fritidslokaler</i>	21
Kap. 2. TILLGÅNGEN Å SAMLINGS- OCH FRITIDSLOKALER.....	24
1. <i>Lokalbeståndet</i>	24
Missionshus — ordenshus — Folkets Hus — medborgarhus, samhällscentra — bygdegårdar — hemgårdar — ungdomsgårdar — studiehem — fritidsrum i fastigheter — personalrestauranger — Folkets Park; idrottsanläggningar — skolor — kommunala sammanträdeslokaler — bibliotek — biografer — församlingshem.	
2. <i>Riksorganisationerna för lokalfrågor</i>	36
Våra gårdar (nykterhetsrörelsens samlingslokaler) — Folkets Husföreningarnas Riksorganisation (FHR) — Bygdegårdarnas Riksförbund, LBF.	
3. <i>De allmänna samlingslokalernas ekonomi</i>	41
<i>Kapitlet illustreras med planer och perspektiv av olika anläggningar.</i>	
Kap. 3. BRISTLÄGET	46
Bristen på samlingslokaler i olika bygder	46
Bostadskollektiva kommitténs enkät bland olika organisationer	49
Enkät bland städer, köpingar, municipalsamhällen och landskommuner	54
Enkät bland hemkonsulenter och lanthushållsskolor	59
Sammanfattning	61

Kap. 4. SÄRSKILDA TYPER AV SAMLINGS- OCH FRITIDSLOKALER

1. <i>Ungdomsgårdar</i>	
Ungdomsvårdskommitténs och andra tidigare utredningar.....	63
Kommunal praxis: Stockholm, Göteborg, Malmö	64
Sammanfattande värdering.....	68
2. <i>Fritidslokaler i bostadsfastigheter</i>	69
Erfarenheter av olika hobbylokaler: HSB:s undersökning 1947	70
HSB:s undersökning 1952 i samråd med bostadskollektiva kommittén	73
Organisationen i olika orter	74
Sammanfattande värdering.....	76
3. <i>Skolornas användning som samlings- och fritidslokaler</i>	78
Allmänna synpunkter.....	78
Skolkommisionens program	79
Gällande regler om upplåtelser av skollokaler	81
Skollokalernas upplåtelse i praxis	82
Skolornas egen fritidsverksamhet	83
Olika synpunkter på upplåtelser av skollokaler.....	85

Kap. 5. GEMENSAM ANVÄNDNING AV LOKALER FÖR OLIKA BEHOV

Samhällscentrum och fritidscentrum	88
Skolans utformning med hänsyn till lokalernas dubbla användning...	90
Kommitténs yttrande	94
Illustrerad redogörelse för olika kombinationer mellan skola och samlingslokal i praxis	96

Kap. 6. LOKALA PLANERINGS- OCH ORGANISATIONSFRÅGOR

Utvecklingstendenser av betydelse för det allmännas engagemang i fritidsfrågorna	108
Den kommunala kompetensen	109
Rätten att exproprieras mark för samlingslokaler.....	112
Kommunal praxis vid behandling av samlingslokalsfrågorna	113
Riktlinjer för den kommunala handläggningen av sådana frågor.....	116
Det kommunala ansvaret	120
Allmänna synpunkter på den kommunala organisationsfrågans lösning	122

Kap. 7. STATLIGT STÖD ÅT ALLMÄNNA SAMLINGSLOKALER OCH FRITIDSLOKALER

1. <i>Riksdagsbehandlingen av frågan om statligt stöd åt allmänna samlingslokaler</i>	124
2. <i>Grunderna för statligt stöd åt allmänna samlingslokaler, bidrag och lån</i> ..	128
Understöd åt allmänna samlingslokaler genom lotterimedel, tipsmedel, allmänna arvsfonden m. fl.	131
3. <i>Statsunderstödet otillräckligt; framställningar om ändrade grunder</i>	134
1951 års framställning från länsstyrelserna i Västerbotten och Norrbotten; remissyttranden häröver	134
4. <i>Riksdagsskrivelse 1954 om översyn av grunderna för samlingslokalslånen</i>	142

5. <i>Kommitténs yttrande och förslag</i>	144
Begreppet allmänna samlingslokaler	144
Föreslagna grunder för det allmännas stöd åt samlingslokaler	146
Fråga om särskilt bidrag till renovering av äldre samlingslokaler.....	151
Kalkyler	152
Belåning av fastigheter med bostäder, samlingslokaler m. m.	153
Gemensam användning av lokaler	154
Fråga om finansiellt stöd åt lokaler för religiösa ändamål	155
Saneringsdelegationens förslag	157
Jämkningsav villkoren för samlingslokalslån ifråga om uthyrnings- lokaler	159
Bidrag av arvsfonden m. m.	160
Bidrag till inventarier för fritids- och samlingslokaler	160
Av kommitténs förslag föranledda författningsändringar.....	164

Kap. 8. CENTRALA ORGANISATIONSFRÅGOR

Prövningen av lånefrågorna enligt 1937 års kommittéförslag och 1942 års riksdagsbeslut	165
Statens nämnd för samlingslokaler	167
Samordningen med bostadsbyggandet.....	169
Samningslokalsnämndens ställning	170
Kommitténs förslag	171

SAMMANFATTNING	174
----------------------	-----

AV KOMMITTÉN FRAMLAGDA RIKTLINJER OCH FÖRSLAG RÖ- RANDE SAMLINGSLOKALSFRÅGORNAS HANDLÄGGNING	188
<i>Särskild mening av herr Johnson</i>	189

*Till Herr Statsrådet och Chefen för
Kungl. Socialdepartementet*

Den 30 juni 1948 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för socialdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga för utredning rörande kollektiva anordningar inom bostadsområden m. m.

Med stöd av bemyndigandet tillkallade departementschefen den 23 september 1948 dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare, f. borgarrådet, fil. dr *Yngve Larsson*, rektor *Ester Arfwedson*, fru *Rosa Dyring*, dåvarande kommunalborgmästaren *August Johnson*, organisationschefen *Sven Kypengren*, numera stadsbyggnadsdirektören *Göran Sidenblad* samt fil. lic. fru *Brita Åkerman Johansson*, varjämte åt Larsson uppdrogs att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete. De sakkunniga har antagit benämningen Bostadskollektiva kommittén.

Som huvudsekreterare i kommittén har fr. o. m. den 1 november 1948 till den 1 oktober 1953 tjänstgjort pol. mag. *Göran Tegner* samt fr. o. m. den 12 oktober 1953 t. o. m. den 30 april 1955 förste byråsekreteraren *Olle Melin*. Sekreteraren *Alexej Pellijeff* har tjänstgjort som kommitténs biträdande sekreterare.

I enlighet med departementschefens direktiv har utredningsarbetet grupperats kring vissa huvudsektorer av hushållsarbete och familjeliv, såsom hemhjälp, klädvård och tvätt, matlagning och butiksservice, anordningar för barntillsyn, fritidslokaler, samt kollektivhus. Därvid har kommittén funnit det praktiskt att redovisa vissa av dessa utredningar i form av delbetänkanden. Sålunda har kommittén tidigare överlämnat ett betänkande om hemhjälp (SOU 1952: 38), ett betänkande om kollektivhus (SOU 1954: 3) samt ett betänkande om hushållens tvättproblem (SOU 1955: 8).

Kommittén har vidare jämlikt sitt uppdrag ägnat uppmärksamhet åt frågan om fritidslokaler och mindre samlingslokaler. Till grund för den föreliggande utredningen har kommittén kunnat lägga enkätmaterial från olika organisationer, kommunala myndigheter samt andra offentliga institutioner. Därjämte

har de samlingslokalsbyggande folkrörelsernas centrala organ i avsevärd omfattning bidragit med uppgifter och synpunkter på frågan. Insamlingen och sammanställningen av materialet har för kommitténs räkning utförts av fil. kand. *Gunnar Åsvärn*. Såsom utredningsman för betänkandet har anlitats kommitténs biträdande sekreterare *Alexej Pellijeff*.

Arkitekt SAR *Lennart Holm* har biträtt särskilt vid utarbetandet av avsnitten om användningen av skolornas utrymmen som samlings- och fritidslokaler.

Till kommittén har Kungl. Maj:t överlämnat vissa till socialdepartementet inkomna framställningar berörande kommitténs uppdrag, nämligen dels den 19 oktober 1951 en framställning från 1951 års prästmöte i Stockholms stift angående översyn av bestämmelserna om bidrag och lån för anordnande av allmänna samlingslokaler i syfte att dessa bestämmelser även komme att gälla religiösa sammanslutningar, dels ock den 22 oktober 1952 en framställning från länsstyrelserna i Västerbottens och Norrbottens län den 24 och 30 november 1951 om utredning för att åstadkomma gynnsammare villkor för statsunderstöd till samlingslokaler, jämte häröver avgivna yttranden. Dessa remisser torde få anses besvarade med vad kommittén i detta betänkande anført och föreslagit (se kap. 7).

I anledning av 1954 års riksdags skrivelse till Kungl. Maj:t om översyn av stödet till allmänna samlingslokaler överlämnade kommittén den 13 januari 1955 till Herr Statsrådet en V. P. M. innefattande de förslag till ändringar i gällande lånebestämmelser som kommittén vill framlägga.

Kommittén får härmed överlämna sitt betänkande IV med utredning och förslag om samlings- och fritidslokaler. I detta betänkande ingår såsom kap. 7 nyssnämnda V. P. M.

I betänkandets slutbehandling har deltagit kommitténs samtliga ledamöter.

Särskilt yttrande har därvid avgivits av undertecknad *Johnson*.

Stockholm den 27 maj 1955.

Yngve Larsson

Ester Arfwedson

Rosa Dyring

August Johnson

Sven Kypengren

Göran Sidenbladh

Brita Åkerman Johansson

/ *Olle Melin*

Alexej Pellijeff

KAPITEL I

Fritiden

Inledning

Enligt sina direktiv skall bostadskollektiva kommittén — vars allmänna uppdrag gäller lokaler för gemensamma ändamål, ägnade att tjäna som komplement till bostäderna — bl. a. ägna uppmärksamhet åt sådana anläggningar, som ger förutsättningar för föreningsliv och sällskaplig samvaro samt för fritidssysselsättningar för olika åldersgrupper. I första hand skall kommittén uppmärksamma gemensamhetsanordningar som direkt kompletterar bostäderna och underlättar familjernas dagliga liv; bland dessa nämnes särskilt fritidslokaler för ungdom och mindre samlingslokaler. Utredningen skall avse olika bebyggelsetyper och olika samhällestyper samt omfatta en bedömning av de allmänna ekonomiska förutsättningarna för dylika anläggningar liksom även formerna för finansiering och förvaltning av dem. Därjämte skall kommittén granska den statliga bidrags- och lånegivningen på detta område och överväga behovet av en permanent statlig rådgivande verksamhet för planläggning av dylika anläggningar.

I kommitténs direktiv hänvisas till en den 16 mars 1945 av 1941 års befolkningsutredning ingiven framställning om allsidig utredning av frågan om gemensamhetsanläggningar och fritidscentra. Dessa frågor upptogs även, med anledning av väckta motioner, av 1945 års riksdag, som i skrivelse till Kungl. Maj:t anhöll om utredning i samma ämne som befolkningsutredningen angivit: frågan om statsunderstöd till lokaler för föreningsverksamhet och fritidssysselsättningar av olika slag borde underkastas en utredning, och denna borde även omfatta andra slag av anläggningar för kollektivt nyttjande. I de motioner, som låg till grund för riksdagens skrivelse, underströks, i huvudsaklig anslutning till av ungdomsvårdskommittén framförda synpunkter och förslag, att begreppet samlingslokaler — som dithills betraktats övervägande med hänsyn till föreningslivets behov — borde vidgas till att omfatta fritidscentra, med utrymme för alla olika slag av fritidssysselsättningar och lokalt samordnade med andra allmänna lokalbehov (se härom nedan särskilt sid. 89 ff.)

Bostadskollektiva kommitténs uppdrag avser frågor om lokaler för förenings- och fritidsverksamhet men innefattar däremot icke de psykologiska, pedagogiska och allmänt kulturpolitiska problem som verksamheten avser, ej heller därmed sammanhängande organisatoriska och ekonomiska

spörsmål. Möten och sammanträden i allmänt medborgerliga frågor, de fria folkbildningsrörelserna och fritidssysselsättningar i olika former, vilka alla förutsätter samlingslokaler och större och mindre fritidslokaler, utgör emellertid den bakgrund mot vilken kommittén haft att ta ställning till spörsmål om samhällenas utrustning med olika slag av sådana lokaler. Då de samhällsproblem som här möter i olika sammanhang varit och alltjämt är föremål för andra offentliga utredningar, torde den följande framställningen av denna bakgrund kunna begränsas till en kortfattad översikt.

Bland tidigare utredningar av hithörande frågor torde främst böra nämnas 1937 års *samlingslokalskommittés* betänkande (SOU 1939: 30), som låg till grund för Kungl. Maj:ts proposition till 1942 års riksdag med förslag till grunder om bidrag och lån av statsmedel till allmänna samlingslokaler, ävensom till vissa ändringar i expropriationslagstiftningen i syfte att underlätta förvärv av mark för samlingslokaler. I betänkandet gavs en översiktlig redogörelse av föreningslivet och dess behov av lokaler samt av tillgången på lokaler av olika slag. På grundval av omfattande enkäter belystes bristen på allmänna samlingslokaler. De behov som främst motiverade det föreslagna statliga stödet gällde det medborgerliga livet och det fria folkbildningsarbetet; samlingslokalerna ansågs jämväl nödvändiga för att ge nöjeslivet »en högre standard och ett rikare innehåll». För kommitténs förslag och riksdagsbehandlingen av denna fråga redogöres närmare här nedan i kap. 7.

Av betydelse för belysningen av ungdomsverksamhetens lokalbehov är vidare *ungdomsvårdskommitténs* analyser av ungdomens samhällsanpassning och de problem och svårigheter, som i det moderna samhället möter ungdomen i skolan, i arbetet och på fritiden. Den direkta anledningen till att ungdomsvårdskommittén tillkallades (1939) var den oro, som i den offentliga debatten, inte minst inom riksdagen, givit sig tillkänna på grund av stegrad brottslighet bland ungdomen och missförhållanden förbundna med det offentliga nöjeslivet. De direktiv som blev vägledande för ungdomsvårdskommitténs arbete avsåg emellertid en förbättrad ungdomsvård överhuvudtaget. Tyngdpunkten i arbetet härför borde enligt direktiven läggas på de positiva åtgärderna, och ungdomsvården borde alltjämt i största möjliga utsträckning bygga på frivilligt personligt arbete inom våra folkrörelser, vilkas arbete borde på ett effektivt sätt stödjas av samhället.

Problemen kring fritidens gestaltning har av ungdomsvårdskommittén behandlats i tre betänkanden, nämligen »Stöd åt ungdomens föreningsliv» (SOU 1944: 31), »Ungdomen och nöjeslivet» (1945: 22) och »Ungdomens fritidsverksamhet» (1947: 12) samt därjämte även i ett slutbetänkande »Ungdomen möter samhället» (1951: 41). Kommittén har i slutbetänkandet understrukt, att ungdomsproblemen svårligen kan isoleras från samhällsfrågorna i övrigt och att de svårigheter som möter ungdomen även återfinnes, ehuru med olika betoning, inom andra åldersgrupper. Till de syn-

punkter och förslag beträffande fritidsverksamhet och fritidslokaler, som ungdomsvårdskommittén framfört, återkommer bostadskollektiva kommittén i det följande (se särskilt kap. 4).

Även om frågor om lokaler för ungdomsverksamheten på senare år fått en särskild aktualitet har det för bostadskollektiva kommittén sett sig naturligt att behandla lokalfrågorna för *alla* åldersgrupper, då lokalerna i stor utsträckning kan utformas lika och begagnas gemensamt av olika åldersgrupper och för olika slag av verksamhet. Mångenstädes kan det visserligen vara nödvändigt att anordna särskilda lokaler för ungdomsverksamheten (ungdomsgårdar), men även dessa bör enligt kommitténs mening betraktas såsom allmänna samlingslokaler och i denna egenskap vara likställda med andra samlingslokaler när det gäller det allmännas stöd till finansieringen (se härom vidare kap. 7). De av ungdomsvårdskommittén föreslagna fritidsgårdarna var avsedda att samla både äldre och yngre.

Frågan om olika slag av fritidssysselsättningar och därmed sammanhängande lokalproblem har, förutom av ungdomsvårdskommittén, berörts även av bland andra 1946 års skolkommision (SOU 1948: 27), utredningen för hem- och familjefrågor (SOU 1947: 46), 1944 års nykterhetskommitté (SOU 1952: 12, 53) samt av olika utredningar i nykterhetsfrågor i anslutning till 1953 års riksdagsbeslut (se härom vidare redogörelsen i kap. 7). Kulturellt betydelsefulla sidor av frågan om fritidens användning har vidare behandlats i samband med statens stöd åt de fria folkbildningsrörelserna, den statliga bokutredningen m. fl.

Kommunala utredningar, främst i Stockholm, Göteborg och Malmö, har även givit belysande material till bedömning av fritidsverksamhetens lokalfrågor.

Fritiden och dess användning

Arbetstidens förkortning och förändringarna i familjens och hushållens funktioner har under det senaste halvsekle gjort det möjligt för allt större grupper i samhället att vid sidan av yrkes- och hemarbete i ökad utsträckning ägna sig åt sådana sysselsättningar, som inte direkt har med den materiella försörjningen att göra. Förändringarna i riktning mot ökad fritid har möjliggjorts av den tekniska och organisatoriska utvecklingen inom näringslivet med åtföljande produktivitetstegring.

För de anställdas del har avtal och lagstiftning om arbetstidsförkortning medverkat till att i denna form sprida produktivitetstegringens vinster till de stora folkgrupperna. På 1910-talet begränsades arbetstiden inom industrien avtalsvägen till 9 à 10 timmar per dag. Efter första världskrigets slut realiserades 1919 arbetarrörelsens gamla krav på lagstadgad 8-timmars arbetsdag genom provisorisk lagstiftning, som 1930 blev permanent.

Vidare antogs exempelvis en lantarbetstidslag 1936; år 1939 tillkom en arbetstidslag för detaljhandeln. Semesterfrågan berördes först i arbetarskyddslagen 1931, och den första egentliga semesterlagen, som stadgade 12 dagars semester, antogs 1938. Den senaste stora reformen på detta område är 1953 års utvidgning av den lagstadgade semestern till tre veckor.

Även för självständiga företagare har produktivitetsökningen i betydande grad kunnat tagas ut i form av ökad fritid. Så t. ex. inom jordbruket, som genom snabbt ökande användning av maskinella hjälpmedel fått minskat behov av manuella arbetsinsatser.

För framtiden har man att räkna med ytterligare begränsning av arbetstiden. I flera fack har den lagstadgade 48-timmarsveckan genom avtal eller särbestämmelser begränsats till 40 timmar och i något fack gäller sommartid avtalsmässigt fria lördagar. En statlig utredning av möjligheterna till generell begränsning av arbetsveckans längd har igångsatts sommaren 1954.

Den betydande förkortning av tiden för yrkesarbete, som denna utveckling medför, är givetvis icke liktydig med en motsvarande förlängning av den tid som ägnas åt vila och rekreation, förströelser och nöjen. Den vunna fritiden utfylles i avsevärd omfattning av arbete i andra, friare former, måhända främst av sysslor inom hemmet, tillsyn och fostran av barnen o. d., samt av bildningsarbete i olika former, ofta i yrkesutbildande syfte. Såsom fritidssysselsättning i ordets vanliga mening kan ej heller betecknas de olika former av medborgerlig aktivitet, som ett demokratiskt samhällsskick förutsätter, t. ex. fullgörande av offentliga uppdrag, åhörande av och deltagande i föredrag och debatter, arbete inom politiska och fackliga organisationer, yrkessammanslutningar och liknande.

Till större delen tillbringas den ökade fritiden i hemmet. Böcker, tidningar och tidskrifter har i vårt land nått en mycket stark spridning; värdet av bokinköpen uppskattades av bokutredningen till ca 130 milj. kronor årligen, omsättningen av tidskrifter och veckotidningar till 60 milj. kronor. Redan dagspressens sammanlagda medelnettopplaga uppgår till 3 628 500 (vardagar första halvåret 1954). Antalet radiolicenser var i mars 1955 2 407 667, motsvarande runt en radio för var tredje person. Att läsa, att lyssna och att lära torde vara de främsta sysselsättningarna under fritiden, och detta sker väsentligen i hemmet. Erfarenheter från andra länder gör det sannolikt, att televisionen kommer att öka den del av fritiden som tillbringas i hemmet.

I stor omfattning är emellertid de sysselsättningar som tar fritiden i anspråk mer eller mindre kollektivt ordnade och knutna till lokaler utanför bostaden. Den fria bildningsverksamheten, med stöd av bibliotek, föredrag, studiecirkel och liknande, behöver särskilda lokaler; detsamma gäller givetvis även den medborgerliga aktiviteten, som kräver samlingssalar och sammanträdesrum. Teater och musik, för att icke tala om bio, är knutna till lokaler utanför hemmen. Många former av hobbyverksamhet, prak-

tiska kurser av olika slag är likaså i regel av kollektiv art och förutsätter särskilda lokaler. Den populäraste av alla fritidssysselsättningar, idrotten, kräver självfallet anordningar i form av utomhusanläggningar och lokaler, vilka emellertid icke tillhör begreppet fritidslokaler i den mening kommittén har att fatta begreppet. Slutligen kan också sällskapslivet i form av större tillställningar, familjehögtider, dans o. d. ha särskilda lokalbehov utanför hemmet.

Hur den ökade fritiden användes har varit föremål för åtskilliga undersökningar. Några belysande uppgifter må här lämnas.

Självfallet är skillnaderna i fritidsvanor olika folkgrupper emellan betydande. Av vikt är främst den skillnad, som föreligger mellan de vuxnas och ungdomens fritidsanvändning och som bl. a. tar sig uttryck däri, att de vuxna till övervägande del är hemma under fritiden, medan ungdomen i större utsträckning tillbringar sin fritid utanför hemmet.

En av bokutredningen i januari—februari 1949 genomförd riksomfattande intervjuundersökning rörande fritidens användning visade, att de vuxna hade ca 70 % av sina fritidssysselsättningar förlagda till hemmen.¹ Enligt en tidigare gallupundersökning i Stockholm (en vecka i november 1946) var likaså ungefär två tredjedelar av de vuxnas fritidstillfällen förlagda till hemmen.

För de ogiftas del var procenttalet enligt bokutredningens undersökning 65—70 % mot 80—85 % för de giftas. För personer i åldersgruppen 20—29 år var andelen hemmasysselsättning 70—75 %, medan motsvarande siffra för åldersgruppen 40 år och däröver var 80—85 %. Skillnaderna mellan könen och mellan olika socialgrupper var relativt obetydliga.

Den fritid som tillbringas i hemmen ägnas helt naturligt till stor del åt vila eller umgänge med familjen. Den snabba ökningen i konsumtionen av böcker, tidningar och tidskrifter och framför allt radions utbredning torde emellertid under de senaste decennierna ha medfört stora förändringar i fritidsvanorna.

Enligt bokutredningens intervjuundersökning 1949 hade ungefär 40 % av de intervjuade lyssnat på radio eller läst dagen före intervjutillfället. Ungefär 15 % av »hemmasysselsättningarna» bestod av handarbete, slöjd eller liknande. Några få procent avsåg studier, kortspel och annat, medan återstoden — 25 à 30 % — avsåg umgänge med familjen eller vila.

Bland de sysselsättningar man ägnar sig åt under den fritid, som tillbringas utanför hemmet, dominerar säkerligen för de vuxnas del, när det gäller landet som helhet, besök hos vänner och bekanta. I storstäderna och särskilt bland de nyinflyttade i storstädernas förortsområden synes biosöken vara den vanligaste fritidssysselsättningen utanför hemmen.

Rent tidsmässigt har varken föreningsliv, friluftsliv eller nöjen relativt

¹ Bokutredningens gallupundersökning 1949. Jfr SOU 1952: 23. Procentalen avser svaren på frågan: »Vilket av detta gjorde Ni i går?» (ej redovisade i betänkandet).

sett någon större omfattning. Enligt bokutredningens undersökning från 1949 upptog föreningssammanträden och religiösa möten ca 3 % av alla redovisade fritidssysselsättningar, medan friluftsliv, idrott och promenader upptog ca 4 % och nöjen av olika slag ca 5 % av alla fritidssysselsättningar.

Som exempel på en någorlunda exakt statistisk registrering av fritidens användning förtjänar resultaten av en intervjuundersökning 1949—50 bland invånarna på Hägerstensåsen i Stockholm att här redovisas. Vid denna undersökning tillfrågades de vuxna om de »varit ute på bio, studiecirkel, dans eller något annat någon kväll under de sista 14 dagarna». Av svaren på denna fråga framgick, att drygt en tredjedel av de tillfrågade inte varit ute någon gång under 14-dagarsperioden och att nära två tredjedelar varit ute högst en gång.

Beträffande utebesökens art visade undersökningen att runt en tredjedel gällde bio. Därefter kommer i rangordning teater eller konsert (9 %), dans (9 %), studiecirkel (8 %), hobbyverksamhet, föreningsbesök och gymnastik eller idrott.

Nöjeslivet synes spela en större roll i dessa nya bostadsområden än i riket som helhet, men sammanlagt bortåt 40 % av utebesöken gällde dock studiecirkel, bibliotek, religiösa eller andra möten och föreningssammanträden, syjunta eller hobbyverksamhet.¹

Dessa stickprovsundersökningar, liksom även andra liknande, synes sammanfattningsvis ge vid handen, att de vuxnas fritidstillfällen till något sådant som två tredjedelar förläggs till hemmet. Av den återstående tredjedelen ägnas under vinterhalvåret i landet som helhet inemot hälften åt förenings-, studie- och hobbyverksamhet. Egentliga nöjen omfattar endast några få procent av den fria tiden, detsamma gäller den fysiska rekreationen. Nöjesliv och idrott spelar tydligen icke den dominerande roll som stundom antages. I de större städerna leder de talrikare tillfällena till förströelse och nöjen naturligen till att sådana sysselsättningar här tar en större del av fritiden.

För ungdomens del ger en undersökning företagen i Stockholm våren 1943 belägg för att dess fritidsvanor påtagligt avviker från de vuxnas.² Enligt denna undersökning tillbragtes i genomsnitt två tredjedelar av samtliga kvällar utanför hemmen. En viss skillnad förelåg enligt undersökningen mellan könen, i det att flickorna tillbringade 60 % av kvällarna borta mot 74 % för pojkarna. Liknande stickprovsundersökningar i andra delar av landet visar i huvudsak samma resultat. Av fritiden ägnar ungdomen en betydligt större del åt nöjen, sport och friluftsliv än de vuxna.

Att döma av en av ungdomsvårdskommittén företagen intervjuundersökning 1945 i kommuner av olika typer, från ren landsbygd till storstad, går majoriteten av de tillfrågade någon gång varje månad på bio. Nöjesfrekvensen är genomgående större i städerna än på landsbygden, naturligt

¹ Edmund Dahlström, Trivsel i Söderort, ak. avh., Sthlm 1951.

² Ungdomsundersökningen 1944, utförd för ungdomsvårdskommittén, SOU 1945: 22.

nog med hänsyn till de större möjligheter städerna erbjuder. Ifråga om de olika slag av fritidssysselsättningar som sammanfattas under begreppet hobbies — sport och idrott, kulturell verksamhet, slöjd och annan praktisk verksamhet — framgår av en i ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande redovisad undersökning, att fritidssysselsättningar av denna art är något vanligare i städerna än på landsbygden. Bland de manliga ungdomarna har två tredjedelar av de yngre (14—17 år) och drygt hälften av de äldre (18—22 år) någon hobby som de vanligen ägnar sig åt en gång i veckan. För kvinnornas del är denna andel i båda åldersgrupperna drygt hälften. Sport och idrott har naturligtvis en väsentligt större attraktionskraft på ynglingar än på flickor: en tredjedel av de yngre och en fjärdedel av de äldre manliga ungdomarna ägnar sig åt idrott, medan motsvarande andelar för flickornas del är 4 och 3 %. Slöjd och annan praktisk fritidssysselsättning är betydligt vanligare bland kvinnor än bland män, medan kulturell verksamhet, såsom amatörteater, musik o. d. bedrivs i ungefär samma omfattning av män och kvinnor.

Förenings- och bildningsverksamhet

Folkrörelserna har mer än någon annan faktor varit bestämmande för utformningen av svenskt fritidsliv. De organisationer, som man vanligen avser med folkrörelser, är sinsemellan rätt olikartade, men i allmänhet gäller, att de tar fritiden i anspråk och att bildning och utveckling av medlemmarnas kunskaper, medborgerliga orientering och allmänna andliga hållning i en eller annan mening ingår.

Folkrörelserna, som vuxit till sin nuvarande omfattning och betydelse under det gångna halvsekle, har kommit att utgöra ett viktigt led i den svenska demokratin. De stora fackliga och politiska organisationerna har samlat de krafter, som genomfört den stora omvälvningen av det svenska samhället i början av detta århundrade, i den allmänna medborgarrättens och den medborgerliga frihetens tecken. Att hävda föreningsrätt och församlingsfrihet har följaktligen tett sig som en angelägen uppgift, och det statliga stödet åt tillkomsten av allmänna samlingslokaler torde främst få ses i detta sammanhang.

Folkrörelserna ombesörjer en stor del av folkbildningen och folkupplysningen utanför skolans ram. Genom dem erhåller det svenska folket en stor del av sin skolning för deltagande i det politiska och kommunala livet. Genom dem har också olika grupper kommit till tals och påverkat den sociala utvecklingen. De fungerar som rådgivande och opinionsbildande organ i rikspolitiska och kommunala frågor.

Vissa organisationer är i övervägande grad inställda på ekonomiska problem, såsom fackföreningar, kooperativa föreningar och hyresgästföreningar. Fackföreningsrörelsen intar härvid, genom den allmänna anslut-

ningen bland de arbetsanställda och sina uppgifter som ett fast led i näringslivets organisation, en särställning och är därför knappast jämförbar med övriga organisationer tillhörande de fria folkrörelserna.

Andra organisationer, tillhörande t. ex. idrottsrörelsen, nykterhetsrörelsen eller de religiösa rörelserna, syftar till regelbunden fritidsverksamhet i fostrande syfte för alla sina medlemmar.

Hur stor del av svenska folket, som är ansluten till en eller flera föreningar, kan inte anges. En uppfattning om folkrörelsernas betydelse ger följande uppgifter om antalet lokalföreningar och medlemskap i vissa huvudtyper av större organisationer (ungefärliga uppgifter):

	Antal lokal- föreningar	Antal med- lemsskap
Nykterhetssällskap	6 700	300 000
Fri- och lågkyrkliga sammanslutningar	4 500	400 000
Scoutrörelsen	2 500	95 000
Idrottsrörelsen	9 700	800 000
Fackliga organisationer	.	1 700 000
Konsumentkooperationen	800	1 100 000
Diverse större sammanslutningar	4 300	650 000

Antalet lokalföreningar enbart inom de här redovisade organisationerna torde uppgå till omkring 40 000 med sammanlagt ungefär 5 milj. medlemskap. I ett mycket stort antal fall rör det sig här om anslutning till två eller flera föreningar samtidigt, varför siffrorna inte ger någon bild av förenings-tillhörighetens relativa omfattning.

För ungdomens del har ungdomsvårdskommittén angivit, att 60 % av pojkar och drygt 30 % av flickorna är anslutna till någon förening. Det kan här givetvis endast röra sig om ungefärliga uppskattningar: i Stockholm anslår barnavårdsnämnden de föreningsanslutna ungdomarna i åldern 7—25 år till runt 30 % av samtliga ungdomar i dessa åldersklasser.

I anslutning till de traditionella folkrörelserna har under de sista årtiondena framvuxit rörelser, som särskilt inriktat sig på att försöka skapa möjligheter även för icke föreningsanslutna till ett kvalitativt mera högtstående fritidsliv. Ungdomsgårdar och hemgårdar söker ge familjen och särskilt ungdomen möjligheter till fritidssysselsättningar ägnade att befrämja deltagarnas kulturella och moraliska utveckling (se nedan sid. 63 ff).

Folkbildningsrörelsen har haft intimt samband med de övriga folkrörelserna och har till stor del ägt rum inom dessa organisationer, åtminstone under det fria folkbildningsarbetets tidigare skeden. De ursprungliga verksamhetsformerna var biblioteksverksamhet, föreläsningar och studiecirkel. Nya verksamhetsformer har efter hand framträtt, såsom korrespondenskurser, radio-lyssnargrupper, klubbverksamhet, aftonskolor, sommarkurser etc. Det estetiska folkbildningsarbetet på musikens, teaterns och filmens områden har fått en mer framträdande plats.

Ett viktigt drag i bildningsarbetets utveckling liksom i fritidsutvecklingen i allmänhet under senare år är också ökningen av praktiskt betonade

sysselsättningar. Kurser för husmödrar i olika slags hushållsarbete, främst klädvård och matlagning, har blivit allt vanligare. Intresset för vävning, teckning, sömnad, slöjd, målning och andra till konsthantverket och konsten gränsande sysselsättningar har fått stor spridning och kommit att utgöra ett allt väsentligare inslag i folkbildningsverksamhetens program. Måhända kan slöjdens och hobbyverksamhetens ökade popularitet i våra dagar sättas i samband med mekaniseringen och standardiseringen inom arbetslivet (tempoarbete): man önskar arbeta med något som övar händernas skicklighet och vars resultat kan ges en personlig prägel, kanske såsom en viss kompensation för enformigheten i yrkesarbetet.

Betydelsefullt för folkbildningsarbetets utveckling har varit statens och kommunernas stöd, bl. a. genom anslag till folkbiblioteken sedan 1905 och till föreläsnings- och studiecirkelverksamheten sedan 1947. Omfattningen av det fria folkbildningsarbetet framgår av att antalet studiecirklar 1953/54 var 40 400 med 440 000 deltagare och 580 000 sammanträden under verksamhetsåret. Av de 40 400 cirkelarna avsåg drygt 25 000 studier i samhällskunskap, ekonomi, religion, filosofi, psykologi och liknande ämnen, drygt 13 000 cirklar avsåg konst, sång, musik, konsthantverk eller slöjd och runt 4 700 språkstudier.

Ungdomens fritidsverksamhet

De behov av samlings- och fritidslokaler, som de stora folkrörelserna och det fria folkbildningsarbetet representerar, har på senare årtionden varit särskilt framträdande när det gäller ungdomen. Såsom av den här ovan lämnade översikten över fritidens användning inom olika åldersklasser framgår, är det framför allt ungdomen som tillbringar fritiden utanför hemmet. Behovet av lokaler för olika slags verksamheter utanför den vanliga arbetstiden är därför särskilt accentuerat när det gäller ungdomen. Det är naturligt, att folkbildningsrörelsen i olika former, med sina behov av bibliotek, föreläsningssalar och studiecirkelrum, särskilt rekryteras bland de unga åldersklasserna, och det är likaså naturligt, att ungdomen med sitt större behov av kontakter för meningsutbyten, sällskap och förströelse överhuvudtaget har ett starkare behov av fritidslokaler, icke bara för bildning och utbildning, utan också för hobbies och sällskapsliv. Dessa förhållanden ger behoven av samlings- och fritidslokaler sin särskilda prägel. I viss omfattning har för ungdomens fritidsliv egna lokaltyper utbildats.

Det ungdomliga fritidslivets lokalbehov har gjort sig starkare gällande under de senaste årtiondena med den påskyndade folkomflyttningen från landsbygd till tätorter, främst gällande de unga åldersklasserna, och därav betingade miljöbyten. För många ungdomar har denna utveckling betytt att de lämnat en hemmavan, mera traditionsbunden miljö och måste söka

anpassa sig till en främmande omgivning, utan det stöd som familje- och vänskapsband från gemensam uppväxttid kan ge.

Betydelsen av de samhälleliga åtgärderna för ungdomen har härmed blivit mera framträdande än tidigare: det är naturligt att ungdomsvårdskommitténs uppdrag vidgades från att avse missanpassad ungdom till ungdomsvården överhuvudtaget. Dess klarläggande utredningar av olika sidor av ungdomsproblemen har, även om de icke lett till mera omfattande statliga åtgärder, säkerligen varit av stor betydelse när det gäller den verksamhet bland ungdomen som kommunala myndigheter och fria samman slutningar svarar för. Ungdomsvårdskommitténs betänkanden har, yttrar en kommunal utredningskommitté i ett växande industrisamhälle, verkat som stimulerande injektioner på den kommunala aktiviteten. Såsom av de i ett följande kapitel återgivna kommunala enkätsvaren framgår, är det framför allt ungdomens behov av fritidslokaler som kommunalförvaltningarna känt som brännande, då det gäller samlingslokalsfrågorna.

Då det gällt att tillgodose detta lokalbehov har hänsyn måst tas till att programmet för fritidssysselsättningar avsevärt vidgats. Det gäller, såsom tidigare anmärkts, icke blott föreningsliv och fritt bildningsarbete i bibliotek, föreläsningssalar och studiecirklar, utan överhuvudtaget all ungdom, föreningsansluten eller icke, och alla slags fritidssysselsättningar: olika slag av trä- och metallslöjd, snickeri- och modellbygge, sömnads- och vävnadsarbeten, matlagning och klädvård, fotografering och bokbinderi, bridge och schack, målning, teckning och skulptering, sång och musik, amatörteater, dans och bordtennis, scoutverksamhet och olika slag av idrott — allt detta naturligtvis i syfte att väcka de unga människornas intresse för ett självständigt och skapande arbete, och kanske framför allt, för att genom kamratskapets fostrande inverkan och ledarens personliga intresse för deltagarna stödja dem i deras utveckling till mogna personligheter. Denna bredare målsättning utgår givetvis från mera generösa värderingsnormer av fritidssysselsättningar än som tidigare gällde: begreppet samlingslokaler vidgas alltmera till fritidslokaler överhuvud.

Fritidslivet inom olika åldersgrupper

Den här skildrade, vidgade uppfattningen av de samhälleligt värdefulla fritidssysselsättningar har naturligtvis icke begränsats till de unga ålderrarna, även om den har sin största betydelse som stimulans för en fördjupad ungdomsvård, särskilt naturligtvis i växande tätorter. Det bör emellertid icke förbises, att även inom andra åldersklasser frågan om fritidssysselsättning i form av hobbies och liknande kan vara av särskild betydelse och motivera åtgärder från samhällets sida. Ungdomsvårdskommittén har i olika sammanhang understrukt värdet av en samordning av ungdomens fritidslokaler med motsvarande behov för befolkningen överhuvudtaget. Enligt kommitténs tanke — upptagen i de motioner som föranledde 1945

års riksdagsskrivelse om utredning av bl. a. fritidscentra — borde fritidslokalerna, sammanförda med skolan och lokaler för andra offentliga ändamål till ett fullständigt fritidscentrum, stå öppna för alla åldersklasser och därmed öka förståelsen mellan de yngre och de äldre; även de senare kunde liksom barn och ungdom känna behov av det naturliga komplement till ett många gånger trångt hem som ett fritidscentrum skulle kunna utgöra. Oberoende av detta uppslag, till vilket kommittén senare återkommer (kap. 5), föreligger givetvis ett särskilt sysselsättningsproblem för åldringarna: folkpensionärerna mister ofta kontakten med sitt tidigare yrkesarbete och blir lätt ensamma och isolerade. Åldringsvårdskommittén torde komma att närmare behandla dessa frågor (se nedan sid. 118).

Teater, musik och bildande konst

God teater var tidigare mestadels knuten till huvudstaden och några få av de övriga större städerna, där fasta ensembler fanns; därjämte förde resande teatersällskap ofta ut god dramatik i landsorten. Konkurrenten med filmen förorsakade i mitten av 20-talet sjunkande besöksfrekvens, teaterkris och teaterdöd. Men på senare årtionden har målmedvetna och framgångsrika strävanden framträtt för att göra teaterkonsten tillgänglig för en bred publik i olika delar av landet, ej blott i städerna, utan också på landsbygden.

Främst är härvid att nämna Riksteaterns publikorganisation, bildad 1934, som 1953/54 å 499 olika platser gav 1 578 föreställningar; antalet besökare var 471 028. Skådebanan är en äldre publikorganisation med liknande målsättning som riksteatern. Av stor betydelse för verksamheten att föra god teater ut till de breda lagren har Folkparkernas teaterintresse varit och de lokala möjligheter som där skapats för att på friluftsscener eller i parkhallar ge goda föreställningar. År 1953 gavs i folkparkernas regi sammanlagt 1 418 föreställningar med ett besökarantal av 877 551.

På senare tid har tillkommit flera fasta stadsteatrar, utom dem som tidigare funnits i Stockholm, Göteborg och Malmö, i Hälsingborg, Norrköping-Linköping, Uppsala-Gävle. Flera av dessa stadsteatrar ger ambulerande föreställningar i grannstäder och ute på landsbygden, i bygdegårdar, skolor eller andra lämpliga lokaler. Stadsteatern Norrköping-Linköping åtnjuter sålunda understöd, förutom av lotterimedel, av städerna Norrköping och Linköping samt av Östergötlands läns landsting. Också i Skåne och södra Sverige är bygdeteatern ej minst tack vare de fasta stadsteatrarna en levande verklighet under god utveckling. I Stockholm planeras en särskild stadsteater, samlad till en huvudscen i stadens centrum med kretsteatrar i ytterområdena.

Fullgoda teaterlokaler har även inrymts i en rad av de stora Folkets Hus och medborgarhus, som på senare år tillkommit. Samlingssalarna i moderna skolor byggs och utrustas numera ofta så att de kan användas

för föreställningar icke blott av barnens egen teater utan också av gästspel-
lande, yrkesmässiga ensembler.

Amatörteatern har tillvunnit sig ett betydande intresse som en konst-
närlig hobby. Ett i mitten av 30-talet bildat riksförbund av amatörteatern
ingår numera som en särskild sektion inom de samverkande bildnings-
förbunden.

För teaterverksamheten såväl i Stockholm som ute i landet är bidrag
av lotterimedel av avgörande betydelse. Till riksteaterns verksamhet rör
sig dessa anslag om runt en miljon. Därtill kommer kommunala anslag
av ofta betydande storlek till de lokala teatrarne. Med dessa anslag är det
möjligt att hålla biljettpriserna så låga, att föreställningarna blir tillgängliga
också för de breda lagren.

En liknande utveckling som på teaterns kan spåras på *musiklivets* om-
råde. De nya tekniska förutsättningar som radion och filmen skapat för att
sprida intresset för och uppskattningen av musik till alla befolkningsgrupper
torde här vara av större betydelse än när det gäller teatern. Musiken och
sången får större plats i skolorna och bildar utgångspunkten för fortsatt
amatörmusikalisk verksamhet; olika organisationer för sång bildas; mu-
siksektionerna inom folkbildningsrörelserna får stor anslutning (inom
ABF ca 12 000 anslutna). Regelbunden orkesterverksamhet förekommer
numera, förutom i Stockholm och Göteborg, i Malmö, Hälsingborg, Norr-
köping, Gävle och Örebro. Vidare finns en mängd amatörorkestrar, främst
de till Sveriges Orkesterföreningars Riksförbund anslutna, vilka saknar
fasta lokaler för sina framträdanden (se vidare 1954 års kommittébetänkan-
de om Musikliv i Sverige, SOU 1954: 2 med dess förslag bl. a. om väsent-
ligt vidgat utrymme för musiken i skolorna samt om ökat stöd såväl åt
amatörmusiken som åt konsertverksamheten, jämte härav betingade ökade
lokalbehov).

Likaså har intresset för *bildande konst* på senare årtionden starkt vuxit
inom de breda lagren. Nationalmuseum gör genom ambulerande konstat-
ställningar sina konstskatter tillgängliga också för andra orter än huvud-
staden. Riksförbundet för bildande konst har sedan 30-talet genom utställ-
ningar, kurser och föredrag gjort stora insatser för att god konst skall bli
tillgänglig för skilda befolkningsgrupper och bygder. I samma riktning
har den på de senaste åren tillkomna Folkrörelsernas konstfrämjande
verket, särskilt med syfte att få fram god konst till priser inom räckhåll
även för mindre inkomsttagare, bl. a. genom att tillhandahålla goda original-
litografier och färgreproduktioner. I samma syfte verkar runt om i landet
bildade klubbar inom större företag genom tillfälliga utställningar, lotterier
o. d. Särskilt må nämnas den av HSB bedrivna verksamheten för spridande
av god och billig konst.

Alla dessa olika verksamhetsformer för teaterns, musikens och den bil-
dande konstens befrämjande och spridning ställer på olika sätt anspråk
på lokaler av olika typer.

Nöjeslivet

Av betydelse för fritidslokalernas utveckling är vidare den expansion nöjeslivet i olika former uppvisar i jämbredd med de senaste årtiondenas stegring av levnadsstandarden. Under begreppet nöjesliv förstås här film, dans, cirkus, varieté och kabaret, tivoli och nöjesparker med sina skilda nöjesarrangemang osv. Av stor vikt ur här föreliggande synpunkt är filmens starka expansion under de senaste trettio åren. Biograferna har varje vecka ungefär en miljon besökare. Antalet biografer har 1922—1954 ökat från 954 till 2 494, och med all säkerhet är de nytillkomna biograflokalerna genomgående större och har högre standard än de äldre. Folkparkerna bjuder också sina talrika besökare utom teater och konserter olika slag av nöjestillställningar, framför allt dans. I allmänhet gäller det, liksom ifråga om teater och musik, att nöjestillfällena bjudes talrikast och mångsidigast i de större städerna. Några större kommuner har också själva intresserat sig för dessa former av nöjeslivet; sålunda torde Liseberg, som Göteborgs stad behållit efter 1923 års stora utställning, vara en av de största och kvalitativt högst stående nöjesanläggningarna i vårt land. Också Stockholms stad planerar att på Långholmen, när fängelset utrymmes, anlägga en liknande folkpark.

Behovet av fritidslokaler, sammanfattande överblick

Denna sammanfattande överblick av alla de olika former för verksamhet och sysslor, som i dagens svenska samhälle fyller den ökade fritiden, ger tillika en föreställning om omfattningen och arten av det lokalbehov som de olika fritidssysselsättningarna betingar. Allt efter de skiftande verksamheterna torde angelägenheten av de olika lokalbehoven böra graderas olika.

Av primär betydelse är behovet av lokaler för de olika former av *medborgerlig verksamhet*, som vårt samhällsskick förutsätter. Det måste överallt finnas tillgång till lokaler, på lika villkor tillgängliga för skilda meningsriktningar, för sammanträden och möten i offentliga angelägenheter. Detta behov måste betraktas såsom elementärt i ett demokratiskt samhälle; det torde också främst ha varit detta behov som drivit fram kraven på stat och kommun att sörja för tillräcklig tillgång på allmänna samlingslokaler.

Av lika stor betydelse är behovet av lokaler för *den fria bildningsverksamheten*. Vad folkbildningsrörelsen i sina olika former betytt och betyder för bildning och utbildning av ungdom och vuxna utanför skolans ram har här ovan antytts. Den ständigt vidgade fria aktiviteten på detta område styrker betydelsen av denna för vårt folks kulturella standard avgörande »fritidssysselsättning», med hela dess mångskiftande program från mera teoretiskt betonade ämnen till slöjd och övningar i praktiska färdigheter inom skilda onråden för yrkesutbildning och yrkesträning, samt till hobbies av olika slag.

I icke ringa utsträckning är den fria bildningsverksamheten visserligen oberoende av gemensamhetslokaler; studier bedrivs i stor omfattning med stöd av korrespondenskurser och icke minst med radions hjälp: man må ej förbise, att riktiga studier främst kräver arbete på egen hand, utanför studiegemenskapen. Men i väsentlig omfattning förutsätter den fria bildningsrörelsen tillgång till lokaler för föredrag och studiecirklar och för bibliotek.

Dessa båda olika typer av aktivitet utanför den vanliga arbetstidens ram försiggår och förutsätter i regeln en organiserad samverkan mellan olika grupper. Dessa yttre former lämnas av det svenska *föreningsväsendet* med alla dess otaliga förgreningar. Behovet av allmänna samlingslokaler har därför med allt fog från början ställts i föreningslivets tecken. I den mån dess verksamhet gäller uppgifter i det allmännas tjänst, fattade i vidaste mening, och den fria folkbildningen, måste dess lokalbehov tillmätas en hög angelägenhetsgrad och anses tillhöra den nödvändiga samhällsutrustningen.

I viss och stigande omfattning är emellertid den verksamhet som här avses obunden av föreningsformen. Särskilt gäller detta vissa typer av *ungdomslokaler*, avsedda ej blott för föreningarnas, utan även för de icke organiserade ungdomarnas behov.

Det i fritidslokalerna gemensamt bedrivna bildningsarbetet fyller också behovet av gemenskap utanför familjekretsen, något som över huvud taget gäller alla kollektivt utförda sysslor. Det finns naturligen ett behov av lokaler utanför hemmet även för *vanligt sällskapsliv*, för fester i samband med familjehögtider och bemärkelsedagar, för festligare tillställningar inom ett företag, för dans osv. Knappheten i de bostadsutrymmen som står det stora flertalet till förfogande gör det nödvändigt att härför kunna disponera lokaler utanför hemmet. I vidsträckt omfattning tillgodoses dessa behov av hotell, pensionat och restauranger. I vissa hyresfastigheter har särskilda gemensamhetsutrymmen för sådana behov ordnats (se kommitténs betänkande om kollektivhus, SOU 1954: 3), och fritidslokalerna i medborgarhus, bygdegårdar och liknande institutioner torde i stor omfattning användas för sådana ändamål.

Av betydelse för behovet av fritidslokaler är slutligen *teatern* och *musiklivet* liksom *filmen*. Samhällets utrustning med lokaler för sådana ändamål är givetvis av stor betydelse för den samhälleliga trivseln; i viss mån kan den sägas vara väsentlig för den kulturella standarden.

Behovet av fritidslokaler för alla dessa olika ändamål är av naturliga skäl skiftande mellan olika orter och bygder med olika befolkningssammansättning. I en hastigt växande tätort med många barn och ungdomar är behovet av fritidslokaler för den fria bildningsverksamheten, däri inbegripet olika slag av hobbies, liksom av skolor självfallet större och mera trängande än i en stillastående bygd med övervägande äldre folk. I den

senare återigen kan behovet av en trivsamt bygdegård, där folk kan träffas kring gemensamma medborgerliga och kulturella uppgifter, där husmöderna från vardagstillvaron samlas kring olika slag av kurser, där också släktingar och vänner i större omfattning kan råka varandra i mera festliga former, vara av hög angelägenhetsgrad ur den samhälleliga trivsels synpunkt, medan sådana lokalbehov särskilt i större städer med de täta kontakter, som där ändock erbjuder sig, och med sina olika typer av lokaler för gemensam samvaro vanligen icke är av den art, att åtgärder eller uppoffringar från det allmännas sida synes motiverade.

Men överallt, i stora och i små samhällen, i stad som på landsbygd, är behovet av lokaler för medborgerlig aktivitet och folkbildningsarbete av hög angelägenhetsgrad — icke minst gäller det de nya stadsdelar som vuxit upp kring städerna under det senaste årtiondets starka stadsbildning och som utan tillgång till nödvändiga gemensamhetslokaler för här angivna ändamål lätt blir otrivsamma och kulturellt torftiga sovstäder. Det gäller överallt, i bygder av olika typer, att ge de medborgerliga och kulturella intressena det stöd de behöver för att kunna fånga människorna, för att skapa och vidmakthålla en god medborgaranda, för att människorna skall känna att de tillhör ett gemensamt samhälle och en gemensam kultur, med uppgifter att gemensamt vårda. Det gäller i båda fallen, i glesbygden likaväl som i den hastigt växande tätorten, vad en bygdegårdsförening väluttaligt yttrat i samband med frågan om en översyn av grunderna för samlingslokalslånen: en samlingslokal skall vara »en skapande faktor i bygdens liv, den skall därför vara trivsamt, varm och ljus, den skall söka locka fram det bästa hos människan, den skall ge tillfälle till samvaro som ger människogemenskap, som bygger upp och ger vidgade vyer och ger avkoppling från vardagens enahanda. När det uppföres samlingslokaler på landsbygden är det naturligtvis för att tillhandahålla lokaler åt de föreningar som finns på platsen och de som kommer till, men det gäller i lika stor utsträckning att kunna samla en hel bygd omkring någonting gemensamt, som hjälper bygden, alltså inte bara föreningen, att leva vidare. — — — Vi kan sammanfatta det hela så här: samlingslokaler ute i byarna skall inte bara tillfredsställa ett behov, de skall *skapa* behov också.»

Enligt kommitténs mening tillhör de fritidslokaler, som i olika bygder behövs för medborgerlig verksamhet och det fria folkbildningsarbetet, de nödvändiga bostadskomplementen. För att de finns och står till förfogande måste i sista hand stat och kommun svara.

KAPITEL 2

Tillgången å samlings- och fritidslokaler

I detta kapitel ges en översiktlig, illustrerad redogörelse för beståndet av samlings- och fritidslokaler av olika slag, särskilt med hänsyn till föreningslivets insatser, samt för de allmänna samlingslokalernas ekonomi. Därefter följande kapitel redogör för lokalbristen sådan den kunnat redovisas bl. a. vid av kommittén företagna enkäter bland organisationer och kommunala myndigheter.

Nedanstående översikt omfattar även sådana lokaler som vid sidan av annat huvudändamål begagnas eller kan begagnas som samlings- och fritidslokaler. Översikten avser blott att ge en ungefärlig uppfattning om huvudtyperna av lokaler och om lokalbeståndens storlek.

1. Lokalbeståndet

Vårt lands bestånd av samlingslokaler har från början uppburits av de stora folkrörelser som från senare hälften av 1800-talet så småningom omskapat det gamla svenska ståndsamhället. Det var i första hand de religiösa väckelserörelserna, därefter den likaså från början ofta religiöst orienterade nykterhetsrörelsen och slutligen arbetarrörelsen, alla rekryterade bland de breda lagren av vårt folk, vid denna tid ännu i stor omfattning politiskt rättslösa — det var dessa organisationer som ofta måste kämpa sig fram under motstånd från samhällets ledande skikt och som för sin verksamhet kände behov av egna lokaler, till skydd för mötesfriheten och föreningsrätten. Det är det intensiva föreningslivet, inom organisationer för medborgerliga intressen och för folkbildningsrörelsen, inom fackliga, politiska och andra ideella organisationer, som har förtjänsten av att vårt land äger ett relativt omfattande bestånd av samlings- och fritidslokaler. För närvarande finns i vårt land bland annat ca 1 000 Folkets Hus, 1 600 ordenshus, 5 000—6 000 missionshus och 500 bygdegårdar.

Missionshus

De första samlingslokalerna vid sidan av kyrkorna växte fram i vårt land i samband med att frikyrkorörelsen på 1870-talet efter konventikelplakatets upphävande bröt igenom — ännu i våra dagar kan dock gamla människor minnas huru män och kvinnor sattes i fängelse för att de ordnat sammankomster för religiös andakt.

Flertalet av de religiösa samlingslokalerna har uppförts av församlingar

tillhörande Svenska Missionsförbundet, som alltjämt är det största frikyrkosamfundet i vårt land. På många håll utgjorde missionshusen jämte kyrkorna länge bygdens enda samlingspunkt. Antalet lokaler har med åren ökat, samtidigt som standarden hos de nytillkomna byggnaderna avsevärt stigit. Enligt en undersökning 1939 var antalet missionshus i landet 5 442, varav 4 870 på landsbygden och 572 i städerna.

Ordenshus

Ungefär samtidigt med eller något senare än frikyrkorörelsen kom den moderna nykterhetsrörelsen till vårt land, också den på många håll mött av ovilja och motstånd. En förutsättning för denna rörelses verksamhet liksom för frikyrkorörelsens var tillgången på samlingslokaler. Efter hand växte också en rik flora av godtemplarlokaler fram. De ursprungliga ordenshusen var anspråklösa och fyllde endast blygsamma krav i fråga om storlek och komfort. Allteftersom nya ordenshus tillkommit har standarden stigit och lokalerna kommit att motsvara högre anspråk.

Totalt finns för närvarande omkring 1 600 ordenshus, varav flertalet inom Godtemplarorden (IOGT) och de övriga inom Nationaltemplarorden (NTO), vilka båda organisationer samarbeta i lokalfrågorna genom riksorganisationen Våra Gårdar (se nedan).

I dessa fastigheter finns sammanlagt omkring 1 200 samlingssalar, ungefär lika många sammanträdes- och studiecirkelrum jämte ett antal restauranger och kaféer. Fastigheterna inrymmer vidare ca 250 biografer, över 500 teatersalonger och ett antal särskilda lokaler för enskilda sällskap.

Förvaltningen av fastigheterna har tidigare i regel handhåfts av särskilt för detta ändamål bildade ekonomiska föreningar. Medlemskap i dessa ekonomiska föreningar är ofta förenat med medlemskap i nykterhetslogen, varav följer att meddelägarskap i ett ordenshus principiellt icke kan vinnas av vilken organisation som helst. Numera överflyttas äganderätten mer och mer direkt på nykterhetslogen.

I viss omfattning har ordenshusen understötts av kommunala bidrag.

Folkets Hus

I och med industrialismens genombrott och industriarbetarklassens tillväxt i de nya industrisamhällena uppkom under 1870- och 80-talen nya behov av samlingslokaler. Arbetarna slöt sig tillsammans för att tillvarata sina fackliga och politiska intressen. Ofta fick sammanträdena äga rum i medlemmarnas hem — såsom på sina håll sker än i dag — och större möten hölls under bar himmel; i tider av arbetskonflikter och skärpta klassmotsättningar var ofta »kronans landsväg» den enda möjliga eller tillåtna mötesplatsen.

Den alltmera omfattande fackföreningsrörelsen behövde emellertid ordentliga möteslokaler och den lämnade samtidigt även förutsättningar för finansieringen av sådana lokaler. Särskilda Folkets Husföreningar bildades, och Folkets Hus uppfördes mot slutet av 1880-talet i många industrisamhällen. Vid sidan om ordenshusen har denna typ av samlingslokaler för profana ändamål sedermera blivit dominerande i vårt lands tätorter.

Från att ursprungligen ha varit uteslutande avsedda för arbetarrörelsens politiska och fackliga sammankomster har man på senare tid i stor utsträckning strävat efter att göra Folkets Hus till samlingspunkt för *all* föreningsverksamhet i orten. Vid uppförandet av nya Folkets Hus har denna strävan tagit sig uttryck däri, att även andra organisationer än arbetarrörelsens trätt in som intressenter i företagen. Kommunerna har i stor utsträckning lämnat ekonomiska bidrag; även industriföretag i orten lämnar ofta finansiellt stöd. Folkets Hus har i princip blivit på lika villkor tillgängligt för alla samhällsgrupper. Enligt Folkets Husföreningarnas Riksorganisation uppskattas de kommunala bidragen under den senaste femårsperioden till runt 5 milj. kr., bidragen från arbetsgivare till 4 milj. kr.

Förvaltningsmässigt är Folkets Husen i regel organiserade såsom ekonomiska föreningar, stadgemässigt öppna för alla. För medlemskap finns alltså principiellt inga politiska, fackliga eller andra gränser. I trots av intresseunderlagets breddning torde Folkets Husen dock alltjämt i verkligheten uppbäras av arbetarrörelsens organisationer, vilkas veckouttaxeringar bland medlemmarna på många håll utgör den nödvändiga grunden för företagets ekonomi. Uttaxeringarna inom de andelsägande organisationerna beräknas ge i runt tal 2 $\frac{1}{2}$ milj. kr. årligen.

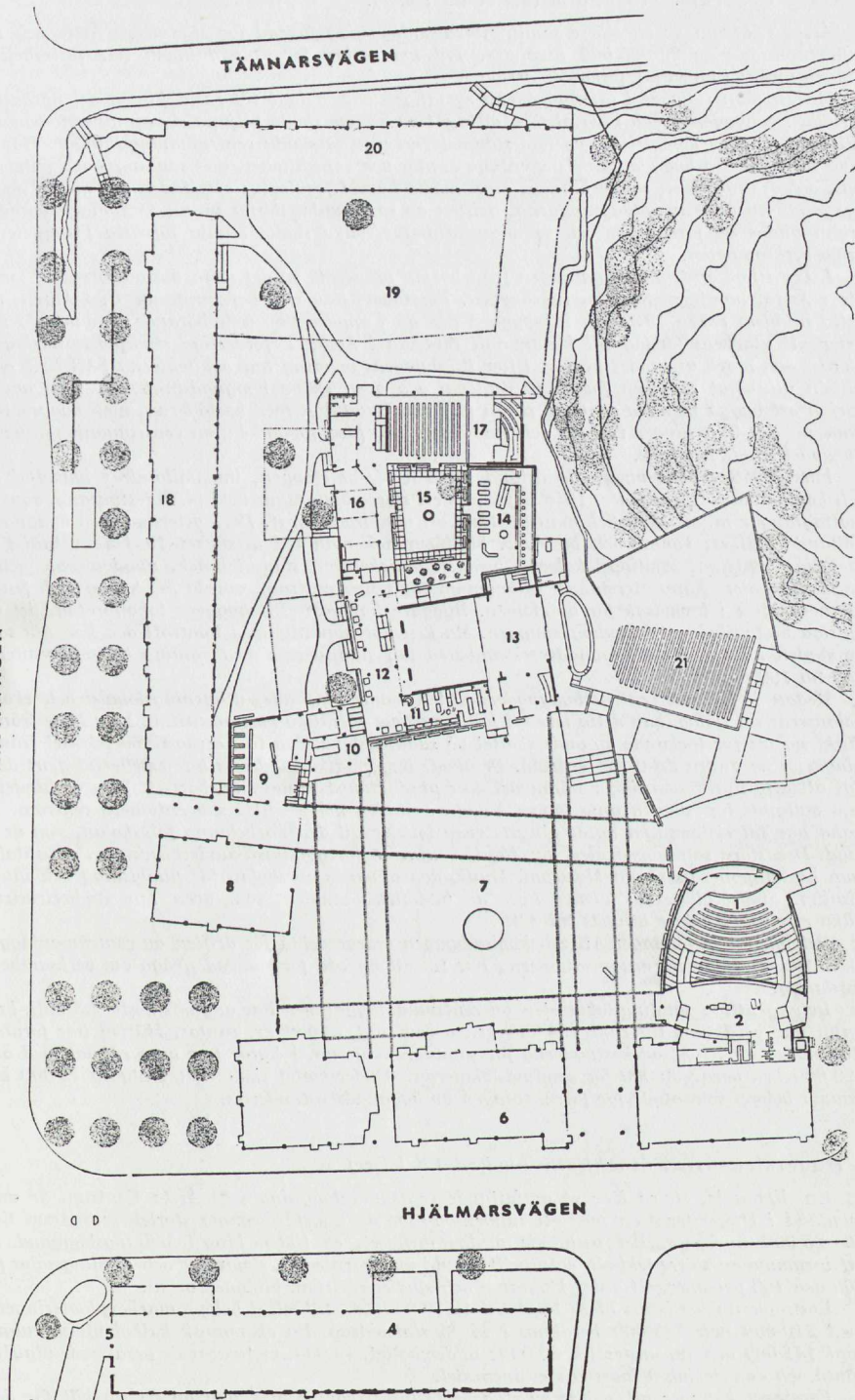
Antalet samlingslokaler av Folkets Hus-karaktär uppskattas för närvarande till omkring ettusen. Bakom de lokalägande Folkets Husföreningarna står omkring 14 700 organisationer med 255 000 enskilda andelsägare. I här angiven totalsiffra å Folkets Hus ingår äldre och yngre, små och stora anläggningar. Många moderna Folkets Hus har ersatt tidigare, mera primitiva anläggningar.

Årsta Centrum, Stockholm (planen till höger).

Bebyggelsen är grupperad kring torget (7), som skyddat från körtrafik förmedlar gångtrafiken mellan de olika lokalerna och busstrafikens hållplatser. Avgränsningsbyggnader mot gatorna bildas av 2- och 3-våningslängor (4, 5, 8, 18 och 20), innehållande socialvårdslokaler, apotek, post, kontorslokaler, restaurang och butiker, I norr begränsas torget av biograf, tillika samlingslokal (1 och 2). Fritt placerad i kvarterets inre ligger de egentliga fritidslokalerna. Utrymmet mellan dem och gatuhusen rymmer en lekgård (19), ansluten till barnträdgård (20), samt utgör i övrigt reserv för framtida utvidgningar av de särskilt för ungdomen avsedda fritidslokalerna. Genom en för hela anläggningen gemensam publikentré kommer man in i en stor entréhall, använd jämväl som foajé och värmestuga (12). Till denna hall anslutes kapprum med toaletter (9, 10) samt ett ungdomskafé (11). Den största samlingssalen (13) är utformad som teater med rörligt, lutande eller plant golv, för närvarande tillika använd som gymnastiksal för den närbelägna skolan. Sommartid kan i backen utanför scenen anordnas en större friluftsparkett (21). Till entréhallen ansluter sig vidare stadsbibliotek (14), musiksal (17), även använd för församlingens gudstjänster; på södra sidan av biblioteksgården (15) ligger en rad hobbylokaler (16), f. n. uthyrda till skolan som klassrum.

TÄMNARSVÄGEN

ÄRSTAVÄGEN

Årsta Centrum, Stockholm (överst till höger).

Årsta Centrum är en större samlingslokalsanläggning avsedd för stadsdelen Årsta och med ett influensområde av 20—25 000 invånare. Till motivering för anläggningen har fastighetsförvaltningen anfört i huvudsak följande.

Medan män tidigare i ytterområdena egentligen endast lagt till rätta för en del närbutiker utspridda i bebyggelsen och i övrigt förutsatte att de boende skulle betjäna sig av innerstadens butiker, vill man numera komplettera de nya stadsdelarna med särskilda centrumanläggningar. Här samlar man till särskilda byggnader dels offentliga kontor och expeditioner, dels samlings- och fritidslokaler, dels, och framför allt, större butiker. Man måste härvid förutsätta att staden engagerar sig vid utbyggande av centrumanläggningarna, driften av samlingslokalerna m. m. Lämpligen borde lokala organ bildas av föreningar och sammanslutningar, vilka skulle kunna förvalta fastigheterna och driva verksamheten.

I Årsta har centrumanläggningen från början planerats av det stora bostadsföretaget som byggt ute i Årsta, nämligen Svenska Riksbyggen. Företagets tidigare chef, professor Uno Åhrén, tog upp detta problem redan 1942 och Riksbyggen fick då i uppdrag av vederbörande kommunala myndigheter att utarbeta förslag till kommunalt centrum i Årsta. Erforderliga stadsplaneändringar uppgjordes och mark anvisades härför. Efter Riksbyggens uppdrag har arkitekterna SAR Erik och Tore Ahlsén utarbetat program för Årsta centrum och även själva byggnadsprojektet. Man avsåg från början att bygga ut detta centrum redan före eller samtidigt med bostäderna, men byggnadsrestriktionerna har lagt hinder i vägen och stadsdelen blev färdigbyggd innan centrumanläggningen i sin huvuddel kunde påbörjas.

Först 1946 erhöles byggnadstillstånd till den första etappen, innehållande i huvudsak butiker och kommunala expeditioner. 1948 uppfördes ett större bostadshus med bl. a. restaurang, bank, läkarmottagningar m. m. 1950 fick man tillstånd att uppföra biograf, 1951 ytterligare en byggnad, innehållande butiker, kontor och bostäder. Slutligen fick man vid årsskiftet 1951/52 tillstånd till det egentliga centrum, samlingslokalerna med studiecirkelrum, stadsbibliotek, ungdomskafé och andra ungdomslokaler. Ännu återstår en tillbyggnad till själva centrum, avsedd för hobby- och fritidsverksamhet, alltså i huvudsak för ungdomen. Byggare har varit Riksbyggens lokalaföretag, det allmännyttiga bostadsbolaget Stockholmsbyggen. Marken har upplåtits med tomträtt och kan när som helst av staden inlösas. Hela byggnadsverksamheten har finansierats med vanliga bostadskrediter, alltså upp till 100 %.

Medan de tidigare centrumbyggnaderna uteslutande innehåller uthyrningslokaler och ekonomiskt balanserar sig själva, kan detta icke bli fallet med det egentliga kulturcentrum. Man hade från början tänkt sig att för täckande av underskottet på samlingslokalerna ta i anspråk överskottet från uthyrningarna av andra delar av centrum. De ökade byggnadskostnaderna har emellertid gjort det omöjligt att utfå hyror som ligger nämnvärt över produktionskostnaderna, bortsett från de hinder därför som gällande hyreslagstiftning lägger i vägen. Staden måste alltså subventionera centrum. I första hand har till ekonomiska hyror uthyrts vissa lokaler till den närlägnade folkskolan, som är överbelastad. Den stora samlingslokalen har tagits i anspråk för gymnastikundervisningen, ett antal studierum har disponerats såsom klassrum. Musiksalen används av skolan för filmvisning och sångundervisning. Stadsbibliotekets lokaler hyrs av biblioteksnämnden, som även hyr studiecirkelrummen, vilka emellertid vidare uthyrs till ABF.

Det byggande företaget AB Stockholmsbyggen svarar också för driften av centrumanläggningen. De intresserade lokala organisationerna har tillsatt ett råd för samråd ifråga om verksamhetens utformning.

Den egentliga samlingslokaldelen av centrumanläggningen har angivits kosta 2,3 milj. kr. Utgifterna har beräknats till runt 194 000 kr., varav runt 73 000 kr. räntor. Härvid har förutsatts ett statsbidrag av 25 % av kostnaderna för samlingslokalerna. I hyror har man räknat med att få in 122 000 kr., varav 30 000 för samlingslokalerna. Underskottet skulle alltså utgå 72 000 kr., eller samma belopp som åtgår för förräntningen av byggnadskostnaderna.

Hägerstensåsen, Stockholm (underst till höger).

En liknande, ehuru icke så omfattande centrumanläggning som Årsta Centrum är under utbyggnad i Hägerstensåsen med ett influensområde av ungefär samma storlek som Årsta Centrum, 20—25 000 invånare. Det beslutade medborgarhuset, en 100 m lång tvåvåningsbyggnad, kommer att inrymma en större lekhall, eventuellt inredd som barnteater, skjöldsalar och samlingshallar för resp. 300 och 100 personer, ett antal klubbrum och studiecirkelrum, bibliotek m. m.

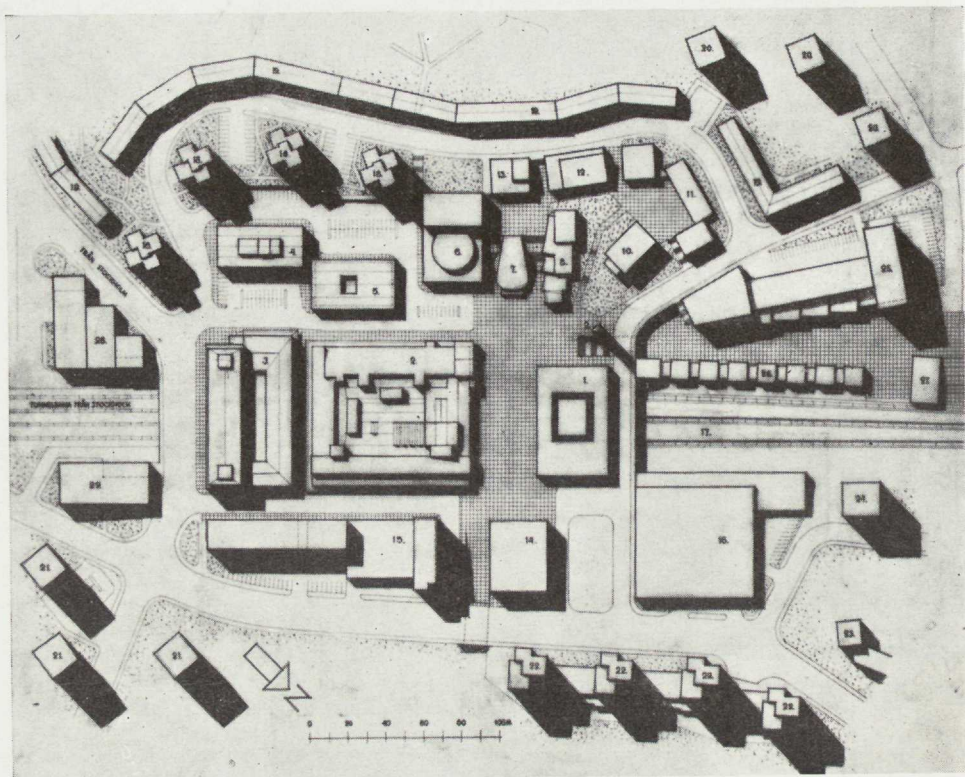
Kostnaderna beräknas utom tomt till 1 579 000 kr., till vilket belopp markexploateringen bidrar med 210 000 och 395 000 beräknas i 25 % statsbidrag. En ekonomisk kalkyl utvisar utgifter till runt 131 000 och inkomster till 82 000; underskottet, 49 000, motsvarar de beräknade utgifterna för ränta och amortering å investerade lånemedel.

Företaget kommer att skötas av stadens fastighetskontor med stöd av ett särskilt för de lokala organisationerna representativt råd.

Till samma ekonomiska resultat, nämligen att hyresinkomsterna för en samlingslokalsanläggning av den typ varom här är fråga icke förslå att förränta och amortera investerade lånemedel och att staden alltså måste räkna med att subventionera anläggningarna med ett ungefär motsvarande belopp har man kommit vid utarbetande av den generalplan för samlingslokaler i staden

ytterområden som stadsfullmäktige nyligen godkänt (se sid. 115). I regel skall förvaltningen av dessa lokaler övertas av lokala, för ändamålet bildade medborgarhusföreningar, vilka kunna räkna med ett förvaltningsbidrag ungefär motsvarande 80 % av den beräknade ekonomiska hyran för samlingslokalerna.

Vällingby centrum, Stockholm.

<u>1.</u> Tunnelbanestation med butiker och kontor	<u>15.</u> Kontorshus, butiker i bottenvåningen
<u>2.</u> Butikshus	<u>16.</u> Centralgarage
<u>3.</u> Kontorshus, butiker i bottenvåningen	<u>17.</u> Tunnelbanestation
<u>4.</u> Läkarcentral, folktandvårdsklinik, butiker i bottenvåningen	<u>18.</u> Bostadshus i tio våningar
<u>5.</u> Social byrå, arbetsförmedling, sjukkasse, butiker i bottenvåningen	<u>19.</u> » » tre »
<u>6.</u> Teater	<u>20.</u> » » tio »
<u>7.</u> Biograf	<u>21.</u> » » » »
<u>8.</u> Samlingssalar	<u>22.</u> » » » »
<u>9.</u> Klockstapel	<u>23.</u> » » fem »
<u>10.</u> Kyrka	<u>24.</u> Läkarhus i tio våningar
<u>11.</u> Församlingshus	<u>25.</u> Kontorshus i åtta våningar
<u>12.</u> Stadsbiblioteksfilial	<u>26.</u> Tvåvåningsbebyggelse för hantverkare etc.
<u>13.</u> Ungdomsgård	<u>27.</u> Del av idrottshall
<u>14.</u> Ev. varuhus	<u>28.</u> Bilservice
	<u>29.</u> Hantverkshus

Vällingby Centrum

I första hand är detta centrum avsett att betjäna stadsdelarna Vällingby, Räcksta och Grimsta i södra Spånga, Stockholm, men därutöver även befolkningen i angränsande områden (cirka 75 000 vid full utbyggnad). F.n. (våren 1955) har de fastigheter, som på vidstående förteckning är markerade med dubbla streck, färdigställt. De hus som markerats med enkel understrykning är projekterade; huvuddelen av dessa beräknas kunna påbörjas vintern 1955—1956.

Antalet butiker inom centrum är f.n. 75 med en sammanlagd golvyta av c:a 12 000 m². Kontorsytan uppgår till runt 10 000 m². Antalet sysselsatta i kontor och butiker inom centrum utgör runt 1 500 personer. Samtliga byggnader, utom de med nr 1, 17, 22, 23 och 24 betecknade, har uppförts av det kommunalägda aktiebolaget Svenska Bostäder, som även förvaltar centrumbyggnaderna.

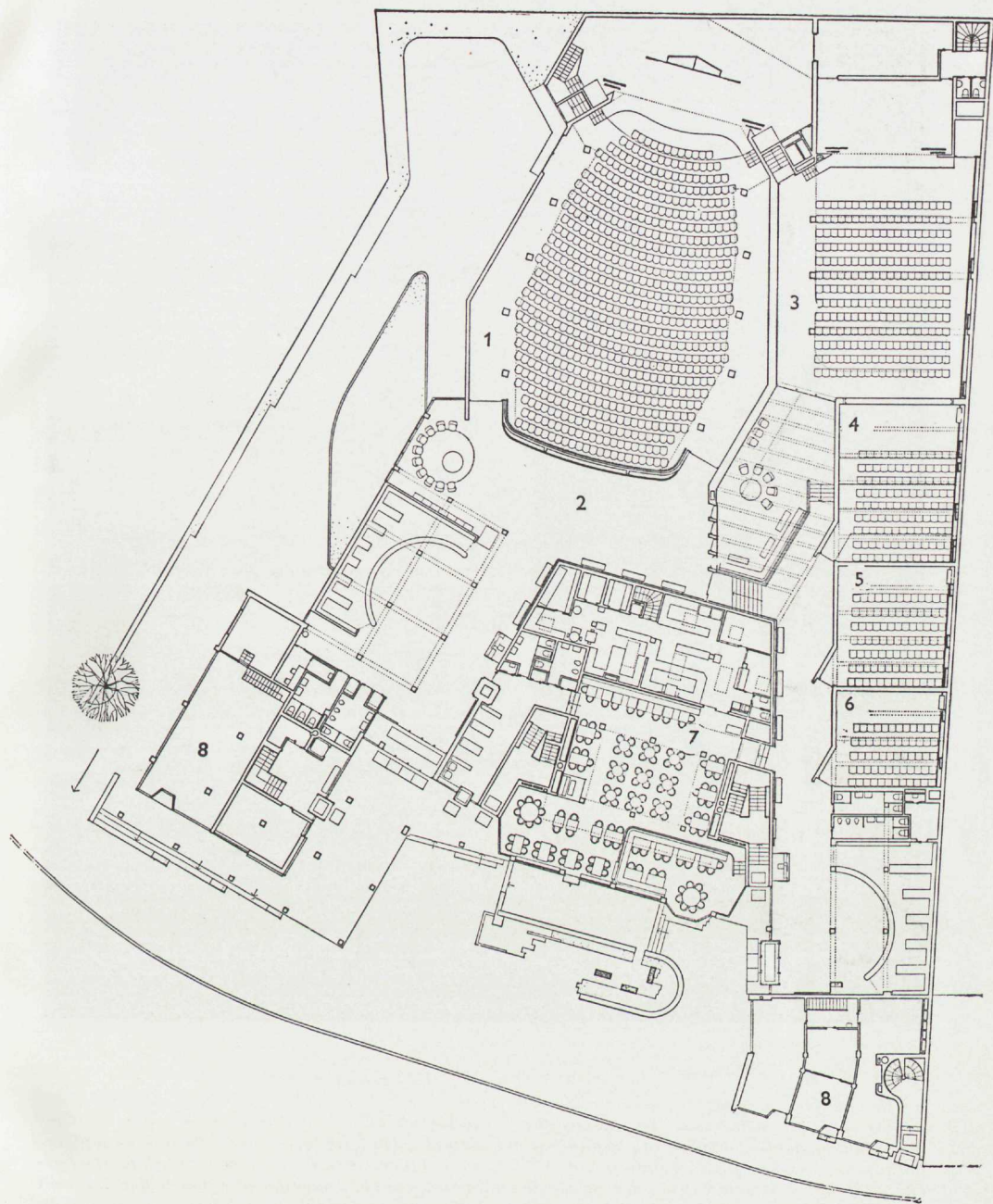
Ungdomsgården hyrs av barnavårdsnämnden, biblioteksfilialen av biblioteksnämnden medan driften av medborgarhuset (nr 8) omhändervägs av en inom stadsdelen verksam medborgarhusförening.

Linköpings Folkets Hus

Anläggningen har kostat runt 4 milj. kr., vartill kommer inventarier med $\frac{1}{2}$ milj. Fastigheten har belånats till sammanlagt 3 400 000 kr., varav 3 100 000 utgörs av vanliga fastighetskrediter och 300 000 är ett 25-årigt amorteringslån hos Linköpings stads pensionskassa. Staden har därjämte bidragit med en andelsteckning å 100 000 kr. Övrigt andelskapital samt föreningens andra tillgångar uppgick till 1 milj. (1954).

År 1954 balanserade inkomster och utgifter på runt 314 000 kr., vari ingick en vinst för året å runt 11 000 kr. Av inkomsterna svarade de egentliga samlingslokalerna för runt 55 000 kr.; återstoden utgjordes av hyror för kontor, affärer och bostäder med 132 000 kr., för biografen med 52 000 kr. Dansen synes ha bidragit till inkomsterna med runt 70 000 kr.

Plan av bottenvåningen, Linköpings Folkets Hus

Linköpings Folkets Hus, som kunde tas i bruk hösten 1954 (arkitekt SAR Sven Markelius), innehåller teater- och biografsalong med scen (1), foajé (2), mötessal med amatörscen (3), andra större och mindre samlingssalar (4, 5 och 6), restaurang med terrasservering (7), butiks- och kontorshus (8); därjämte i ett lägre plan nedanför teatern danssalongen Grottan med plats för 200 dansande. De övre våningarna innehåller i huvudsak anslutna organisationers expeditioner och kontor.

Folkets Hus i Göteborg

Denna stora anläggning, som kostat runt 7 milj. kr. (arkitekt SAR Nils Einar Eriksson), har byggts etappvis, allteftersom byggnadstillstånd kunnat utverkas. Först byggdes det nio våningar höga kontorshuset — färdigt till inflyttning vid årsskiftet 1948/49 — praktiskt taget helt upptaget av, förutom butiker i bottenvåningen, de anslutna organisationernas kontor och expeditioner. Därefter färdigställdes, till 1951, det egentliga samlingslokalshuset, möteshuset jämte teatern. I huset finns därjämte flera restauranger. Anläggningen håller för närvarande på att kompletteras med en tillbyggnad avsedd för ungdomsverksamhet.

Ovanstående bild visar kontorshuset samt en del av möteshuset, som tillika innehåller restauranger och avslutas med teatern (här ej synlig).

Förutom ett samlingslokalslån å 500 000 kr. har fastigheten belånats med vanliga fastighetskrediter till runt 5 100 000 kr. (1954). Företagets andelskapital kan för närvarande anslås till 1 milj. kr.; uttaxering pågår alltså med en avgift av 1:— kr. per år och medlem av ansluten organisation, vilket ger runt 80 000 kronor årligen. Detta belopp används för avskrivningar.

De olika verksamhetsgrenarna synes väl balanserade, dock ger teatern här liksom annorstädes en årlig förlust, för närvarande uppskattad till runt 80 000 kr. årligen. Till dess täckande bidrar stat och kommun med 33 000 kr. vardera. I övrigt har icke företaget något annat stöd från kommunen än en rabatt beräknad till runt 27 000 kr. å tomträtsavgälden å fastigheten.

Ofta har Folkets Husen med stigande anslutning utbyggt etappvis. I första hand bygger man de nödvändiga samlingslokalerna, kanske till en början blott en enda sal för större möten (A-salen). I större industriorter med mera omfattande fackliga sammanslutningar uppkommer behov av fasta kontor och expeditiionslokaler, och sådana utrymmen brukar utgöra viktiga delar av de moderna anläggningarna. Den stora mötessalen brukar numera i regeln ges fullständig teaterutrustning; därjämte finns givetvis mindre lokaler för sammanträden, studiecirkel o. d. Vanligen finns i moderna Folkets Hus också särskilda biolokaler, ofta även kaféer och restauranger.

Medborgarhus, samhällscentra

I några kommuner har de allmänna samlingslokalerna inrymts i s. k. medborgarhus, anläggningar som alltså tillgodoser ungefär samma behov av samlingslokaler som Folkets Hus, men som direkt eller indirekt tillkommit med kommunen som huvudman. Utom större och mindre mötes- och samlingslokaler, lokaler för studiecirkel och andra fritidssysselsättningar brukar medborgarhusen innehålla lokaler för kommunala expeditioner och förvaltningar, bibliotek, någon gång folkbad o. d. Även om någon större skillnad mellan sådana anläggningar och Folkets Husen knappast föreligger, har de såsom offentliga byggnader sin egen karaktär. Ofta torde de ha finansierats av någon särskild fond eller stiftelse som stått till kommunens förfogande, ofta torde även något industriföretag i orten ha lämnat bidrag.

På senare år har anläggningar av denna art planerats och byggts i samband med den kommunala bostadspolitiken. Vid utbyggande av nya bostadsområden i större, enhetligt planlagda produktionsenheter har man även sökt tillgodose behovet av gemensamhetsanläggningar, och härvid har samlingslokalerna förlagts till den nya stadsdelens centrum, byggnadsmässigt samordnade med detaljhandelns huvudstråk samt andra enskilda och offentliga kollektiva anordningar till en arkitektonisk enhet (se bilderna i detta kapitel samt i kap. 5, ex. Årsta, Vällingby, Sandviken, Frösunda, Eskilstuna; jfr även nedan sid. 89 ff.).

Bygdegårdar

I samband med att olika slag av speciella landsbygdsorganisationer under de senaste årtiondena växt fram, har på landsbygden skapats ett stort antal samlingslokaler av ny art: bygdegården. Ofta utgör bygdegården den enda profana samlingslokalen i en landskommun. Totala antalet bygdegårdar i landet uppgår för närvarande till omkring 500.

Bygdegårdarna förvaltas vanligen av särskilda föreningar, i vilka man strävar efter att som medlemmar få med representanter för *all* föreningsverksamhet i orten, ofta även för vederbörande kommun.

Bygdegårdarna tillhandahåller liksom ordenshus, Folkets Hus och medborgarhus lokaler för föreningslivet och annan fritidsverksamhet. En modern bygdegård brukar jämte en större möteslokal, vanligen utrustad för bioföreställningar, ofta också för teater, innehålla mindre mötessalar lämpliga för ungdomsverksamhet, för dans och fester samt för kurser, ofta med särskild inriktning på hushållsarbetet.

Hemgårdar

Omedelbart före första världskriget började i Sverige en ny form av fritidsverksamhet, ofta med en viss religiös betoning, genom hemgårdsrörelsen. De svenska hemgårdarna har fått sina impulser från den engelska settlementsrörelsen, som började under 1870- och 80-talen. Den första svenska hemgården är Birkagården i Stockholm, grundad 1912. Hemgårdarna vänder sig i huvudsak till icke föreningsanslutna, och en betydelsefull del av deras uppgifter har varit att nå kontakt framför allt med städernas ofta rotlösa ungdom. Hemgårdarnas verksamhet omfattar emellertid alla åldrar. Verksamheten vid hemgårdarna bedrivs bl. a. i form av klubbar för olika slags hobbyverksamhet och konstnärlig verksamhet, ungdomscirklar samt kamratklubbar utan fast angivet program.

Hemgårdarnas huvudmän växlar från fall till fall. Vanligen torde det vara en förening eller stiftelse, ofta även ett lokalt ungdomsråd, en industri, ett kommunalt organ eller en församling.

Ungdomsgårdar

I åtskilliga städer har särskilda ungdomsgårdar anordnats för ungdomsverksamhetens behov. Den allmänna målsättningen och verksamheten ansluter nära till hemgårdarnas, men i motsats till de senare gäller för ungdomsgårdarna att de är begränsade till de unga åldrarna. Ofta har ungdomsgårdarna ordnats i förhyrda lokaler eller lokaler utnyttjade gemensamt med den halvöppna barnavården; ibland har de fått egna lokaler. Ungdomsgårdarnas uppgift är att tillgodose lokalbehovet för ungdomsorganisationerna och överhuvudtaget för ungdomens, även den icke föreningsanslutnas, fritidssysselsättningar, att vara den lokala samlingspunkten också för ungdomens sällskapsliv.

Ungdomsgårdarna har vanligen tillkommit med kommunalt stöd, ofta på kommunalt initiativ och står i regeln mer eller mindre direkt under barnavårdsnämndens tillsyn. Förvaltningen brukar handhas av det lokala ungdomsrådet, vilket vanligen utgör ett samarbetsorgan för de lokala ungdomsorganisationerna i orten, ofta även med representanter för kommunen och för församlingen (se redogörelsen i kap. 4).

Studiehem

Utöver de tidigare redovisade föreningslokaler återfinns på olika platser i landet särskilda s. k. studiehem. Dessa torde i viss utsträckning vara inrymda i andra samlingslokalsbyggnader. I flertalet fall utgör de dock självständiga fritidsanläggningar, där lokalerna huvudsakligen iordningställts med tanke på olika slag av bildningsverksamhet. I vissa fall förekommer även mera hobbybetonad verksamhet. År 1945 fanns tillsammans 564 sådana studiehem i landet, fördelade på ABF, IOGT och KFUM.

Fritidsrum i fastigheter

Under en följd av år har på olika platser i landet inrättats särskilda hobbyrum i större bostadsfastigheter. Sådana lokaler började anordnas i början av 1930-talet, och särskilt i samband med den stora byggnadsverksamhet efter kriget, som handhåfts av kooperativa och andra allmännyttiga företag, har det varit rätt vanligt, att mindre samlingslokaler och hobbyrum inrättats i de nya fastigheternas källar- och souterrängvåningar. Exempelvis i Malmö har skyldighet att inrätta lokaler av denna art rent av intagits i stadens avtal om tomträttsupplåtelser. Ifråga om erfarenheterna av dylika lokaler hänvisas till redogörelse i ett följande kapitel (kap. 4).

Såsom samlingslokal kan vidare ofta utnyttjas de marketenterier, mässar eller *personalrestauranger*, som många industrier och kontor inrättat för sina anställda.

Enligt 1949 års arbetarskyddslag skall arbetstagare i erforderlig utsträckning äga tillgång till lämplig plats för intagande av måltid vid arbetsstället. Det skall alltså finnas ett särskilt matrum, och under högkonjunkturen efter kriget har dessa personalmatsalar i stor omfattning ordnats på sådant sätt och givits en sådan utrustning, att de väl lämpa sig också för möten och sammanträden, i främsta rummet givetvis för personalens och företagets egna angelägenheter. På många håll är sådana lokaler, skötta av något restaurangföretag eller eventuellt av någon organisation bland de anställda, tillgängliga även för utomstående, såväl för servering som för möten. På sina håll torde lokaler av detta slag tjänstgöra som värdefulla förstärkningar av tillgången på allmänna samlingslokaler i orten.

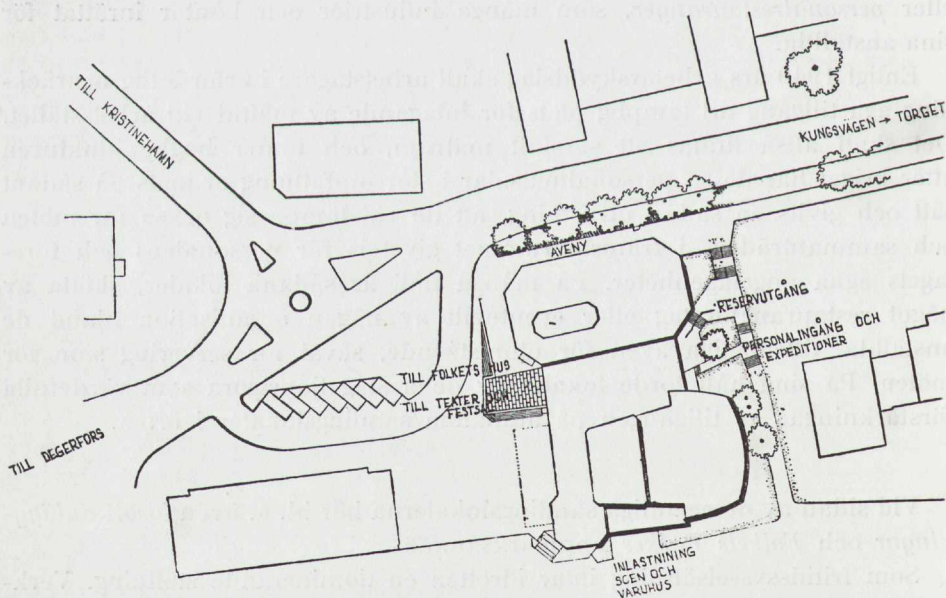
Vid sidan av de egentliga samlingslokalerna bör bl. a. även *idrottsanläggningar* och *Folkets Parker* uppmärksammas.

Som fritidssysselsättning intar idrotten en dominerande ställning. Verksamheten utövas visserligen företrädesvis i det fria. Flera idrottsgrenar kräver dock inomhuslokaler. I landet finns 63 idrottshallar, som inrymmer

en eller flera träningslokaler av varierande storlek. Dylika anläggningar har vanligen under sitt tak ett eller två studierum samt oftast också serveringsmöjligheter. Även många av de övriga idrottsanläggningarna disponerar över något slag av samlingslokal i anslutning till anläggningen.

För att tillgodose nöjesbehovet under sommartid har utedansbanor och övriga festplatser sedan länge förekommit i vårt land. Många av dessa, företrädesvis de som drives av arbetarorganisationer, brukar kallas Folkets Park och användes även för offentliga möten, konserter, friluftsteater och liknande, mera kvalificerad verksamhet.

I syfte att åstadkomma en bättre organisation av dessa anläggningar samt genom förmedling av teatersällskap och andra artister höja den kulturella nivån bildades 1905 Folkets Parkers Centralorganisation. Folkets Park-rörelsen har med åren blivit tämligen omfattande och räknar för närvarande 235 anläggningar med en publikfrekvens uppskattad till mellan åtta och nio milj. människor. Endast i mindre utsträckning var Folkets Park-anläggningarna från början försedda med lokaler för verksamheten, men numera har många Folkets Parker s. k. parkhallar för teaterföreställningar, konserter o. d.; ofta gör parkhallarna även tjänst som allmänna samlingslokaler, särskilt för kongresser och större möten. Kombinationer med skolans behov, särskilt av bespisningslokaler, förekommer också.

Karlskoga Folkets Hus. Plan över anläggningen

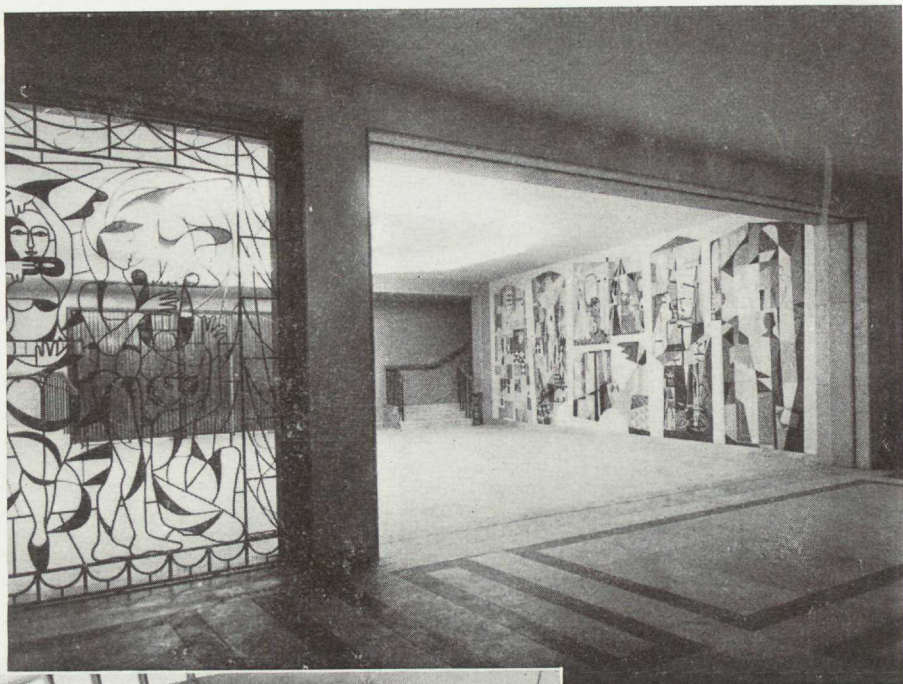

Karlskoga Folkets Hus

Denna anläggning, som invigdes i december 1953 (arkitekter SAR Erik Uppling och Eric Fylking), innehåller förutom mötes- och sammanträdessalar en stor stadsteater, tillika använd som biograf, kafé- och restauranglokaler samt butiker (varuhuset Aveny, se planen). Anläggningen har från början planerats som ett medborgarhus, en samlingsplats för alla olika riktningar, och genom anläggningen har även tillgodosetts stadens intresse av att få en egen teater.

Kostnaderna för anläggningen redovisas till runt 7 milj. kr., varav 400 000 för tomten och 450 000 för inventarier. Anläggningen har finansierats med ett lån i stadshypotekskassan på 2 940 000 kr. och ett statligt samlingslokalslån på 500 000 kr.; därjämte har staden dels lämnat ett ränte- och amorteringsfritt lån på 1 milj., dels också gått i borgen för ett in-teckningslån å samma belopp. Vad därefter återstår, något mer än 1 ½ milj. kr., utgör företaget eget kapital, väsentligen insamlade medel. De anslutna sackföreningarnas uttaxering med 25 öre per vecka ger runt 70 000 kr. om året. Om härtill läggs räntan å av organisationerna tidigare tillskjutna medel, 30 000 kr., bidrar organisationerna sålunda med 100 000 kr. årligen. Avsikten är att inkomsterna av uttaxeringen skall helt kunna användas till avskrivning å anläggningen.

Då teaterverksamheten trots att lokalen vanligen används som biograf beräknas ge en betydande förlust har staden med företaget avtalat om en förhyrning av teatern för 50 000 kr., vilket belopp även skall anses som kommunalt bidrag till föreningen för samlingslokalsverksamheten. Av de sammanlagda inkomsterna, beräknade ungefär till 1 ½ milj., utgör inkomsterna av samlingslokalerna runt 70 000 kr., varav hälften utgör nettointkomst på danstillställningar.

Halmstads Folkets Hus

Denna anläggning, invigd i november 1954 (arkitekt SAR Gösta Hedström), innehåller förutom expeditioner och kontor sju samlings-salar av olika storlek samt en fest-sal för 400 personer, restaurang och teater. Den övre bilden visar teaterns foajé med sin konsinärliga utsmyckning (Halmstadsskolan).

Den nedan återgivna centralhallen tjänstgör i regeln som kapprum men kan även lätt iordningställas som lokal för massmöten.

Anläggningen, vars kostnad uppgick till runt 6 milj. kr., har finansierats genom vanliga fastighets-krediter, ett räntefritt lån av Halmstads kommun å 1 560 000 kr., lotterimedel om 540 000 kr. samt företagets egna tillgångar, bestående av andelskapital, tidigare samlad byggnadsfond, samt tomt, till ett uppskattat värde av mer än $1\frac{1}{2}$ milj. kr. Till utsmyckningen har Halmstads stad bidragit med 135 000 kr. Anslutna organisationer uttaxerar 15 öre i veckan per medlem, vilket beräknas ge en årlig inkomst av runt 50 000 kr.

För teaterkulturen i vårt land och dess spridning till vidare folklager har folkparkernas verksamhet varit av stor betydelse. I avsevärd omfattning brukar de numera stödjas av kommunala bidrag i olika former.

I alla dessa olika slag av offentliga samlingslokaler, ordenshus, Folkets Hus och Folkets Park, medborgarhus och bygdegårdar, söker man ofta kombinera föreningslivets och skolans behov. En möteslokal kan tillika användas som samlingssal och gymnastiksal för en närbelägen skola. Bespisningslokaler kan ordnas i bygdegården, i Folkets Hus eller i en s. k. parkhall i Folkets Park; skolans gymnastiksal kan kombineras med en idrottshall o. d. För dylika kombinationer redogöres närmare i ett följande avsnitt av detta betänkande (kap. 5).

Skolor

I landet finns för närvarande i det närmaste 12 000 skolhus i bruk för folkskolornas behov. Utöver de egentliga klassrummen disponerar skolorna i viss utsträckning specialrum, varmed förstås lärosal som huvudsakligen användes för visst ämne, såsom slöjd, teckning, naturkunnighet eller gymnastik.

Folkskolorna innehåller drygt 25 000 klassrum och något över 10 000 specialrum, vilket är en betydande lokalreserv för fritidens behov, under förutsättning att lokalerna är disponibla för fritidsverksamhet. Härtill kommer läroverkens och andra högre skolors lokaler liksom också lokaler tillhörande yrkesutbildningsanstalter och andra statliga, kommunala och statsunderstödda skolor. Avgöranden i fråga om folkskolornas utnyttjande för fritidsändamål träffas av de lokala skolmyndigheterna, som också äger att fastställa villkor för lärosalarnas disposition (se vidare redogörelsen i kap. 4).

Kommunala sammanträdeslokaler

I vissa kommuner, som disponerar särskilda sammanträdesrum för kommunala ändamål, upplåtes dessa lokaler även för fritidssysselsättning. Exakta uppgifter härom finns dock inte tillgängliga. Ungdomsvårdskommittén utförde 1947 en enkät i frågan omfattande 257 kommuner (enligt kommunindelningen före den 1 januari 1952). Av dessa hade 102 egen sammanträdeslokal. I 34 fall var denna inrymd i kommunalhus och i 15 fall i sockenstugor. I 40 fall betecknades lokalen endast som kommunalrum eller kommunalsal. Av de 12 städer som ingick i undersökningen hade 9 eget stadshus eller fast lokal i rådhus. De övriga 3 städerna förhyrde lokal.

Av undersökningen framgår, att knappt hälften av kommunerna disponerade särskild lokal för kommunala sammanträden och beträffande

småkommunerna (under 1 000 inv.) knappt en fjärdedel. Dessa lokaler utgör således inte någon mera betydande lokalreserv.

Av de 102 kommuner som hade egen lokal uppgavs i 73 fall, att lokalen uppläts även för andra än sitt avsedda ändamål, varvid upplåtelsen i huvudsak gällde bildningsverksamhet, kyrklig verksamhet, ungdomsverksamhet och politisk verksamhet.

Bibliotek

Ett betydande lokalbestånd finns i det nät av bibliotek, som är utspritt över landet. Bibliotek för allmänheten grundades redan på 1880-talet i vårt land och stod till en början under kyrkans hägn. De ombildades sedermera till »folkbibliotek» med statligt stöd och kom så småningom att väsentligt utökas i antal genom studiecirkelbiblioteken.

Det totala antalet bibliotek uppgick 1952 till ungefär 5 750, varav drygt 900 kommunala bibliotek, 2 950 studiecirkelbibliotek och 1 600 skolbibliotek.

På landsbygden torde drygt en fjärdedel av biblioteken ha egna lokaler. Om man även medräknar städerna, där biblioteken utan undantag torde ha egna lokaler, bör det kunna anses rimligt att antaga, att ca en tredjedel av biblioteken har egna lokaler. Om man vidare antar, att varje bibliotek med egna lokaler utöver utlåningssalen i genomsnitt disponerar över en studie- eller sammanträdeslokal, skulle totalt finnas ca 2 500 studie- och sammanträdesrum som inte redovisats på annat håll.

Biografer

En speciell kategori av fritidslokaler utgör biograferna. Biograflokalerna är i huvudsak iordningställda enbart för sitt speciella ändamål. I viss utsträckning förekommer dock att biograflokal upplåtes för större möten, föredrag, teater m. m.

Antalet biografer var 1954 omkring 2 500. Härvid bör uppmärksammas, att viss dubbelräkning förekommer med hänsyn till de tidigare redovisade föreningsägda lokalerna, i vilka biografer i stor utsträckning ingår.

Församlingshem

Den lågkyrkliga rörelsen inom statskyrkan i slutet av 1800-talet tog sig bl. a. uttryck i en socialt betonad verksamhet, som syftade till att skapa nya former för kyrkligt arbete. Man anordnade föredrag och andaktsstunder utanför kyrkans murar. Studiecirkel i olika ämnen, där bibelstudier stod i centrum, blev en annan viktig faktor i verksamheten — numera torde i flera församlingar bedrivas en omfattande och mångsidig fri bildningsverksamhet och fritidssysselsättningar av olika slag. En av rörel-

sens förnämsta uppgifter blev från början att anskaffa erforderliga lokaler. Så småningom tillkom på olika håll i landet samlingssalar för arbetet. Dessa har gått under olika benämningar, såsom församlingshem, församlingshus, församlingssal, församlingshydda osv. Namnet församlingshem har emellertid numera vunnit allmänt burskap. Såsom ägare till församlingshemmen fungerar vanligen särskilda stiftelser, understödda av den kyrkliga kommunen. Anslag för sådana ändamål faller däremot enligt rättspraxis utanför den borgerliga kommunens kompetens.

De första församlingshemmen uppfördes under 1890-talet. I Gävle invigdes sålunda 1896 Sveriges första församlingshem. Två år senare tillkom Stockholms första församlingshem i Hedvig Eleonora församling och på följande år ett tredje församlingshem i Göteborg.

Även på landsbygden tillkom liknande församlingshem. År 1902 invigdes sålunda i Sunnanå by i Hälsingland det första församlingshemmet på landsbygden, följt av Härlanda församlingshem i Skara stift och Hälsingtuna i Hälsingland år 1910. Det totala antalet församlingshem uppskattas för närvarande till 800 à 900.

Användningen av församlingshem för andra än kyrkliga ändamål är underkastad rätt snäva gränser. I normalstadgar för församlingshemstiftelser har användningen preciserats på följande sätt.

»I överensstämmelse med sitt ändamål må församlingshemmet användas till anordningar, som avse

1. *Den kyrkliga barnavården*, såsom barngudstjänster, söndagsskola, sångstunder för barn, föräldramöten, lärarmöten;

2. *Den kyrkliga ungdomsvården*, såsom församlingsmöten, församlingsaftnar, kyrkliga föredrag, missionsmöten, föreläsningar, kurser och diskussioner, bibelsamtal, syföreningsmöten för diakoni och mission m. m.

Församlingshemmets lokaler upplåtas *icke* för främmande ändamål,

a) då lokalerna skola användas för kyrkliga ändamål;

b) under högmässotid.

Hemmet upplåtes icke heller för sådana ändamål, som kunna komma i strid med församlingshemmets syfte och rummets helgd. Lokalerna kunna således icke upplåtas för föredrag, möten och diskussioner, som avhandla eller åsyfta partipolitisk agitation, eller som ej överensstämma med vår kyrkas ordning eller bekännelse eller som kunna kränka religion, sedlighet eller lag och ordning.

Styrelsen äger besluta om upplåtande av församlingshemmet. Styrelsens ordförande äger rätt till veto.»

Endast i begränsad utsträckning står alltså dessa lokaler till förfogande för profana ändamål. Exempelvis är politiska sammanslutningar av varje slag helt uteslagna. De flesta ideella föreningar torde däremot få tillträde till lokalen för sina mera interna möten. Avgörandet är här beroende på styrelsen eller föreståndaren. För offentliga nöjestillställningar är församlingshemmen stängda.

2. Riksorganisationerna för lokalfrågor

I det föregående har översiktligt redogjorts för olika slag av samlings- och fritidslokaler, det stora flertalet tillkomna genom och som ett stöd för det fria föreningslivet. Lokalfrågorna tilldrog sig tidigt uppmärksamhet inom de lokalintresserade föreningarnas riksorganisationer; deras tillfredsställande lösning betraktades naturligen som en avgörande faktor i föreningslivets utveckling. Riksorganisationernas stödjande verksamhet torde även positivt ha påverkat statsmakternas inställning till frågan om finansiellt stöd åt allmänna samlingslokaler (se kap. 7).

Våra Gårdar, riksföreningen för nykterhetsrörelsens samlingslokaler

Sveriges Storloge av IOGT, som förfogade över flertalet föreningsägda profana samlingslokaler, var den första av organisationerna som vidtog åtgärder i denna fråga. Vid årsmötet 1914 beslöt man att ge ut en vägledning avsedd för de avdelningar av organisationen, som hade förutsättningar att bygga egna lokaler. I samband härmed anordnades en pristävling, som avsåg att få fram olika typer av såväl mindre som större samlingslokaler. Tjugotvå av dessa tävlingsförslag, omfattande huvudsakligen fyra olika typer av ordenshus, utgavs 1917 i tryck.

En senare anordnad utredning i frågan, framlagd 1935, innefattade ett program för ordenshusverksamhetens sanering och rationalisering. Bland de många hinder godtemplarorden under sin verksamhet haft att kämpa mot, betecknades lokalfrågan som ett av de allvarligaste. Skuldsättningen vid flera av ordenshusen hade utgjort ett svårartat problem. Följden hade

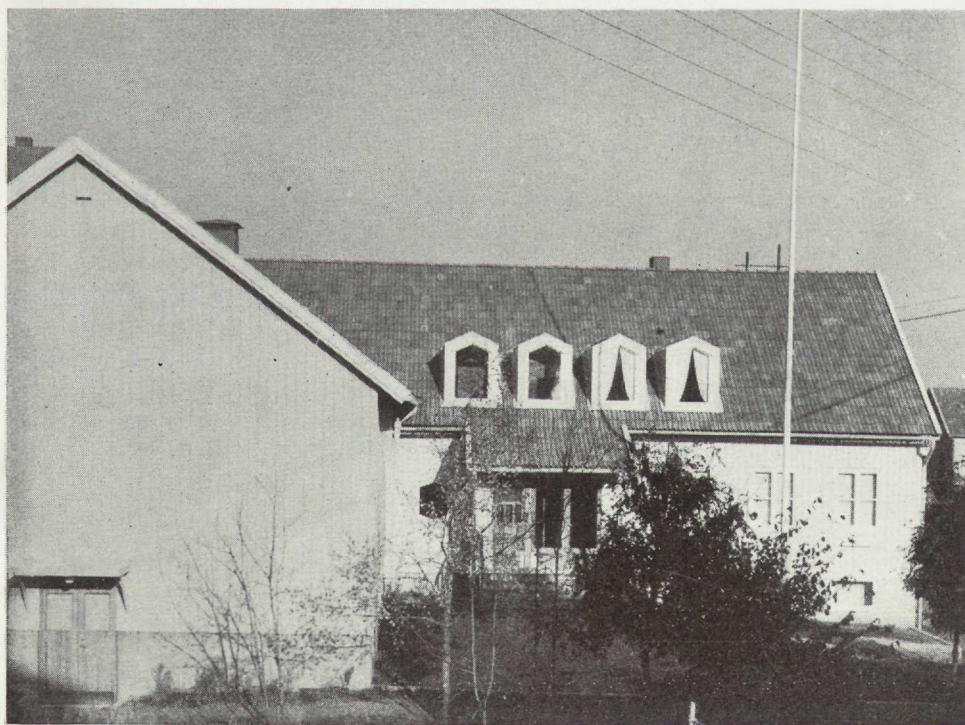
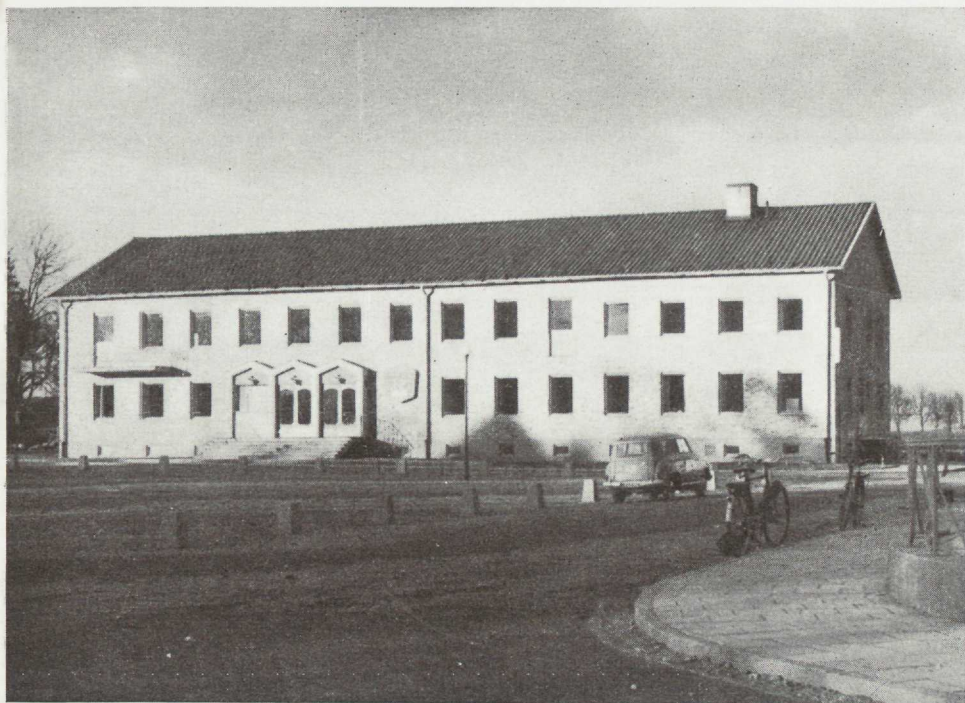
Akers Styckebruks Folkets Hus (överst till höger)

balanserar enligt senaste räkenskaper på runt 595 000 kr., varav fastigheten är upptagen till 556 000 kr. och inventarierna till 30 000 kr. Anläggningen har finansierats med ett bottenlån på 260 000 kr. och ett samlingslokalslån som vid senaste bokslutet upptogs till runt 199 000 kr. Det fastigheten insatta andelskapitalet utgjorde 84 000 kr. Av de senaste årets inkomster utgjorde hyrorna ungefär hälften, medan de återstående inkomsterna härrörde från biograf- och kioskrörelse, kaféerörelse samt gåvor och anslag.

Byggnaden upptar fyra större och mindre möteslokaler, därjämte en rad fasta hyresgäster, bland andra kommunen. Uthyrningen av möteslokalerna avser organisationer av alla olika riktningar fackliga, politiska, religiösa, nykterhetsföreningar, folkbildning och hobbies m. m.

Smögengården Folkets Hus (underst till höger)

byggdes 1951 för en kostnad av 230 590 kr. Byggnadskostnaderna finansierades med ett bottenlån på 95 000 kr. och ett statligt samlingslokalslån på 121 000 kr. Enligt föreningens senaste räkenskaper balanserar tillgångar och skulder på runt 254 000 kr., i vilket belopp andelskapitalet ingår med 40 500 kr. Kommunen har tecknat 10 000 kr. i andelar och därjämte tillhandahållit fri tomt, värderad till 1 800 kr. Utgifter och inkomster balanserar ungefär jämnt på 16 000 kr., varav hyror för samlingslokalerna utgjorde runt 7 000 kr. Övriga inkomster härfluta från biograf- och kioskrörelse, basar med dans m. m. Gården innehåller två större möteslokaler samt studiecirkelrum jämte ett antal sammanträdesrum.

i många fall blivit, att logerna ansett sig nödsakade att anordna nöjeställningar eller att uthyra lokalerna för sådana ändamål i syfte att göra byggnadsföretagen inkomstbringande. Det egentliga arbetet inom ordenshusen blev därmed lidande, och man sökte åstadkomma en annan ordning, i första hand genom distriktsvis tillsatta ordenshuskommittéer med rådgivande och kontrollerande uppgifter, samt en särskild, av storlogen tillsatt kommitté såsom centralt organ. Denna kommitté utgav även ett flertal upplysande broschyrer till föreningarnas tjänst vid lokalfrågornas behandling. Det fortsatta organisationsarbetet resulterade 1942 i bildandet av *Ordenshusens Riksförening*. Denna förening blev följande år även organ för NTO:s ordenshus. För att ytterligare öka möjligheterna till samarbete mellan nykterhetsrörelsens lokalägande föreningar har sedermera 1953 även Blåbandsrörelsens fastighetsförening och Nykterhetsorganisationen *Verdandi* inordnats i riksföreningen. Dess namn ändrades i samband därmed till *Våra Gårdar*, riksföreningen för nykterhetsrörelsens allmänna samlingslokaler. I början av år 1954 översteg antalet anslutna organisationer 800.

Föreningens uppgift är bl. a.

att lämna medlemmarna stöd och råd i ekonomiska, byggnadstekniska och andra frågor, förmedla inköp av inventarier och annan materiel;

att understödja och utveckla samarbetet mellan medlemmarna för erhallande av ökat utbyte av biografrörelse och annan affärsdrift samt

Hemgården Midsommargården, Midsommarkransen, Stockholm (överst till vänster).

stiftad av det närbelägna Telefon AB L. M. Ericsson, disponerar i sin fastighet samlingssal med scen och utrustning, stora och små klubbrum, studiecirkelrum, rum för hobbies, bordtennis, metall- och träslöjd, systuga, rum för lekstola, barservering m. m. Verksamheten avser att skapa ett fritidshem för människor i skilda åldrar från olika arbetsplatser och livsförhållanden. Tyngdpunkten har lagts på gårdens egen verksamhet; lokaluthyrningen till föreningar har kommit i andra hand. Den egna verksamheten, som man söker hålla på ett så högt kulturellt plan som möjligt, är omfattande och differentierad.

Hemgården äges av en stiftelse, bland vars fullmäktige är representerad L. M. Ericssons ledning och olika grupper av anställda, Stockholms stad, kyrkorådet och skolrådet i församlingen samt Arbetarnas Bildningsförbund.

Byggnaden är enligt räkenskaper från 1953/54 bokförd till 1 137 904 kr. Skulderna består i huvudsak av ett inteckningslån hos stadens tomrättskassa på 937 334 kr. och ett räntefritt lån hos L. M. Ericsson på 300 000 kr. Inkomster och utgifter balanserar på 178 208 kr. Bland inkomsterna ingår anslag och gåvor med 48 737 kr., nämligen bl. a. 20 000 kr. från Telefon AB L. M. Ericsson, 12 000 kr. från Brännkyrka församling, 9 000 kr. från Stockholms stad (barnavårdsnämnden).

Bygdegården i Löt (underst till vänster).

Anläggningen, invigd 1949, har byggts av en bygdegårdsförening som från början fått stöd från Bygdegårdarnas Riksförbund. Anläggningen innehåller en större och en mindre samlingssal, kök, studierum, bibliotek m. m. Den stora samlingssalen ger möjligheter för teaterföreställningar. Bygdegården har med inventarier kostat runt 100 000 kr. Den har finansierats dels med ett samlingslokalslån på 53 000 kr., dels med andelar och frivilligt arbete av föreningens medlemmar; varje gård i socknen uppskattas ha gjort 30 dagsverken för bygdegården. Därjämte har kommunen givit bidrag å sammanlagt 28 000 kr.

Inkomster och utgifter balanserar ungefär jämnt på 8 800 kr. Av inkomsterna utgör 7 300 kr. hyror för sammanträden, möten, fester och teaterföreställningar. För fritids- och studieverksamhet upplåtes bygdegården kostnadsfritt åt bygdens ungdomsförening, som i gengäld svarar för städningen.

att representera medlemmarna vid förhandlingar med statliga och kommunala myndigheter och med andra organisationers centrala ledning i ärenden, som sammanhånga med fastigheternas vård och förvaltning.

Riksföreningen biträder medlemmarna i arkitektärenden och alla andra frågor som gäller ordenshusverksamheten. För detta ändamål förfogar riksföreningen över särskilt arkitektkontor och en ombudsmannaorganisation. Inom riksföreningen handhar en särskild biografsektion alla ärenden rörande ordenshusbiografer. Till biografsektionen var vid 1953 års början anslutna 143 biografföretag med biografer på 186 platser. Organisationen har utgivit ett flertal broschyrer.

Till stöd särskilt för renoveringar och ombyggen av äldre ordenshus samt för deras utrustning har riksorganisationen upplagt en särskild ordenshusfond enligt följande grunder. Lån kan utgå med högst 100 000 kr. till varje loge. Lånet förräntas med $1\frac{1}{2}$ % över det officiella diskontot; amorteringstiden är högst 20 år. För lånet krävs in-teckningssäkerhet liggande mellan 60 och 80 % av taxeringsvärdet. Lånet kan emellertid fördjupas till 50 % om svårigheter föreligger att få kassalån upp till 60 %.

Folkets Husföreningarnas Riksorganisation, FHR

Även Landsorganisationen uppmärksammade på ett tidigt stadium samlingslokalsfrågan. I syfte att stödja arbetarrörelsens speciella samlingslokaler beslöt redan 1906 års LO-kongress att grunda en Folkets Husfond. Denna fond, som förvaltas av landssekreteriatet, lämnar lån till ett belopp, av högst 50 000 kr., i allmänhet liggande inom 80 % av taxeringsvärdet med amorteringstid av högst 20 år och mot en ränta av f. n. 3,5 %. Vanligen torde lånet vara placerat mellan det bottenlån som företaget kan ha erhållit hos kreditföretag i orten och det statliga samlingslokalslånet. Landsorganisationens Folkets Huslånefond uppgick vid 1954 års utgång till omkring 3 milj. kr., varav vid samma tidpunkt omkring 1,8 milj. var utlånade till Folkets Husföreningar.

Norrköpings Godtemplargård (exteriör och stora ordenssalen),

invigd 1952, torde vara ett av nykterhetsrörelsens största samlingslokalsbyggen. Byggnadskostnaderna har uppgått till 1 649 000, tomtkostnaderna till 201 000 kr.; fastighetens sammanlagda värde utgör alltså 1 850 000 kr. Därav belöper 580 000 å föreningslokalerna. Inventarietkostnaderna har uppgått till sammanlagt 188 000 kr.

Anläggningen har finansierats med ett stalligt samlingslokalslån å 256 000 kr. samt därjämte med sparbankslån, lån från godtemplarordens storloge å 40 000 kr., och ett lån från Konsum å 10 000 kr. Norrköpings stad har bidragit med ett anslag å 93 000 kr., från arvsfonden har erhållits ett bidrag å 48 500 kr.

Enligt uppgjord budgetplan balanserar inkomster och utgifter å 150 000 kr. Av inkomsterna beräknas 36 000 kr. härröra från tillfälliga uthyrningar av möteslokalerna; återstoden utgörs av fasta årshyror. Av utgifterna belöper runt 85 000 å räntor och amorteringar. Föreningens andelskapital, 61 000 kr., förräntas med 4 %.

De egentliga organisationssträvandena på detta område gjorde sig emellertid gällande först på 1930-talet, då ett antal Folkets Husföreningar sammanslöt sig i syfte att skapa en riksorganisation. Denna tog form 1937 i och med att *Folkets Husföreningarnas Riksorganisation* (FHR) bildades. Som dess syfte anges bl. a. att stå de anslutna företagen till råds med upplysningar evad det gäller byggnationer, materialinköp, filmhyror samt i övrigt det som berör dess verksamhet, samt att genom sin verksamhet verka för ett sunt nöjesliv.

Sommaren 1943 upprättades ett särskilt arkitektkontor, vars uppgift är framför allt att tillhandahålla teknisk expertis till Folkets Husbyggen.

Målet för organisationens verksamhet anges vara: »Folkets Hus = ortens kulturcentrum». Man vill göra Folkets Hus till en plats, dit alla känner sig dragna, och man gör gällande, att »fördomen att Folkets Hus är en samlingslokal, dit inga andra än arbetare kan gå, är på väg att totalt försvinna».

För närvarande är omkring 960 Folkets Husföreningar anslutna till riksorganisationen. Antalet Folkets Husföreningar utanför organisationen är obetydligt.

Ett livligt instruktions-, propaganda- och organisationsarbete med tyngdpunkten på byggnadsfrågorna bedrivs. Sedan 1944 finnes en speciell ombudsman härför. På platser, där frågan om bildande av nya föreningar stått på dagordningen, har riksorganisationen alltid försökt samla olika föreningar omkring ett gemensamt företag. På föreningarnas enskilda möten har inbjudits representanter för resp. orters fackliga, politiska och andra organisationer samt kommunalmännen.

Folkets Huslokalernas konstnärliga utsmyckning ägnas speciellt intresse. Genom en speciell *konstfond* har målningar och skulpturer deponerats eller skänkts till olika Folkets Hus. Här förtjänar vidare omnämnas den betydelse, som utställningen »God konst i hem och samlingslokaler» i slutet av 1945 hade som impulsgivande i detta hänseende.

År 1941 inrättades en speciell *stödfond*. Till riksorganisationen anslutna föreningar, som redovisar nettovinst, inbetalar av denna 3 % till stödfonden. Medel ur denna fond användes i form av lån och anslag till Folkets Husföreningar med tillfälliga ekonomiska svårigheter. Erfarenheterna från senare år säges visa, att — utöver de lån som kan erhållas av statens nämnd för samlingslokaler — i vissa fall väsentliga kredit- och hjälpmöjligheter måste anskaffas. Härvidlag har stödfonden varit till stor nytta.

Godtemplargården Wasaborg, Rättvik (till vänster),

invigd 1955; har i byggnadskostnad dragit 775 000 kr. Den finansieras genom ett kassalån å 400 000, ett statligt samlingslokalslån å 220 000 samt resten genom egna insatser, 155 000 kr.

Enligt uppgjorda kalkyler balanserar utgifter och inkomster jämnt å 52 000 kr. Av utgifterna utgör 32 200 kr. räntor och amorteringar. Av inkomsterna uppskattas avgifterna för föreningslokalerna till 5 500 kr., medan biografen antas ge 25 900 kr.; återstoden utgörs av hyror för fast uthyrda lokaler, bl. a. till bibliotek, tandläkare, landsfiskal m. m. I här angivna siffror ingår icke tomtkostnaderna, 15 000 kr., ej heller kostnaderna för inventarier. Av arvsfonden har ett bidrag av 4 000 kr. lämnats till inventarier för hobbylokalerna.

För att bereda föreningarna möjligheter att bygga och inreda nya och förbättra befintliga *teaterscener* anordnas sedan 1944 ett särskilt *teaterlotteri*. Genom verksamheten anses de kommunala myndigheternas intresse för teaterverksamheten i Folkets Huslokaler ha ökat.

1944 startade FHR tillsammans med Folkets Parkers centralstyrelse det s. k. Folkrörelsernas programaktiebolag. Uppgiften var främst att sanera den verksamhet, som bedrevs i Folkets Hus av hyrande sällskap och solo-arter. Programbolaget samarbetar med Riksteatern.

FHR bedriver vidare en omfattande *biografverksamhet*. Inom »folk-biograferna» samarbetar icke mindre än 520 biografer. Sveriges Folkbiografers AB har ett intimt samarbete med Bygdegårdarnas riksförbund. Bygdegårdsbiografer tillhör sålunda via Lantbruksförbundets Tidskriftsaktiebolag samma kedjor som Folkets Husbiograferna. Sedan 1944 finns också ett speciellt distributionsbolag för film, Nordisk Tonefilm. Dessutom finns AB Föreningsfilm, i vilket företag FHR har starka intressen, med uppgift att distribuera filmer till föreningsvärlden.

Bygdegårdarnas riksförbund

Landsbygdens speciella samlingslokalsfrågor tillvaratas sedan 1944 av *Bygdegårdarnas riksförbund*; med bl. a. Sveriges Lantbruksförbund, Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund och Jordbrukarnas Ungdomsförbund som intressenter. Riksförbundet står medlemmarna till tjänst i en mångfald former, exempelvis:

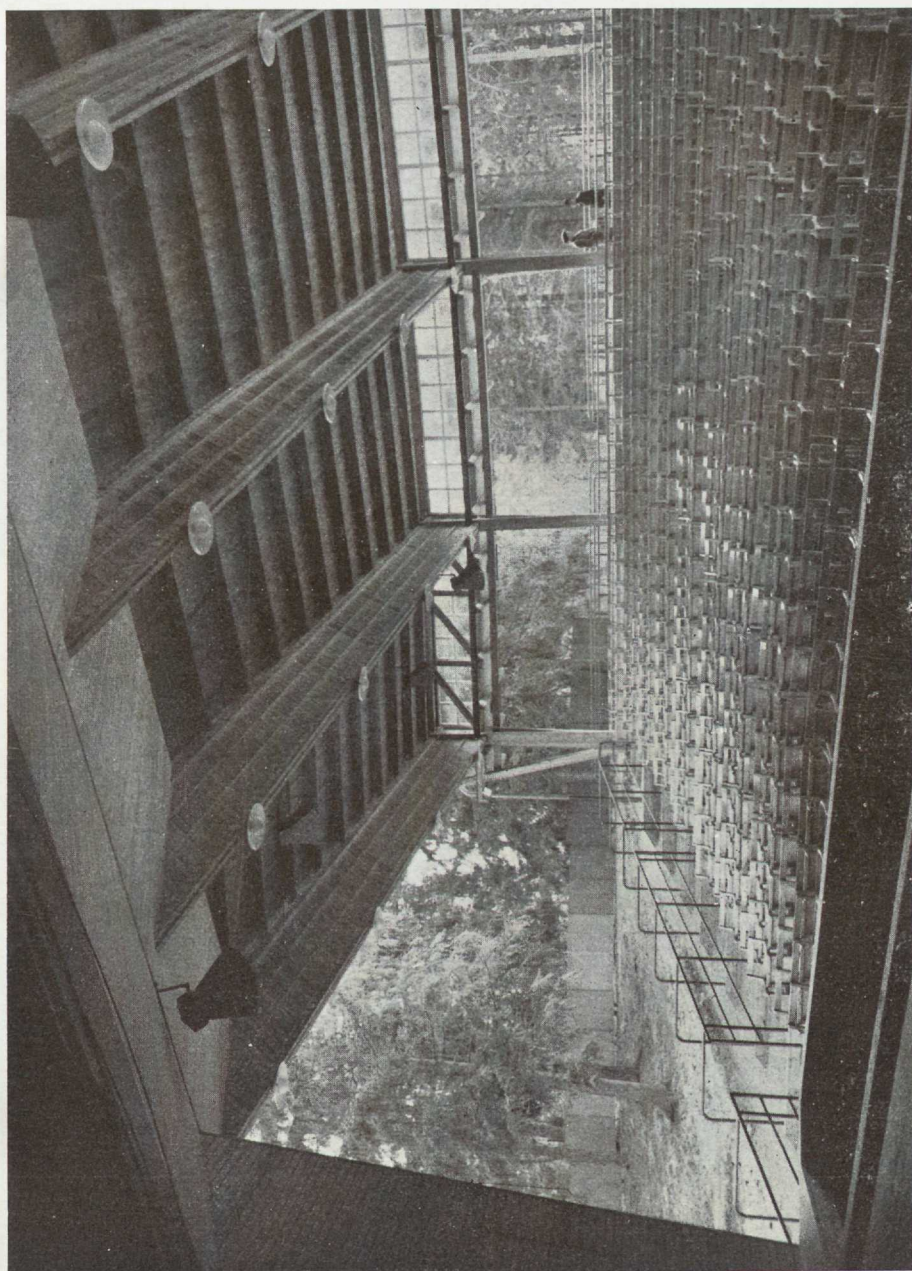
Rådgivning. Medlemmarna erhåller kostnadsfri rådgivning av förbundets ombudsman i alla bygdegårdsfrågor. Erfordras särskild expertis och förorsakas förbundet härigenom extra utgifter, debiterar förbundet självkostnadspriset. Medlemmar kan för en kostnad av 25 kr., i vilket även ingår resa, erhålla personligt besök av ombudsmannen.

Arkitektbyrå. I samråd med Bygdegårdarnas riksförbund har Lantbruksförbundets byggnadsförening (LBF) inrättat en särskild bygdegårdsavdelning, vilken tjänstgör som förbundets arkitektbyrå. Avdelningen upprättar ritningar, kostnadsberäkningar, materialbeskrivningar etc. samt lämnar råd och anvisningar om lokalernas inredning och utsmyckning. LBF debiterar för dessa arbeten endast sina självkostnader. Dessa kan variera rätt mycket beroende på skiftande önsksningar hos föreningarna men brukar belöpa sig till 2 à 3 % av byggnadskostnaderna.

Hjälp vid sökande av statslån. Förbundet står medlemmarna kostnadsfritt till tjänst med hjälp vid upprättandet av handlingar m. m. för sökande av lån eller bidrag från staten till nybyggnad, ombyggnad eller ekonomisk sanering av bygdegårdar.

Organisationsfrågor. Förbundet hjälper nya föreningar med förslag till normalstadgar samt med organisations- och finansfrågor och med kostnadsförslag för inredningar och förslag till föreningarnas verksamhet.

Anslag till sceninredningar. Förbundet har hos Kungl. Maj:t sökt och erhållit anslag ur lotterimedelsfonden på sammanlagt 30 000 kr. att användas för lämnande av bidrag för utförande av sceninredningar i bygdegårdar. Bidraget som får uppgå till 75 % av sceninredningens beräknade kostnad — dock högst 1 000 kr.

Parkhallen i Norrtälje Folkets Park.

— kan sökas hos förbundet. Ett villkor för erhållande av bidraget är att förslaget till sceninredning godkänts av en av Teaterrådet utsedd scenteknisk expert.

Konstkollektioner. Av redan erhållet statsbidrag på 30 000 kr. har förbundet i samråd med Statens konstråd inköpt konstverk (målningar och skulpturer), som delats upp på 10 kollektioner, vilka under ett års tid lånas ut till bygdegårdarna.

Förmånliga inköp. Förbundet samarbetar med Sveriges folkbiografer AB och kan därför hjälpa föreningarna med förmånliga inköp av biografmaskiner och övrig biografutrustning, fåtöljer, stapelbara och vanliga stolar, ridåer och ridåmaskiner, kaféutrustningar, gardiner och övriga textilier m. m.

Antalet till riksförbundet anslutna bygdegårdsföreningar är för närvarande omkring 425, varav dock endast knappt 300 är ägare av fastigheter. Utanför organisationen står alltså inemot 200 bygdegårdar.

Som nämnt fungerar *Lantbruksförbundets byggnadsförening* (LBF) såsom Bygdegårdarnas riksförbunds arkitektavdelning. LBF, som är anslutet till Sveriges lantbruksförbund, startades i början av 1940-talet och utvecklades snabbt till ett stort, landsomspännande arkitektkontor, så att byggnadsföreningen f. n. har 23 kontor i olika delar av landet med ca 200 anställda. LBF vänder sig i första hand till landsbygden och arbetsuppgifterna här omfattar främst ekonomibyggnader av olika slag samt egnahem och arbetarbostäder. I samband med arbetena ute på landsbygden kom projektörerna från LBF emellertid snart i kontakt med den rådande stora bristen på samlingslokaler, mötesrum och fritidsanordningar överhuvud taget. För att söka bidra till bättre förhållanden på denna punkt öppnade LBF i slutet av 1943 en särskild bygdegårdsavdelning, förlagd till stockholmskontoret.

3. De allmänna samlingslokalernas ekonomi

Att tillhandahålla allmänna samlingslokaler är icke något räntabelt företag. Sådana lokaler skall, enligt den naturliga regel som kommit till uttryck i kungörelsen om statliga samlingslokalslån, hållas tillgängliga »kostnadsfritt eller mot skälig avgift», vilket torde innebära att förekommande av-

Godtemplargården i Borgholm (överst till vänster),

invigd november 1952, kostade 258 000 kr. att bygga, vartill kom 21 000 kr. för inventarier. Denna investering har finansierats med vanliga kassalån till 103 000 och statligt samlingslokalslån med 150 000 kr. Återstoden, 26 000, har anskaffats genom ett kommunalt bidrag å 5 000 kr., insamlingar m. m. Uthyrningen av samlingslokalerna anses icke på långt när kunna förslå att ekonomisera bygget. Härutöver kräves »krafttag av logens medlemmar » » Med målmedvetet, osjälviskt och uppförande arbete, med en aldrig svikande sammanhållning medlemmarna emellan» räknar man med att uppgifterna skall kunna klaras (*Våra Gårdar*, 1954 nr 2, s. 44).

Folkets Hus i Bjuv, arkitekt SAR Hans Westman (underst till vänster).

Fastigheten inrymmer, utom samlingslokaler, restaurang och kontorslokaler för anslutna organisationer, kommunens bibliotek. Med tomt och inventarier är fastigheten bokförd till runt 1 314 000 kronor; byggnadskostnaderna uppgick till c:a 1 081 000 kronor. Fastigheten är inteckningsbelånad till 970 000 kronor, varav samlingslokalslånet utgör 360 000. Kommunen samt ortens industrier, Höganäsbolaget och Findus, har bidragit bl.a. med resp. 132 000, 100 000 och 50 000 kronor. Genom veckouttaxering inom anslutna organisationer hade insamlats 22 000 kronor. Denna uttaxering pågår alltså och beräknas inbringa 5—6 000 kronor årligen. Inkomsterna, som i huvudsak utgöres av hyror för restaurangen, biblioteket och kontorslokalerna samt inkomster av danstillställningar m. m., anses förslå att täcka driftutgifterna, inkl. räntor och amorteringar, men knappast till önskvärda avskrivningar.

gifter icke får sättas högre än vad föreningslivet i allmänhet kan rå med. I den mån hyresavgifter utgår hålls de alltså på en låg nivå, i allmänhet knappast överstigande vad som motsvarar kostnaderna för uppvärmning, belysning, städning, vakthållning o. d. Endast vid stark efterfrågan förekommer så höga avgifter, att de, jämte hög uthyrningsfrekvens, möjliggör en täckning av företagets samtliga kostnader inklusive kapitaltjänsten. Sådana fall utgör emellertid helt sällsynta undantag. Med hänsyn till samlings- och fritidslokalernas allmänna samhällseliga betydelse torde det även få anses självklart, att samlingslokaler ställas till föreningslivets och allmänhetens förfogande på sådana villkor, att avgifterna icke utgör något hinder för lokalernas utnyttjande.

I åtskilliga fall är verksamheten av den art, att lokalen disponeras utan eller emot en rent formell avgift. När det gäller sådana lokaler som ungdomsgårdar, hemgårdar och liknande ligger det i sakens natur, att verksamheten som sådan icke belastas med några lokalkostnader; dessa bärs i sådana fall av någon allmännyttig förening eller stiftelse, eller mer eller mindre direkt av vederbörande kommun. I det följande behandlas därför icke sådana speciella fritidslokaler. Icke heller berörs här sådana fritidslokaler som hobbylokaler i bostadsfastigheter eller skollokaler som upplåts för möten, sammanträden och fritidsverksamhet. I den mån avgifter uttas för fastigheternas hobbylokaler täcker de på sin höjd kostnaderna för uppvärmning, belysning o. d.; de egentliga lokalkostnaderna bärs av verksamheten (se härom kap. 4). Efter samma grunder plägar avgiften bestämmas för upplåtelser av skollokaler, i den mån skolan icke ställs gratis till förfogande, såsom brukar ske vid dess egen fritidsverksamhet. Vid bedömning av föreningarnas hyreskostnader för studiecirkel o. d. och i allmänhet för ungdomsverksamhet bör beaktas, att härför i regeln utgår hyresbidrag från det allmänna.

Den följande redogörelsen för samlingslokalsföretagens ekonomi gäller alltså de lokaler som är avsedda för vanliga möten och sammanträden, dvs. föreningshus, medborgarhus och liknande.

Med hänsyn till olikformigheten i de faktorer på vilka de olika företagens ekonomi är uppbyggd, de skiftande belåningsgrunderna, växlingarna i kapitalkostnadernas penningvärde samt icke minst svårigheten, i många fall omöjligheten, att med säkerhet utreda den verkliga storleken av investerade medel, deras fördelning på lån och bidrag samt uppdelningen av inkomster och utgifter mellan olika grenar av företagets verksamhet torde en fullständig, systematisk redogörelse för samlingsfastigheternas ekonomi överhuvud taget vara mycket svår att åstadkomma, och den skulle därjämte, då förhållandena i de särskilda fallen ofta är ojämförbara, sakna större värde. Den följande framställningen grundar sig på uppgifter från en rad större och mindre samlingslokalsföretag av olika typer; därjämte har kommittén genom tillmötesgående från Folkets Husföreningarnas Riksorganisation (FHR) haft tillgång till sammanfattande räkenskapsmaterial för ett

stort antal Folkets Husföretag av skiftande ålder och storlek, grundad på en av FHR år 1954—55 företagen enkät. I vidsträckt omfattning har ledningen av många föreningshus tillhandagått med detaljuppgifter. Kommittén har även haft tillfälle ta del av ekonomiska redogörelser för olika samlingslokalsprojekt i ärenden rörande samlingslokalslån.

Följande faktorer — utom hyresavgifterna för samlingslokalerna — bestämmer ett samlingsföretags ekonomi, nämligen villkoren för kapitalanskaffningen: i vad mån fastigheten kan finansieras med insamlade medel eller bidrag av kommun eller industriföretag i orten — alltså medel som omedelbart kan avskrivas — och i vad utsträckning och på vilka villkor fastigheten belånats samt de därav betingade årliga kostnaderna för kapitaltjänsten, räntor och amorteringar. Av största betydelse är vidare de övriga inkomster av lokalhyror eller egen rörelse som företaget kan driva, samt slutligen de årliga tillskott till driftkostnaderna som företaget kan räkna med, främst från egna medlemmar, men också från andra håll, vederbörande kommun eller industriföretag.

För finansieringen av ett samlingslokalbygge brukar i första hand ett bottenlån i någon bank eller kassa efter fastighetskreditens vanliga grunder stå till förfogande. Vidare kan företaget numera, efter 1942, räkna med statligt samlingslokalslån, i den mån anslagna medel härtill förslår. Samlingslokalslånet beräknas emellertid endast på byggnadskostnaderna. För finansieringen av återstående delar av fastighetskostnaderna samt av inventarierna måste alltså andra medel uppbringas. I regeln sker detta genom insamlingar bland de organisationer som bär upp företaget, basarer, fester, danstillställningar och liknande. Inom Folkets Husföreningarna är vecko-uttaxeringar med 10—20 öre eller mera per medlem av ansluten fackförening en vanlig insamlingsform, som ofta inbringar betydande belopp och utgör en viss garanti överhuvudtaget även för driftkostnaderna och företagets solvens. I många fall har företaget genom uttaxeringar under en följd av år innan bygget sätts i gång skaffat sig ett ofta ej obetydligt startkapital. Ej sällan förekommer numera även lån eller bidrag av industriföretag och kommuner; såsom förut omnämnts uppskattar FHR beloppet av sådana bidrag under de senaste fem åren till 4, resp. 5 milj. kr.

De tidigare tillkomna samlingslokalerna har i jämförelse med dem som byggts efter kriget fördelen av väsentligt lägre byggnadskostnader. Därjämte underlättas kapitaltjänsten för de äldre fastigheterna i regeln genom att lånen i stor omfattning hunnit avamorteras. Å andra sidan är särskilt de äldre samlingslokalerna ofta rätt omoderna och förslitna samt i regeln icke så utrustade som de moderna medborgarhusen och därmed icke heller så attraktiva — något som kan vara en allvarlig nackdel då det gäller i fastigheten bedriven rörelse vars avkastning eljest kunde bidra till att balansera förlusten på de egentliga samlingslokalerna, såsom bio, kafé, restaurang o. d. För många av de äldre fastigheterna är underhålls- och reparationskostnaderna relativt höga. Överhuvudtaget betungas många av

de äldre samlingslokalerna av ekonomiskt bekymmersamma om- och nybyggnadsfrågor.

En ny samlingslokalsfastighet åter har visserligen byggts till de väsentligt högre kostnader som penningvärdets fall medfört, men å andra sidan har man vid dess finansiering kunnat räkna med stödet av det statliga samlingslokalslånet, av vilket hälften är ränte- och amorteringsfritt och den andra hälften amorteras på relativt lång tid (se härom kap. 7). Vid fastighetens planering och byggande har man därjämte haft stödet av tidigare vunna erfarenheter. Den nya byggnaden brukar kunna ges ett lämpligt centralt läge och en utformning som är arkitektoniskt tilltalande och praktisk med hänsyn till fastighetens ekonomi.

Av väsentlig betydelse för det stora flertalet samlingslokalsfastigheter är dess inkomster genom uthyrning av andra lokaler än samlingslokaler samt inkomster av egen rörelse, främst biograf, danstillställningar, kafé, restaurang, kioskförsäljning o. d.

Nyare samlingslokalsbyggen brukar så utformas, att de även innehåller andra lokaler, som kan uthyras efter ekonomiska grunder och eventuellt ge ett överskott att balansera förlusten å samlingslokalerna. I främsta rummet är det här fråga om kontors- och expeditiionslokaler för anslutna organisationer, vilkas eget intresse att på detta sätt få en god lösning av sina lokalfrågor ofta torde vara ett viktigt motiv för det nya byggets tillkomst. Vidare brukar ofta i nya samlingslokalshus inredas lokaler för olika kommunala expeditioner, främst folkbibliotek men även andra expeditioner, såsom sociala byråer, tandklinik, barnavårdscentral etc., för vilka hyran givetvis beräknas efter ekonomiska grunder. I många tätorter, där skolbyggena icke hinner med ökningen av barnantalet, hyr också skolan lokaler i samlingsfastigheterna såväl för själva undervisningen som för gymnastiken, bespisningen o. d. Fastighetens centrala läge kan vidare möjliggöra inredande av butikslokaler.

Ur ekonomisk synpunkt viktigast för företagets ekonomi brukar biografrörelsen vara, vanligen uthyrd till Sveriges Folkbiografer (under FHR:s egid, se ovan). I många fall kan företaget därjämte räkna med betydande överskott på danstillställningar och fester. Ofta anordnas dessa för att täcka en uppkommen brist i ekonomin och är alltså egentligen en form för insamling bland företagets vänner. Dansen är också ett viktigt led i ungdomsverksamheten; den kan mångenstädes ha långt större influensområde än övriga verksamhetsgrenar och en däremot svarande ekonomisk betydelse för företaget. Kaféer och restauranger, likaså vanliga i större moderna samlingslokalsfastigheter, kan också avsevärt bidra till balanseringen av företagets ekonomi.

För de äldre samlingslokalerna, tillkomna vid en tid då något stöd från det allmännas sida i regeln icke kunde påräknas, har de anslutna organisationernas egna insatser i form av andelsteckningar och i andra former insamlade medel varit avgörande, i första hand för själva byggets finansiering,

men även för att täcka de underskott på driften som snarare synes vara regel än undantag. Men trots de genom samlingslokalslånen förbättrade förutsättningarna för samlingslokalsfastigheternas finansiering måste alltså betydande anspråk ställas å de egna insatserna, beroende på, förutom den allmänna kostnadsstegringen, de väsentligt högre anspråk som måste ställas på moderna samlingslokaler och deras utrustning. Insatserna av egna medel, numera även av bidrag från kommun eller industriföretag, rör sig i ett stort antal fall av de Folkets Husfastigheter varom uppgifter varit tillgängliga om en femtedel, en fjärdedel eller en tredjedel av de sammanlagda byggnadskostnaderna. Givetvis har Folkets Husföretagen genom den ekonomiska styrkan av de anslutna fackorganisationerna en särställning. För de övriga typerna av samlingslokaler torde det vara avsevärt svårare att insamlingsvägen erhålla önskvärda tillskott till finansieringen.

För balanseringen av samlingslokalsfastigheternas ekonomi spelar, såsom redan framhållits, inkomsterna från andra lokaler än samlingshallarna och från av företaget bedriven egen rörelse en avgörande roll. I något enstaka för kommittén känt fall har det visserligen varit möjligt att med inkomsterna från samlingslokalerna täcka icke blott motsvarande utgifter utan även därutöver lämna företaget ett visst överskott, men i den anläggning varom här är fråga finns två populära restauranger, vilka uppenbarligen i hög grad ökar uthyrningsfrekvensen även av samlingslokalerna för olika slag av familjefester och liknande tillställningar. Hyrorna för kontor, expeditioner och liknande lokaler brukar i allmänhet sättas så att företagets kostnader täckes; vid bedömande av hyressättningen må emellertid hänsyn tas till att hyresgästernas stora flertal i regel representerar anslutna organisationer, vilka måste räkna med att få träda emellan för att täcka eventuella underskott.

Den största inkomstkällan brukar, som nyss framhållits, vara inkomsten på bio, kafé, restaurang samt på danstillställningar och fester. I ett betydande antal fall där uppgifter varit tillgängliga visar det sig att inkomsterna av de rena samlingslokalerna rör sig mellan en fjärdedel och en sjättedel eller mindre av företagets totala inkomster; endast i enstaka fall stiger samlingslokalernas andel av den samlade inkomsten så högt som till hälften eller mera av fastighetens hela avkastning — något som i sin mån belyser betydelsen av de delar av företagets ekonomi vilka icke tillhör samlingslokalernas egentliga intresseområde.

I några av de större städerna har de moderna föreningshusen sammanförts med teater: det har varit en ambition för staden att få en egen teater i stället för de mer eller mindre provisoriska lokaler som resande teatersällskap eljest kunnat disponera. På detta sätt har teaterfrågan lösts i Uppsala, i Halmstad och Karlskoga; även Linköpings nya Folkets Hus har en fullgod teaterlokal. Ekonomiskt sett är teatern emellertid i regel en belastning. Dess finansiering förutsätter bidrag av allmänna medel, lotterimedel och kommunala anslag.

KAPITEL 3

Bristläget

Den föregående översikten över tillgången på samlingslokaler ger visserligen en allmän föreställning om storleksordningen av befintliga resurser, men knappast något svar på frågan hur stort behovet i verkligheten är, i vilken utsträckning behovet är fyllt och eventuellt om bristen på lokaler. I trots av föreningslivets insatser samt det ofta betydande understöd som stat och kommun lämnat, föreligger på många orter, ja antagligen i flertalet fall, en mer eller mindre utpräglad bristsituation på detta område: tillgången på samlingslokaler motsvarar vanligen icke behovet. Naturligtvis är denna brist mest kännbar i glest bebyggda trakter där resurserna icke räckt till och där måhända icke heller de sociala förutsättningarna funnits för samfälliga ansträngningar. Men även i många tätorter, ej minst de nya stadsbildningar som tillkommit på senare tid, är bristen på samlingslokaler utpräglad, och de som finns är ofta otillräckliga, både i utrymme och utrustning. En erfaren föreningsledare, socialdemokratiska ungdomsförbundets ordförande Frans Nilsson, ansåg sig 1952 kunna karaktärisera läget på följande sätt:

»När det gäller samlingslokaler existerar det praktiskt taget allt tänkbart, från gamla stall, caféer, danspaviljonger utan eldningsanordningar, kommunalrum, skolor, gammalmodiga godtemplarlokaler och Folkets hus till mera moderna och t. o. m. ståtliga palats. Interiören skiftar i regel med exteriören. Svårigheterna att samla ungdomar och även äldre till föreningssammankomster eller fester i de urusla och otillfredsställande lokaler, som tyvärr finns på allt för många platser, är uppenbara. Den svårigheten kan man befara kommer att bli än större efter hand som man över lag vänjer sig vid en högre bostadsstandard. Var det en gång i tiden en lisa att få fly från den mörka och trångbodda bruksbaracken eller statarstugan till samlingslokalens mera upplysta helgedom, så gäller det inte längre. Man väljer allt oftare hemmets trevna vrå framför föråldrade och otidsenliga lokaler, vilket kan vara begripligt.

Ännu mera beklagligt är det givetvis för alla de orters vidkommande, där det inte finns några lokaler alls att tillgå. Och de är inte så få.» (Se Ge Fritiden Hemvist, SSU:s skriftserie 1952: 3.)

Naturligtvis kan en sådan skildring icke ges allmän giltighet; i åtskilliga orter har mönstergilla lösningar av samlingslokalfrågorna kunnat skåpas, men i stort sett kan man icke undgå intrycket av ett verkligt bristläge. Olika undersökningar av tillgången på samlingslokaler bestyrker denna bild.

IOGT verkställde 1943 i samarbete med Brevskolan och Ungdomsvårds-

kommittén en undersökning av lokalfrågorna genom en rundfråga till föreningsfunktionärer representerande olika typer av organisationer inom olika delar av landet. Undersökningen avsåg att klarlägga, i vilken utsträckning lokalbehovet var tillgodosett på resp. platser. Frågorna besvarades av omkring 200 föreningsfunktionärer från landsbygd, tätorter och städer, representerande politiska föreningar, nykterhets- och idrottsföreningar samt i viss utsträckning även kyrkliga och frikyrkliga organisationer.

I följande sammanställning redovisas hur de tillfrågade organisationerna löste sin lokalfråga.

Slag av lokal	Föreningskategori					Summa	
	Politiska	Kyrkl. o. frikyrkl.	Idrottsfören.	Nykterhetsfören.	Övr. fören.	Abs. tal	Procent
Ordenshus.....	19	—	8	22	1	50	22
Egen lokal	4	17	5	8	1	35	16
Folkets Hus	15	—	6	7	1	29	12
Skollocal.....	4	1	6	7	7	25	11
Föreläsningslokal, bibliotek.	3	—	2	3	—	8	4
Egen sommarstuga	2	2	3	1	—	8	4
Bygdegård, byggnadsför. lokal	5	—	1	1	—	7	3
Församlingssal	—	5	1	—	—	6	3
Annan lokal (kafé m.m.) ..	14	1	26	12	3	56	25
Summa	66	26	58	61	13	224	100

Av tabellen framgår bl. a., att politiska organisationer endast undantagsvis disponerade över egna lokaler. Vanligen användes ordenshus eller Folkets hus och relativt ofta kaféer och liknande lokaler. Bäst tillgodosedda i fråga om egna samlingslokaler var de frikyrkliga och kyrkliga föreningarna, vilka i ungefär två tredjedelar av de undersökta fallen hade egna lokaler. De tillfrågade nykterhetsföreningarna hade i ungefär en tredjedel av fallen avgiftsfri lokal. För idrottsföreningarna var lokalfrågan mindre brännande. I den mån inomhuslokaler erfordrades, löstes frågan från fall till fall. Totalt måste kaféer, enskilda hem och liknande lokaler i en fjärdedel av fallen användas för föreningarnas sammankomster.

Några av socialdemokratiska organisationer företagna undersökningar av läget i vissa län ger liknande bilder.

Västerbottens socialdemokratiska ungdomsdistrikt utförde år 1945 en undersökning av organisationens lokalfrågor i länet. Utredningen omfattade 111 samhällen. 54 av dessa saknade samlingslokaler uppförda av föreningar. I 10 samhällen fanns »privata föreningshus» (privatägda danslokaler). Från Tallsjö i Fredrika socken meddelades, att lokal hyrdes i »bagarstuga samt en gammal skyttepaviljong, som ibland användes gratis», och i Burträsk hyrde föreningarna »ett rum å ett kafé». Ett stort antal klubbar höll sina möten i medlemmarnas hem. En skogs- och flottningsavdelning uppgav att medlemmarna på somrarna samlades till möten i »lador och dylika hus». I 57 av de samhällen som ingick i utredningen fanns samlingslokaler,

såsom Folkets Hus, ordenshus och föreningshus. Endast i 8 fall förekom, att föreningsens lokalbehov kunde bli tillfredsställt genom de skollokaler som ställdes till förfogande. I utredningen uppgavs att »skolan öppnas endast på nåd för studie-cirkel». Av nedanstående uppställning framgår vilka lokaler föreningarna disponerade för sina möten:

Hemmen	29	samhällen
Folkets Hus	20	»
Ordenshus	17	»
Privata »föreningshus»	10	»
Föreningshus	8	»
Kaféet	8	»
Skolan »tillfälligt»	8	»
Gammal ödegård	7	»
Gammal byaskola	4	»
Biolokalen	2	»
Barack	1	»

De platser som disponerade lokaler hade enligt utredningen ett stort behov av ny- och ombyggnad. På industri- och tätorterna uppfördes de första samlingslokaler i slutet av 1890-talet. Ordenshusen och det första Folkets hus tillkom år 1909. Lokaler hade i de flesta fall fått dålig översyn och var mörka, trånga och osnygga. De äldre byggnaderna hade dessutom »i de flesta fall en anskrämlig arkitektur, inga biblioteksrum, dåliga scenutrymmen, usla studielokaler och utrymmen för ungdomens fritidssysselsättning». Dessutom saknade många biograflokal. Danslokalen var i de flesta fall osund med dålig ventilation. Av samtliga tillfrågade svarade nära 95 % att de önskade reparationer eller nybyggnad.

Enligt utredningen var det främst de mindre samhällena, skogsbyarna, som saknade lokaler. Även en del större samhällen var emellertid dåligt försörjda i detta avseende. Bäst tillgodosedda syntes de religiösa organisationerna vara. På inte mindre än 63 av de 111 undersökta orterna fanns sådana lokaler, på 21 platser flera än en.

Som framgår av denna undersökning var bristen på samlingslokaler i detta län mycket stor. Detta kan delvis ha sin förklaring i att det här är fråga om förhållandevis glest befolkade trakter, där lokalfrågorna vanligen är svårare att lösa än eljest. Dock ingick i utredningen 3 städer och 36 industriorter och municipalsamhällen. Av dessa senare uppgav inte mindre än 5 samhällen att de helt saknade fritidslokaler.

En genom vederbörande *socialdemokratiska partidistrikt* verkställd undersökning vintern 1954 av tillgången på samlingslokaler på landsbygden i *Skaraborgs län* ger en liknande bild av bristen på lokaler och torftigheten i de lokaler som fanns att tillgå.

Av 89 arbetarkommuner hade endast 15 tillgång till ett Folkets Hus. Inom 13 arbetarkommuner hölls mötena i hemmen, 20 hade sina möten i kommunala lokaler, 17 i nykterhetsrörelsens lokaler, 8 i gamla militärbaracker osv. I 52 av de 89 arbetarkommunerna uppläts skollokaler för överhuvudtaget icke för offentliga politiska möten. I 44 fall fick politik avhandlas på enskilda möten i skollokaler, i 25 fall var även detta förbjudet. De lokaler som fanns att tillgå var ofta dåliga och även för små, saknade vatten och avlopp, värme och elektriskt ljus, omklädningsrum, ytterbelysning osv.

Resultaten av de här återgivna undersökningarna bestyrks också av lokalinventeringar, som under senare år gjorts i samband med generalplanarbeten på olika håll i landet.

För att få en sammanfattande överblick av bedömningen av behoven när det gäller olika orters utrustning med samlings- och fritidslokaler av skilda slag har bostadskollektiva kommittén företagit en rad enkäter till kommuner och organisationer.

I april 1949 hänvände sig kommittén till ett antal *politiska, religiösa och ideella organisationer* med en begäran om svar på följande frågor:

1. Har Eder organisation haft svårigheter att ordna lokaler för sammanträden eller offentliga möten? Har Ni någon uppfattning om på vilka orter särskilt stark lokalbrist råder?

2. Ha svårigheter att få hyra lokaler visat sig i någon kommun, t. ex. på grund av viss politisk eller ideell inställning etc.?

3. I vilken utsträckning har Ni kunnat utnyttja skollokaler för föreningssammanträden eller mera offentliga möten? Vilket samarbete har Ni haft med de kommunala eller centrala skolmyndigheterna, då det gällt att lösa Edra lokalproblem?

Såsom exempel på de i stort sett likartade svaren kan följande citeras:

Högerns Riksorganisation:

1. Rörande vår organisations svårigheter att ordna lokaler för sammanträden eller offentliga möten rapporteras, att det i allmänhet råder lokalbrist i städer och större samhällen. Man tvingas där att använda restauranger och hotell, vilket medför alldeles för stora kostnader för deltagarna. I Uppsala och Älvsborgs län har man emellertid de största svårigheterna att få små lokaler på landsbygden. Med undantag av Landskrona stad och vissa platser i Kristianstads län har det icke funnits några svårigheter i hela Skåne. Inom vissa län finnas lokaler att tillgå, men de äro otrivsamma och olämpliga för ändamålet.

2. Någon svårighet att hyra lokaler på grund av politisk inställning har endast kunnat förmärkas i Kalmar norra och i enstaka fall i Kalmar södra samt i Landskrona. Dessutom meddelas från vissa län att det råder vissa svårigheter att få hyra de av S. L. U. ägda bygdegårdarna. Det är lättare att få hyra Folkets Hus m. fl. lokaler.

3. I den mån skollokaler överhuvudtaget utlånas till våra föreningar har man haft tillgång till dem i samma utsträckning som andra partier. I Stockholms län exempelvis har man haft stor användning för skollokaler. I vissa län har man endast använt dem till studiecirklar och i andra län enbart i valrörelsen. Från några håll rapporteras att det är vissa besvärligheter med att hyra skollokaler för föreningsmöten då lärarna ofta bor i samma hus och man därför måste avsluta mötena kl. 22. På det stora hela kan man nog säga, att skollokaler i allmänhet icke utnyttjas särskilt mycket. Det kan nämnas, att i Östergötlands län är det endast 40 % av skollokaler som över huvud taget stå till förfogande för de politiska organisationerna. Något samarbete med de kommunala eller centrala myndigheterna har i regel icke förekommit. Undantag härifrån är bl. a. Nacka i Stockholms län.

Folkpartiets Kvinnoförbund:

Det är oss inte möjligt att utan en ganska omfattande undersökning ge detaljerade svar på Edra frågor, utan vi kan endast ge vår allmänna uppfattning av läget, baserad på stickprovsförfrågningar på olika håll.

1. Svårigheterna att finna möteslokal är genomgående. Särskilt illa lottade är medelstora och mindre samhällen, där konditorierna ofta är enda utvägen. Det som saknas är en möteslokal, lagom stor för omkring 50—60 personer, med möjligheter till kaffekokning. På några enstaka platser kan församlingshemmen hyras; på andra håll är IOGT-lokalerna det bästa som bjuds. Dessa är stundom utmärkta men oftast mycket gamla och dåligt underhållna.

2. Inom somliga län, t. ex. Jönköpings och Kalmar län, får politisk förening sällan hyra skollokaler och församlingshem. Exempel på motsatt inställning finns också, i t. ex. Sthlms stad och kringliggande områden i Örebro län etc.

Ofta avgöres en fråga som denna lokalt med diverse personliga hänsyn tagna. En mera generell bestämmelse på denna punkt vore önskvärd.

3. Svaret på denna fråga framgår av ovanstående. På sina håll är samarbetet gott, på andra håll förekommer överhuvud intet samarbete. Det mest angelägna synes oss vara, att skollokaler mera generellt öppnas för ortens föreningsliv, även det politiska, samt att man vid planeringen av nya skolhus inriktar sig på att samtidigt få fram lämpliga lokaler för föreningar, studiecirklar etc. Detta skulle ur alla synpunkter, även strängt ekonomiska, vara att föredra framför en dubbel uppsättning lokaler; en för skolbruk på dagarna och en annan för föreningslivet på kvällarna.

Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund:

Beträffande tillgången på lokaler kan nog mera allmänt sägas att bristen är relativt stor både i städerna och på landsbygden. Med stöd av en företagen stickprovsundersökning önskar vi framhålla:

1. Att förbundets funktionärer, vid företagna resor ute i landet, ofta observerat svårigheter som mött våra lokala organisationer vid ordnandet av sammanträden och möten. Svårigheter som utgör svåra handicap för organisationerna i dess strävan att fylla ut ungdomens fritid med något värdefullt.

Beträffande lokalens lokalisering är det väldigt svårt att uttala sig utan erforderligt sakmaterial. Vi har emellertid en känsla av att bristen är särskilt stor i norrlandslänen. Ovan anförda stickprovsundersökning visar även att läget är i stort sett detsamma i Kalmar och Östergötlands län. Vi är emellertid övertygade om att samma tendens gör sig gällande i alla delar av landet.

2. I en hel del kommuner i landet finns ännu en kvardröjande aversion mot de politiska ungdomsorganisationerna, som tar sig uttryck i lokalspär. I *Grönskog* — Fliseryds kommun, Kalmar län — saknas allmän föreningslokal. Befintlig skollokal upplåtes inte till politiska föreningars möten. I *Triabo* — Virserums kommun, Kalmar län — är förhållandet enahanda. Skolan upplåtes endast till ideella föreningar, till vilka de politiska ungdomsföreningarna inte räknas enligt skolstyrelsens uppfattning. Exempelen skulle säkerligen kunna mångfaldigas, men det anförda må räcka.

För de politiska ungdomsorganisationerna och för ungdomsarbetet över huvud skulle det bli en betydande vinst, om begreppet »ideell förening» kunde ges en för hela landet enhetlig tolkning, som möjliggör upplåtelse även till politiska ungdomsorganisationer. I vart fall borde en sådan enhetlig tolkning gälla alla skolor uppförda med statsbidrag.

3. På grund av ovan anförda skäl är det ytterligt svårt att lämna t. o. m. ungefärliga besked om i vilken utsträckning skollokaler kunnat utnyttjas för föreningssammanträden och offentliga möten. Mer allmänt kan sägas att vissa skolstyrelser inte är särskilt tilltalade av skolokalernas upplåtande för föreningsändamål.

Något samarbete med de centrala skolmyndigheterna för att lösa lokalproblemen ute i landet har vårt förbund inte haft. Däremot har ett flertal av våra ungdoms-klubbar haft och tagit initiativet till samarbete med de kommunala myndigheterna, som i vissa fall lett fram till goda resultat. I många kommuner har de lokala myndigheterna inköpt utmönstrade militärbaracker eller lämnat bidrag till sådana inköp.

Med hänsyn till den nuvarande restriktiva investeringspolitiken, som sannolikt kommer att drivas ännu ett flertal år framåt, är det givetvis av enorm betydelse för ungdomsarbetet att i första hand tillgängliga kommunala lokalutrymmen utnyttjas. Det bör enligt vår uppfattning inte få vara så — som tyvärr erfarenheterna från många orter visar — att ett befintligt föreningsintresse bland ungdomen stäcks genom kommunal småskurenhet och bristande förståelse för ungdomens behov av fostrande gemenskapsliv i organisationerna.

KFUM:s Scoutförbund:

1. För att ge en uppfattning av våra scoutkårens mötes- och övningslokaler, lämnas nedanstående utdrag ur kårernas uppgifter beträffande lokaler. Uppställningen är gjord utan inbördes ordning.

Skolor.

Skyddsrum.

KFUM.

Ungdomshem.

»Spritcentralens lunchrum».

Källarlokaler.

Prästgård.

Ungdomsgården.

Barnträdgård.

Källaren i Pensionärshemmet.

Komministergårdens bagarstuga.

»AB Stockholmshem».

Slöjdsalar.

Församlingshus.

Industrilokaler.

»Utdömd lägenhet».

»Lokal saknas». Jämshög, Blek.

Scoutstuga.

Lottasalen.

Kommunalrum.

Kyrkans lilla sal.

Komministergårdens bryggstuga.

F. d. slöjdlokal.

2. Beträffande fråga nr 2 känner vi här på förbundsexpeditionen ej till några svårigheter av antydd natur.

3. Ett stort antal av våra scoutkårer utnyttjar utrymmen i skolorna för sin verksamhet. Vi är givetvis synnerligen tacksamma för dessa möjligheter, men måste dock betona, att verksamheten inom scouting ofta hindras av att arbetet måste förläggas till direkta skolsalar o. d. För ett effektivt scoutarbete är det av synnerligen stort värde att man äger tillgång till om än aldrig så enkla lokaler, men vilka man kan helt disponera och präglade och härigenom skapa en gynnsam miljö för scouting.

Skulle därför skolorna, i likhet med Hammarbyhöjdens folkskola, kunna ställa speciella utrymmen gratis till förfogande, vore detta en stor fördel. För den händelse kommittén önskar vidare upplysningar i dessa frågor, står vi med glädje till tjänst.

Arbetarnas Bildningsförbund:

Det torde ytterligt sällan eller praktiskt taget aldrig förekomma att ett av ABF:s lokala organisationer planerat arrangemang helt måste inställas i brist på lokaler. Däremot är det mycket vanligt att ABF:s verksamhet i hög grad ökar. Att det — som vi ovan anförde — sällan inträffar att en sammankomst helt måste inställas av brist på lokal, kan alltså delvis förklaras därav, att initiativ till sammankomsten helt enkelt uteblir därför att man på förhand vet att för ändamålet passande lokal

saknas. Även om anspråken på t. ex. en teaterlokal sättes mycket lågt kan god teater spelas endast på ett fåtal platser i landet. Den kvalitativt högt stående teatern, som utan tvekan har stor betydelse i folkbildningsarbetet, kan sålunda inte brukas i denna verksamhet i brist på även de allra primitivaste anordningar.

Mycket ofta nödgas man också utnyttja mindre ändamålsenliga lokaler, som inte heller kan ge önskvärd trivsel. Skolsalar och kafélokaler användas sålunda ganska ofta för studiecirkelnas sammankomster. Då det är fråga om mindre studiecirklar sammanträder de ofta i deltagarnas hem. Man vågar därför påståendet att många studiecirklar inte kommer till stånd därför att till storlek och inredning passande lokaler inte står till buds.

Såvitt vi kan bedöma är det numera mycket sällsynt att lokalägare nekar att låna ut sina lokaler till vissa grupper eller åsiktsriktningar. Det händer väl ännu att en lokaläggande religiös organisation nekar att hyra ut sin lokal för andra ändamål än religiösa, men även detta är numera mycket ovanligt.

Skollokaler utnyttjas i betydande utsträckning inom folkbildningsverksamheten. Utom i rena undantagsfall måste detta emellertid betraktas såsom nödfallsutväg. *Man använder skollokalerna helt enkelt därför att inga lämpligare står till buds.* De lokala skolmyndigheterna nekar numera ytterst sällan att ställa lokalerna till förfogande för bildningsarbetet och föreningsverksamheten. Enligt KK ³¹/₁₂ 1945, SF 882 § 8 är också skoldistrikt, som tillerkänts statsbidrag för byggnadsarbeten, pliktigt att upplåta lokalerna för ortens frivilliga bildningsverksamhet såvitt inte mycket allvarliga skäl talar häremot.

Det saknas visserligen inte exempel på att lokal skolstyrelse, med hänvisning till att ovan anförda bestämmelse endast gäller nya skolbyggnader, nekat tillträde till lokaler i äldre skolbyggnad eller att man fogat sådana villkor till lokalupplåtelsen (t. ex. i fråga om tidpunkt för sammankomstens avslutande på kvällen) att det praktiskt blivit omöjligt att använda lokalerna. I de få fall, som kommit till vår kännedom under de sista åren, har dock rättelse kunnat vinnas efter förhandlingar. Man kan därför göra det generella påståendet att skollokalerna landet runt står till förfogande för den verksamhet, som ABF bedriver.

Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund (SLU) har i fråga om behovet av flera och bättre fritidslokaler framhållit, att fritidssysselsättningen är ett alltmera aktualiserat ungdomsproblem, vars lösning är intimt beroende av tillgången på ändamålsenliga och hemtrevliga fritidslokaler:

Centralt

i varje storkommun bör finnas »ett föreningshus» för större sammankomster och även med tillfredsställande utrustning för teater, film m. m. samt med fullgod köksutrustning och i övrigt modernt inrett med centralvärme, toaletter o. s. v. Helt naturligt bör här även finnas »smårum» för studiecirklar o. s. v.

Lokalt

ute i socknar och byar är det även nödvändigt att kommunerna på lämplig väg söker få fram lokaler för mindre sammankomster som studiecirklar, hobbyverksamhet, sammanträden, kursverksamhet, mindre utställningar och liknande. En möjlighet att tillgodose detta behov av mindre samlingslokaler är utan tvekan om skollokalerna i större utsträckning upplåtes för olika sammankomster — och i de fall där skolor nedlägges bör kommunerna ombesörja ombyggnad till lämpliga lokaler.

En viktig fråga i detta sammanhang är att lokalerna blir hemtrevligt inredda, så att besökarna känner trivsel — härav kommer utan tvekan besöksfrekvensen att bli beroende.

Även *Jordbrukare-Ungdomens Förbund (JUF)* har i yttrande till kommittén framhållit att tillgången å samlingslokaler är otillräcklig och särskilt understrukit behovet av mindre lokaler av typen klubbstugor:

Antalet samlingslokaler är tyvärr otillräckligt. Utvecklingen synes kännetecknas av uppförande av större anläggningar, i allmänhet en eller i varje fall ett ytterst begränsat antal inom varje kommun. Tillkomsten av dylika anläggningar hälsar JUF med tillfredsställelse, men samtidigt måste med beklagande konstateras att behovet av smärre, anspråkslösare lokaler, avsedda att tjäna föreningsliv och fritidsverksamhet, stundom därvid kommer att uppmärksammas i mindre omfattning än vad förbundet anser vara önskvärt.

Vad kommittén anför om de nedlagda bygdeskolorna — se sid. 78 i detta betänkande — föranleder förbundet att livligt understryka lämpligheten av att, som på några håll redan skett, dessa nedlagda skolor tages i anspråk som samlingslokaler. Det synes förbundet vidare angeläget, att även byggnader, ursprungligen avsedda för andra ändamål, t. ex. bostadshus på numera genom sammanslagning övergivna gårdstomter, måtte genom stöd från det allmännas sida sättas i stånd att fylla en uppgift för ungdomsarbetet i bygden. Förbundet har goda erfarenheter av följderna för ungdomsarbetet av att dylika klubbstugor finnas tillgängliga. Det finns, vilket förbundet icke vill underlåta att nämna, ett stort behov av oömma lokaler för hobbyverksamhet, ett behov som inte alltid tillgodoses ens vid eljest mycket omfattande anläggningar. Detta behov kan den s. k. klubbstugan fylla.

Om än denna fråga möjligen ligger utanför Bostadskollektiva kommitténs utredningsuppdrag vill förbundet även fästa uppmärksamheten på det behov av vad man närmast skulle vilja kalla punktstöd i fråga om utrustning av lokaler, avsedda att stå till tjänst för ungdomens fritidsverksamhet. Bestämmelserna för de direkta bidragen till exempelvis fritidsgrupperna inrymmer icke möjligheter till finansiering av mera kostnadskrävande arbets- och studiemateriel, avsedd att vara till gagn för verksamheten under en följd av år. Det vore ytterligt värdefullt, om ett stöd till utrustning av samlingslokalerna kunde omfatta även möjligheter till underlättande av dylikt materiel.

I anslutning till vad tidigare anförts vill förbundet understryka vikten av, att det vid bedömningen av lokalbehovet inom ett område även sker ett beaktande av behovet av mindre samlingslokaler som ett komplement till en större central anläggning och att därvid beaktas även dessa lokalers behov av en ändamålsenlig utrustning.

I fråga om principerna för statsmakternas understödjande av tillkomsten av ytterligare samlingslokaler och en upprustning samt ekonomisk sanering av redan befintliga anläggningar har förbundet icke haft möjlighet att upptaga denna fråga till närmare behandling. Det synes sålunda förbundet, som om man f. n. i huvudsak har att hoppas på, att de allmänna ekonomiska förhållandena i samhället skall framdeles möjliggöra att ytterligare medel skall kunna ställas till förfogande. Därtill kommer emellertid förbundets önskemål om större möjligheter att större beaktande av mindre lokaler av typen klubbstugor samt oömma lokaler för fritidsverksamhet och i detta sammanhang utrustningen med arbetsmateriel för den praktiskt betonade verksamhet, som där kan bedrivas. För dylik finns enligt förbundets uppfattning ett betydande och beaktansvärt intresse från ungdomens sida.

I samråd med Svenska stadsförbundet och Landskommunernas förbund gjorde bostadskollektiva kommittén under sommaren 1949 en enkät till ett representativt urval *städer, köpingar, municipalsamhällen och landskommuner* för att utröna behovet av gemensamhetsanordningar. I denna enkät ställdes bl. a. följande fråga: »I vad omfattning och på vad sätt behöver bostäderna kompletteras med särskilda anordningar för att möjliggöra och underlätta *fritidens lämpliga utnyttjande*, särskilt med hänsyn till ungdomens och föreningslivets intressen».

Genomgående ger svaren på denna enkät uttryck åt ett allmänt bristläge, ett betydande ofyllt behov av lokaler särskilt för ungdomsverksamhet och för det fria bildningsarbetet. Särskilt betonas behovet av mindre fritidslokaler i direkt anslutning till bostadsbebyggelsen. Några av de avgivna svaren — belysande även för den numera allmänna uppfattningen om kommunens ansvar för samlingslokalfrågornas lösning — återgives här nedan:

Örebro stad (64 693 inv.)

Det synes inte möjligt och ej heller erforderligt att här ange något utförligare program — här skall endast påpekas några speciella detaljer:

A) Den nuvarande synnerligen besvärliga bristen på lokaler av olika slag bör snarast avhjälpas . . . Kan bara lokaler ställas till förfogande, löser sig sannolikt även frågorna om organisation, ledare o. d. relativt lätt.

B) Man har hittills allt för mycket försummat pojarna — i viss mån även flickorna — i åldern omkring 8—14 år, vilka är för stora för lekplatserna och för små för den organiserade idrotten. I varje park bör finnas en eller flera bollplaner för denna kategori i storlek ungefär 25 × 45.

C) De nya bostadsområden, som nu växer upp, har i allmänhet tillrättalagts tämligen väl för familjer med barn. Om 10 à 15 år har situationen delvis förändrats: man har vuxit ifrån lekplatserna och söker sig till idrottsplatser, klubblokaler o. d. Men ungdomen bör också inom sitt område, sin stadsdel ha tillgång till en hygglig danslokal, och utrymme härför bör reserveras redan vid områdets planering.

Halmstads stad (34 232 inv.)

Ett stort antal ungdomsföreningar finnas i staden. Såsom samlande organ för dessa fungerar Halmstads Ungdomsråd, i vilket även stadsfullmäktige utse representanter.

Behovet av fritidslokaler för ungdom samt mötes- och samlingslokaler är utomordentligt stort. Det skulle enligt ungdomsrådets uppfattning för Halmstads del behövas dels en eller två större centrala ungdomsgårdar, dels regionala hobbyrum för mindre områden. Ungdomsrådets styrelse har enligt vad drätselkammaren erfarit ett starkt intryck av att bristen på lämpliga lokaler är det största hindret för en omfattande och effektiv ungdomsverksamhet. De ideella ungdomsföreningarna skulle kunna få ett betydligt fastare grepp om ungdomen om det hindret bleve undanröjt.

Det bör anmärkas, att skolornas lokaler upplåtas i mycket stor utsträckning, företrädesvis för frivillig gymnastik, studiecirkel etc.

I detta sammanhang bör även nämnas, att staden ekonomiskt medverkat till uppförandet av en planerad större fritidsanläggning i skogsbygden några mil från staden, där möjlighet skall finnas att året runt mottaga ungdom från staden.

Nyköpings stad (17 705 inv.)

Kan bostäderna kompletteras med särskilda anordningar på sådant sätt, att ett lämpligt utnyttjande av ungdomens fritid garanteras? Det går alldeles säkert inte, det fordras också en stor positiv insats från ungdomen själv och inte minst från dem, som har att väcka ungdomens intresse. I en diskussion mellan stadsplanerare framfördes den åsikten, att bara lämpliga lokaler stod till buds vid ett *community center*, så skulle frågan vara löst. Jag framhöll att initiativet måste finnas, annars står lokalerna tomma. Å andra sidan kan ett aldrig så gott initiativ kvävas, om det ej är möjligt att få tag i en lokal för en studiecirkel eller en hobbykurs. Fritiden kan ju i huvudsak utnyttjas till kursverksamhet, fortbildning i yrket eller utbildning för någon hobby vid sidan av yrket, föreningsliv, sport eller förströelse — rekreation i form av bio eller dans — samt det bekvämaste sättet vid sidan av den nyss nämnda mekaniska underhållningen att slöa.

I en stad av Nyköpings storlek och karaktär har frågan om grannskapsområden och *community center* inte varit aktuell på samma sätt som i en större stad. Staden har endast haft ett centrum, till vilket avstånden varit relativt ringa. Från 1940 har emellertid stadens invånarantal ökat med nära 5 000 personer upp till närmare 18 000 invånare. Nya bostadsområden ha tillkommit och på grund av eftersläpningen med byggandet måste nya områden tillkomma. Avstånden till stadens centrum kan emellertid fortfarande betraktas som relativt små. När det gäller lokaler för studiecirklar och föreningsliv, torde man därför kunna räkna med en centralisering. Olika ideella och politiska organisationer ha lokaler i staden, men utrymmena torde vara långt ifrån tillräckliga för att täcka behovet. Ett väl beläget medborgarhus, ev. kombinerat med en ungdomsgård, torde innebära en lösning av sådana lokalfrågor för en stad av Nyköpings storlek. I ett sådant hus kunde också hobbykurser hållas. Men har man skaffat sig en hobby och viss kunskap i huru denna skall utövas, vill man också fortsätta. Även för detta ändamål fordras lokaler, och dessa torde med fördel förläggas i samband med bostadsbebyggelsen. Det behöves naturligtvis inte finnas en lokal i varje hus, men inom bostadsgrupper av inte alltför stor omfattning synes vara lämpligt reservera plats för en lokal lämplig till hobbyverksamhet. Lokaler för bio, dans m. m. torde knappast vara nödvändiga i ytterområdena. Däremot anser jag att stadsbibliotekets barnbibliotek borde ha filialer i de nya områdena. Hur relativt korta än avstånden äro i en småstad, vill inte mödrarna gärna släppa i väg de mindre barnen ensamma, och jag tror att det är mycket viktigt att barnen tidigt får kontakt med biblioteken. Vad sporten beträffar torde det räcka med en central väl utbildad idrottsplats kombinerad med sport- och lekplaner av enklare karaktär, fördelade inom stadens olika områden.

Eksjö stad (9 502 inv.)

För fritidens utnyttjande torde i synnerhet vara av betydelse att ge ungdomen möjlighet till i största möjliga grad självständig sysselsättning. Den, som i någon mån haft tillfälle att syssla med ungdomens fritidsproblem i samband med föreningslivet, har ej kunnat undgå att märka ett visst avslappnat intresse för föreningslivet som sådant. Vad ungdomen är i behov av är verksamhet av skapande natur. Deras fritidssysselsättning bör helst resultera i en färdig produkt, för flickor exempelvis sömnads- och vävnadsarbeten, kanhända även ett mera maskulint betonat träarbete, och för pojkar torde snickeri och modellbygge, mindre smidesarbeten och liknande väl tillfredsställa deras skaparlusta. Med detta tillfredsställer man ungdomens utveckling till självständigt arbete och verksamhet, och som samtidigt skänker dem fostran till individer med självständigt tänkande och handlande. För

att möjliggöra detta bör fritidslokaler ligga lätt tillgängliga, helst i samma byggnad eller i omedelbar närhet. Dess utrustning behöver ej vara av alltför betungande slag utan endast ge möjlighet till utveckling i här antydd riktning. Arbetet kan stå under ledning av äldre erfarna kamrater och ej ges för stark karaktär av skola eller tvång.

Arboga stad (8 863 inv.)

Som förut nämnts finnes i Arboga ganska mycket gammal bebyggelse. Att förse dessa fastigheter med särskilda anordningar av ovan angivet slag synes ganska svårt. En bostadssanering av dessa områden vore givetvis att föredraga, men en sådan torde i varje fall inom överskådlig framtid ej vara genomförbar.

Emellertid synes det mig vara angeläget att på samhälleligt initiativ vissa gemensamhetsanordningar kunde inrättas för särskilda bostadsområden. Här åsyftas i främsta rummet anordnandet av s. k. hobbylokaler, där ungdomen kan finna utlopp för sin verksamhetslusta. Givet är, att dessa bör uppföras i sådan omfattning och storlek, att olika hobbies, exempelvis bordtennis, modellflyg, snickerier m. m., kan idkas.

Ifråga om nyare och planerad bebyggelse bör det icke möta några större svårigheter att låta inreda hobbyrum av nämnt slag. Här bör vederbörande myndigheter redan nu kunna göra sin insats för erhållande av sådana lokaler särskilt inom områden, där relativt många människor komma att vistas.

Ifråga om anordningar för att tillgodose föreningslivets intressen anser jag, att sådana bör ske i större sammanhang och icke koncentreras till vissa fastigheter eller bostadsdistrikt. Här gäller i första hand att få fram ett tillräckligt antal lämpliga lokaler. I detta hänseende är givetvis icke endast fråga om olika samlingslokaler för själva föreningarna utan i lika stor utsträckning mindre lokaler för studiecirklar, olika slag av kursverksamhet, klubbar m. m. Vad Arboga beträffar har ett visst framsteg rörande lokalfrågans lösning nåtts i och med tillkomsten av Folkets Hus. Likaså bör erinras om, att kommittén för daghem och lekskola även har för avsikt att om möjligt i samband med inrättandet av dessa institutioner låta frambringa ett mindre antal lokaler, lämpliga till viss hobby- och studieverksamhet. Trots förverkligandet av dessa planer är lokalbehovet av angivet slag emellertid icke täckt i Arboga. Här bör också framhållas önskvärdheten av en samordning av dylika lokaler i en ungdomsgård.

Ifråga om lokaler för vinteridrott är behovet mycket dåligt tillgodosett i Arboga. Önskvärt vore om byggnadstillstånd å en gymnastiksal i samband med uppförandet av ny skolbyggnad kunde erhållas. För att idrottsföreningarna rätt skall kunna bedriva sin verksamhet vintertid fordras emellertid ett särskilt idrottshus.

Hedemora stad (4 896 inv.)

Tillgången på fritids- och samlingslokaler är i Hedemora liksom väl i de flesta samhällen otillräcklig. Knappheten är i första hand besvärande för den kurs- och upplysningsverksamhet, som bedrivs av de ideella föreningarna. Men även praktisk kursverksamhet, hobbyarbete och annan fritidssysselsättning skulle naturligen stimuleras av tillgång på lämpliga lokaler. Föreningstillväxten synes dock icke påverkas av lokalbristen. Snarare förhåller det sig så att föreningarnas antal är för stort i förhållande till befolkningsunderlaget.

Emellertid kan den bristande tillgången på lokaler icke numera sägas bero på bristande intresse från kommunens sida. Tvärtom hava de kommunala myndigheterna sedan länge varit inställda på att förbättra lokaltillgången. Men det behöver icke här påpekas varför tillsvidare alla planer på ett realiserande av dessa inten-

tioner måste uppskjutas på en oviss framtid. Av samma anledning har också många andra kommunala projekt för sport- och annan fritidssysselsättning måst skrinläggas. Dit hör exempelvis badhus med simhall, idrottshall, teater- och föreläsningssal m. m.

I några av de under senare år uppförda större bostadshusen har inrättats bastu samt hobby- och leklokaler. Bastun torde utnyttjas i sådan utsträckning, att den möjligen kan försvaras ur kostnadssynpunkt. Hobby- och lekutrymmena däremot hava icke visat sig attraktiva varför desamma uthyrts för olika studiekurser. Det vill synas som om barnen hellre flockar sig till någon allmän eller av dem själva vald lekplats än de husvis samlas till anvisat begränsat utrymme inom fastigheten. Detta pekar mot att man nog bör anordna eventuella kollektiva lekplatser åtminstone för en stadsdels eller i varje fall ett flertal fastigheters behov.

Tierps köping (2 081 inv.)

I denna fråga bör nog ingen annan åtgärd företas, än att vid byggandet av stora bostadshus en mindre klubblokal anläggas i källaren eller på vinden. En sådan kan givetvis ej ersätta offentliga möteslokaler, men den skulle nog ha ett mycket stort värde genom att uppväxande barn här kunde sysselsättas med olika hobbies i stället för att samlas ute på gator och andra platser. Köpingen har 2 nya pensionärshem med en samlingssal i vardera husets källare, och pensionärerna uppskatta dessa mycket.

Furulunds municipalsamhälle (1 171 inv.)

I Furulund är bostadsbeståndet så gott som uteslutande villabebyggelse men i större fastigheter bör anordnas hobbylokaler i t. ex. källarna. Samlingslokaler och klubbrum är en viktig länk i samhällets strävan att få nutidens ungdom socialt och kommunalt intresserad.

MYA (Malmö Yllefabriks AB) har anordnat ett vackert fritidshem för sina anställda, där framför allt ungdomen har rika tillfällen att utnyttja fritiden.

Yrkesskolor skulle i större utsträckning anordnas på landsbygden, såväl för manliga som för kvinnliga deltagare. Detta går att ordna på ett relativt billigt och enkelt sätt genom att ställa skolköken och skolornas slöjdsalar till förfogande, eventuellt genom smärre utvidgningar och kompletteringar.

Samma fråga som till kommunerna har sommaren 1949 riktats till *Sveriges kvinnoorganisationer*. Ur svaren kan följande citeras:

Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund

Ungdomsgårdar är synnerligen önskvärda. Samhället bör tillhandahålla lokaler samt ge rikligt understöd men arbetet bör omhändertas av en stiftelse sammanfattad av personer med intresse för och erfarenhet av ungdomsarbete. (Fullmäktige väljer givetvis revisorer samt någon enstaka representant i stiftelsens styrelse.)

Behovet av hobbylokaler bör tillgodoses i all ny byggnad. I varje kvarter bör finnas hobbylokaler, där man tillfredsställer både de ungas och äldres intressen. Önskvärt vore givetvis att man fann en form för att få fram hobbylokaler även i äldre bostadsområden. Vidare bör det finnas samlingssalar, som kan utnyttjas vid föreningssammanträden, samkväm o. d. Den rätt, som § 8 i byggnadsstadga för folkskolor ger, att skolorna kan utnyttjas, borde bekantgöras och uppmärksammas mera än som är fallet. Det stora flertalet föreningar både på landsbygd och i städer har stora svårigheter när det gäller att skaffa lokal.

För att lätta de svårigheter landsbygden genom de stora avstånden har när det gäller förenings- och bildningsarbete har det inom SHR framkommit ett förslag att det genom det allmännas försorg skulle finnas möjligheter till bussresor analogt med skolskjutsar, men givetvis mot avgift ehuru billigare än ordinarie taxor.

Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund

Behovet av lokaler för fritidsverksamhet för ungdom kan utom vid bygdegårdarna förläggas såväl till den planerade centralskolan som bygdeskolorna och nedlagda sådana. Vi anse att behovet av fritidslokaler må beaktas vid planering och inredning av kommande skolbyggnader.

Yrkeskvinnors Samarbetsförbund

Beträffande de särskilda anordningar, varmed bostäderna behöva kompletteras för att möjliggöra och underlätta fritidens lämpliga utnyttjande, vill YSF uttala, att säkerligen en hel del kunde vinnas och ideella värden räddas, om vid nybyggnad bostädernas, särskilt familjebostädernas yttinnehåll bleve tillräckligt stort för att möjliggöra fritidssysselsättning i hemmet. Detta gäller i första hand beträffande barn och ungdom men i största utsträckning även medelålders och äldre människor.

Utöver detta önskemål, vilket vi anse vara starkt framträdande, måste konstateras, att ett stort behov av klubb- och hobbylokaler, fritids- och ungdomsgårdar föreligger. Erfarenheten tycks visa, att t. ex. beträffande ungdomsgårdarna ett större antal mindre sådana är att föredraga framför ett mindre antal större.

Vi instämma med arkitekt Göran Sidenbladh när han i sin artikel i Byggmästaren nr 15 uttalar, att antingen skall ett byggnadsprojekt innehålla erforderliga gemensamhetsanläggningar (alltså även fritidslokaliteter) eller också skall det visas att bebyggelsen ligger i rimligt förhållande till befintliga gemensamhetsanläggningar av olika slag och med tillräcklig kapacitet.

YSF vill fästa kommitténs uppmärksamhet på, att behovet av t. ex. förenings- och föreläsningslokaler (samlings-salar) av olika storleksordning är påfallande stort icke blott i Stockholm och större städer, utan i minst lika grad inom praktiskt taget alla svenska städer och samhällen.

Ett väsentligt moment i en planering av de anordningar, som avses i fråga II, är att denna bör inriktas på lösningar på längre sikt, dvs. icke endast med tanke på de behov, som föreligger för nuvarande generationer. Inom ett antal år måste dessa behov ha blivit ytterligare skärpta.

Föreningen Socialarbetare inom industri och affärsvärld (SAIA)

Flera grupper vilja framhålla betydelsen av att vi i första hand få större bostäder, så att både barn, ungdom och vuxna ha möjlighet att i större utsträckning utöva sin hobby och träffa sina vänner i hemmen. Hemmen böra åter bli den naturliga centralpunkten för fritiden.

Från andra håll framföres dock önskemål om gemensamma lokaler, exempelvis källarlokaler, som kunna ersätta de verkstäder man i en äldre bebyggelse hade till skänks i uthus och liknande. Det påpekas, att golvytor i de enskilda husen frigöras för dylika ändamål i koncentrerad modern bostadsbebyggelse med gemensam värmecentral. Sådana utrymmen behövas både för fritidssysselsättningar — barnen kan t. ex. spela bordtennis där — och för arbete, som är alltför skrymmande för att utföras i lägenheten, t. ex. vävning, målning av möbler.

Vidare framhålles önskvärdheten av centrala anläggningar, som skola vara ge-

mensamma för inte alltför stora bostadsområden. Dessa anläggningar böra ta formen av ungdomsgårdar, hemgårdar eller fritidsgårdar och böra ge utrymme för sällskaplig samvaro, hobbyverksamhet samt studie- och föreningsverksamhet i särskilda lokaler. I dessa fritidsgårdar böra finnas vissa lokaler tillgängliga för sådana, som önska anordna något för slutna sällskap. Sådana fritidsgårdar böra ej blott planeras i samband med nya bostadsområden, utan frågan bör även tagas upp för äldre bebyggelse. Vikten av att dessa fritidsgårdar, som ha så stor betydelse för gemenskapen, får tillräckligt stora anslag, poängteras kraftigt. Särskilt viktigt är, att de få väl kvalificerad ledare.

Några grupper anse, att föreningar böra erhålla bidrag av det allmänna för att ha hand om denna verksamhet, andra föreslå, att inom varje område särskilda förtroendevalda funktionärer bland hyresgästerna få till uppgift att svara för dessa lokaler.

Till svar å en rundfråga bland landets *hemkonsulenter* har flera av dem förklarat, att frågan om samlingslokaler för landsbygdens del måste anses som en bland de mest angelägna uppgifterna. Utöver ytterligare samlingslokaler framhålles betydelsen av en trevligare inredning av de redan befintliga lokalerna. Dekorationer och textilier är ofta obefintliga eller av låg klass.

Med hänsyn till de ändamål, för vilka samlingslokaler på landsbygden kommer till användning, har svaren på följande fråga till hemkonsulenterna sitt intresse:

»Vilka önskemål har Ni på planerade samlingslokaler (exempelvis bygdegårdar, Folkets Hus, medborgarhus, ordenshus etc.), när det gäller Edert konsulentarbete?

1. Kök och köksutrustning?
2. Samlingssal, studierum m. fl. ev. utrymmen?
3. Inom vilket avstånd bör lokalen ligga för att kunna påräkna besök av t. ex. a) husmödrar, b) ungdom?
4. Anser Ni, att samlingslokalen skulle kunna bli till hjälp för föreningsarbetet bland landsbygdens husmödrar?»

Samtliga hemkonsulenter framhåller betydelsen och nödvändigheten av att varje samlingslokalbyggnad på landsbygden förses med ett rymligt och väl inrett kök, lämpat för kurser i matlagning, konservering, slakt m. m. (instruktionskurser i dessa frågor ingår i konsulenternas uppgifter). I nu befintliga samlingslokaler anses i regel köken vara för små. Enligt konsulenternas åsikt bör de kunna rymma deltagarna i en kurs, såvida inte en annan lämplig lokal i direkt anslutning till köket kan komplettera detta. Vatten och avlopp saknas f. n. i vissa fall men anses vara absolut nödvändiga. Vanliga kaffekök uppges vara otillräckliga såväl med hänsyn till utrymme som utrustning. Flera av konsulenterna uppger, att bristen på lämpliga lokaler ofta varit anledningen till att kurser inte kunnat anordnas.

Att utrusta samlingslokaler på landsbygden med ordentliga kök har också värde ur en annan synpunkt. I flera fall brukar nämligen enligt konsulenterna bröllop och andra privata fester ofta anordnas i landsbygdens samlingslokaler. En förutsättning härför är givetvis, att köksutrustningen medger sådana arrangemang.

En sak som synes vara så gott som helt förbisedd vid bygdegårdar och liknande byggnader är källarutrymmen. Denna brist påpekar flera konsulenter.

Vad utrustningen beträffar anser konsulenterna det inte vara nödvändigt att köken förses med fullständig utrustning av redskap för hushållsarbetet. Dessa skulle kunna inskränka sig till tyngre, mera skrymmande föremål, såsom grytor, hinkar m. m. Servis bör givetvis ingå i utrustningen. I övrigt anser konsulenterna, att det är rimligt och möjligt, att den som anordnar kurser och demonstrationer medför hushållsattiralj.

Samtliga hemkonsulenter, som besvarat frågorna, sade sig för sin verksamhet vara i behov av samlingssalar för demonstrationer av olika slag. Endast i några fall preciseras storleken av lokalen, som uppges böra rymma 100—150 personer. Samlingssalen bör vara försedd med scen, duk för film och skioptikonbilder och möjligheter att mörklägga lokalen även på dagen. De bästa sittanordningarna anses vara stapelbara stolar, som lätt går att flytta undan.

Vid sidan av den större samlingssalen framhålles av konsulenterna behovet av en mindre lokal eller studierum eller bådadera. I flera fall önskas ytterligare studierum. Studiecirkelverksamheten är enligt konsulenterna ett viktigt led i upplysningsverksamheten på landsbygden. Konsulenterna är direkt beroende av detta för sin verksamhet. I många fall finns behov av systugeverksamhet samt väv- och slöjdsalar, som enligt konsulenterna med fördel kan förläggas till lämplig lokal i en samlingslokalbyggnad.

Det är tämligen självklart, att avståndet till samlingslokaler inte kan vara alltför stort, om de skall komma till större användning för ortens befolkning. Konsulenterna har framhållit betydelsen härav men samtidigt påpekat, att detta i viss grad är beroende på de lokala kommunikationsmöjligheterna. Bedömningen har med hänsyn härtill blivit något varierande. För husmödrar har det maximala avståndet i medeltal ansetts vara 5 km (2—8) och för ungdom 7 km (5—10).

Konsulenterna är eniga om att samlingslokaler på landsbygden skulle vara av allra största betydelse för husmödrarnas föreningsarbete. Samlingslokaler uppges vara en absolut nödvändig förutsättning för föreningslivet. Upplysnings- och kursverksamheten säges vara betydligt livligare på platser med tillfredsställande samlingslokaler än på orter där sådana saknas eller är i dåligt skick.

Även landets 38 *lanthushållsskolor* har tillställts liknande frågor beträffande samlingslokaler på landsbygden. Även från detta håll har samlingslokaler nämnts bland de mest angelägna behoven.

Lanthushållsskolornas önskemål beträffande planerade samlingslokaler på landsbygden överensstämde i hög grad med hemkonsulenternas önskemål. Man angav sålunda enstämmigt som önskvärt beträffande samlingslokalernas kök, att dessa gjordes så rymliga och välplanerade, att de läm-

pade sig för demonstrationer och kurser i matlagning m. m. Diskbänk, vatten och avlopp och ordentlig spis ansågs vara absolut nödvändiga.

Beträffande storlek och utrustning av lokalerna kan svaren sammanfattas på följande sätt. Samlingssalen bör rymma 200—300 personer, beroende på ortens folkmängd. Större vikt bör läggas vid inredning och utsmyckning än vad som vanligtvis hittills varit fallet. Lokalerna bör vidare förse med god ventilation och bekväma sittplatser.

Studie- och mindre sammanträdesrum bör komplettera den större samlingsalen. I regel uppges flera sådana smårum vara erforderliga. Särskilda lokaler för hobbyverksamhet, såsom vävning och sömnad, framföres också som önskemål.

Lokalerna bör vara centralt belägna i förhållande till ortsbefolkningen och till kommunikationsleder. Det längsta avstånd som bör förekomma, under förutsättning att allmänheten kan anses vara betjänt av lokalen, uppges i medeltal vara för husmödrar 4 km (2—7 km) och för ungdom 7 km (3—10 km). Det framhålles emellertid, att kommunikationerna i detta avseende är avgörande för vad som kan anses vara rimligt influensområde i varje särskilt fall.

Sammanfattning

Såsom redan tidigare i detta avsnitt framhållits är förhållandena ifråga om samlings- och fritidslokaler starkt växlande. Flerstädes svarar tillgången på lämpligt utrustade lokaler för den medborgerliga aktiviteten och den fria folkbildningen mot de föreliggande behoven, tack vare föreningslivets insatser samt kommunalt och statligt stöd. I många industri-samhällen har också enskilda företag gjort värdefulla insatser. Särskilt efter kriget har i några större orter arkitektoniskt betydande byggnadsverk i form av Folkets Hus eller medborgarhus tillkommit, där icke bara föreningslivets behov blivit tillgodosett utan som även givit teatern och musiken förnämliga lokaler.

Men dessa enstaka insatser kan icke undanskydda det allmänna intryck som varje mera omfattande undersökning ger, nämligen att lokalbehovet i regeln är bristfälligt eller icke alls fyllt, att det på detta område föreligger stora otillfredsställda behov vilka det måste anses vara en viktig samhällelig uppgift att fylla. Såväl de yttranden som till kommittén ingivits från vissa organisationers sida som de kommunala enkätsvaren bestyrker detta intryck. Både vid 1954 och 1955 års riksdagar har i avgivna motioner dessa behov starkt understrukits och yrkanden framförts om betydande ökning av det anslag som står till förfogande för statliga samlingslokalslån. Till stöd härför har motionärerna bl. a. kunnat åberopa de hos arbetsmarknadsstyrelsen föreliggande ansökningarna om byggnadstillstånd för samlingslokaler, vilka i början av år 1955 stigit till ett belopp av runt 80

milj. kr., varav runt 55 milj. för Folkets Hus. Det är naturligt att dessa behov, liksom behoven av skolor och andra gemensamhetsanordningar, starkast ger sig tillkänna i växande tätorter, men också på landsbygden föreligger, såsom förut redovisade enkäter bestyrker, betydande otillfredsställda behov av samlingslokaler i form av bygdegårdar, behov som ofta torde få ses i samband med de av den nya kommunindelningen aktualiserade önskemålen att i de nya storkommunerna skapa goda samhällscentra.

Innan kommittén övergår till frågan om de statliga och kommunala åtgärder som kan komma ifråga för att underlätta ett tillgodoseende av de föreliggande behoven, torde den föregående, mera schematiska översikten böra i vissa hänseenden kompletteras.

De särskilda, på senare år starkt aktualiserade lokalbehov, som ungdomsorganisationerna och ungdomsverksamheten överhuvudtaget representerar, har tillgodosetts i ungdomsgårdar av olika slag. I väsentlig omfattning har verksamheten i bostadsfastigheternas fritidslokaler gällt samma åldersgrupper som i ungdomsgårdarna. En närmare redogörelse skall vidare lämnas för skolornas användning för olika slag av fritidsverksamhet. Skolans betydelse för tillgodoseende av behovet av allmänna samlingslokaler, möjligheten att härvid kombinera skolan och särskilda skollokaler med samlingslokalbyggen av olika slag, och överhuvudtaget möjligheterna till att bygga och använda lokaler för flera olika ändamål skall belysas i ett särskilt avsnitt.

KAPITEL 4

Särskilda typer av samlings- och fritidslokaler

1. Ungdomsgårdar

Såsom i första kapitlet av detta betänkande utvecklats har det ungdomliga fritidslivets lokalbehov på senare år starkt aktualiserats. Den ungdomsociala verksamhetens målsättning har vidgats, och den förutsätter, åtminstone i vad den gäller den s. k. öppna verksamheten, särskilda fritidslokaler vid sidan av de vanliga allmänna samlingslokalerna. I stigande omfattning tillkommer, mer eller mindre direkt i kommunal regi, ungdomsgårdar, ungdomshem, hemgårdar och liknande.

Ungdomsvårdskommitténs och andra tidigare utredningar

Såsom tidigare framhållits, har ungdomsvårdskommitténs arbete härvid varit av stor betydelse. I sitt slutbetänkande underströk kommittén lokalfrågornas vikt för lösningen av ungdomsvårdens problem. Kommittén ansåg att dessa behov bäst kunde tillgodoses genom anordnande av fritidscentra, där såväl föreningsliv och bildningsarbete som nöjesliv och hobbies kunde få sina lokalbehov tillfredsställda och där såväl ungdom som äldre kunde få »en naturlig träffpunkt». Till verksamheten vid dessa *fritidsgårdar* föreslog kommittén att statsbidrag skulle utgå. Fritidslokalerna borde lokalt vara knutna till något »community center», en samlingspunkt icke blott för föreningslivet utan även för annan fritidsverksamhet för bio, teater, dans, sällskapsliv och olika hobbies: alla åldrar skulle samlas i en gemensam fritidsanläggning, som eventuellt även skulle omfatta bad, barnstuga och lokaler för andra kommunala behov. Fritidsgårdarna skulle vara öppna såväl för föreningarna som för »det hemlösa gänget», dess lokaler, kafé- och klubbrum skulle vara tillgängliga även för dem som icke deltog i någon organiserad verksamhet.

Fritidsgårdar eller fritidscentrum kunde, i ungdomsvårdskommitténs mening, »efter ortens förhållanden och struktur vara liktydigt med en bygdegård, ett medborgarhus, ett folkets hus eller en skola, vilken senare i så fall måste vara byggd med tanke också på fritidsverksamhet. Riktpunkten för strävandena bör alltså gå ut på att försöka få till stånd en ändamålsenlig samordning av alla de olika behov av lokaler, som i främsta rummet fritidslivet kan föranleda». Givetvis inneslöt detta begrepp även ungdoms-

gårdar, hemgårdar, studiehem och liknande. Till försöksverksamhet med ungdomskaféer föreslog kommittén särskilt statsbidrag.

Fritidsrum i bostadshus — vilka på förslag av ungdomsvårdskommittén sedan 1943 belånas efter samma grunder som bostäderna — borde enligt kommitténs mening inredas särskilt i större fastigheter belägna på längre avstånd från eljest för ungdomen tillgängliga samlingslokaler. Verksamheten i dessa lokaler borde stå under särskild ledning. Ungdomsvårdskommittén underströk vidare betydelsen av att skolorna höllas tillgängliga för fritidsverksamhet och föreslog särskilt statsbidrag till de kommuner som ordnade sådan verksamhet.

Ungdomsvårdskommitténs allmänna synpunkter och förslag i fråga om ungdomsverksamheten torde komma att vidare behandlas av den nu arbetande barnavårdskommittén. Frågan om stöd i olika former åt fritidsgårdar och ungdomskaféer, liksom andra förslag ifråga om allmänna samlingslokaler, upplåtelse av skollokaler, fritidsrum i bostadsfastigheter m. m., torde enligt bostadskollektiva kommitténs direktiv ankomma å denna kommitté att överväga. Kommittén återkommer till dessa frågor i ett följande kapitel.

Vidare torde här få erinras om de utredningar och åtgärder för stimulerande av ungdomsvården och särskilt för främjande av ett alkoholfritt umgängesliv som av 1953 och 1954 års riksdagar godkänts (se härom vidare nedan i kap. 7).

Kommunal praxis

Såsom redan framhållits har kommunerna på senare år i vidsträckt omfattning uppmärksammat de problem som varit föremål för ungdomsvårdskommitténs arbete. Särskilt har man sökt understödja ungdomens fritidssysselsättningar. I första hand har man härvid litat till ungdomens egna organisationer och sökt öka deras möjligheter att dra till sig även den ungdom som står utanför föreningslivet. Det kommunala understödet tar i regeln två huvudformer: dels lämnar man bidrag till utbildning av ungdomsledare, dels söker kommunen lösa föreningarnas lokalfråga, vanligen i form av hyresbidrag.

Ofta kan emellertid föreningarna icke på egen hand skaffa sig lokaler. På många håll och i stigande omfattning fylles behovet genom inrättande av särskilda *ungdomsgårdar*, fritidsgårdar eller hemgårdar, ofta tillkomna på enskilt initiativ och tillhörande någon förening eller stiftelse, men i regeln därjämte understödda, ibland direkt drivna av kommunen. I allmänhet söker man vid ungdomsverksamheten så långt ske kan lita till föreningslivets och ungdomens egen självstyrelse. Ungdomsgårdarna avser emellertid att tillgodose icke blott föreningslivets, utan främst den öppna, icke föreningsbundna verksamhetens behov.

Endast undantagsvis torde någon ungdomsgård ha betraktats som »allmän samlingslokal» och i sådan egenskap erhållit statligt stöd genom samlingslokalslån. I stor omfattning har däremot bidrag av allmänna ärvsfonden, i regel med hälften av kostnaderna, utgått, i något fall även av fonden för friluftslivets främjande (se härom vidare kap. 7). Numera utgår även statliga hyresbidrag till ungdomsföreningar.

Hur man i landets tre största städer sökt fylla den ungdomssociala verksamhetens lokalbehov må här översiktligt skildras. Även om det här rör sig om större och mångsidigare problem än i andra orter, så är de dock överallt av samma art, låt vara att de är särskilt utpräglade i orter med starkare kännning av den industriella högkonjunkturen under 40-talet. Även metoderna att behandla dem är likartade.

Stockholm

Frågan om ungdomens fritidsliv och fritidslokaler har i huvudstadens nya, hastigt växande stadsdelar med deras stora barn- och ungdomsskaror naturligen fått särskild aktualitet¹.

Behovet att ta hand om barn och ungdom i nya stadsdelar föranledde på 1930-talet stora bostadsföretagare, främst HSB, att i första hand inrätta barnstugor för barn under skolåldern, därefter även att ordna för de äldre barnens och ungdomens fritidsliv. Härvid togs vissa av barnstugornas lokaler på kvällarna i anspråk för äldre åldersklasser; barnstugorna kallades i detta sammanhang ungdomsgårdar. Under barnavårdsnämndens ledning har denna verksamhet särskilt efter kriget fått en rik utveckling. Av de 25 ungdomsgårdarna som fanns år 1954 hade 18 ordnats i direkt anslutning till barnstugorna, men därjämte har, särskilt i stadens ytterområden, självständiga ungdomsgårdar nybyggts eller ordnats i befintliga byggnader, företrädesvis äldre lantgårdar i stadens ägo.

Ungdomsgårdarna har till uppgift att tillgodose behovet av fritidssysselsättning för all ungdom inom området, att utgöra den lokala samlingspunkten för ungdomens sällskapsliv. Därjämte skall ungdomsgården tillgodose behovet av lokaler för olika ungdomsorganisationer.

Fritidssysselsättningarna bedrivs dels som öppen verksamhet, dels organiserad i grupper eller klubbar. Den öppna verksamheten vill ge traktens ungdomar möjlighet att vara med i ungdomsgården utan att de behöver binda sig vid någon bestämd sysselsättning, alltså helt enkelt tillhandahålla lokaler för samspråk och förströelse, sällskapsspel och tidningar. Radio och grammfon brukar tillhandahållas, likaså lokaler för bordtennis. Ett ungdomskafé eller någon enklare kantinservering brukar finnas. Ungdomsaftnar, samkväm, danstillställningar, utflykter o. d. anordnas, likaså tävlingar, filmföreläsningar och annan underhållning som kan väcka

¹ I en av barnavårdsnämnden år 1954 föranstaltad utredning (Ungdom och fritid) har dessa problem närmare behandlats, särskilt med hänsyn till lokalbehoven, och de riktlinjer som därvid uppdragits för ungdomsverksamheten särskilt vid ungdomsgårdarna har numera även av stadsfullmäktige godkänts.

intresse och lust till aktivitet. Grupper och gäng av ungdomar brukar bilda klubbar på eget initiativ och får hålla till i ungdomsgården. Fritidsverksamheten gäller alla möjliga olika intressen, från mera yrkesbetonad art till konstnärlig verksamhet eller förströelse, t. ex. sömnad, vävning, matlagning, barnavård, slöjd, modellbygge, fotografering, bridge och schack, teater och musik, målning, balett och rytmik.

Vid varje ungdomsgård handhas verksamheten av en klubbeförstärkare med ett antal klubbmedlemmar vid sin sida. Förstärkarna är i regeln deltidsanställda men i några fall har det visat sig nödvändigt att tillsätta heltidsanställda klubbeförstärkare. Vid varje ungdomsgård finns vid klubbeförstärkarens sida en gårdsstyrelse, bestående av de olika ledarna, ofta även av representanter för ungdomarna på gården. Därjämte söker man få föräldrar och andra vuxna inom bostadsområdet att hjälpa till med arbetet vid ungdomsgården.

Stadens understöd åt ungdomsföreningarna går främst genom de lokala ungdomsråden, representativa samarbetsorgan för ungdomsföreningarna inom en eller flera församlingar. Ungdomsrådets ekonomi är främst uppbyggd på bidrag från staden genom barnavårdsnämnden; även församlingarna lämnar ungdomsråden bidrag. Stadens bidrag, som främst gäller föreningarnas lokalbehov, har formen dels av engångsanslag till upprustning av nya lokaler, dels av anslag att täcka driftunderskottet för de av ungdomsråden ägda eller hyrda lokalerna.

Såsom av denna redogörelse framgår står ungdomsverksamheten i Stockholm praktiskt taget helt under barnavårdsnämndens ledning. Inom nämnden har numera för dessa frågor, i viss anslutning till ett av ungdomsvårdskommittén på sin tid framfört förslag, tillsatts en särskild delegation, i vilken även skall ingå representanter för ungdomens föreningsliv. I samband härmed kommer en sedan 1949 förefintlig ungdomsstyrelse, som bl. a. handlagt frågor om bostadsförmedling för ungdomar, att upphöra.

Bör ungdomsgården vara en fristående enhet eller bör den kombineras med andra allmänna samlingslokaler?

Den statliga ungdomsvårdskommittén föreslår, såsom ovan omnämnts, inrättande av fritidsgårdar efter mönster av hemgårdarna eller vissa bygdegårdar. Dessa fritidsgårdar vill kommittén betrakta som en del av ett samhällscentrum, en samlingsplats för *alla* åldersgrupper, dock så ordnad att ungdomen skall kunna känna sig vara på egen mark.

I Stockholm anses det vara svårt att realisera denna tanke. Särskilt i vissa av de nyare stadsdelarna där de yngre åldersklasserna är relativt starkt företrädade, måste den förebyggande ungdomsvården följa den öppna linjen, om den skall kunna fånga de ungdomar, som icke intresserar sig för någon särskild fritidssysselsättning, som i första hand vill träffa kamrater, prata, spela eller idrotta. Den öppna verksamheten blir emellertid gärna bullrande och svårdisciplinerad, och den kan skapa irritation om den lokalt samordnas med vanliga samlingslokaler med deras mera ordnade verksamhet. Den kräver avskilda lokalutrymmen och sina egna ledare. Driftsekonomiskt anses föga vara att vinna på en samordning mellan

ungdomslokaler och allmänna samlingslokaler. Gårdsföreståndarens uppgift är en helt annan än den som tillhör vicevärden för en samlingslokal. Stadsplanemässiga och byggnadsekonomiska skäl kan visserligen tala för en koncentration av alla fritidslokaler till *en* byggnad, men dess utrymmen bör då grupperas så att de för ungdomarna avsedda lokalerna skiljes från byggnaden i övrigt.

Ungdomsverksamheten ansluter sig emellertid, såsom tidigare skildrats, i hög grad till föreningslivet bland ungdomen. Detta föreningsliv är av rätt olika karaktär. Dels omfattar det fritids- och sällskapsklubbar, för idrott och hobbies, dans och annan förströelse; sådana föreningar passar bra i samband med den övriga verksamheten i ungdomsgården. Många föreningar vill gärna isolera sig och leva sitt eget liv och de söker därför om möjligt skaffa sig egna klubblokaler som de kan inreda och disponera som de själva vill.

Andra föreningar har andra intressen; ofta är de organisatoriskt anslutna till någon av de stora folkrörelserna. I regeln torde det gå bra för sådana ungdomsföreningar att använda de vanliga allmänna samlingslokalernas möteslokaler, musikrum, gymnastiklokaler, sammanträdesrum, studierum osv. I stor omfattning har dessa ungdomsföreningar icke några andra lokalbehov än föreningar bland äldre.

Göteborg

Också i Göteborg har med stadens starka tillväxt och tillkomsten av nya stadsdelar frågan om fritidslokaler för ungdomen på senare år fått en starkt ökad betydelse. Liksom i Stockholm understöder staden ungdomsföreningarna. Vid sidan härav drives öppen verksamhet, främst vid stadens ungdomsgårdar, vilka i regeln är belägna i ytterområdena, ofta inrymda i förutvarande herrgårdar eller liknande byggnader. Ungdomsgårdarna står i princip öppna för all ungdom, men i mån av utrymme hyser de även ungdomsföreningar som saknar egna lokaler. För ungdomsgårdarnas förvaltning tillsätter barnavårdsnämnden ungdomsråd i anslutning till överläroardistriktet i staden. Dessa ungdomsråd företräder alltså främst den öppna verksamheten. Ungdomsföreningarna har sin egen centrala representation. Liksom i Stockholm handlägges ungdomsfrågorna av en särskild inom barnavårdsnämnden tillsatt delegation för ungdomsvården, av vars sju ledamöter fyra väljes av stadsfullmäktige.

Malmö

I Malmö har de kommunala åtgärderna främst inriktats på att stödja föreningslivet. Staden har upplåtit fem olika fastigheter för ungdomsverksamhet, av vilka en kallas Ungdomens Hus — ett tidigare Folkets Hus

som i samband med tillkomsten av ett nytt, modernt Folkets Hus inköpts av staden. För själva verksamheten i dessa fastigheter svarar ungdomsföreningarnas centralorganisation, utgörande en sammanslutning av ungdomsorganisationerna i staden. Denna organisation stödes genom kommunala anslag, som icke går genom barnavårdsnämnden utan genom stadens drätselkammare. Staden understöder föreningarnas verksamhet dels genom att på detta sätt tillhandahålla lokaler med utrustning, dels genom hyresbidrag till ungdomsföreningar för lokaler utanför ungdomshemmen samt driftsbidrag till själva verksamheten.

Ungdomens Hus rymmer en större festsal, tre medelstora mötessalar, sex sammanträdesrum, kafélokaler, hobbylokaler och ett 50-tal expeditionerlokaler. Den större delen av utrymmena har mot hyra fast upplåtits till olika ungdomsföreningar, vilka här driver en mångskiftande fritidsverksamhet av liknande art som i andra fritidslokaler. Den mest frekventerade gemensamma lokalen i Ungdomens Hus är naturligen kaféet, där de unga kommer tillsammans, där tidskrifter, tidningar och sällskapsspel tillhandahålls, och där bland andra stadsbiblioteket och stadens museum också medverkar i fritt bildningsarbete. Om somrarna brukar Ungdomens Hus delvis upplåtas till vandrarhem. De mindre ungdomshemmen förvaltas efter i huvudsak samma grunder. För den direkta förvaltningen av ungdomshemmen, som tidigare handhades av ungdomsföreningarnas centralorganisation, har numera tillsatts en särskild ungdomsstyrelse, vilken utser föreståndare för Ungdomens Hus och övriga ungdomshem. Föreståndaren är tillika ungdomsföreningarnas rådgivare och kontaktman med de kommunala myndigheterna.

Såsom av denna översikt framgår har principen om föreningslivets självstyrelse helt bestämt ungdomsverksamheten i Malmö och de kommunala åtgärderna till dess stöd.

Sammanfattande värdering

Åtskilliga faktorer, främst den påskyndade inflyttningen till små och stora tätorter i samband med den industriella expansionen och högkonjunkturen på arbetsmarknaden efter kriget, har accentuerat ungdomsproblemen och betydelsen av det allmännas åtgärder på detta område. Den av nativitetssvågen under förra hälften av 40-talet betingade fortsatta ökningen av ungdomsåldrarna torde bidra till att dessa frågor alltjämt kommer att bibehålla sin aktualitet.

Vid behandlingen av de frågor som härvid ställer sig är stödet av ungdomens egna organisationer erfarenhetsmässigt av väsentlig betydelse. Föreningslivets självstyrelse torde allmänt anses böra vara utgångspunkten för den kommunala ungdomsvården.

Vad lokalfrågorna angår så är det klart, att utvecklingen av det ungdoms-

liga föreningslivet i främsta rummet förstärker behovet av allmänna samlingslokaler överhuvudtaget. Många föreningar sörjer själva för sina lokalfrågor: en vanlig form för kommunalt understöd åt ungdomsverksamheten är hyresbidrag. För omfattningen av sådana bidrag eller överhuvudtaget för de olika, på många håll rätt omfattande kommunala stödåtgärderna åt ungdomsverksamheten har kommittén icke ansett sig ha att närmare ingå. En utförlig redogörelse för denna viktiga sida av svensk kommunalpolitik har nyligen givits i Svenska Stadsförbundets tidskrift (1954 häfte 9, Bengt Johnson: Städerna och den förebyggande ungdomsvården).

Den öppna ungdomsverksamheten, den som gäller den icke föreningsanslutna ungdomen och som särskilt i samhällen med mycken nyinflyttad ungdom har viktiga uppgifter att fylla, ställer emellertid särskilda krav på lokalerna. I många orter har detta föranlett anordnande av ungdomsgårdar eller liknande institutioner, uteslutande eller övervägande avsedda för ungdomsverksamhet. På sina håll använder ungdomsverksamheten på eftermiddagar och kvällar samma lokaler som den halvöppna barnavården disponerar om förmiddagarna. I regeln är det ungdomliga föreningslivet eljest hänvisat till vanliga allmänna samlingslokaler. Erfarenheten torde härvid ge vid handen, att planlösning och lokalutrymmen bör anpassas efter den avsedda användningen.

Vilken lösning som är att föredraga torde bestämmas efter skiftande lokala förhållanden. Uppenbart är emellertid att ungdomsgårdarna på flera håll fyller viktiga behov; de bör enligt kommitténs mening när det gäller statens finansiella understöd likställas med andra samlingslokaler (se kap. 7).

Lokalbehoven för de olika slag av fritidssysselsättningar, som förekommer inom den öppna ungdomsverksamheten, fylles emellertid även på andra sätt än genom allmänna samlingslokaler, ungdomsgårdar och liknande. I stor omfattning har härför anordnats fritidslokaler i de nya bostadsområdenas fastigheter (hobbylokaler). På många håll har även skolan öppnats för organiserade fritidssysselsättningar, vars publik givetvis främst är ungdomen. Dessa olika typer av lokaler och verksamhet skildras i följande avsnitt.

2. Fritidslokaler i bostadsfastigheter

Allmänna synpunkter

Genomgående har vid kommitténs enkäter ifråga om behov av samlings- och fritidslokaler såväl av föreningslivets representanter som av de kommunala myndigheterna understrukits behovet av mindre fritidslokaler särskilt för ungdomens fritidssysselsättningar, lämpliga för studiecirklar och för föreningslivets behov, för scouting, inomhussport, slöjd, reparation av

cyklar, möbler och husgeråd, olika slag av hobbies samt i allmänhet för sällskaplig samvaro. Det är naturligt, att de knappa utrymmena i hyreshusens bostadslägenheter behöver kompletteras av lokaler av detta slag, lätt tillgängliga för hyresgästerna. Man har sedan länge sökt tillgodose dessa behov genom inredning av hobbyrum i källare och souterrängvåningar.

Någon samlad aktuell redogörelse för erfarenheterna av denna verksamhet föreligger icke, men de uppgifter som varit för kommittén tillgängliga torde vara tillräckliga för att ge en bild av verksamheten.

Erfarenheter av olika hobbylokaler

I första hand återges här nedan vissa av HSB verkställda undersökningar av hobbylokaler och deras användning. Under år 1947 företog HSB i Stockholm en undersökning av sådana lokaler i Stockholm, och denna undersökning kompletterades efter framställning från bostadskollektiva kommittén hösten 1952 med en enkät från HSB till dess lokalföreningar i 35 olika orter.

Den år 1947 företagna undersökningen omfattade fritidslokaler i HSB:s egna fastigheter, i fastigheter tillhörande de kommunala bostadsföretagen AB Familjebostäder och AB Stockholms hem samt ett mindre antal liknande lokaler i andra fastigheter. Sammanlagt ingick 81 lokaler i undersökningen.

Lokalernas utformning m. m.

Lokalernas beskaffenhet var högst varierande. En markant skillnad kunde i allmänhet iakttas mellan hobbyrum som planerats och inretts i samband med husets byggnad och sådana som tillkommit senare. De förstnämnda hade i regel fått en mera ändamålsenlig placering, oftast med direkt ingång utifrån, och erforderliga utrymmen var bättre disponerade med hänsyn till de verksamheter, för vilka de var avsedda. De hobbyrum som i efterhand iordningställdes i tidigare byggda fastigheter var ofta inrymda i skyddsrum eller annat disponibelt utrymme, stundom i en avbalkning av cykelstallet, och hade följaktligen en mera primitiv karaktär. Vad som därvid var mest i ögonenfallande var att man ofta måste passera källargångar och ibland rätt besvärliga passager för att komma till lokalen.

Lokalerna i de undersökta fastigheterna var av två slag: samlingssalar eller *samkvämsrum* (47 st.) samt *slöjdrum* (34 st.). Lokaler som huvudsakligen uppläts till ping-pongspel o. d. räknades till de förstnämnda, likaså lokaler med speciell inredning för scoutverksamhet.

Alla samkvämsrum var inrymda i källarutrymmen och så gott som utan undantag försedda med betonggolv belagt med matta. I allmänhet fanns kapprum och toalett samt pentry i någon form. I vissa fall utgjordes detta senare av en kokplatta eller ett gaskök med porslinskåp i något hörn. Bland de rum som tillkommit under senare år fanns nästan utan undantag en ordinär kokvrå, i ett fall kök med direkt belysning. Endast undantagsvis fanns särskilda förrådsutrymmen (för diverse material, teaterkulisser o. d.).

Golvytan i lokalerna varierade mellan ungefär 15 och 80 m². Samkvämsrummen hade i medeltal en golvyta om 25—35 m², under det att medeltalet för slöjdrummen låg ca 5—10 m² lägre. De lokaler som byggts de senaste åren var i allmänhet något

rymligare än de äldre. Dessutom tillkom i regel i de förra extra utrymmen såsom kapprum, toalett och tvättstall, pentry och särskilda smärre förrådsutrymmen. Dessa anordningar var relativt sparsamt förekommande i äldre lokaler och saknades stundom helt.

Möbleringen i samkvämsrum m. m. bestod i allmänhet av lösa stolar och bord (ibland hopfällbara). Vägghasta bänkar längs en eller ett par sidor fanns i några fall. Någon enkel talarstol förekom i ett par lokaler. Skåp fanns ibland för förvaring av olika klubbars eller organisationers tillhörigheter. I stort sett var möbleringen emellertid mycket anspråkslös och stundom illa medfaren, men trots detta gjorde lokalerna i allmänhet inget ogästvänligt intryck.

Anordningarna i slöjdrummen var ännu enklare. De utgjordes i regel av en väggfast bänk med eller utan skruvstycke. I några lokaler fanns ett antal fasta skåp, där verktyg och andra personliga tillhörigheter kunde förvaras under lås. I regel fanns åtminstone en hyvelbänk (utöver den fasta arbetsbänken), ibland flera. I ett par fall var dock lokalen, med undantag av diverse bråte, så gott som tom. I de bättre utrustade slöjdlokaler fanns förutom arbets- och hyvelbänk även diverse verktyg. I några fastigheter fanns fullständig verktygsutrustning.

Lokalernas användning

Bland vuxna personer visades enligt undersökningen ett påfallande litet intresse för samkvämsrummen. Endast i mycket få undantagsfall samlades fastigheternas hyresgäster här för samkväm o. d. Det var blott i ett par fall känt, att de använts för familjefester. I ett av samkvämsrummen brukade stundom en husmodersförening ha sammankomster. Ett annat användes som syrum för husets husmödrar. Inom HSB brukade ibland bostadsrättsföreningarna hålla överläggningar där.

Det var enligt undersökningen i huvudsak yngre personer, som använde samkvämsrummen. Cykel-, kanot-, schack-, scout- och verkstadsklubbar hade här sina sammankomster liksom även idrottsföreningar och politiska ungdomsorganisationer. På de platser där särskild ledare fanns var dessutom verksamhet ordnad bland barn och ungdom, som inte tillhörde någon organisation. I sådana fall brukade det förekomma lekar, sångstunder, teaterspel o. d. Flera lokaler hade försetts med ping-pongspel som utnyttjades flitigt. Söndagsskola förekom i några fall.

Beträffande slöjdrummens utnyttjande konstaterades i undersökningen att något mera utbrett slöjdintresse bland äldre personer inte syntes vara för handen. Dock förekom stundom att någon hufvudsak i slöjdrummet utförde enklare möbelreparationer o. d. Vanligare var emellertid cykelreparationer. I de större och bättre utrustade slöjdrummen utfördes även reparationer av motorbåtar o. d. Det vanligaste synes emellertid vara att någon eller några särskilt intresserade inom en fastighet eller ett bostadsområde tillbringade en del av sin fritid i slöjdrummet. F. ö. var lokalen vad de äldre beträffar oftast oanvänd. På de platser där verktyg ställts till förfogande var intresset för slöjd påtagligt större än i andra lokaler, men även här var de äldre i minoritet.

I den mån slöjdrummen användes, var det huvudsakligen av pojkar i tonåren, som tillverkade modellplan och kanoter. Lövsågning var också en populär sysselsättning i slöjdrummen.

Även för de yngre var verktygsfrågan brännande. Ofta tröttnade de när det visade sig allt för besvärligt att med ett minimum av verktyg förfärdiga någon sak. Halvfärdiga kanoter, leksaksbilar och diverse prydnadsföremål, som kastats undan, kunde ofta observeras i slöjdrummen. Brist på nödig anvisning och hjälp från en ledares sida var emellertid enligt undersökningen en måhända lika vanlig anledning till det svalnade intresset som avsaknaden av verktyg.

Ledningen av verksamheten

Ofta saknades någon egentlig ledare för verksamheten i samkvämsrummen. I flera fall var det så ordnat att maskinisten hade hand om nyckeln och lämnade ut den i förekommande fall. Detta arrangemang medförde enligt undersökningen att lokalen ofta blev oanvänd.

På några ställen var dock särskild ledare verksam. Sålunda förekom i några fall, att personer frivilligt åtagit sig att leda ungdomsverksamhet inom AB Familjebostäders fastigheter. I en större fastighet i Enskede hade samma bolag en heltidsanställd vicevärd, som utöver sina ordinarie sysslor hade att leda ungdomsverksamheten i fastighetens lokaler. Vid fritidslokalerna inom AB Stockholmsshems fastigheter förekom i några fall, att församlingens ungdomsråd hade hand om ledningen. Stundom hände, att en lokal fritidsorganisation svarade för och ledde verksamheten inom fastighetens lokaler. Då särskild ledning anordnats, var lokalerna i allmänhet väl utnyttjade.

I slöjdlokalerna var särskild ledning mindre vanlig än i samkvämsrummen. Även här brukade respektive maskinist vid varje tillfälle lämna ut nyckel till den intresserade. Inom HSB brukade nyckel lämnas ut för mera permanent bruk åt intresserade personer mot deposition av en mindre summa (1:50 å 2:— kr.). I vissa fastigheter öppnade och stängde maskinisten lokalen på bestämda tider varje kväll. Inom AB Familjebostäder hade lokalerna inom några fastigheter utrustats med verktyg och särskild ledare anställets. I ett fall hade en privat person ställt egna verktyg till förfogande och svarade samtidigt för viss ledning. Inom AB Stockholmsshem förekom i ett fall att en lokal idrottsförening inköpte verktyg och svarade för ledningen. Maskinisten var här en av initiativtagarna och medverkade själv som ledare. Ett ungdomsråd svarade vid ett fall för ledningen.

Finansiering av fritidsrummen

Samkvämsrummen uppläts i AB Familjebostäders och AB Stockholmsshems fastigheter kostnadsfritt till hyresgästerna. Bolagen betalade såväl iordningställande av lokalerna som möblering. Vid HSB var förhållandet i viss utsträckning detsamma; vissa HSB:s lokaler hade dock organiserats efter självförräntningsprincipen. Så var fallet t. ex. med en mindre lokal i Ullsunda. Lokalhyra utgick här med 3 kr. för studiecirkel, 5 kr. för klubb- och 8 kr. för familjefest, allt per kväll. Samkvämsrummen i de övriga fastigheter som undersökts hade alla upplåtits utan avgifter från hyresgästerna, varvid kostnaderna slogs ut på lägenhetshyrorna.

Av de undersökta slöjdlokalerna var endast en självförräntande. Alla de övriga uppläts fritt åt hyresgästerna i respektive fastigheter. I ett fall utgick avgift för deltagande med 3 kr. per år, vilket dock inte utgjorde hyra utan tillföll bostadsområdets idrottsförening, som höll verktyg m. m. Avgiften berättigade även till deltagande i annan av föreningen ordnad verksamhet.

Vid de tillfällen då särskilda ledare varit knutna till verksamheten i olika hobbylokaler hade detta finansierats på olika sätt. Flertalet ledare fungerade utan egentlig ersättning. I de fall arvode utgått bestreds kostnaderna i vissa fall av barnavårdsnämnden, i andra av ungdomsråden. Dessutom förekom i ett fåtal fall, att hyresgästerna själva med avgifter bestred ledararvodet.

Vilka erfarenheter hade gjorts?

Vissa av samkvämsrummen utnyttjades ganska effektivt, och verksamheten hade fortgått utan större anmärkningar. Vissa andra lokaler åter var dåligt eller inte alls besökta. Stundom hade de av olika anledningar måst stängas. I några

fall hade de på grund av bristande efterfrågan uthyrts till annan verksamhet än den ursprungligen avsedda.

I stort sett kan de redovisade erfarenheterna enligt undersökningen betecknas som mindre goda och ibland rentav dåliga. En betydelsefull anledning till lokalernas dåliga utnyttjande syntes vara deras placering. I så gott som samtliga fall låg dessa hobbyrum nämligen direkt under bostadslägenheter och utan särskild ljudisolering. Under sådana förhållanden blir verksamheten i samkvämsrummen lätt störande för de boende i huset, och fritidsverksamheten hade därför fått begränsas på olika sätt, antingen så att vissa slag av verksamheter inte alls fått försiggå där, eller så att användningstiden per kväll begränsats. Beträffande samlingssalar som inretts i skyddsrum hade i regel anmärkningar om störande buller uteblivit, enär ljudisoleringen i sådana lokaler är bättre.

En annan orsak till att verksamheten vid vissa lokaler lämnat mindre goda resultat var enligt undersökningen, att man ofta saknade någon som kunde organisera och leda verksamheten. I den mån inte frivilliga ledare ställde sig till förfogande, blev det en kostnadsfråga för hyresgästerna som ofta visade sig svår att ordna. Av sådana skäl hade fritidsverksamhet ibland måst läggas ned.

Om man med effektiv användning avser att lokalen användes de flesta av veckans dagar eller kvällar, så tvingas man konstatera, att högst en tredjedel av de i undersökningen ingående lokalerna var effektivt utnyttjade. Ett relativt stort antal, 20 à 30, användes 1 à 2 gånger i veckan, ett mindre antal endast mera sällan och slutligen några ej alls.

Ej heller för slöjdlokalernas del var erfarenheterna enligt undersökningen alltid de bästa. I vissa slöjdrum pågick verksamhet så gott som varje kväll och det visade sig stundom svårt att få utrymmet att räcka till. Andra lokaler däremot var mindre utnyttjade. Två faktorer syntes här vara av väsentlig betydelse, nämligen tillgången på verktyg och tillgången till en inspirerande instruktör.

Som sammanfattning på de erfarenheter som gjorts vid de undersökta lokalerna kan anföras följande. Vid de *samkvämsrum* där särskild ledare varit verksam hade allt gått tämligen friktionsfritt och lokalerna hade fått den användning för vilken de var avsedda. Vissa undantag från denna regel torde enligt undersökningen bero på antingen olämplig ledare eller tidigare påpekade rent tekniska brister. Vid närmare undersökning av de fall där verksamheten lämnat mindre tillfredsställande resultat eller helt misslyckats fann man, att ledning av verksamheten i regel saknats. Det föreföll därför vara ganska tydligt, att man för att få något större utbyte av ett dylikt samkvämsrum *måste ha ledare*, som tar vissa initiativ och svarar för nödig organisation.

Vad *slöjdrummen* beträffar kunde enahanda slutsatser dragas rörande behovet av ledare för verksamheten. Nästan lika viktig syntes emellertid verktygsfrågan vara. Vid såväl samkväms- som slöjdrum syntes sålunda en god ledare, vid slöjdrummen dessutom verktygsutrustning, vara nödvändiga förutsättningar för att lokaler av detta slag skall få avsedd användning.

Ur den 1952 av HSB företagna undersökningen rörande erfarenheter av samlingslokaler i bostadsområden i olika orter kan följande anföras.

Undersökningen omfattade 47 HSB-föreningar, som under åren 1939—1949 färdigställt samlingslokaler i sina fastigheter. 36 föreningar hade besvarat den utsända skrivelsen och svaren avsåg 45 lokaler, därav 38 belägna i bostadsrättshus och 7 i hyreshus. Lokalerna varierade i storlek mellan 40 och 265 m². De flesta hade dock en storlek av 100—150 m².

Vid undersökningstillfället var 24 av de 45 lokalerna uthyrda för annat än ur-

sprungligen avsett ändamål. Sålunda användes bl. a. 6 till lekskolor, 2 till småskolor, 2 till samlingssal för religiös förening, 1 till vävskola; av de övriga voro de flesta uthyrda till olika kommersiella företag.

Av de återstående lokalerna användes 2 uteslutande för HSB:s egna möten medan 1 icke hyrdes ut men användes som lekplats för barnen och till viss hobbyverksamhet. De återstående 18 lokalerna användes för ursprungligt ändamål, dvs. för uthyrning vid olika sammankomster.

Hyresbeloppen varierade mellan 4 och 60 kr. per uthyrning (i ett fall uppläts lokalen gratis till visst ändamål).

I 14 fall uppgavs att inkomsterna täckte utgifterna för verksamheten medan i 4 fall underskott uppkommit.

26 lokaler var utrustade med kök och 8 med pentry. För de återstående lokalerna hade uppgift icke lämnats. För 3 lokaler uppgavs att restaurang ibland användes för servering.

Kostnaderna för inredning och utrustning av lokalerna varierade mellan 300 och 12 000 kr. med ett medeltal på 3 500 kr.

Erfarenheterna av samlingslokaler i bostadshus betecknades i 3 fall som goda medan i 29 fall erfarenheterna varit negativa. För 20 lokaler uppgavs att verksamheten varit störande för de i närheten boende, för 4 lokaler hade inkomsterna varit för små och för 5 lokaler hade båda dessa erfarenheter uppgivits.

Såsom av dessa redogörelser framgår är den viktigaste förutsättningen för ett gott resultat av verksamheten i hobbylokalerna, att verksamheten har vissa fasta former; att det finns någon som är ansvarig för lokalernas användning och organisationen av verksamheten. I åtskilliga fall har, såsom ovan exemplifierats, vederbörande bostadsföretag övertagit detta ansvar.

Några ytterligare exempel härpå förtjänar anföras. Ett av de företag i Stockholm som ingår i 1947 års här ovan återgivna undersökning, det kommunala bostadsföretaget Familjebostäder, har numera anställt en särskild social kurator med uppgift bl. a. att svara för verksamheten vid sammanlagt 36 samlings- och hobbylokaler, som inrymts i bolagets fastigheter. I första hand måste kuratorn givetvis se till att verksamheten kommer igång och att den får en lämplig ledning. Verksamheten i dessa lokaler har särskilt inriktats på hemmens och husmödrarnas intressen; i åtskilliga lokaler har inrättats vävkammare, där de intresserade också kan få sakkunnig hjälp. Lokalerna användes vidare för praktiska hushållskurser, för utställning av Aktiv Hushållnings modeller av barnkläder osv. Ungdomsverksamheten handhas dels av vissa ungdomsföreningar, scouter och Unga Örnar, dels av religiösa organisationer och dels slutligen direkt av barnavårdsnämnden genom dess fritidsavdelning.

Även i åtskilliga andra fall har vederbörande bostadsföretag lyckats åstadkomma ett framgångsrikt samarbete med befolkningen i den bostadsgrupp som tillhör hobbylokalernas influensområde. T. ex. i Göteborg bildar hyresgästerna inom de nya bostadsområdena fritidsföreningar som samarbetar med vederbörande bostadsföretagare (Göteborgs Stads Bostadsaktiebolag). Företaget bekostar lokalernas fasta inredning och ställer dem kostnadsfritt till fritidsföreningens förfogande. Likaså bekostar bolaget köp

av inventarier och verktyg i samråd med fritidsföreningen; den senare kostnaden amorteras av fritidsföreningen. Fritidsföreningen brukar själv sköta hobbyverksamheten och tillhandahålla ledare och instruktörer, ofta hyresgäster som arbetar utan ersättning. För att delta i de olika hobbygrenarna måste däremot en viss timersättning erläggas, motsvarande amorteringen av kostnaderna för inventarier och verktyg.

Intresset för denna hobbyverksamhet uppges genomgående ha varit stort. Kurserna omfattar t. ex. snickeri, bokbinderi, vävning, bokliga studier samt bordtennis och andra sällskapsspel; vissa kurser har varit ett år framöver. Jämte denna av vederbörande fritidsförening anordnade hobbyverksamhet upplåtes lokalerna även till ungdomsföreningar för ungdomsverksamhet.

Liknande positiva erfarenheter av samarbete mellan vederbörande bostadsföretag och organisationer av intresserade hyresgäster föreligger från Malmö, där från stadens sida särskild vikt lagts vid denna typ av fritidslokaler. I villkoren för stadens tomträttsupplåtelser ingår, att i de fastigheter som uppförs på tomten skall anordnas utrymme för fritidssysselsättning åt den ungdom som bor i fastigheten. Det kommunala bostadsföretaget i Malmö, Malmö Kommunala Bostadsaktiebolag, har för verksamheten i dessa lokaler tillsatt en särskild fritidsnämnd, som bl. a. har till uppgift att verka för organisation av fritidsföreningar inom nya bostadsområden och att i förhållande till bolagets ledning vara en rådgivande och initiativtagande instans. Fritidsföreningen inom bostadsområdet utser en styrelse, så sammansatt att den är representativ för de lokala föreningarna och klubbarna inom området. Bostadsbolaget ger fritidslokalerna en grundutrustning; specialutrustning får deltagarna själva svara för, eventuellt genom amortering till bolaget av för ändamålet förskottade medel. För underhåll av inventarier m. m. brukar bolaget anslå ett belopp motsvarande en krona per bostadslägenhet och år.

Ledningen av studieverksamhet inom dessa fritidslokaler handhas av Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) och Tjänstemännens Bildningsverksamhet (TBV). Hobbyverksamheten organiseras direkt av fritidsföreningarna eller av särskilda hobbyklubbar. Mellan verksamheten i fritidslokalerna och folkskolornas fritidsverksamhet består en viss samordning: fritidsverksamheten anses likaväl kunna förläggas till fastigheternas fritidslokaler som till skolan och ersättning till ledare för hobbygrupperna utgår från folkskolornas fritidsverksamhet. Kurser för utbildning av ungdomsledare anordnas för övrigt av stadens ungdomsstyrelse.

Efter liknande grunder har HSB organiserat fritidsverksamheten i Malmö i sina fastigheters hobbylokaler. För ändamålet har bildats en samorganisation av 11 bostadsrättsföreningar, tillsammans representerande runt 600 lägenheter och 8 fritidsrum, av vilka några är utrustade för snickeri och reparationer. Liksom ifråga om bostadsbolagets fastigheter får del-

tagare i hobbyverksamheten erlägga avgifter motsvarande kostnaden för utrustningen och för eventuell kursledning. Kursverksamhet bedrivs också i HSB:s lokaler av ABF:s lokalavdelning, i viss omfattning med anlitande av lokala ledarkrafter från hyresgästerna inom området.

Den organisation av verksamheten i fritidslokalerna som sålunda tillämpas synes ha gett goda resultat. Naturligtvis måste vid förläggning av scoutlokaler, lokaler för bordtennis och annan mera bullrande verksamhet väljas lokaler som är så belägna att de icke kunna störa bostäderna.

På samma sätt har hobbyverksamheten med framgång ordnats på åtskilliga andra håll ute i landet: en av hyresgästerna bildad fritidskommitté åtar sig att organisera fritidsverksamheten både för barn och vuxna; lokalerna upplåtes därjämte till olika föreningar för deras sammanträden och möten. Verksamheten är liksom i de ovan omtalade städerna av det mest skiftande slag, från ren studieverksamhet, i skilda allmänbildande eller yrkesbetonade ämnen, till slöjd, vävning, sömnad, schack och bridge, gymnastik och dans, teater och konst, teckning och målning, kanot- och modellbygge, religiösa sammankomster, söndagsskola o. d.

I andra fall har vederbörande kommun själv övertagit ansvaret för att fritidslokaler kunna ställas till förfogande; kostnaderna för själva lokalerna flyttas då från vederbörande bostadsföretag direkt till kommunen. Exempelvis i Nässjö förhyrs fritidslokalerna i ett nytt stort bostadsområde, bebyggt genom det kommunala bostadsföretaget, av en kommunal styrelse för fritidslokalerna, vilken svarar för att lokalerna förses med nödig utrustning, förvaltar dem och ställer dem till förfogande för vederbörande föreningar, vilka alltså sköter en del av den egentliga ungdomsvården. Staden driver därjämte själv en hobbylokal och tillhandahåller här ledare, ungefär på samma sätt som brukar vara fallet vid fritidsverksamheten i skolorna.

Sammanfattande värdering

Erfarenhetsmässigt föreligger ett allmänt behov av mindre fritidslokaler, belägna icke alltför långt från bostaden och lämpliga för de olika slag av fritidsverksamhet som här ovan skildrats, för studiecirklar, kurser och sammanträden. Även för sällskaplig samvaro, familjefester o. d., för vilka det icke finns plats i bostaden, är sådana mindre fritidslokaler av värde. Detta lokalbehov bör av kommunen och av vederbörande bostadsföretag uppmärksammas och på lämpligt sätt tillgodoses. Härvid torde följande synpunkter särskilt böra beaktas.

Behovet av fritidslokaler kan växla med befolkningsstrukturen. I ett nytt bostadsområde, där de unga familjerna dominerar, kan ett utpräglat behov av den halvöppna barnavårdens institutioner föreligga; då barnen växer upp kommer behoven främst att gälla ungdomslokaler. I den mån tiden går och ungdomen blir äldre, minskas dessa behov — det är främst

ungdomen som frekventerar fritidslokalerna. Lokalerna bör planeras med hänsyn till sådana behovsförskjutningar. De bör kunna användas för olika fritidsbehov och eventuellt disponeras för helt andra ändamål.

Ungdomsverksamheten torde därjämte ofta vara av den art att den kan störa grannarna, och deras lokaler bör därför ges ett i viss mån avskilt läge.

Dessa olika synpunkter talar för att behoven och förläggningen av sådana mindre fritidslokaler bedöms med hänsyn till förhållandena inom ett större bostadsområde, icke för varje fastighet särskilt. På flera håll både i Sverige och i andra länder har man funnit det praktiskt att tillgodose behovet av sådana bostadskomplement med enkla byggnader av paviljongtyp, gemensamma för ett eller flera kvarter, vilka efter växlande förhållanden kan användas som daghem, som ungdomsgård eller som allmän samlingslokal, eller eventuellt flyttas till andra områden i den mån de icke längre behövs på sin ursprungliga plats.

Om kommunen, såsom i praxis alltmera erkännes vara riktigt, i sista hand skall bära ansvaret för att behoven av samlings- och fritidslokaler inom kommunen på ett lämpligt sätt tillgodoses, så följer härav, att kommunen genom något lämpligt organ också bör delta i planläggningen av de lokaler varom här är fråga. Samordningen med andra lokaltillgångar i trakten samt eventualiteten av lokalernas användning för olika kommunala behov gör det nödvändigt att kommunen svarar för planläggningen i stort.

Genomförandet av planen torde alltjämt komma att i väsentlig omfattning skötas av vederbörande bostadsföretag i samarbete med kommunen. Företag som svarar för tillkomsten av större bostadskomplex har hittills i allmänhet själv ansett sig bära i samband med bostadsbygget sörja för tillkomsten av, bland andra bostadskomplement, mindre fritidslokaler. De kostnader, som icke täckes av deltagarna i fritidsverksamheten och eventuellt av andra bidrag, kommer då att slås ut på hyresgästerna i hela det berörda fastighetskomplexet. På sina håll har emellertid kommunen direkt förhyrt lokalerna och därefter ställt dem till fritidsverksamhetens förfogande.

Erfarenheten visar vidare, att en nödvändig förutsättning för att fritidslokalerna skall komma till avsett gagn är, att det finns ett bestämt program för deras användning och en aktiv ledning som svarar för genomförandet av detta program. Samarbete torde härvid bära uppehållas med den kommunala myndighet som närmast handlägger frågor om samlingslokaler och fritidsverksamhet, drätselkammare och kommunalnämnd, barnavårdsnämnd, särskilt tillsatt ungdomsstyrelse eller fritidsstyrelse, eller den kommunala myndighet på vilken handläggningen av folkbildningsfrågorna ankommer (se härom vidare kap. 6). Vederbörande bostadsföretag bör i alla frågor rörande fritidsverksamheten kunna räkna med kommunens stöd i form av råd, anvisningar och direkta åtgärder.

Självfallet är ett på lämpligt sätt organiserat samarbete med bostadsområdets befolkning, exempelvis i de former som tillämpas i Göteborg och Malmö, av väsentlig betydelse för en framgångsrik fritidsverksamhet.

I det föregående har uteslutande behandlats behovet av mindre fritidslokaler i tätorterna. Liknande behov torde även kunna föreligga vid glesbebyggelse, där avstånden till centralt belägna, större samlingslokaler kan vara alltför stora. Såsom lämpliga mindre fritidslokaler — »klubbstugor», se ovan sid. 52—53 — torde i sådana trakter kunna ifrågakomma bygdeskolor, ordenshus och liknande samlingslokaler, som eventuellt kan ha förlorat något av sin ursprungliga betydelse genom tillkomsten av nya anläggningar i en nybildad storkommuns centralort.

3. Skolornas användning som samlings- och fritidslokaler

Allmänna synpunkter

I många små och stora orter är skolan den viktigaste offentliga byggnaden. Skolan är den framför andra sammanhållande institutionen i orten, den plats där barnen och ungdomen samlas, vars organisation och förvaltning intar den främsta platsen bland de offentliga angelägenheterna.

Av naturliga skäl söker man förlägga »skolan mitt i byn», desto hellre som skolhuset ofta är den enda tillgängliga offentliga samlingslokalen. Med skolpliktens utsträckning, den nya enhetsskolans uppbyggande och den starka ökningen av barnantalet uppstår betydande behov av nya skolbyggnader, särskilt för de högre stadierna. Centralskolornas lokalisering är givetvis av stor betydelse för bebyggelseplaneringen och för utbildningen av önskvärda centra i de nya storkommunerna. Då skolundervisningen därjämte endast en del av dagen behöver ta lokalerna i anspråk och de för övrigt står tomma, ligger det nära till hands att söka utbilda skolorna till samlingspunkter också för den vuxna befolkningen, för föreningslivet och den fria bildningsverksamheten. Sedan gammalt har det också varit vanligt att skolorna användes för möten och sammanträden. I allt större omfattning har skollokalerna därjämte börjat upplåtas för det fria folkbildningsarbetet och för mer eller mindre fast organiserade fritidssysselsättningar.

De nya centralskolor som nu byggs bör utformas med hänsyn till denna dubbla användning. Skollokalerna kommer därmed att få ökad betydelse som samlingspunkter för befolkningen. Man må emellertid ej förbise, att avstånden till centralskolan i många bygder kan bli stora, och att de äldre bygdeskolorna därför säkerligen kommer att behålla sin betydelse också när det gäller att tillgodose behovet av samlingslokaler.

Ett programuttalande om skolans uppgifter att tjäna även andra än undervisningens behov har gjorts av 1946 års skolkommission (SOU 1948: 27):

»I inledningskapitlet har kommissionen understrukt betydelsen av att skolan blir en gemensam medborgerlig angelägenhet. Det är önskvärt, att skolan blir en samlingspunkt även för den vuxna befolkningen: för föräldrarna, för föreningslivet, för studieverksamheten. Det skriande behovet av samlingslokaler gör det naturligt, att skolorna planeras så, att de kan tillfredsställa detta behov. Samlingssalen — aulan — bör ställas till föreningslivets förfogande och planeras med hänsyn härtill. Gymnastikavdelningen bör få begagnas av ortens idrottsföreningar. Badavdelningen bör dimensioneras så, att den kan fylla ett folkbads uppgifter, där så behövs. Lokaler för folkbibliotek, studiecirkel, föreningssammanträden, slöjd och hobbyverksamhet bör inredas i skolbyggnaden eller i anslutning till denna. I många fall kan skolornas och bygdens lokalbehov samordnas. Ett olöst problem är ännu skolmåltidslokalernas utnyttjande för andra ändamål än skolbarnsbespisning. Här öppnar sig möjligheter för det lokala initiativet att finna utvägar, varigenom dessa lokaler (eventuellt i kombination med andra av skolans speciallokaler) skulle kunna på kvällarna tillgodose bygdens eller stadsdelens behov av samlingsrum med möjlighet till servering. Skolkommissionen förutsätter att mera detaljerade förslag till utformning av community-centre-idén sedermera utarbetas och vill i detta sammanhang endast påpeka, att idéns förverkligande förutsätter ett positivt intresse såväl från skolans som från de kommunala myndigheternas sida. Ett önskemål i samband härmed är, att statsbidragssystemet blir enhetligt, så att en och samma myndighet har hand om frågorna om statsbidrag till skolor och om statsbidrag till allmänna samlingslokaler, folkbad och lokaler för folkbildningsarbetet och föreningslivet.»

Skolkommissionens byggnadsdelegation uttalade:

»Under den tid skollokalerna ej behövas för skolarbetet böra de kunna göras tillgängliga för ortsbefolkningen eller stadens invånare för fritidssysselsättning, föreningsliv o. d. En utformning efter svenska förhållanden av tanken på skolan som 'community centre' bör ägnas fördjupat studium. För att skolan skall kunna gå dessa intressen till mötes, böra de tagas i beaktande redan vid skolans planläggning. I första hand behöver hänsyn tagas till behovet av samlingsal. Men även frågor som berör bad, gymnastik, slöjd, bibliotek, studiecirkel, hobbyverksamhet, skolmåltidslokalens användning för annat ändamål osv. äro av betydelse.

Ett villkor för att intresset för sammanhanget mellan dessa frågor skall kunna väckas ute i landet är att statsbidragssystemet för dylika ärenden skötes från en och samma statliga myndighet, så att även från statens sida möjligheter till överblick och samordning i stort hållas öppna samtidigt som ärendenas formella behandling därav bör kunna välbehövligt förenklas. Delegationen ämnar under närmaste tiden till undersökning upptaga frågan om visst samordnande av reglerna angående statsbidrag till skolbyggnader och bidrag till allmänna samlingslokaler, vilket spörsmål omnämnts i Kungl. Maj:ts förslag till 1947 års riksdag (prop. nr 204) angående åtgärder för främjande av det fria och frivilliga folkbildningsarbetet.»

Skolöverstyrelsen anslöt sig till skolkommissionens tanke om skolans utformning till samhällscentrum. Överstyrelsen erinrade därom, att i icke så få skolanläggningar på senare år också inrymmts lokaler för fritidssysselsättningar och andra liknande ändamål, men underströk att vid planläggningen av sådana byggnader de för allmänheten avsedda lokalerna borde ges en sådan förläggning, att deras användning icke invercade störande på skolarbetet.

Även skolöverstyrelsen förordade åtgärder i syfte att åstadkomma ett enhetligt statsbidragssystem för skolbyggnader och övriga för bygdens eller stadsdelens befolkning avsedda lokaler, till vilka statsbidrag utgår, ävensom en enhetlig handläggning av dessa statsbidragsfrågor. Den senast angivna frågan befinner sig alltjämt under utredning; kommittén återkommer senare till denna fråga.

Då departementschefen, statsrådet Josef Weijne, år 1950 framlade propositionen med riktlinjerna för det svenska skolväsendets utveckling, anslöt han sig till detta allmänna program för de framtida skolbyggena men erinrade tillika därom att denna målsättning förutsatte en standardhöjning som måste ställas på framtiden. Statsrådet yttrade:

»En del av de mål kommissionen utpekat äro under avsevärd tid säkerligen icke uppnåeliga. Vad kommissionen anför om skolbyggnaderna kan sålunda visserligen vara till god ledning i enskilda fall, men redan genomförandet av ett betydligt anspråklösare nybyggnadsprogram ställer oss för närvarande inför svårigheter, som måhända icke i tid kunna övervinnas. Den höjning av byggnadsstandarden, som kommissionen ifrågasatt, måste därför tyvärr ställas på en rätt obestämd framtid. Principiellt ger jag emellertid kommissionen rätt i att vissa utvidgningar av planen för en skolanläggning bör kunna ifrågakomma, om byggnaden därigenom bättre kan tjäna bygdens kulturella behov i stort.» (Prop. 1950: 70.)

Särskilda utskottets utlåtande med anledning av skolpropositionen (1950: 1) innehöll ingen erinran mot departementschefens yttrande. Utskottet påpekade, att »de skolor, som under senare år uppförts, torde i allmänhet, även på landsbygden, ha fått ett gott utförande, bortsett från restriktioner ifråga om specialsalar o. d.». Utskottet ville emellertid framhålla, att likställdhet mellan städerna och landsbygden borde åstadkommas, och att förutsättningar därför skapas genom en skyndsamt genomförd översyn över statsbidragsbestämmelserna. Bestämmelserna om bidrag till folkskolans byggnader är för närvarande under prövning genom särskilda sakkunniga.

Statens nämnd för samlingslokaler framhöll i anledning av skolkommissionens uttalanden om den kombinerade användningen av skolans lokaler, att det ofta torde möta svårigheter att lösa föreningslivets lokalfrågor inom skolbyggnadsprogrammets ram:

»Såvitt angår de mindre orterna, särskilt de isolerat belägna, där behovet av allmänna samlingslokaler i allmänhet är starkare kännbart än inom de större, i kommunikationshänseende mera gynnade samhällena, torde man . . . i allt väsentligt få lösa samlingslokalsfrågorna fristående. Beträffande de större orterna bör . . . framhållas, att deras behov av allmänna samlingslokaler ofta för sitt tillgodoseende kräver till sin storlek så betydande och så differentierade anläggningar, att desamma icke kunna kombineras med en skolbyggnad utan att helt förrycka dennas proportioner. Över huvud taget måste nämnden uttala, att den ställer sig tvivlande till tanken på att annat än i enstaka fall kunna här i landet genomföra den s. k. community-centre-idén.»

I allmänhet torde nyare skolor numera så planeras att de tillika i viss omfattning kan fylla skolkommissionens program: att stå till tjänst för möten och sammanträden i medborgerliga frågor, för den fria folkbildningen och överhuvudtaget för fritidsverksamhet jämväl för folk utanför skolan. Någon egentlig nyhet är detta knappast; i princip har man härvid fullföljt tidigare praxis (se härom vidare följande kapitel).

Gällande regler angående upplåtande av skollokaler

Folkskolestadgan förutsätter upplåtelse av skollokalerna och ålägger härvid skolrådet »att pröva om skollokal må, dock utan hinder för undervisningen, användas för något annat än det därmed avsedda ändamålet». Sedan 1944 är statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet förbundna med villkoret:

». . . att upplåta lokalerna för ortens frivilliga bildningsverksamhet och liknande fostrande verksamhet bland ungdomen, dock att sådan skyldighet skall föreligga endast under förutsättning, att lokalförhållandena på orten göra upplåtelsen påkallad, att större olägenhet icke vållas undervisningen eller inom skolan boende lärare eller annan personal och att utfästelse om aktsamt begagnande av såväl skolans lokaler som däri befintliga inventarier erhålles . . .»

Ungdomsvårdskommittén upptog i sitt betänkande om stöd åt ungdomens föreningsliv (SOU 1944: 31) frågan om en utsträckning av skyldigheterna att ställa skollokalerna till föreningslivets förfogande och föreslog i detta hänseende, att skyldighet att upplåta skollokaler skulle anknytas till skolornas statsbidrag till underhåll och material. I samma riktning uttalade sig 1944 års folkbildningsutredning. Vid behandlingen av dess betänkande avböjde departementschefen den föreslagna utsträckningen av skyldigheten att upplåta lokalerna även till skolor som uppförts utan statsbidrag, men underströk samtidigt önskvärdheten av en lösning av frågan på frivillighetens väg.

Frågan hänsköts till skolkommissionen, vars uttalande ifråga om skolans ställning som samhällscentrum och betydelsen av att lokalerna i full omfattning ställes till förfogande för föreningslivet i orten nyss återgivits. Frågan om skollokalernas upplåtande återupptogs av 1953 års utredning om stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar i dess betänkande om bidrag till ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet.

I olika sammanhang hade sålunda tanken på en vidare utsträckning av den till statsbidrag knutna skyldigheten att upplåta skollokaler framförts. Några nya tvingande föreskrifter i detta hänseende har emellertid icke ansetts förenliga med den kommunala självstyrelsen, och Kungl. Maj:t har begränsat sig till att i ett särskilt cirkulär (SFS 1954: 671) fästa huvudmännens uppmärksamhet på vikten av att skollokaler i största möjliga utsträckning och på skäliga villkor öppnas för föreningsverksamhet avseende fri-

villigt bildningsarbete; politiska organisationer borde beredas samma förutsättningar som andra organisationer. Även vid planering av skolbyggnader bör hänsyn tas till önskvärdheten att lokalerna skall kunna användas även för föreningsverksamhet av här angiven art. Detta cirkulär gäller icke blott folkskolorna utan överhuvudtaget alla statliga och kommunala samt även statsunderstödda utbildningsanstalter.

Enligt vad 1953 års utredning härvid framhållit bör sådana fritidsgrupper, som utövar en statsunderstödd verksamhet och för vilka en av vederbörande kommunala myndighet godkänd ansvarig person skall finnas, i förekommande fall själva bidra till de med lokalupplåtelsen förenade särskilda kostnaderna, till vilka i sådana fall statsbidrag kan utgå.

Skollokalernas upplåtelse i praxis

Användningen av skollokalerna för annat än undervisningen är i huvudsak av två olika slag: dels är det fråga om upplåtelser av de större lokalerna i skolan till möten och sammanträden i allmänna medborgerliga angelägenheter eller, eventuellt, för teaterföreställningar, konserter eller liknande, dels är det fråga om användningen av skollokalerna för det fria folkbildningsarbetet och överhuvudtaget för föreningslivet i orten; de senare upplåtelseerna avser företrädesvis de mindre utrymmena i skolan.

Såsom de i detta betänkande tidigare återgivna uttalandena av vissa politiska och andra organisationer framgår, är skollokalerna numera i allmänhet tillgängliga för sådana ändamål, i den mån icke undervisningens intressen därmed åsidosättes. Mångenstädes torde visserligen alltfjämt kvardröja en obenägenhet att ställa skolan till förfogande för politiska möten, men även detta förbehåll torde efter Kungl. Maj:ts cirkulär år 1954 få antagas överallt bortfalla.

Ifråga om de ändamål som upplåtelseerna avser framgår av en undersökning som ungdomsvårdskommittén år 1947 utförde, gällande 363 skolor, bland vilka samtliga län och skoltyper var representerade, att upplåtelser för främmande ändamål var vanligare i de större skolorna än i de mindre, liksom även i mer utvecklade skolformer i jämförelse med enklare, vilket givetvis sammanhänger därmed att de större skolorna och de högre skolformerna är relativt bättre utrustade med speciallokaler. A-skolorna, som huvudsakligen förekommer i städer och tätorter, har som regel, förutom klassrummen, ett flertal specialsalar för slöjd, gymnastik, skolkök m. m. Sådana lokaler saknas ofta vid lägre skolformer. De vanligast förekommande specialsalar — slöjdrum och gymnastiksal — skall finnas i alla större skolor, ehuru byggnadsregleringen visserligen på senare år lagt hinder i vägen för byggandet av gymnastiklokaler i nya skolor. Särskild lokal för kvinnlig slöjd och skolkök finns vanligen endast i A-skolor. Av de 363 undersökta skolorna var 98 helt utan specialsalar. Frekvensen i upplåtelsen

av skollokaler för fritidsändamål stiger enligt undersökningen med skolför-
mens utveckling och därmed sammanhängande ökning av antalet special-
lokaler.

Bostadskollektiva kommittén har själv genom en enkät till vissa skol-
distrikt gjort sig underrättad om i vilken utsträckning skolornas lokaler för
närvarande upplåtes till fritidssysselsättning. De tillfrågade skoldistriktet
har utvalts av skolöverstyrelsen och representerar olika samhällstyper. Av
undersökningen framgick, att samtliga skoldistrikt principiellt medgivit upp-
låtelse av skollokalerna för fritidsändamål. Omfattningen varierade däremot
betydligt.

En ungefärlig uppfattning om de ändamål, för vilka upplåtelse av skol-
lokalerna medgivits, får man av följande sammanställning av svaren på
kommitténs enkät:

Skoldistrikt	Skollokaler har upplåtits för :											
	Bildn- verks.	Relig. verks.	Ungd.- verks.	Gymm. Lek.	Pol. verks.	Teater Film	Slöjd	Hushålls- verks.	Musik	Bad	Dans	Möten Fester
Bjursås	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	—	×
Bodum, Rossön	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ed, Segmon	×	×	—	×	—	—	×	—	—	—	—	—
Fors, Sjuntorp	×	—	—	—	—	—	×	×	×	—	—	—
Göteborg	×	×	×	×	—	×	×	×	—	—	—	—
Halmstad	×	—	—	×	—	—	×	×	×	—	×	—
Gårdstunga	×	—	×	×	—	—	—	×	—	—	—	—
Hälsingborg	×	—	×	×	—	×	—	—	—	—	—	×
Landskrona	×	—	—	×	—	×	×	×	×	—	×	—
Luleå	×	×	—	×	—	—	×	×	×	—	—	×
Malmö	×	×	×	×	—	×	×	×	×	×	—	—
Uddevalla	×	×	×	×	—	×	×	×	×	—	—	—
Uppsala	×	—	×	×	—	×	×	×	×	—	—	—
V:a Nöbbelöv Kristianstad	×	×	—	×	—	—	—	×	—	—	—	—
Växsjö	×	—	×	×	—	—	×	—	×	—	—	×
Årstad	×	—	—	×	—	—	×	×	—	—	—	×

Ovanstående urval kan ej med säkerhet betraktas som representativt. Sannolikt fanns ett stort antal skolor, där fritidsverksamhet förekommer endast vid enstaka tillfällen, vid större fester, basarer eller andra mera sällan förekommande evenemang. För regelbunden förenings-, studie- och hobbyverksamhet var säkerligen många skolor inte upplåtna. Med de direktiv som givits i Kungl. Maj:ts ovan återgivna cirkulär torde förhållan-
dena emellertid numera i detta hänseende vara ändrade: i princip torde
alla skollokaler stå till förfogande också för andra än undervisningsändamål.

Skolornas egen fritidsverksamhet

Jämte här redovisade, mer eller mindre tillfälliga upplåtelser för olika
ändamål användes skollokalerna också för i skolans egen regi fast organi-
serade fritidssysselsättningar.

I anslutning till en debatt om ungdomsfrågorna upptogs 1942 en sådan verksamhet i Stockholm. Syftet var att vänja ungdomen i övergångsåldern, alltså den ungdom som just slutar skolan, att rätt använda sin fritid, genom att härför ställa lokaler till de ungas förfogande. Skolan tillhandahåller också särskilda instruktörer för denna fritidssysselsättning. Senaste läsår omfattade den grupper om sammanlagt runt 10 000 ungdomar, flertalet ännu i skolåldern. Verksamheten avser dels en viss praktisk utbildning t. ex. i hemsysslor, stenografi, maskinskrivning och musik, dels en ren hobbyverksamhet, dels även en yrkesorienterande fritidsverksamhet för skolans högsta klasser där ungdomen till ledning för sitt yrkesval kan få pröva på att arbeta i några olika yrken. Därjämte är skolorna öppna som eftermiddagshem: skolbarnen får vid s. k. läsaftnar disponera bibliotek och klassrum för att läsa, rita, måla, leka och förbereda sina läxor. I folk-skolans fritidssysselsättningar ingår även en barnteater.

I stor omfattning stöder sig denna fritidsverksamhet på föreningslivet. Åtskilliga organisationer begagnar sig av detta tillfälle att utan kostnad få lokaler, material och fackmässig ledning av olika fritidssysselsättningar. Stadens sammanlagda kostnader för fritidsverksamheten är för år 1955 beräknade till 359 000 kronor.

Fritidsverksamhet av denna art är numera vanlig också i andra kommuner och utgör måhända den viktigaste formen för upplåtelse av skolkolor för andra än den egentliga undervisningens ändamål. I många kommuner har fritidsverksamheten i skolorna särskilt inriktat sig på utbildning i musik, som fått en stor och intresserad anslutning. Man har organiserat amatörorkestrar, körer osv.

Särskilt torde böra nämnas den sedan 1945 pågående fritidsverksamheten vid Malmö stads folkskolor. Verksamheten ledes under skolstyrelsen av en särskild fritidsnämnd samt, liksom i Stockholm, av en härför särskilt avdelad föreståndare (folkskollärare). I huvudsak är verksamheten av samma art som i Stockholm; den riktar sig främst till samma åldersklasser.

En viss motsättning mellan skolans och föreningslivets fritidsverksamhet måste nog på sina håll konstateras, främst beroende på att föreningslivets rekrytering av ungdomsledare försvåras då skolorna anställer avlönade instruktörer. Å andra sidan förekommer även, att föreningslivets fritidsverksamhet i hobbylokaler i bostadsfastigheter kan få stöd av anslag beviljade för sådan verksamhet i skolorna.

Enligt skolöverstyrelsens direktiv bör vid upplåtelse av slöjdsalar och skolkök för hobbyverksamhet de verktyg och redskap som begagnas vid undervisningen icke utlånas. För att förebygga konflikter med den vanliga undervisningens behov brukar man därför anskaffa särskild utrustning av verktyg och redskap för fritidsverksamheten. Exempelvis i Stockholm utrustas slöjdsalarna i nya skolor med extra materialrum för att fritidsverksamheten på detta sätt skall kunna bli oberoende av skolans slöjdlärare. Det förekommer även, att i nya skolor anordnas särskilda studiecirkelrum.

Olika synpunkter på upplätelser av skollokaler

Med ledning av skolöverstyrelsens anvisningar och bestämmelser för planering av byggnader för folkskoleväsendet (maj 1944, provisoriskt omarbetade mars 1947, nya anvisningar under utarbetande våren 1955) synes inom olika folkskoletyper skilda lokaler kunna utnyttjas för fritidsverksamhet i huvudsak enligt följande schema:

Lokaltyp	A	B 1	B 2	B 3	C—D	Möjligt användningssätt
Klassrum.....	×	×	×	×	×	Frivilligt studiearbete
Skolmåltidslokal	×	×	×	×	×	Sammanträden, samkväm, fester. Familjerestaurang
Slöjdsalar (papp—trä—metall) Skolverkstäder ..	×	×	×	×	×	Hobbyslöjd
Skolkök, hemvårdsrum ..	×	×	×	—	—	Matlagnings- och hemvårds-kurser
Skolbibliotek, grupprum ..	×	×	×	—	—	Allm. bibliotek med läsrum Studiecirklar
Gymnastiksal med omklädningsrum	×	×	×	—	—	Motionsgymnastik, idrott, lekar, dans, teater, film, fester
Handarbetssal	×	—	—	—	—	Sömnads- och vävkurser
Teckningssal	×	—	—	—	—	Konstklubbar
Naturkunnighetsrum	×	—	—	—	—	Frivilligt studiearbete
Samlingssal	×	—	—	—	—	Föreläsningar, högtider, teater, film, musik
Skolbad	×	—	—	—	—	Bad, simundervisning

En kulturellt och ekonomiskt eljest önskvärd användning av skolans lokaler också för fritidsverksamhet i huvudsakligen den omfattning som detta schema anger möter ofta den invändningen att ungdom som just slutat skolan gärna inte på fritiden återvänder dit. Detta psykologiska motstånd skulle alltså vara störst just hos den ungdom som det är angelägnast att få att använda fritiden på ett rätt sätt.

En sociologisk provundersökning, som i maj 1949 utfördes bland elever vid Hägerstensåsens och Västberga folkskolor, belyser något denna fråga. Undersökningen, som skedde i form av en rundfråga i klasserna 4—8 i resp. folkskolor, syftade till att samla in uppgifter rörande barnens lek-, fritids- och hemförhållanden i en modern ytterstadsdel.

Vid undersökningen ställdes bl. a. följande två frågor:

Antag att man hittade på något roligt, som du skulle vilja vara med om i din skolas lokaler på eftermiddagen eller kvällen. Det kunde till exempel vara fråga om gymnastik, slöjd, ping-pong, bollspel, teater, film, scoutverksamhet, vanlig dans eller vad det kan vara som du gillar.

a) Skulle du då finna det trevligt att det roliga ägde rum just i skolan?

b) Eller ville du hellre, att det skulle vara på någon annan plats?

c) Skulle det göra dig detsamma om det roliga äger rum i skolan eller någon annanstans?

Om du svarar med a) eller b), kan du säga varför du tycker så?

Svaren fördelade sig enligt följande tabell:

Antal	Inställning till fritidsverksamhet i skolan (%)			
	För	Emot	Neutral	Summa
Pojkar 154	20,2	12,3	67,5	100
Flickor 159	11,3	8,2	80,5	100

Undersökningsledarna, E. Dahlström och E. Elmqvist, kommenterar:

»Det har riktats kritik mot att man förlägger fritidsverksamhet till skolan, därför att barnen anses känna motvilja mot dessa lokaler. Tabellen visar, att det övervägande antalet barn äro neutrala eller positiva till frågan. Endast 12,3 % av pojkarna och 8,2 % av flickorna var negativt inställda. En jämförelse mellan pojkars och flickors inställning visar, att 13 % fler flickor än pojkar är neutrala. Denna skillnad är signifikativ. På grund av den stora skillnaden i procenten neutrala fick pojkarna en högre procent än flickorna både 'för' och 'emot'. Åsiktsfördelningen bland de icke neutrala är likartad för pojkar och flickor.

Den oftast angivna orsaken till inställning *för* fritidssysselsättning i skolan är, att skolan ligger 'nära', därefter kommer 'bättre ordning i skolan', 'man träffar flera där', 'trivs i skolan', 'bra lokaler'. De oftast angivna orsakerna till inställning *emot* är: 'Nog av skolan på dagarna; alltid någon som vaktar där'. — Vid förfrågningar i skolorna uppgav lärarna som sin uppfattning, att fritidssysselsättning i skolan gör eleverna mer positivt inställda till skolarbetet i övrigt.»

Denna sista iakttagelse är värd att understryka, nämligen att fritidsverksamheten i skolorna inte bara betingas av lokalekonomi utan att den även bidrar till popularisering av skolan och på så sätt mer aktivt engagerar skolan i samhällslivet.

Att utnyttjandet av skollokaler ur ungdomsföreningarnas synpunkt emellertid är föremål för skilda meningar belyses av en av Stockholms ungdomskommittés undersökningar (1944):

»Ungdomskommittén ansåg det angeläget att inhämta ungdomsföreningarnas egen mening om skollokalernas lämplighet för frivilligt ungdomsarbete. Av tabell 15, som avser detta spörsmål, framgår, att 26 % ansett dem lämpliga, 50,6 % olämpliga medan 23,4 % lämnat frågan obesvarad. Att idrottsföreningar och folkdanslag, som båda för sin verksamhet huvudsakligen torde disponera skolornas gymnastiksal, i stor utsträckning anse skolornas lokaler lämpliga, är ganska naturligt. Inom gruppen 'övriga', som till 48,5 % uttalat sig för skollokalernas lämplighet, avser övervägande delen av ja-svaren, 734 av 1 128, medlemmar i organisationen Ungdomens Röda Kors, vilken som bekant i stor utsträckning ledes av lärare och lärarinnor och som även i andra avseenden är nära knuten till skolorna.»

En rent teknisk åtgärd för att minska det »psykologiska motståndet» är att i förlägningshänseende skilja de rena undervisningslokalerna från dem som skall utnyttjas för fritidsverksamhet. I allmänhet sker denna differentiering i nya skolor så, att gymnastiksal med omklädningsrum och eventuellt bad förläggs i en fristående byggnad och att samlingssal samt de för

fritidsverksamhet lämpliga specialsalarerna samlas i byggnadsdelar, som kan effektivt avskiljas från klassrummen (se den illustrerade redogörelsen i nästa kapitel).

Beträffande de åtgärder i övrigt, som kan vara lämpliga att vidtaga för att skolornas användning för fritidsändamål skall befrämjas må följande synpunkter anföras.

Utnyttjande av skolornas lokaler för fritidsverksamhet medför en del olägenheter såväl för skolarbetet som för fritidsverksamheten. Kraven på skolans hygien måste exempelvis ställas ganska högt, vilket för denna fråga å ena sidan betyder att vakthållning och städning måste ökas, å andra sidan att fritidsverksamhetens organisatörer måste svara för allmän efterlevnad av ofta rigorösa ordningsföreskrifter som nedsätter verksamhetens popularitet, t. ex. rönkningsförbud eller utrymning av lokalerna vid viss tidpunkt. Friktioner mellan skolans och fritidsverksamhetens folk kan ofta lokaliseras till dessa frågor.

Man skall dock inte överdriva den negativa betydelsen av dessa ömsesidiga besvär och hänsynstaganden — de lokala skolmyndigheterna har hittills i allmänhet löst problemen genom särskilda avtal och taxor för vaktmästare och städerskor å ena sidan och för de localsökande fritidsorganisationerna å andra. Något behov av generella normer för sådana avtal kan icke anses föreligga.

Fritidsverksamheten ställer, såsom redan framhållits, vissa krav på skolornas utrustning och förvaringsutrymmen. Även om man, emot vad skolöverstyrelsen anser önskvärt, på många håll för fritidsverksamheten använder skolans ordinarie material och verktyg under inseeende av vederbörande lärare som ledare av fritidssysselsättningen, förekommer i stor omfattning att dubbla material- och verktygsuppsättningar anskaffas. För dessa, liksom för fritidsverksamhetens material i övrigt, böcker, journaler, slöjdrockar o. d., samt för »färdiga arbeten» måste förvaringsskåp finnas. Vid planering av nya skolor torde hänsyn tas till sådana behov. I äldre folkskolor, som öppnat sina lokaler för fritidsverksamhet, har förvaringsbehoven klarats i de ofta breda korridorerna.

Slutligen är det naturligt att den i äldre skolor ofta förlagda vaktmästare- eller lärarebostaden kan innebära svårigheter för fritidsupplåtelser. Såsom särskilt villkor för upplåtelse av skollokaler understryker bl. a. statsbidragskungörelsen även, att upplåtelsen icke får vålla större olägenhet för inom skolan boende lärare eller annan personal. De negativa erfarenheter av fritidsupplåtelser som ungdomsvårdskommittén redovisar gäller i väsentligt större utsträckning skolor med lärarbostäder än andra skolor; givetvis främst på grund av de personliga obehag som upplåtelsen kan medföra för dem som bo i skolan. »Störande för läraren» är den vanligaste anmärkningen som i ungdomsvårdskommitténs undersökningar förekommer mot upplåtelse av skollokaler för utomstående ändamål. Med skolan sammanbygda lärarebostäder byggs emellertid numera icke.

KAPITEL 5

Gemensam användning av lokaler för olika behov

Den starka ökning av lokalbehoven som på senaste årtionde ägt rum såväl för skolans räkning — på grund av nativitetsökningen och i samband med nya skolformer — som för fritidslivet har naturligen på många håll aktualiserat frågan om en gemensam användning främst av skolans lokaler för skilda behov. Överhuvudtaget måste denna ökning av lokalbehoven liksom de tidvis stränga byggnadsrestriktionerna skärpa frågan om en kombination av olika behov i samma byggnad.

I viss mån har en sådan kombination gamla anor. Då det framväxande föreningslivet först började söka lokaler för sina sammanträden och möten, fanns ute på landsbygden vanligen icke några andra profana samlingslokaler än sockenstugor. Ofta fick nykterhetslogerna hålla till här, innan de byggde sina egna ordenshus, liksom omvänt kommunala sammanträden och förrättningar ägt rum i ordenshusen eller i andra allmänna samlingslokaler, där särskilda kommunalhus saknades. Också skolhusen används naturligen allttjämt för sammanträden och möten. Kombinationer mellan samlingslokaler och olika slag av kommunala lokaler, polisstation, brandstation, olika slags kontor och expeditioner förekommer i stor omfattning.

Betydelsen av en planmässig samordning mellan olika lokalbehov i en och samma byggnad har i hög grad ökat, icke blott på grund av behovet av att ekonomisera byggnadsinvesteringarna och dra största möjliga nytta av de lokaler som kan byggas, utan även av skolväsendets utveckling och differentiering av dess lokalbehov.

Skolkommissionen har i sitt tidigare återgivna uttalande kraftigt understrukit riktlinjerna för den nya skolan som en samlingspunkt även för den vuxna befolkningen. Skolan bör tillgodose föreningslivets behov av lokaler, gymnastikavdelningen bör ställas till idrottens förfogande, skolbadet bör kunna fylla ett folkbads uppgifter. I skolan bör vidare kunna inrymmas folkbibliotek, studiecirklar, sammanträdesrum och lokaler för slöjd och hobbies. På detta sätt bör skolans och bygdens lokalbehov kunna samordnas. Som ett särskilt problem pekar skolkommissionen på bespisningslokalernas utnyttjande även för andra ändamål än för skolmåltider.

Skolans ställning i samhället borde enligt skolkommissionen bestämmas i samband med den närmare utformningen av community center-idén.

Här inordnas alltså frågan om skollokalernas kombinerade användning i större sammanhang: skolan bör ha en central ställning vid samhällsplaneringen och denna förutsättes bestämd av vad här kallats *community center-idén*.

I engelsk samhällsdebatt, varifrån denna tanke är hämtad, kan den sägas innebära i huvudsak följande. Ett samhälle, en bostadsgrupp, bör så ordnas att den ger uttryck åt människans sociala sida, hennes egenskap att vara en samhällsvarelse; hon måste ha tillgång till ett »samhällscentrum» där hon får träffa samman med andra människor än kamraterna på arbetsplatsen, knyta kontakter, byta meningar och få vänner. Engelska samhällsidéer, kraftigt utbyggda av den gemenskap, som där växte fram under de svåra krigsförhållandena, har också vunnit ankläng i Sverige. Människorna bör, menar man, inom ett fritidscentrum, ett *community center*, föras samman i umgänge och aktiv gemenskap; därmed stärks grunderna för demokratin. Demokratin fattas här icke bara som en politisk form: demokrati betyder också samarbete och hänsyn människorna emellan. Sålunda läggs den bästa grunden för att samla medborgarna till gemensamma aktioner för att lösa gemensamma problem. Förutsättningarna för fritidsverksamheten bör lokalt så läggas till rätta, att uppkomsten av en »vi-känsla» mellan traktens invånare befordras — främst naturligtvis med utgångspunkt från skolan, men vidare också i husmödrarnas gemensamma arbetsplatser, butikerna och tvättstugan, samt i fritidslokalerna, vilka samlas till ett centrum för samhällets gemensamma intressen. Tankegångar av denna art har framförts även i svensk stadsplanedebatt.¹

I ungdomsvårdskommitténs förslag till fritidsgårdar återkommer liknande tankegångar, och de utvecklades vidare i de motioner som låg till grund för 1945 års riksdagsskrivelse om fritidscentra. Man talar där om fritidshus av helt ny typ, som på en gång skulle vara nöjes- och kulturcentra, lämna plats för teater och för bio, för danssalong och för samlingslokaler, för föreningslivets sammanträdes- och studierum, för klubbbrum, för slöjd, idrott och olika slag av hobbies — alltså anläggningar som skulle lösa organisationernas lokalfråga samtidigt som de genom sin vidare målsättning och sina öppna verksamhetsformer också skulle fånga in de icke föreningsanslutna, främst med sikte på ungdomen. Då man byggde samlingslokaler borde man, menade motionärerna, så lokalisera och utforma dess arkitektur, att de sedan kunde utvidgas och kompletteras till verkliga samhällscentra enligt här antytt program.

I tidigare kapitel har redogjorts för det sätt, varpå man efter kriget i

¹ Jfr t. ex. C. F. Ahlberg, Byggmästaren 1954, nr A 12, om Årsta Centrum. Se även Thomas Paulsson, A Swedish community center (Årsta). Town and Country Planning, mars 1955.

I England har på sina håll fritidscentra utbildats som hälsovårdscentraler, med uppgift att under psykologiskt skolade läkares ledning och med stöd av anordningar för idrotts- och andra fritidssysselsättningar så att säga bedriva social terapi i syfte att förbättra det andliga klimatet och förutsättningarna för mänsklig samlevnad överhuvudtaget (Peckham Health Center i London, numera nedlagt; jfr O. Danneskiöld-Samsöe, Peckhamexperimentet, Byggmästaren 1949, nr 15).

kommunal praxis sökt lösa ungdomsverksamhetens lokalfrågor, och för de erfarenheter som därvid vunnits. Särskilt den öppna verksamheten har i stor omfattning funnits kräva särskilda ungdomsgårdar, och även i de fall då ungdomsverksamheten, såsom för föreningslivets del är regeln, tillgodoses i vanliga anläggningar för samlingslokaler, är en viss differentiering av lokalutrymmena praktiskt motiverad. Vid den kommunala planeringen av samlings- och fritidslokaler eftersträvar man naturligtvis »en ändamålsenlig samordning av alla de olika behov av lokaler, som i första rummet fritidslivet kan föranleda», för att anförda ungdomsvårdskommitténs egna ord, dock vanligen utan att resultaten i praxis blir den fullständiga lokala gemensamhet av alla slags fritidssysselsättningar som ligger i begreppet fritidscentrum. För en differentiering av fritidslokalerna med hänsyn till läge och utformning talar verksamheternas olika art, samtidigt som stadsplanemässiga och byggnadsekonomiska skäl understryker kraven på en genomtänkt samordning.

I allmänhet torde man i bebyggelseplaneringen eftersträva en samordning vid en trafikmässigt lämplig, central plats av stadsdelens eller bygdens gemensamma anläggningar: skolan, kommunala kontor och expeditioner, samlingslokaler, butiker och andra gemensamma inrättningar. Den socialpsykologiska motivering härför som ovan återgivits är omstridd, och den torde i detta sammanhang så mycket hellre kunna lämnas därhän som planeringen i svensk praxis i allmänhet helt torde ha bestämts av önskan att på ett praktiskt, ur stadsbildens synpunkt tilltalande och för invånarna trivsamt sätt tillmötesgå föreliggande konkreta behov (se t.ex. de illustrerade redogörelserna för Årsta Centrum, Vällingby, Fröslunda, kap. 2 och här nedan). Härvid kommer naturligtvis skolan och dess intressen, möjligheterna att samordna dess lokalfrågor med behoven av samlings- och fritidslokaler att vara en huvudpunkt. Även här torde de rent praktiska synpunkterna vara avgörande: skolkommissionens ovan återgivna uttalande torde icke böra ges annan innebörd än att kommissionen ej blott ur byggnadsekonomisk utan även ur samhällstrevnadens synpunkt ansett önskvärt, att skolan bleve en samlingspunkt för befolkningen i dess helhet och att dess lokaler, så långt undervisningens egna intressen det medgav, också så utformades, att de kunde fylla det allmänna medborgerliga behovet av samlings- och fritidslokaler. I detta önskemål — som även understrukits i Kungl. Maj:ts tidigare omnämnda cirkulär om skollokalernas användning och planering för föreningsverksamhet (SFS 1954:671, se ovan sid. 81) — vill kommittén instämma. Ifråga om erfarenheterna vid försöken att förverkliga denna tanke må följande framhållas.

Vad angår förläggningen av skolan är skolans och samlingslokalsintressena gemensamma: i båda fallen är ett centralt, trafikmässigt gott läge önskvärt. Men medan skolan vill ha ett emot trafiken skyddat läge och god förbindelse med parker eller andra friområden bör de allmänna samlings-

lokalerna ligga så nära samhällets kommersiella centrum och trafikstråk som möjligt. I praktiken torde dock dessa båda intressen vanligen kunna förlikas. De lokaler som företrädesvis intresserar allmänheten söker man ge en sådan förläggning, att de i viss mån kunna avskiljas från skolan i övrigt och är tillgängliga utan att man behöver passera de egentliga skollokalerna.

I regeln torde numera överallt gälla vad Stockholms folkskoledirektion år 1953 angav som ett principprogram för nya skolor, nämligen att skolans allmänna betydelse som medborgerligt centrum i kontakt med stadsdelens fritidsliv starkt accentueras, utan att ett obehörigt intrång i skolans övriga funktioner därvid behöver ske. Att skolan bör vara ett medborgarcentrum har, fortsatte folkskoledirektionen, varit vägledande för de skolbyggnader som tillkommit för att tillgodose den framtida skolans behov — låt vara att detta program på grund av byggnadsrestriktionerna icke helt kan tillgodoses. Skolorna kan på grund av de partiella byggnadstillstånden endast uppföras etappvis. I viss mån underlättas emellertid den etappvisa utbyggnaden av att skolan numera icke betraktas som en monumentalbyggnad som skall imponera med en palatsmässig utformning, utan i enlighet med barnens och undervisningens intressen brukar byggas lågt, med byggnadskropparna fördelade efter de olika åldersklassernas och undervisningens skiftande intressen. En ny skola får därmed ofta karaktären av en liten by, med sina funktioner decentraliserade till olika byggnadslängor och gårdsutrymmen.

I allmänhet har man vid större skolbyggen på senare år sökt genomföra skolkommissionens tankar om ett kombinerat utnyttjande av skolans lokaler. Denna tanke synes ha vunnit anslutning hos de för skolplaneringen ansvariga myndigheterna; även de anlitade arkitekterna har, såsom professor Helge Zimdahl i yttrande till kommittén uttalat, funnit den riktig och inspirerande: skolan bör på detta sätt kunna berikas med bättre utrustade samlingssalar, restauranger, övningssalar, bibliotek, idrotts- och parkanläggningar, och de vuxna kan å sin sida dra nytta av lokaler som annars ofta skulle stå tomma.

I det kulturpolitiska och arkitektoniska program för skolan, som här antytts, torde engelska förebilder ha varit av viss betydelse. Man har här på sina håll byggt skolorna som kombinerade medborgarhus och skolor, med samlingssalar och klubbrum sammanbyggda med skolan. Exempel härpå erbjuder en del s. k. *community schools* omkring Cambridge. Särskilt känd är en sådan skola i Impington, i närheten av Cambridge, bestående av en skola för barn upp till 15 år, lokaler för fortsatt utbildning och fritidssysselsättningar för ungdom samt klubblokaler för alla åldrar, byggnadsmässigt uppdelade på fyra flyglar, av vilka en helt upptas av klubbrum med bibliotek och kafé och en annan innehåller samlingssal, verkstäder för yrkesutbildning och hobbylokaler.

Här i landet brukar, i enlighet med ovan återgivna programuttalanden,

nya skolor så byggas, att samlingssalen — där sådan finnes — utrustas också för film- och teaterföreställningar. I vissa fall har trakten därmed kunnat få tillgång till en bio, för vilken eljest förutsättningar skulle ha saknats. Samlingssalen eller skolans gemensamma hall kan också användas för konst- eller andra utställningar. Skolbiblioteket utvidgas till folkbibliotek, tillgängliga också för andra än skolans elever, övningssalarna upplåtes för fritidsverksamhet, gymnastiksalar och bad också för allmänhetens behov. I några fall har gymnastiksalarna planerats som verkliga idrottshallar.

Ett särskilt problem erbjuder skolans bespisningslokaler. Onekligen synes en samordning här särskilt angelägen; dessa ofta rätt dyrbara lokaler med sin utrustning användes för barnbespisning blott ett fåtal timmar av dagen. Skolkommissionens tanke att så utforma dem att de tillika kunde tjänstgöra som en för allmänheten öppen restaurang torde såvitt bekant knappast någonstades ha realiserats. På något håll (Stockholms Tekniska läroverk) driver det företag, som ombesörjer skolfrukostarna, även en viss restaurangrörelse på eftermiddagarna, nämligen genom att servera middagar och kaffe åt skolans många kvällselever. Erfarenheterna härav bedömes emellertid som ur ekonomisk synpunkt mindre gynnsamma: skolan skulle kunna sköta skolfrukostarna billigare i egen regi och vidkännes alltså en viss merutgift för att möjliggöra kvällsserveringen.

Däremot har det i åtskilliga fall varit möjligt att samordna skolbespisningen med näraliggande samlingslokaler; barnen får äta i ett närbeläget Folkets Hus, i en Konsumrestaurang sammanlagd med samlingslokaler, i en bygdegård eller i några fall i en Folkets Park-restaurang (exempel Västerås, Köping); genom sådana kombinationer kan givetvis betydande byggnadskostnader sparas.

Bifogade illustrationer visar en rad exempel på sådan planering av skolor och av olika typer av allmänna samlingslokaler, att de i viss omfattning kunna bli föremål för dubbel användning.

I samband med skolbyggen kan enligt skolöverstyrelsen exempelvis följande lokaler, som endast delvis eller icke alls tjäna skolans behov och som enligt gällande bestämmelser icke medräknas vid beräkningen av statsbidrag, förekomma:

Lokaler huvudsakligen för skolans verksamhet:

mindre badanläggningar
bostäder för vaktmästare o. eldare
skoltandvårdsklinik
skolkuratorrum

Lokaler endast delvis för skolbruk:

folkbad
hobbyrum
större gymnastik- och samlingsalor
folkbibliotek
folktandvård

Härom har skolöverstyrelsen yttrat:

»Ehuru överstyrelsen i vissa fall icke haft något att erinra emot att folkbad inrymts i skolanläggning är dock överstyrelsen tveksam om lämpligheten härav, särskilt i sådana fall då det är fråga om större badanläggning, som står öppen för allmänheten å tider, då skolarbetet pågår. Under alla förhållanden bör i skolanläggning inrymt folkbad givas ett från undervisningslokalerna avskilt läge.

Hobbyrum bör kunna anordnas vid skolorna, särskilt om dessa äro planerade så att disponibla utrymmen finnas i källarvåningen. Överstyrelsen har heller intet att erinra mot att gymnastiksalarna givas större mått än vad som erfordras för skolans behov. Detta gäller framför allt på platser, där den frivilliga gymnastikverksamheten är livaktig eller har förutsättningar att komma i gång. Det är rätt vanligt att skolans samlingssal planeras större än vad som är behövt för skolan. Att så sker finner överstyrelsen i regel lämpligt. För såväl gymnastiksal som samlingssalar gäller, att statsbidrag enligt k. k. nr 882/1945 icke utgår å den merkostnad, som uppstår på grund av att lokalen göres större än vad som för skolan prövat erforderligt. Särskilt på mindre orter kan det i vissa fall vara lämpligt att lokaler för folkbibliotek uppföras i anslutning till skolanläggning. Poliklinik för folktandvården torde i regel böra vara helt skild från skolanläggningen men bör om möjligt ligga i dess närhet.»

Lokaler som ej beröra skolans verksamhet:

kommunalrum
kyrksalar
barnavårdscentraler
sköterskerum
garage
rum för brandredskap
klubbrum
föreningslokaler

Lokaler av detta slag bör icke, enligt vad överstyrelsen uttalat, inrymmas i skolanläggning, såvida icke alldeles särskilda förhållanden gör en sådan anordning önskvärd eller nödvändig. Beträffande äldre byggnader har överstyrelsen dock i vissa fall icke haft något att erinra mot att kommunalrum tillika förlagts till skolhus, som även inrymmer klassrum.

I den mån eljest statsbidragsberättigade lokaler, främst gymnastiksalen eller eventuellt samlingssal, med hänsyn till eventuell användning av annan publik än skolans ges något större dimensioner än skolans egna behov betingar, eller om samlingssalen, såsom numera är vanligt, både för skolans och utomstående räkning förses med scen och teaterutrustning, så är kostnaderna för sådana utvidgningar icke statsbidragsberättigade, icke heller exempelvis en sådan utvidgning av skolbibliotekets lokaler att biblioteket även kan tjäna som filial till stadsbiblioteket på trakten osv. Kostnaderna för sådana utvidgningar av skolprogrammet måste alltså bäras av kommunen ensam. Statliga lån eller bidrag för samlingslokaler kan icke heller här komma ifråga, oaktat de lokaler det gäller väl kan göra samma tjänst som andra, låne- eller bidragsberättigade samlingslokaler.

Såsom redan av skolkommissionen påpekats föreligger här en fråga

om samordning av de olika statliga understödsformerna. Kommittén återkommer till detta spörsmål i kapitlet om finansieringen av samlings- och fritidslokaler (kap. 7).

Kommitténs yttrande

Såsom ovanstående redogörelse visar har det i vidsträckt omfattning varit möjligt att tillgodose behovet av samlingslokaler av skilda slag genom gemensam användning framför allt av skolans lokaler. Föreningsliv, fri bildningsverksamhet och fritidssysselsättningar har här kunnat få lokaler; omvänt har skolan kunnat hyra in både skolklasser och skolbarnsbespisningen i angränsande allmänna samlingslokalsbyggen. Sådana kombinationer är uppenbarligen byggnadsekonomiskt fördelaktiga och kan även ges en praktisk och trevlig utformning. En förutsättning för en lämplig lösning är emellertid i regeln att programmet för den gemensamma lokal-användningen föreligger redan då skolan projekteras och att alltså de olika praktiska hänsyn som därför måste tas också kan vid byggnadens utformning beaktas. Det är vidare klart, att kombinationsmöjligheterna när det gäller skolan har sina bestämda gränser i undervisningens och barnens egna intressen. Skolans planläggning och utformning bör göras så flexibel som möjligt, något som man även vid moderna skolbyggen söker tillgodose genom en kombinerad användning av dess olika lokaler så att de bli utnyttjade till sin fulla kapacitet. En sådan flexibilitet bör komma dubbelanvändningen av lokaler även för andra än undervisningens behov tillgodo. Men fall kunna givetvis förekomma, då en för skolan främmande verksamhet kan störa dess eget arbete och då en kombination alltså icke är önskvärd.

Genomförandet av tanken om skolan som ett samhällscentrum har i praxis avsevärt försvårats genom de senaste årens byggnadsrestriktioner, vilka främst drabbat de lokaler som kan användas även för andra än skolans egna behov. Framför allt gäller detta samlingssalar, gymnastiksalor och idrottshallar, vilka blott får byggas i ytterst begränsad omfattning. Med hänsyn till de angelägna behov det här är fråga om icke blott för skolans räkning utan också för de behov de allmänna samlingslokalerna företräder finner kommittén dessa restriktioner beklagliga och vill understryka angelägheten av en mera generös tillståndsgivning.

Emellertid är det — såsom samlingslokalsnämnden framhöll i sitt remissyttrande över skolkommissionens principbetänkande — uppenbart, att behovet av samlingslokaler särskilt i större orter kräver så betydande och så differentierade anläggningar, att de vanligen icke kan kombineras med en skolbyggnad. Vid sådana kombinationer, liksom överhuvudtaget vid den pågående utvecklingen av de föreningsägda samlingslokalerna

»från föreningshus till medborgarhus» måste också vissa, historiskt betingade psykologiska hinder övervinnas.

De allmänna samlingslokalerna i vårt land är, som av redogörelsen i första kapitlet framgått, skapade av föreningslivet, och de är alltså i största utsträckning föreningsägda. Det är väckelserörelserna, nykterhetsrörelsen, arbetarrörelsen och jordbrukarnas föreningsrörelse, som svarat för tillkomsten av de allmänna samlingslokalerna. Dessa var främst och är alltså i väsentlig mån avsedda att tillgodose intressenternas egna behov av sammanträdes- och mötesplatser, av kontors- och expeditiionslokaler för sina olika intressen. Bakom deras tillkomst ligger otaliga initiativ, mycket oavlönat arbete och samfälliga uppoffringar från de enskilda föreningsmedlemmarnas sida: de tidigare lokalerna kan ha tillkommit så att en medlem skänkte tomten, en annan virket, medan andra utan ersättning satte in sin arbetskraft. Basarer och insamlingar av alla slag har svarat främst för den del av kapitalanskaffningen som icke kan skyddas med säkra inteckningar. Särskilt för Folkets Hus är veckouttaxeringarna bland de anslutna organisationerna ofta av väsentlig betydelse för ekonomiseringen av bygget, på sina håll även av driften.

Om man besinnar de mödor och uppoffringar, det ihärdiga arbete som i så stor omfattning ligger bakom särskilt de äldre samlingslokalernas tillkomst, och om man tillika tar hänsyn till att de lokalskapande föreningarna förr i tiden väsentligen stödde sig på befolkningslager som icke hade mycket att säga till om i stat och kommun — då är det blott naturligt, att dessa lokaler från början haft en utpräglad karaktär av föreningshus, förbehållna rörelsens egna intressen. Ett ordenshus betraktades som en nykterhetsrörelsens »ordensborg», ett Folkets Hus som den lokala »arbetarrörelsens högborg». Att byggnader och lokaler som bärs upp av religiösa intressen, missionshus och församlingshem, också förbehålls religiösa sammankomster ligger i sakens natur.

Det är naturligt, att samlingslokalernas föreningsprägel, huvudmännens intresse att få disponera dem i främsta rummet för egna sammanslutningar, också på många håll har tagit sig uttryck i ett bristande samarbete, ibland en viss motsättning de olika intressenterna emellan. Lokalerna har byggts oberoende av varandra. Något övervägande av den planmässiga samordning, som ur allmän synpunkt kunde ha varit önskvärd och eventuellt även byggnadsekonomiskt fördelaktig, har icke ägt rum. Ännu i mitten på 1940-talet framhöll en av de stora riksorganisationerna önskvärheten av att de olika föreningshusen förlades spridda i bygden, i syfte att minska anledningarna till kontroverser mellan de olika föreningarna.

Den inställning som här skildras tillhör emellertid mer och mer det förflutna. De befolkningsgrupper som främst bär upp folkrörelsens stora organisationer tar nu på ett helt annat och avgörande sätt del av de sam-

hällseliga angelägenheterna än vad fallet var tidigare, då de folkliga möteslokalerna var samlingsplatser för oppositionen mot de bestämmande i samhället. Föreningslokalerna kan räkna med aktiv medverkan och betydande finansiellt stöd från det allmännas sida. Med denna utveckling är det naturligt, icke blott att lokalerna på lika villkor öppnas för alla meningsriktningar och organisationer inom samhället, utan även att de i allt större utsträckning planeras och bygges såsom verkliga medborgarhus, med samlingslokaler för olika behov och intressen, med stora möteshallar för politiska möten och med mindre sammanträdesrum för den fria folkbildningens studiecirkel, med teater- och konsertsalar och med danssalonger, att de överhuvudtaget planeras så, att de kan fylla skilda ideella och fackliga intressen — låt vara att den lokaläggande organisationen naturligtvis även söker tillgodose sina egna behov av lokaler för kontor och expeditioner. Samordning och samverkan, i stigande omfattning under deltagande och ledning från kommunens sida, betecknar de riktlinjer efter vilka man i våra dagar bör söka tillgodose även föreningslivets behov av samlingslokaler.

Denna brytning med den historiskt betingade traditionen framträder naturligtvis särskilt när de äldre samlingslokalerna blir förslitna och otillräckliga, då de behöver om- eller nybyggas. Fråga uppkommer då gärna om samverkan med andra lokalintressen, det må gälla andra föreningsrörelser eller, som här tidigare exemplifierats, skolan. Det kan icke förnekas, att motsättningen mellan olika organisationer och splittringen på olika lokaler ofta har lett till mindre lyckliga resultat, än om samlingslokalsfrågorna kunnat lösas i samordningens tecken. En sådan samordning ter sig så mycket naturligare och borde så mycket mindre möta hinder, som

(forts. av texten sid. 106.)

Läroverk i Sandviken. Arkitekt SAR Gösta Åbergh. Skala 1:2 000.

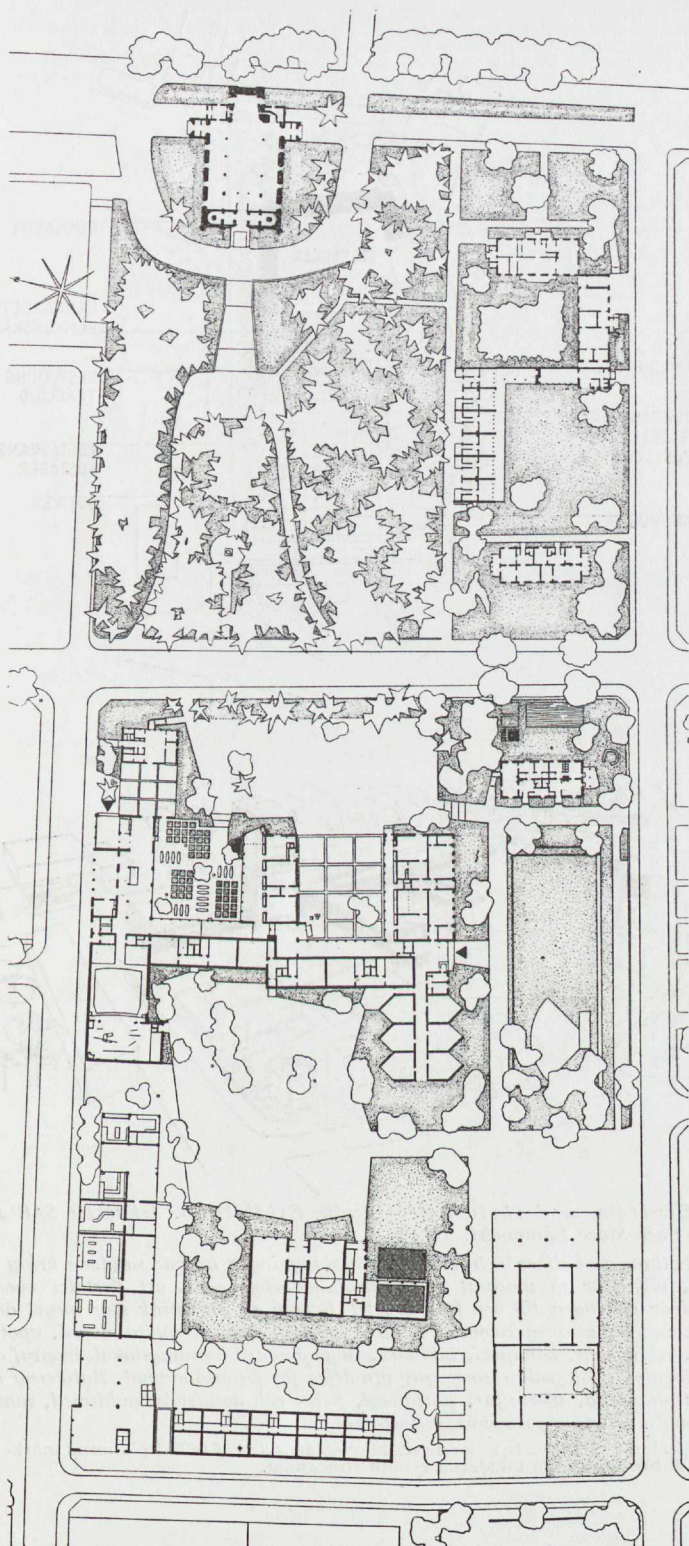
Skolområdet bildar en övergång mellan stadscentrum och husen i det gamla samhället med dess envånings bruksbostäder uppförda under 1800-talet. Området ansluter sig till slutningen upp mot kyrkan.

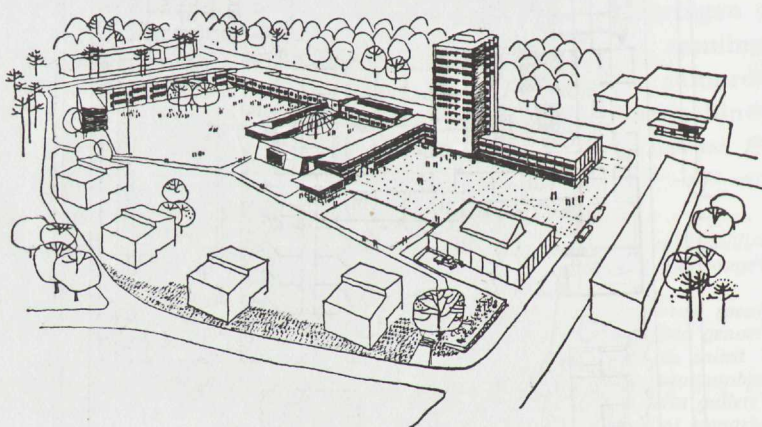
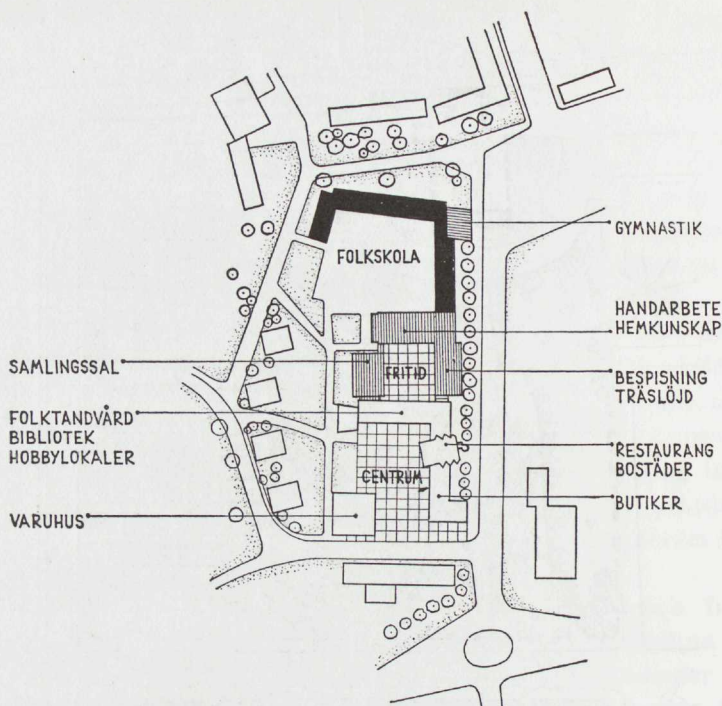
Läroverket omfattar 12 klassrum för realskolan och 6 för gymnasiet samt specialrum och övnings-salar. I söder finner skolan sin anslutning till den låga bruksbebyggelsen genom en öppen gård. Här ligger skolans huvudentré, vettande mot bostadsbebyggelsen och de minst trafikerade gatorna. I norr mot affärsgatan ligger allmänhetens entré. Dessa båda entréer sammanbindas av ett galleri, vilket samtidigt utgör skolans centrala kapprum och rasthall. Kring detta galleri grupperar sig klassrum, övnings-salar och specialrum, varigenom avses att vinna ett intimt samarbete mellan olika slag av undervisning.

I det s. k. »blå huset», ett befinnligt envåningshus av den gamla brukstypen, har förutom vaktmästarebostad inretts lokaler för eleverna själva. I detta »kårhush» har man att inreda klubb- och etc. med plats för bordtennis, elevbibliotek, o. d.

Genom sitt läge i staden har skolområdet förutsättningar att bli ett medborgarcentrum. Många av skolans lokaler hålles öppna även för allmänheten. Till läroverket skall anslutas stadsteater och stadsbibliotek och avsikten är att till området förlägga hantverksskola, gymnastikhus m. m. Skyddsrummen har inretts till utställnings-salar och förhoppningarna är, att man här skall få ett stads-museum med studiesamlingar från staden och dess omgivningar. Vissa skådesamlingar får sin plats i montrar i gallerierna.

Morgonbönen hålles i kyrkan och i en framtid kommer läroverket att få en aula i stadsteatern. Teaterscenen har utformats med hänsyn till de krav som uppställts för riksteaterns stora turné.

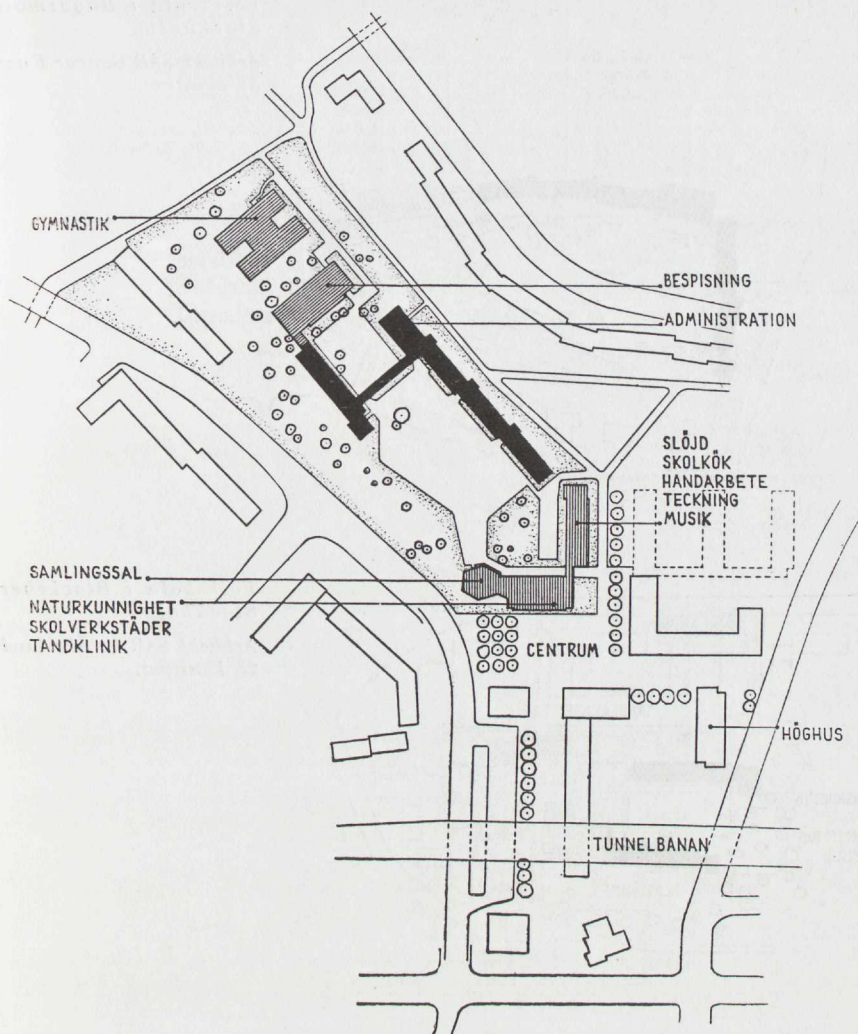

Centrum med skola i Fröslunda, Eskilstuna. Arkitekter SAR Jon Höjer och Sture Ljungqvist.

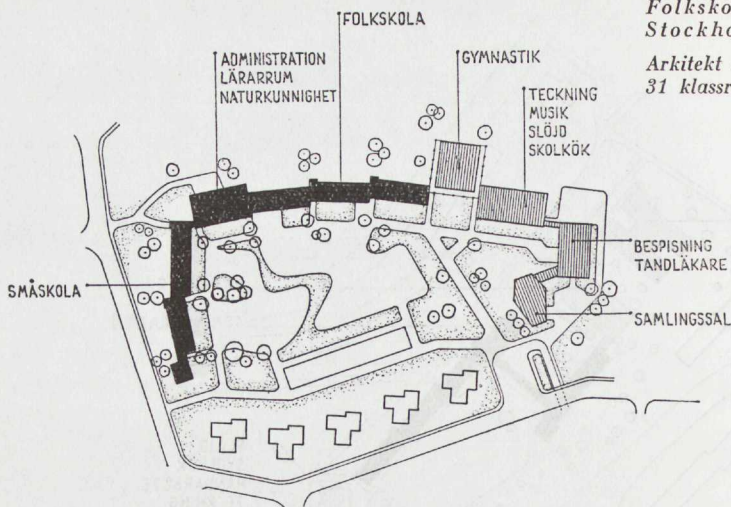
Folkskola, butiker och kulturella anläggningar är här samlade kring ett torg, vilket är så placerat inom Fröslundabebyggelsen att flertalet boende passerar på vägen till och från arbetet. Genom ett parkstråk står torget även i förbindelse med småskolan. Torgbebyggelsen rymmer folktandvård, apotek, post, restaurant, konditori, bibliotek, ungdomsgård, samlingslokal, biograf och de lokaler i folkskolan som kan utnyttjas för fritidsändamål. Butikerna är: tvättinlämning, sportaffär, parfymeri, herr- och damfrisör, guldsmed, snabbköpsbutik, Konsums varuhus, blomsterhandel.

Skalan i denna och följande situationsplaner är 1 : 4 000. I planerna markeras de »dubbelanvända» lokalerna genom streckning.

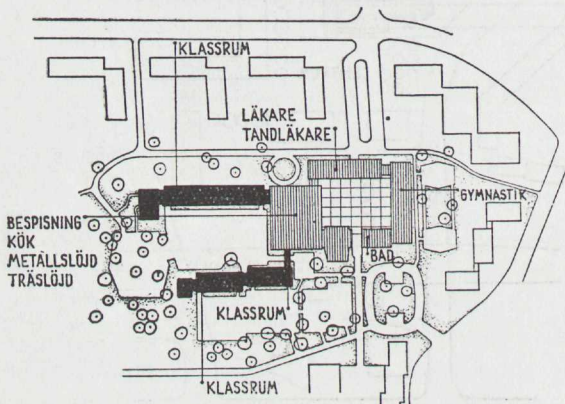
Centralskola i Hässelby gård, Stockholm. Arkitekt SAR Stig Åkermark.

Skolan är avsedd för klasserna 4–9 i 38 avdelningar och ca 1 100 elever. Mot centrum-bildningen har de lokaler förlagts, som även avses utnyttjade för fritidsändamål. I skoltomtens västra del har gymnastik- och bespisningslokalerna förlagts, med hänsyn till att de även skall betjäna två lågstadieskolor i norr och väster — dessa skolor har från fordonstrafiken planskilda gångvägar till centralskolan.

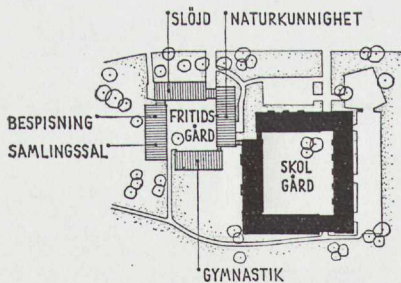
Folkskola i Bagarmossen,
Stockholm.

Arkitekt SAR Gunnar Forzén.
31 klassrum.

Folkskola i Blackeberg,
Stockholm.

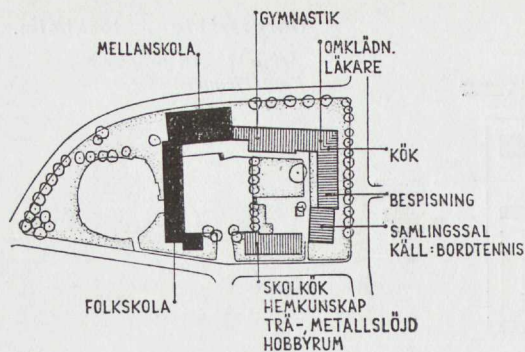
Arkitekt SAR E. Åke Lindqvist.
28 klassrum.

Folkskola i Krylbo.

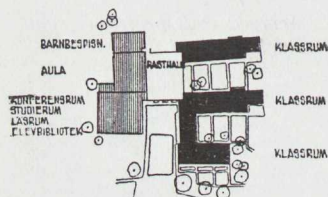
Arkitekt SAR Åke E. Lindqvist.
18 klassrum.

Alltefter skolornas storlek och stadsplanens förutsättningar kan deras »fritidsdel» frigöras mer eller mindre från lärosalar och administrationslokaler. Ur övervaknings-, uppvärmnings- och städningssynpunkt är det fördelaktigt om fritidslokalerna effektivt kan avskiljas från skolans övriga lokaler. Ofta eftersträvar man också sådan förläggning av skolans fritidslokaler att de är lätta att hitta för allmänheten och knyter an till samhällets kvällsbelysta gångstråk.

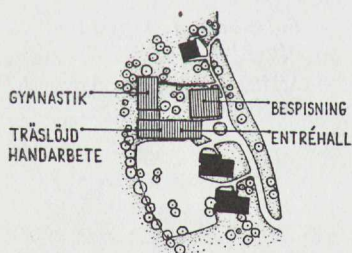
Kommunal mellanskola i Ockelbo.

Arkitekt SAR Nils Tesch. 11 klassrum.

Samrealskola i Lindesberg.

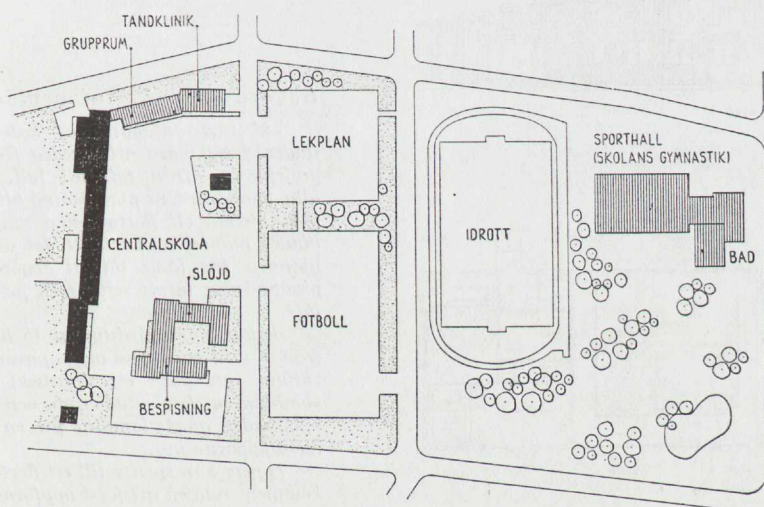
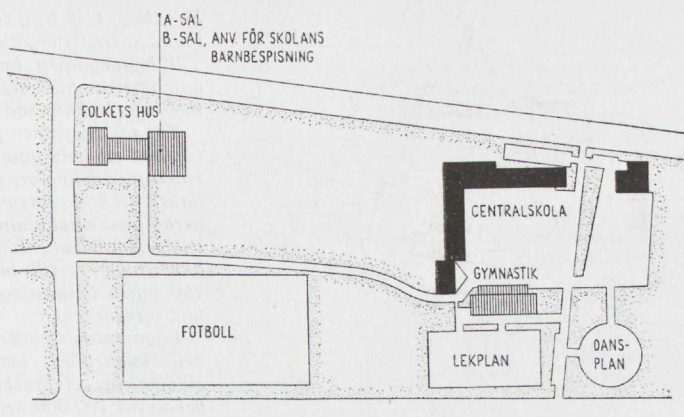
Arkitekt SAR Robert Lundholm. 12 klassrum.

Folkskola i Duvnäs, Nacka.

Arkitekt SAR Tore Axén. 12 klassrum.

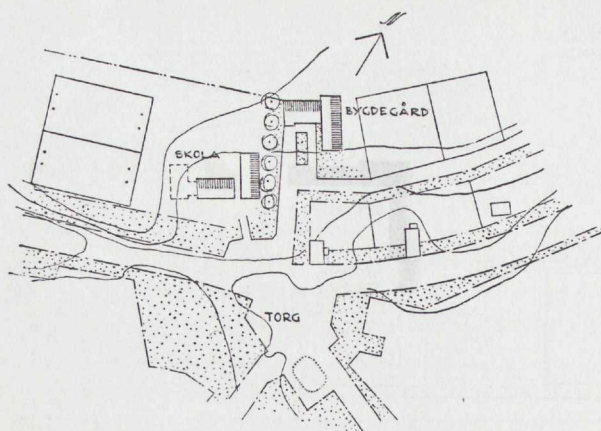
I mindre skolanläggningar urskiljer sig naturligt de delar, som kan tas i anspråk för fritidsbruk. Här föreligger också behov att utforma lokalerna så, att deras användbarhet blir så mångsidig som möjligt. Sålunda kan bispisningslokalen utformas så, att den även tjänstgör som samlingsal med scen eller genom vikhväggar uppdelas i studiecirkelrum e. d. En utvidgning av byggnadsprogrammet med t. ex. sammanträdesrum och hobbyrum i markvåningen ökar anläggningens värde för traktens fritidsliv.

Skolornas lokaler är värdefulla tillskott till samhällenas fritidsförsörjning. Men fallet kan också vara det omvända: att skolorna kompletteras med fritidsanläggningarnas lokaler. Sådan samordning kan ofta vara ekonomiskt motiverad.

Här visas i två projekt från Skellefteå stad hur centralskoleanläggningar planerats i kontakt med fritidslokalerna. Det övre projektet gäller centralskola i stadsdelen Innerursvik, där skolans bespisning ordnats i Folkets Hus B-sal. Det undre visar centralskola i stadsdelen Skelleftehamn, där skolans gymnastik förläggs till en kommunal sporthall med simbad.

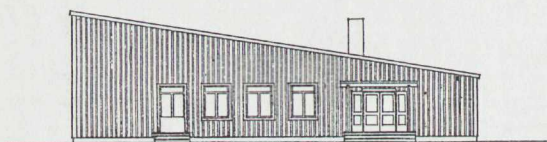
Förslagen har utformats av stadsarkitekten i Skellefteå, arkitekt SAR Bengt Brunnström.

Förslag till bygdegård i Tjällmo i nordvästra Östergötland (ca 2000 inv.). Till bygdegården har förlagts skolans gymnastik, bibliotek, bespisning och skolbad (kombinerad med folkbad).

Till samlingssalen för 160 personer är kopplad en halv gymnastiksal med fasta redskap — denna ger en utvidgningsmöjlighet till 280 platser. Scenlogen kombineras med omklädningsrum till gymnastik och folkbad. »Lilla salen» och köket har utvidgats till bespisningslokal för 150 barn. Bespisning och gymnastiksal har särskild entré.

Byggnadskostnaderna för en traditionell bygdegård hade beräknats till 300 000 kr. och för skolans nybyggnadsbehov till 400 000 kr. Den kombinerade lösningen uppskattas till 500 000 kr.

ENTRÉFACAD

Bygdegård i Flötningen, Idre.

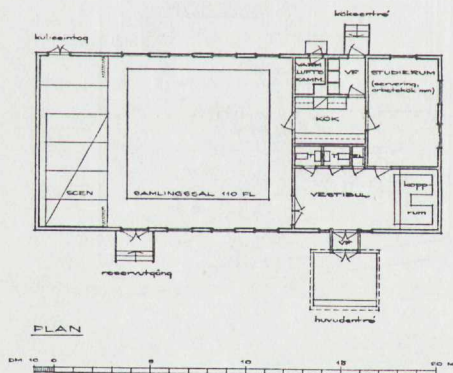
Vid små anläggningar kan ofta en väl studerad typ vara att föredra framför enskild projektering från fall till fall. Speciellt den lilla bygdegårdens planlösning blir en kompromiss mellan ett flertal olika synpunkter, som binder planen så hårt att det även för fackmannen tar lång tid att avgöra om en viss planändring totalt sett är en förbättring eller inte.

Denna bygdegårdstyp nr 15 har tillkommit främst med tanke på att anpassa salongen till vidfilm, att göra ett »elastiskt kök» genom kombination kök—studierum, och slutligen har byggnaden gjorts lämplig för en enkel varmluftsuppvarmning.

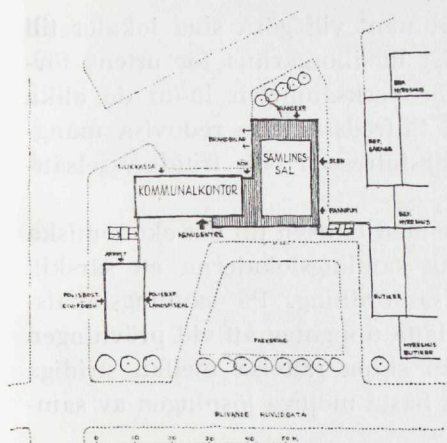
Typen har spritts till ett flertal platser och kommer troligen att först uppföras i Flötningen i norra Dalarna.

Byggnadsmaterial: trä.

Byggnadskostnad: ca 100 000 kr.

PLAN

Förslag till Medborgarhus i Fjuggesta, Lekeberga kommun. Bygdegårdens och kommunalförvaltningens lokaler dubbelanvänds genom att kommunalkontoret utnyttjar samlingshallarna som sammanträdesrum; kommunbibliotekets läsrum används som studierum; brandstation och scen får gemensamma omklädningsrum. Bygdegård och förvaltningslokaler kan ha gemensam vaktmästare och panncentral. Beräknad total byggnadskostnad 1 300 000 kr.

Även för bygdegårdar och andra samlingslokaler gäller att en kombination av ändamål kan ge samhället effektivare service till lägre kostnader — här visas två exempel på bygdegårdar kombinerade dels med skola, dels med kommunala förvaltningslokaler.

En förhållningssätt för ekonomisering av samlingsbyggnaden är vidare en noggrann planering av lokalförsörjningen inom landsbygdsregionerna, t. ex. med en central lokal med bio, teater och dans samt utspridda mindre bystugor i stället för flera jämnstora, inbördes tävlande, men ofullständiga lokaler.

Viktigt är också en friare behandling av lokalprogrammet för bygdegårdarna. En traditionell bygdegård har ett lokalprogram som i stor utsträckning är en kompromiss mellan behov och ekonomiska möjligheter, där kompromissen skett utan att alla möjligheter till dubbelanvändning beaktats och funktionssättet tillräckligt analyserats. Detta har medfört, att vissa lokaler är för små för toppbelastningen och överdimensionerade för normal vardagsanvändning.

Stora salen används relativt sällan till full kapacitet. Likafullt görs den mycket ofta med permanent uppvärmningssystem, i en tung konstruktion som omöjliggör hastiga temperaturförändringar och med en permanent foajé som av nödvändighet underdimensioneras, men ändå är onödigt stor som entré till smårummen under kvällar då stora salen inte används. Om man avstår från direkt entré till stora salen, kan lilla salen kopplas in mellan en måttlig vardagsentré och stora salen och vid behov göra tjänst som foajé. Stora salen är då normalt tillgänglig direkt utifrån genom reservutgång och via källare. På detta sätt kan foajén få funktionsduglig storlek.

Bygdegårdsköket har normalt en storlek av 15—20 m². Detta räcker inte för en 50-årsmiddag för 100—150 personer, men är å andra sidan mer än som behövs för den vanligaste användningen, kaffekokning till mindre sällskap. I stället kan ett mindre kök på 8—10 m², tillräckligt för kaffekokning och liggande intill ett studierum av lämplig utformning, tillsammans med studierummet ge tillräcklig kapacitet för stor-matlagning, samtidigt som den disponerade ytans användbarhet blir mångsidigare.

Kombinationer av ovan antydd art innebär givetvis inskränkningar i användningsmöjligheterna. Å andra sidan är användningen av bygdegårdens rum sällan så 100-procentig, att inte bygden kan avstå från sin »lilla sal» de kvällar den behövs som foajé till stora salen eller avstå från ett studierum de kvällar den behövs som komplement till köket.

Minskningen i anläggningskostnad för ett visst lokalprogram eller, omvänt, ökningen av det lokalprogram som kan realiseras för en given anläggningskostnad är tillräckligt väsentlig för att den antydda vägen till bättre ekonomi skall förtjäna att beaktas, åtminstone på försök.

De återgivna exemplen är utarbetade av LBF:s arkitektkontor.

man även inom de stora folkrörelserna allmänt vill göra sina lokaler till ett för alla tillgängligt centrum, ett verkligt medborgarhus för ortens förenings- och kulturliv. Vid redogörelser för verksamheten inom de olika föreningshusen brukar man med särskild tillfredsställelse redovisa mångsidigheten och spridningen av de föreningsintressen och fritidssysselsättningar som kunnat beredas lokaler.

Det allmänna, främst kommunerna, har med hänsyn till det ekonomiska stöd som i regel plägar ges de allmänna samlingslokalerna ett särskilt intresse att söka befordra en förnuftig samordning. På samlingslokalsnämnden vilar i sista hand den icke alltid lätta uppgiften att vid prövningen av låneansökningar söka sammanföra och skipa rättvisa mellan stridiga intressen, allt i syfte att nå den för bygden bästa möjliga lösningen av samlingslokalsfrågorna.

Såsom av det föregående framgått och som även belyses av de här återgivna illustrationerna av kombinationer mellan olika lokalbehov kan genom en sådan samverkan ofta stora ekonomiska fördelar ernås. Genom att till ett byggnadsprogram samla skilda, men närallgande behov kan även den arkitektoniska uppgiften bli mångsidigare och tacksammare. Det är därför enligt kommitténs mening angeläget, att möjligheterna till en samordning vid prövningen av projekt såväl till nya skolbyggnader som till ny- och ombyggnader av samlingslokaler utredes och beaktas. Denna uppgift torde främst ankomma å de kommunala myndigheterna, vilka i det fall — som numera torde vara regeln — då ett samlingslokalsbygge är avsett att finansieras med stöd av samlingslokalslån, har att pröva och yttra sig över behovet av lokalerna ifråga. Vanligen är också ett kommunalt bidrag i den ena eller andra formen förutsättning för ett samlingslokalsbygge. Kommunen har alltså ett särskilt intresse att pröva huruvida behovet bättre eller billigare kan tillgodoses genom en samordning med andra lokalbehov.

Emellertid kan härvid uppkomma särskilda spörsmål, vilka, till ledning såväl för de byggande företagen som för de prövande myndigheterna, enligt kommitténs mening bör utredas, klarläggas och bedömas i samråd mellan representanter för de huvudsakliga intressen det här gäller, skolan, föreningslivet och kommunerna. Dessa spörsmål avser de olika verksamheter, utom skolans, som kan komma ifråga inom de lokaler det gäller, avvägningen av de olika intressen som härvid skola samverka och främst de härav betingade, lämpliga byggnadstekniska och arkitektoniska lösningar. De allmänna synpunkter och normer som kan framgå av en sådan principiell utredning torde kunna tjäna till god ledning vid planeringen av konkreta byggnadsprojekt.

Kommittén vill sålunda föreslå, att de principiella och praktiska samordningsfrågor som här angivits måtte bli föremål för samråd mellan representanter för de berörda intressena, skolöverstyrelsen, det lokaläggande föreningslivet, företrätt av samlingslokalsnämnden — vilken kommittén

föreslår inflyttad i bostadsstyrelsen (se kap. 8) — samt de stora kommunförbunden. Kommittén föreslår vidare, ifråga om prövningen av de konkreta byggnadsförslagen, att skolöverstyrelsen resp. samlingslokalsnämnden alltid beredes tillfälle att avgiva yttrande över nya byggnadsprojekt (se vidare kap. 8).

KAPITEL 6

Lokala planerings- och organisationsfrågor

Inledning

Om man överblickar utvecklingen inom det område varom här är fråga, de allmänna samlings- och fritidslokalerna och den verksamhet de avser att stödja, så framträder huvudsakligen följande allmänna riktlinjer, vilka alla sammanhänger med eller givit anledning till att det allmänna, främst kommunen, aktivt engagerat sig i hithörande frågor.

I första rummet: den tidigare skildrade allmänna *breddningen av området för fritidsverksamheten*. Denna är icke längre begränsad till allmänt medborgarliga angelägenheter och fritt bildningsarbete, utan har vidgats till att omfatta olika slag av hobbies och förströelser, olika former av sällskaplig samvaro. Främst gäller detta ungdomen och verksamheten bland ungdomen, som till följd härav också har särskilda lokalbehov. Ungdomsverksamheten och dess lokalfrågor har i större utsträckning än tidigare blivit en kommunal angelägenhet.

Med stöd främst av de stora folkrörelsernas ekonomiska resurser håller vårt lands bestånd av samlings- och fritidslokaler på att genomgå en betydelsefull *utvidgning och förnyelse*. I den mån gällande byggnadsrestriktioner det medgivit har efter kriget framför allt tillkommit en rad betydande Folkets Hus samt bygdegårdar, i allmänhet utformade såsom för alla tillgängliga medborgarhus och centralpunkter för kulturlivet i orten. Många äldre föreningshus har moderniserats; ännu flera sådana renoveringsarbeten torde återstå. Statens och kommunens stöd är härvid en viktig, ofta avgörande faktor. Särskilt har kommunerna efter den allmänna rösträttens genomförande i långt större omfattning än tidigare intresserat sig för dessa frågor och sökt befordra deras lösning, i nära samverkan med föreningslivet som alltjämt företräder samlingslokalernas viktigaste huvudmän.

I samband med den nya bostadspolitiken efter kriget, kännetecknad bl. a. av bostadsproduktion i stora enheter mer eller mindre direkt under kommunal ledning, har fritidsfrågorna ägnats särskild uppmärksamhet. Samlings- och fritidslokaler har i allt större omfattning kommit att betraktas som tillhörande de nödvändiga bostadskomplement för vars tillkomst kommunen i sista hand har att svara, vare sig det gäller hobbylokaler i bostadsfastigheterna eller större anläggningar, sammanförda med andra gemen-

samhetsanordningar till ett *medborgarhus* i samhällets centrum — en tanke som brukar vara bestämmande för modern bebyggelseplanering.

I samband med att det kommunala ansvaret på dessa områden tydligare framträtt har också frågan om en *samordning mellan olika lokalbehov*, en kombinerad användning särskilt av skolans lokaler för olika ändamål, framträtt såsom en viktig uppgift vid planläggningen på detta område.

I det följande skall de kommunala uppgifterna i samlingslokalsfrågorna närmare behandlas.

Den kommunala kompetensen

Att samlings- och fritidslokaler representerar viktiga samhälleliga intressen och att det bör åvila det allmänna att hjälpa till med att tillgodose i främsta rummet föreningslivets behov av sådana lokaler — detta är en uppfattning som först så småningom och efter livliga debatter under senare årtionden trängt igenom. Jämsides med de meningsskiften om statligt stöd åt allmänna samlingslokaler, som tidigare ägde rum inom rikspolitiken och som slutligen ledde till 1942 års riksdagsbeslut om lån och bidrag av statsmedel till allmänna samlingslokaler — se den närmare redogörelsen härför i kap. 7 — debatterades liknande frågor inom de kommunala församlingarna, och ungefär samtidigt bröt även här den uppfattningen igenom att kommunerna bör medverka till att sådana lokalbehov fylldes.

Dock var meningarna härom länge, och är alltjämt på sina håll delade. Över kommunala beslut om tomtupplåtelser, lån eller bidrag till Folkets Hus och andra föreningsbyggen har i stor omfattning besvär anförts, då man av principiella skäl eller med hänsyn till förhållandena i det särskilda fallet menat, att kommunen med sådana beslut överskridit gränserna för sin lagliga kompetens. Även administrativ praxis var på detta som på andra områden av kommunal verksamhet länge rätt restriktiv. Tolkningen av begreppet »gemensamma ordnings- och hushållningsangelägenheter» har emellertid, under inverkan av den vidgade samhälleliga verksamheten och den ändrade uppfattningen om det allmännas uppgifter som härvid varit bestämmande, steg för steg vidgats — en utveckling som befasts genom 1948 års ändrade avfattning av bestämmelserna om den kommunala kompetensen. Denna gäller numera kommunala angelägenheter överhuvudtaget, utan den begränsning som kunde ligga särskilt i bestämningen »gemensamma».

Vad särskilt angår kommunala beslut om stöd i den ena eller andra formen åt samlingslokaler har genom flera uttalanden från statsmakternas sida under fyrtioalet varje tvekan om det principiellt berättigade i sådana beslut undanröjts. 1937 års samlingslokalskommitté — vars betänkande låg till grund för Kungl. Maj:ts proposition till 1942 års riksdag om bidrag och lån av statsmedel till allmänna samlingslokaler och samma års riks-

dagsbeslut — uttalade, att uppförande av eller bidrag till allmänna samlingslokaler »till föreningsväsendets och det medborgerliga livets gagn» utan tvekan torde kunna hänföras till kommunens gemensamma hushållningsangelägenheter; någon ändring av gällande lagstadganden om den kommunala kompetensen vore därför icke behöfvlig. Häri instämde föredragande departementschefen: kommunens kompetens syntes uppenbar då det gällde »samlingslokal, som principiellt skall stå öppen för politiska och kulturella föreningar inom kommunen». Detta uttalande föranledde icke någon erinran från riksdagens sida.

I statsverkspropositionen till 1945 års riksdag återupptog Kungl. Maj:t frågan om den kommunala kompetensen, då, enligt vad föredragande departementschefen yttrade, ovisshet på sina håll rådde, huruvida ett kommunalt beslut om anslag till allmänna samlingslokaler vore att betrakta som en kommunens gemensamma hushållningsangelägenhet. Enligt departementschefens uppfattning borde detta spörsmål icke kunna vara föremål för delade meningar, därest omständigheterna vore sådana att statslån eller statsbidrag beviljats eller uppenbarligen kunde utgå för ändamålet. I detta uttalande instämde riksdagen.

Frågan återkom i samband med den nyss återgivna ändringen av de allmänna lagbestämmelserna om den kommunala kompetensen vid 1948 års riksdag.

Normerande för den kommunala beslutanderätten borde, enligt den förslagsställande kommitténs uppfattning, vara allmänintresset. Ur denna synpunkt granskade kommittén närmare olika områden av kommunal verksamhet. Vad härvid anginge anslag till allmänna samlingslokaler innefattade kommitténs motivering en viss utvidgning av den princip 1945 års riksdag godtagit. Kommuns befogenhet ifråga om anslag till samlingslokaler borde i princip icke vara beroende av om förhållandena i det särskilda fallet i allo vore sådana, att statslån eller statsbidrag kunde erhållas. Den kommunala befogenheten borde i stället stödas direkt på kommunallagarna och betingas av om samlingslokalen ifråga kunde anses tillgodose »ett allmänt intresse inom kommunen». Men statsbidragsbestämmelserna vore givetvis i viss mån ägnade att tjäna till ledning vid bedömandet huruvida ett kommunalt bidrag kunde anses främja ett sådant intresse. Förutsättning för understöd från kommunens sida borde sålunda vara, att det förelåg ett behov av lokaler för ortens föreningsliv, eller ock för andra ändamål, som kommunen vore behörig att främja. Att samlingslokalen borde tillhandahållas opartiskt vore givetvis också ett villkor för att ett allmänt intresse skulle kunna anses föreligga.

I vad kommittén sålunda anfört instämde föredragande departementschefen: vad kommittén uttalat skulle dock icke anses innebära någon väsentlig ändring av vad som tidigare gällt (1945 års riksdagsbeslut med dess hänvisning till statsbidragskungörelsen). Även om den kommunala

bidragsgivningen icke formellt behövde vara beroende av om statsbidrag kunde erhållas, yttrade föredragande statsrådet, innebure givetvis fordran att lokalbehovet skulle tillgodoses på ett objektivt och rättvist sätt detsamma som tidigare, nämligen att lokalen komme att opartiskt, i skäligen omfattning och på skäliga villkor hållas tillgänglig för föreningslivet i orten. Men kommun borde vidare kunna anvisa medel även till inredning, underhåll och drift av bidragsberättigade samlingslokaler, oaktat statsbidrag för sådana ändamål icke kunde påräknas.

Riksdagen som biföll den föreslagna lagändringen hade icke någon erinran emot vad i den kungl. propositionen i här förevarande avseende anförts. De nya lagbestämmelserna om den kommunala kompetensen har oförändrat influtit i 1953 års kommunallag för riket.

Såsom nyss framhållits måste beslut om stöd åt allmänna samlingslokaler med hänsyn till lagstiftarens här återgivna uttalanden principiellt anses tillhöra den kommunala kompetensen — under förutsättning att det föreligger ett redovisat behov av sådana lokaler, att behovet kan på ett lämpligt sätt fyllas genom de lokaler det kommunala beslutet avser, samt att säkerhet föreligger för att lokalerna komma att tillhandahållas enligt objektiva grunder: opartiskt, i skäligen omfattning och på skäliga villkor.

Villkor för beslutets laglighet kan däremot icke anses vara, att lokalen ifråga i princip skulle kunna komma ifråga till lån eller bidrag av statsmedel. Kommunalt stöd kan utgå till lokaler även för andra ändamål än föreningslivets, om den verksamhet de avser eljest är av det allmänna intresse att den tillhör området för den kommunala kompetensen. Någon tvekan bör sålunda icke råda därom, att kommun i princip är befogad att t. ex. understödja tillkomsten av samlingslokaler, som icke har någon förbindelse med föreningslivet och alltså eventuellt icke faller under statsbidragskungörelsen om allmänna samlingslokaler i dess nuvarande lydelse. Likaså torde den kommunala kompetensen vara obestridlig exempelvis ifråga om lokaler för den fria folkbildningsverksamheten, även i de fall dessa lokaler icke utgör allmänna samlingslokaler.

Principiella hinder för kommun att understödja anläggningar sådana som Folkets Park och dit förlagda s. k. parkhallar, vilka jämväl kan fylla behovet av samlingslokaler bör ej heller anses föreligga. Men förutsättningen härför är givetvis, såsom nyss anförts, dels att det föreligger ett allmänt behov och att behovet på ett lämpligt sätt kan fyllas av lokalerna ifråga, dels att garantier föreligger för anläggningens förvaltande enligt objektiva grunder (se Svenska Stadsförbundets Tidskrift 1955: 2, s. 46).

I flera fall, då kommunala beslut om stöd i den ena eller andra formen åt samlingslokaler av regeringsrätten upphävts, torde det varit frånvaron av garantier för en objektiv förvaltning av lokalen ifråga som varit avgörande (se t. ex. Regeringsrättens Årsbok 1945: 43 samt redogörelsen i

kommunallagskommitténs betänkande SOU 1947:53 s. 196 f.; bland senare rättsfall R. Å. 1949 I. 178, 1953 I. 268).

I administrativ praxis synes även behovsmotiveringen och lämpligheten av lokalerna ifråga samt vad i besvären och av vederbörande kommun härom anförts ha närmare prövats, och i flera fall torde besluten hava upphävts på grund av att bevisningen att dessa förutsättningar förelegat ansetts otillräcklig.

Vad behovsprövningen angår synes det ligga i den kommunala självstyrelsens natur, att — om för övrigt principiella förutsättningar för den kommunala kompetensen finnes — kommunen själv är närmast till att bedöma giltigheten av de behov, som kommunen med visst beslut om understöd avser att tillgodose. Kommunallagskommittén har i sin motivering till 1948 års utvidgningar av den kommunala kompetensen återgivit ett uttalande av vederbörande statsråd vid 1871 års riksdag, i anledning av yppad osäkerhet ifråga om den rätta tolkningen av de då nya kommunallagarna: »en kommun är i allmänhet bättre än någon annan, vore det än regeringen, i tillfälle att bedöma vad som är av behov och till gagn för kommunen.»

Såsom tidigare framhållits, har denna bedömning mer och mer gått i riktning mot en vidgning av området för de intressen som det ankommer å kommunen att söka befrämja. Med den allmänna vidgningen av programmet särskilt för ungdomens fritidsverksamhet som i föregående avsnitt belysts bör enligt kommitténs mening följa en motsvarande vidgning av samlingslokalsbegreppet (se kap. 7) och av den kommunala kompetensen. Att en samlingslokal tas i anspråk som danslokal eller för liknande ändamål, eller för stora möten av riksorganisationer och liknande, alltså som »kongresshall», bör icke föranleda att den principiellt skall anses falla utanför området för samlingslokalslån eller -understöd, än mindre att kommunalt beslut om stöd i den ena eller andra formen skall anses ligga utanför den kommunala kompetensen — allt givetvis under tidigare angivna allmänna förutsättningar för giltigheten av ett sådant beslut.

Man må ej heller förbise, att den kommunala kompetensen självfallet också kan omfatta understöd till andra lokaler än allmänna samlingslokaler, endast dessa gäller ändamål som kommunen är behörig att främja. Ett beslut om anslag exempelvis till en mässhall, eller — såsom tidigare angivits — lokaler för den fria folkbildningsverksamheten, eller till en folkpark, behövlig för och ägnad att befrämja befolkningens rekreation och fritidsliv, måste principiellt anses tillhöra de ändamål kommunen är behörig att främja.

Av betydelse för bedömandet av kommuns och föreningslivets rättsliga möjligheter att främja tillkomsten av allmänna samlingslokaler är även frågan om *rätten att expropriera mark* för sådant ändamål. I 1917

års expropriationslag infördes efter åtskilliga meningsskiften bestämmelser om sådan expropriationsrätt till förmån för vederbörande kommun eller municipalsamhälle ävensom aktiebolag eller registrerad förening, de senare såsom representanter för föreningslivet i orten. Det motstånd som hade mött tanken att medgiva expropriation för detta ändamål tog sig emellertid uttryck i starka begränsningar av expropriationsrätten: den kunde endast gälla obebyggd mark å sådan ort på landet, där särskild svårighet att genom avtal förvärva erforderlig mark mötte, på grund av att all jord inom ett vidsträckt område tillhörde samma eller ett fåtal ägare. Huruvida rätt att exproprierar marken för redan uppförda samlingslokaler på ofri grund kunde beviljas var oklart. På grund av dessa begränsningar kom de här återgivna bestämmelserna i 1917 års lag att få ringa praktisk betydelse. Möjligheten att disponera mark för att bygga eller för att bibehålla samlings- och möteslokaler exempelvis i orter med ett enda, dominerande industriföretag ansågs alltså alltjämt prekär.

Efter förslag av 1937 års samlingslokalskommitté genomfördes därför vid 1942 års riksdag — samtidigt med beslutet om lån och bidrag av statsmedel till samlingslokaler — väsentliga utvidgningar av expropriationsrätten. Enligt dessa, alltjämt gällande bestämmelser kan sålunda expropriationsrätt medgivas bl. a. för att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort mark till byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor, eller åsyftande folkbildning, nykterhetens främjande eller annat därmed jämförligt ideellt ändamål av synnerlig vikt, eller till byggnad för gudstjänst eller annan andaktsövning. Expropriationsrätten kan beviljas vederbörande kommun eller municipalsamhälle eller aktiebolag, förening eller stiftelse »som kan antagas komma att för framtiden fullfölja ändamålet på ett ur allmän synpunkt gagneligt sätt». Expropriationsrätt må ej beviljas enskilda rättssubjekt utan så är, att inom orten särskild svårighet möter att genom avtal förvärva erforderlig mark, eller ock sökanden äger å området uppförd byggnad av större värde och dess bibehållande i framtiden finnes lämpligt med hänsyn till förhållandena på platsen. Såsom av dessa bestämmelser framgår har de tidigare stränga begränsningarna av expropriationsrätten till fall av faktiskt markmonopol för en eller ett fåtal markägare upphävts. Expropriationsrätten har vidare vidgats till lokaler även för religiösa sammankomster.

Kommunal praxis

I det kommunala livet torde i våra dagar enighet råda därom, att det är en primär kommunal uppgift att sörja för lokaler för den medborgerliga aktivitetens och det fria folkbildningsarbetets behov. Någon gensaga torde icke ha mött statens nämnd för samlingslokaler, då nämnden i ett remissyttrande den 17 april 1945 uttalade, att de medelstora och större kommu-

nerna icke i längden kunde undandraga sig att ekonomiskt medverka till anordnande av erforderliga samlings- och fritidslokaler åt samhällenas befolkning, även om nämnden visserligen ansåg det diskutabelt, huruvida tidpunkten då vore inne för att skapa obligatoriska förpliktelser för kommunerna på hithörande område (se härom vidare kap. 7).

Såsom huvudregel gäller visserligen allttjämt, att det är föreningslivet som är den viktigaste principalen för samlingslokalerna. Men i all synnerhet efter kriget har kommunerna gjort betydande insatser för att få till stånd behövliga samlingslokalsbyggen. Dessa insatser har tagit formen av tomtupplåtelser på billiga villkor, andelsteckning, direkta lån eller bidrag, anslag av fondmedel o. d. Enligt uppgifter som tillhandahållits av Svenska stadsförbundet kan kommunala beslut om sådana understöd enbart åt Folkets Husbyggen redovisas från ett femtiotal av förbundets medlemmar. Även till ordenshus och bygdegårdar utgår i stor omfattning kommunalt stöd. Folkparkerna är likaså i många fall föremål för kommunala bidrag i olika former, varvid såväl parkhallarnas betydelse såsom samlingslokaler som folkparkernas insatser för ett sunt nöjesliv varit bestämmande.¹

Några enhetliga riktlinjer för insatser av denna art kan knappast påvisas. För finansieringen av föreningsbyggen är emellertid den kommunala hjälpen i olika, nyss exemplifierade former ofta den avgörande insatsen. Någon gång har kommunen tillgång till fonder, exempelvis för teater eller konsert-hus, som kan sättas in i ett stort samlingslokalsbygge (se angående samlingslokalernas ekonomi ovan kap. 2).

I en del fall har den kommunala insatsen tagit formen av ett bygge i direkt kommunal regi eller genom något allmännyttigt bostadsföretag, där kommunen är den enda eller huvudsakliga intressenten. Vid en planmässig utbyggnad av nya stadsdelar söker man samtidigt utrusta dem med nödvändiga gemensamhetsanordningar, och tillkomsten av erforderliga samlingslokaler måste härvid väsentligen bero på kommunala åtgärder, eventuellt i samverkan med vederbörande bostadsföretag.

Det kommunala ansvaret för samlings- och fritidslokalerna betingar i första hand en överblick över det tillgängliga beståndet på samlingslokaler, grundad på inventeringar och fullföljd genom kommunala åtgärder för att stödja en planmässig utbyggnad. Den enkät bland rikets kommuner som redovisats i kap. 3 av detta betänkande visar också, att kommunerna i allmänhet har en god överblick över hur frågan ligger till och betraktar sig som ansvariga för deras lösning. Över ansökningar om statligt samlingslokalslån skall vederbörande kommun avge yttrande, innefattande en bedömning av behovet av allmänna samlingslokaler inom kommunen. Även om det torde förekomma, att sådant yttrande icke föregås av någon grund-

¹ Se en med stöd av Svenska Stadsförbundets material av assistenten Oscar Hörnelius gjord sammanställning: Kommunalt stöd till Folkparkrörelsen, utgiven av Folkets Parkers Centralorganisation, 1953.

ligare utredning utan av vederbörande kommunala myndighet endast fattas såsom en formalitet, så föranleder det dock i många fall en inventering och redogörelse för lokaltillgången som kan vara av stor betydelse för bedömningen av behovet och bästa sättet att fylla detsamma.

I några större kommuner har samlingslokalsfrågorna varit föremål för mera systematiska undersökningar, vilka utmynnat i principiella riktlinjer för frågans lösning. Exempelvis i Stockholm har stadsfullmäktige våren 1954 godkänt en generalplan för anordnande av ett antal nya samlingslokalsbyggen i stadens ytterområden till en beräknad kostnad av 7—8 milj. kr. Planen omfattar större och mindre samlingslokaler, grupperade med hänsyn till folkmängd, föreningsfrekvens och trafikläge. Staden avser att själv eller genom något av de allmännyttiga bostadsföretagen bygga dessa samlingslokaler, men deras förvaltning förutsättes komma att omhändertas av medborgarhusföreningar, bildade inom de olika lokalernas influensområden. Föreningarna skulle även ekonomiskt svara för driften av lokalerna, dock med kommunala hyresbidrag till belopp svarande mot något mer än tre fjärdedelar av den för täckande av kostnaderna nödvändiga hyran. Enligt liknande grunder har staden sedan 1940-talet sökt sörja för fritidslokaler i de nya ytterområdenas bostadsdelar. Man söker härvid samordna detaljhandeln och andra enskilda och offentliga gemensamhetsanordningar, främst samlingslokalerna, till en byggnadsmässig enhet, formad med god arkitektonisk standard (se t. ex. ovan sid 28).

Medan i Stockholm samlingslokalsfrågorna handhas av fastighetsnämnden såsom stadens bostadspolitiska organ finnes i Göteborg sedan 1947 en särskild styrelse för handläggning av frågor om samlingslokaler. Under denna sorterar ett femtontal olika samlingslokaler, de flesta byggda efter kriget. Åtta av dessa är av mera provisorisk natur, anordnade i baracker, som utom ett mindre studierum innehåller en mötessal för ett 100-tal personer. I Göteborgs nya bostadsområden brukar samlingslokaler, innehållande någon större mötessal och mindre sammanträdesrum, tillhandahållas av vederbörande bostadsföretag. Lokalen ställes till förfogande för traktens hyresgäster, representerade av en inom området bildad fritidsförening.

Differentieringen av fritidssysselsättningarna skapar lokalbehov som icke kan tillgodoses blott med samlingslokaler av äldre typ. I främsta rummet gäller detta inom ungdomsverksamheten. I föregående kapitel har närmare redogjorts för olika sätt varpå dessa nya lokalbehov tillgodosetts, i ungdomsgårdar, i bostadsfastigheternas hobbylokaler och i skolorna. De kommunala åtgärderna i avseende å samlingslokalsfrågorna torde på senare tid främst ha gällt ungdomens behov av fritidslokaler, vilka på helt annat sätt än vanliga samlingslokaler är beroende av stöd från det allmännas sida.

Riktlinjer för den kommunala handläggningen av samlingslokalsfrågor

Sammanfattningsvis torde enligt kommitténs mening följande riktlinjer kunna uppdragas för det kommunala handlandet i samlingslokalsfrågorna.

I första hand bör en inventering av *tillgången och behovet av allmänna samlingslokaler* av olika slag ske, särskilt i samband med planer för nya eller för sanering av gamla bostadsområden. Inventeringen av befintliga lokaltillgångar i skolor och andra offentliga byggnader, i föreningsägda hus och enskilda fastigheter, torde, såsom av kap. 3 av detta betänkande närmare framgår, i regeln komma att uppvisa en mer eller mindre betydande lokalbrist. Åtgärderna för att täcka denna brist måste naturligen rättas efter skiftande lokala förhållanden. I varje fall bör en *samordning av olika lokalbehov*, möjligheten att fylla dem genom en kombinerad användning särskilt av skolans lokaler, väl övervägas. I samband med projekt såväl till nya skolbyggen som till nya samlingslokaler bör sådana kombinationer utredas och prövas, innan frågan om statsbidrag eller samlingslokalslån görs.

Av de olika lokaltyperna kräver främst *de större samlingslokalerna*, för möten och sammanträden i allmänna medborgerliga angelägenheter och för det fria folkbildningsarbetet, beaktande vid bebyggelseplaneringen. För sådana lokaler, vilka ofta torde täcka behovet för en hel stad eller stadsdel, är en central förläggning givetvis av vikt.

Vid planeringen av nya samhällscentra bör ett representativt läge reserveras för ett eventuellt erforderligt medborgarhus, inrymmande bl. a. lokaler av den art varom här är fråga. Ofta torde härvid en samordning med skolan, vars byggnader, lämpligt planerade och ordnade, kan komma till dubbel användning, visa sig möjlig och lämplig (se föregående kapitel). I flera fall har goda lösningar av samlingslokalsfrågorna kunnat vinnas genom att sammanföra sådana lokaler med den kvalificerade detaljhandeln och andra centrala gemensamhetsanläggningar till en vackert formad arkitektonisk miljö. Ett Folkets Hus eller ett ordenshus, ett medborgarhus eller en bygdegård, i regel utrustad för bio och ofta även med fullständig teaterutrustning, har naturliga förutsättningar att bilda en centralpunkt i samhället. En sådan planläggning kan vara väl motiverad av praktiska skäl och även, och icke minst, av den allmänna trevnad i samhället som en god arkitektonisk utformning av dess centrala partier onekligen medför.

De flesta svenska städer och tätorter är icke större än att det är tillräckligt med *ett* sådant centrum för de offentliga byggnaderna och den kvalificerade detaljhandeln. I Stockholm och andra svenska storstäder med relativt stora avstånd har däremot en viss differentiering av sådana centra visat sig ändamålsenlig. Man har här även kommit att skilja mellan samlingslokalsbyggnader av olika storleksordning, beroende på av trafikförhållandena betingade olika influensområden.

I olika sammanhang, främst av ungdomsvårdskommittén, har framförts förslag att samla fritidsverksamheten till ett fritidscentrum, en fritidsgård som samlingsplats både för äldre och yngre, avsedd för fritidssysselsättningar av alla olika slag. I viss mån kan man säga att dessa önskemål på många håll tillgodosetts i moderna samlingslokalsbyggen. Erfarenheten torde dock — såsom tidigare framhållits — ha givit vid handen att i varje fall ett sammanförande av den öppna ungdomsverksamheten med vanliga samlingslokaler möter svårigheter, som böra beaktas vid planlösningen av nya byggen, eventuellt genom att ungdomsverksamhetens särskilda utrymmen avskiljes från övriga lokaler. I stor utsträckning har man förlagt ungdomens samlingslokaler till särskilda ungdomsgårdar. Till frågan om statens finansiella stöd till dessa olika typer av samlingslokaler återkommer kommittén i nästa kapitel.

Jämte större centrala samlingslokaler behövs även *mindre lokaler* för fritidssysselsättningar i vidare mening, för studiecirkel och liknande bildningsarbete, för hobbies av olika slag, ävensom lokaler för sällskaplig samvaro vid de tillfällen då bostadsutrymmena icke är tillräckliga. Främst är det här, såsom tidigare framhållits, frågan om ungdomens fritidssysselsättningar.

I viss omfattning torde dessa behov kunna tillgodoses i skolorna. En sådan lösning av lokalfrågan kan förenas med en lösning även av frågan om ledningen av verksamheten: för fritidssysselsättningar av den art varom här är fråga erfordras ofta, enligt vad erfarenheten visat, ett visst program och en aktiv ledning för dess genomförande.

Skolornas möjligheter i detta hänseende är emellertid begränsade. Behovet av mindre fritidslokaler i bostadsområdena plägar, såsom av redogörelsen i kapitel 4 framgår, även tillgodoses genom hobbylokaler i bostadsfastigheterna. Det gäller här bostadskomplement i egentlig mening: en utvidgning av bostaden med utrymmen för sysselsättningar som skräpar ner eller som kanske är bullersamma och för vilka i varje fall icke utrymme finnes i bostaden. Sådana bostadskomplement bör naturligtvis vara lätt-tillgängliga, ligga nära bostaden, om inte i varje fastighet så dock inom varje inte alltför stor bostadsgrupp. På landsbygden kan s. k. klubbstugor tjäna samma behov.

De växlande erfarenheter som föreligger ifråga om sådana lokaler innebär emellertid en varning emot schablonlösningar och en maning till viss återhållsamhet: såsom i tidigare kapitel framhållits bör behoven och programmet för verksamheten väl övervägas. Ansvar för verksamheten bör i sista hand ankomma å någon lämplig kommunal myndighet, jämte vederbörande bostadsföretag.

Ifråga om de särskilda, för ungdomsverksamheten avsedda lokalerna, ungdomsgårdar och liknande, är, såsom av den tidigare redogörelsen för kommunal praxis framgår, att beakta, att sådana lokaler främst erfordras för den öppna verksamheten, och att — även om ungdomsföreningarnas

lokalbehov i stor omfattning torde kunna tillgodoses i vanliga allmänna samlingslokaler — i varje fall för den öppna verksamheten särskilda lokaler, i viss mån isolerade både från bostadsbebyggelsen och från vanliga samlingslokaler, kan vara att föredra.

I stor omfattning torde för övrigt liksom hittills ungdomens behov av lokaler för studieverksamhet, föreningssammanträden o. d. kunna av kommunen liksom numera även av staten stödjas genom hyresbidrag till föreningarna ifråga.

Även om den verksamhet som brukar förekomma i vanliga hobbylokaler främst attraherar ungdomen, så kan den dock även för de äldre vara av intresse. På några håll har man i samband med pensionärshem eller hem för gamla ordnat fritidslokaler som kan sägas vara ett slags klubb- rum för äldre människor vilka ofta förlorat tidigare familje- och vänskapsband och lever rätt isolerade. Frågan om fritidssysselsättningar för åldringar och pensionärer och härför erforderliga lokaler torde komma att närmare behandlas av den nu arbetande åldringsvårdskommittén.

Den kommunala planeringen av fritidslokaler av olika typer bör beaktas vid uppgörande av *stadsplan*.

Enligt gällande byggnadsstadga bör härvid tillses, att platser för allmänna byggnader, som är eller antages bli erforderliga, anordnas i tillräcklig omfattning och på sådant sätt att byggnaderna bliva lämpligt belägna och väl inordnade i stadsbilden (byggnadsstadgan 26 § 15 st.). Genom en komplettering av texten i detta stycke bör man göra klart, att utrymme jämväl bör reserveras för byggnader för samlingslokaler m. m., även om dessa kan komma att ägas av annan än kommunen. Dylika områden torde lämpligen särskilt utmärkas på stadsplanekartan och förses med motsvarande stadsplanebestämmelser. I överensstämmelse härmed synes byggnadslagens 70 § böra kompletteras så, att när stadsplan lägges över område i en ägares hand, i den mark som erfordras för områdets ändamålsenliga användning och som denne utan ersättning skall avstå till kommunen, även kan inräknas mark för byggnad för samlingslokaler, oavsett att dessa icke avses komma att ägas av kommunen.

Bostadskollektiva kommittén har övervägt, om i stadgandena om byggnads inre anordnande (byggnadsstadgan 59 § o. f.) eller i med stöd därav utfärdade anvisningar skulle intagas bestämmelse därom, att bostadsbyggnad av viss storlek skall vara utrustad med t. ex. hobbyrum, på samma sätt som man kräver tillgång till andra bostadskomplement, tvättstuga, utrymmen för cyklar och barnvagnar eller, med stöd av byggnadsstadgans 80 §, garage. Erfarenheterna från sådana smärre fritidslokaler, vilka redovisats i det föregående, är dock icke så entydiga, att kommittén ansett sig kunna förorda en sådan generell föreskrift. Detta utesluter givetvis icke, att, om så bedömes lämpligt, i stadsplanebestämmelserna för ett visst område

intas föreskrift att i bostadsbyggnader skall inredas sådana fritidslokaler i viss omfattning. Det bör övervägas, om byggnadsstadgans 28 § behöver kompletteras med hänsyn härtill. Tidigare har t. ex. i Malmö en föreskrift av denna art intagits i tomträttskontrakt, men detta är med numera gällande utformning av tomträttslagen icke möjligt.

Då byggnadslagstiftningen och dess tillämpning för närvarande är föremål för översyn genom särskilda sakkunniga (1951 års byggnadsutredning), har bostadskollektiva kommittén icke ansett sig böra framlägga utarbetade detaljförslag till de ändringar av byggnadslagen och byggnadsstadgan, som kommittén här ovan förordat, utan begränsar sig till att hemställa, att vad kommittén anfört måtte av byggnadsutredningen vid utformningen av dess författningsförslag beaktas.

Utom vid stadsplanens utformning torde behovet av bostadskomplement av här ifrågavarande eller annan art böra uppmärksammas vid *bebyggelsens genomförande*. Ofta är kommunen mer eller mindre direkt huvudman för exploateringen, och i varje fall brukar kommunen såsom förmedlingsorgan för de statliga bostadskrediterna ha tillfälle att pröva bostadsprojekt. Härvid har förmedlingsorganet tillfälle att förhandla med företagaren om sättet att anordna gemensamhetslokaler, därest sådana anses önskvärda med hänsyn till bebyggelsens art och sammansättningen av bostadsområdets befolkning. Viss kommunal medverkan kan härvid vara motiverad i form av kommunal hyresgaranti eller annat åtagande från kommunens sida.

I 1947 års lag om kommunala åtgärder till bostadsförsörjningens främjande har förutsatts, att särskilda bostadsförsörjningsplaner efter Kungl. Maj:ts föreskrift skall komma att uppgöras, till ledning för kommunens framtida åtgärder med avseende å bostadsproduktionen. Några närmare föreskrifter angående upprättande av sådana planer har emellertid icke meddelats. Därest så sker vill kommittén föreslå, att i dessa föreskrifter intages bestämmelser därom, att bostadsförsörjningsplanen tillika bör innefatta uppgifter om hur behovet av nödvändiga gemensamhetsanordningar av bostadskollektiv karaktär bör tillgodoses, däribland särskilt behovet av allmänna samlings- och fritidslokaler.

Både i små och stora orter är, såsom tidigare framhållits, befintliga *skolbyggnader* på olika sätt av värde för tillgodoseende av lokalbehovet: de kan utnyttjas för olika slag av fritidssysselsättningar under sakkunnig ledning; och skolutrymmena kan tjäna som lämpliga lokaler för bildningsarbete, mindre sammanträden, större möten osv.

Gällande föreskrifter om statsbidrag till folkskolebyggnader (Kungl. kungörelse 31 dec. 1945, SFS nr 882) är — såsom i tidigare kapitel framhållits — emellertid så avfattad och tillämpas även på sådant sätt, att vid beräkningen av underlaget för statsbidrag endast medtages de lokaler som är strängt nödvändiga för själva undervisningens behov. Om gymnastiksalen

eller samlingssalen (aulan) med hänsyn till eventuell användning även av folk utanför skolan ges något större dimensioner än skolans egna behov motiverar, eller om aulan förses med teaterutrustning, så medräknas icke kostnaderna för sådana utvidgningar då statsbidraget skall bestämmas, liksom icke heller kostnader för t. ex. en sådan utvidgning av skolbibliotekets lokaler, att de tillika kan tjäna som filialbibliotek för trakten, eller kostnader för tandklinik osv.

Enligt kommitténs mening är det ett allmänt intresse att skolorna kommer till användning även som samlings- och fritidslokaler i den mån så ske kan utan åsidosättande av undervisningens intressen. Då det uppenbarligen vore opraktiskt att uppdelat statsbidragen till folkskolebyggnader å olika bidragstyper (eventuellt samlingslokalslån) vill kommittén förorda, att statsbidragsförfattningen för skolbyggnaderna så utformas, att statsbidrag må utgå för skolbyggnaden i dess helhet, alltså även för sådana utvidgningar av vissa skolans lokaler, som motiveras med hänsyn till deras eventuella användning även av utomstående. Då frågan om den framtida utformningen av grunderna för statsbidrag till skolbyggnader är föremål för utredning genom särskilda sakkunniga har kommittén icke ansett sig böra närmare utforma något författningsförslag av här angiven innebörd.

Det kommunala ansvaret

Enligt den mening kommittén här utvecklat bör alltså ett allmänt ansvar för att behovet av allmänna samlings- och fritidslokaler på ett ändamålsenligt sätt fylles åvila kommunen. I och för sig torde dessa uppgifter icke vara någon nyhet för svensk kommunalförvaltning. Såsom den tidigare i detta betänkande återgivna enkäten bland kommunala myndigheter visar, har frågor av denna art på många håll varit föremål för vederbörande kommunala myndigheters utredningar, planering och åtgärder. I vissa orter har dessa åtgärder tagit formen av direkta kommunala ingripanden, men i regeln har de kommunala åtgärderna tagit formen av samarbete med och understöd åt i främsta rummet föreningslivets intressenter. Även större bostadsföretag har i samarbete med kommunen tillgodosett behovet av fritidslokaler jämte andra gemensamhetsanordningar i nya bostadsområden. En ändamålsenlig lösning av samlingslokalsfrågorna torde i allmänhet förutsätta ett sådant samarbete, främst med föreningslivet.

Man möter här frågan vilken kommunal myndighet som främst bör svara för fritidslivets lokalfrågor — huruvida härför lämpligen bör inrättas en särskild kommunal nämnd eller styrelse, eller om ansvaret bör vila på kommunalstyrelsen, dvs. kommunalnämnden eller drätselkammaren, eventuellt på det särskilda bostadspolitiska organ som kan hava inrättats, samt på barnavårdsnämnden. Det är särskilt med hänsyn till ungdomsvårdens intressen som dessa organisatoriska frågor på senare år i många kommuner aktualiserats och föranlett olika administrativa anordningar i syfte att

hos ett redan befintligt eller ett nyskapat organ samla de kommunala uppgifterna ifråga om fritidsverksamheten.

Av ungdomsvårdskommittén framlades på sin tid förslag dels om en viss precisering och utvidgning av barnavårdsnämndens uppgifter beträffande ungdomsvården, dels också om tillsättande inom barnavårdsnämnden av ett särskilt utskott eller särskild föredragande för ungdomsfrågorna. I några städer har också en sådan särskild delegation inom barnavårdsnämnden tillsatts (Stockholm och Göteborg, se ovan kap. 4).

Frågan om den lämpliga kommunala organisationen har i samband med behandlingen vid 1954 års riksdag av anslag till främjande av ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet hänskjutits till fortsatt övervägande i samråd mellan de tvenne kommittéer, som för närvarande arbetar med revision av barnavårdslagstiftningen, resp. med frågan om skolstyrelsernas framtida ställning, barnavårdskommittén och 1951 års skolstyrelsekommitté.

I flera kommuner har särskilda ungdomsstyrelser eller fritidsstyrelser inrättats. Skäl för och mot en sådan specialisering av den kommunala organisationen har anförts, och en överblick av kommunal praxis i detta hänseende ger knappast ett entydigt resultat.

De ordinarie myndigheter som ha befattning med ungdomsfrågorna är skolstyrelserna och barnavårdsnämnderna, de förra främst genom fritidsverksamheten i skolorna, de senare på grund av sin uppgift att verka för en förbättrad ungdomsvård och för åtgärder såväl för barns som för »ungdoms välfärd». Den verksamhet som dessa båda myndigheter utövat har under det senare årtiondet på grund av det starkt stegrade intresset för ungdomsfrågorna på många håll blivit mycket livligare än tidigare. I regeln har de kommunala myndigheterna, främst barnavårdsnämnden, samarbetat med de flerstädes förekommande ungdomsråden, bestående av representanter för ungdomsföreningar av olika slag, ofta även av representanter för kommunen, eventuellt även för vederbörande församling. Ungdomsråden har i stor omfattning erhållit kommunala understöd både för sin verksamhet och för lösningen av ungdomsföreningarnas lokalfrågor; i regeln förvaltas de ungdomsgårdar som finns av ungdomsråden eller liknande organisationer under barnavårdsnämndens tillsyn. På något håll har till stöd för ungdomsorganisationernas arbete inrättats en särskild lokalnämnd.

I många städer har det växande arbetet med ungdomsvården föranlett inrättande av en särskild kommunal ungdomsstyrelse. I allmänhet synes man härvid ha utgått från att barnavårdsnämnden med hänsyn till sina socialvårdande uppgifter och sin uppgift att omhändertaga missanpassad ungdom icke direkt själv borde leda den allmänna fritidsverksamheten bland ungdomen. Vid arbetsfördelningen mellan barnavårdsnämnden och en kommunal ungdomsstyrelse torde hänsyn få tas till barnavårdsnämndens i lag angivna uppgifter ifråga om ungdomsvården.

Främst synes man med inrättande av en ungdomsstyrelse ha avsett att få ett särskilt organ för att hålla samman de ungdomsvårdande uppgifter som ankommer på olika kommunala myndigheter, ett samarbetsorgan för barnavårdsnämnd och folkskolestyrelse, idrottsstyrelse där sådan finnes, parkförvaltning och drätselkammare såsom bostadspolitisk myndighet osv. Ungdomsstyrelsen har därför ofta erhållit en för olika kommunala intressen representativ sammansättning. Överallt har man betonat, att den nya myndigheten har att nära samarbeta med befintliga ungdomsföreningar och med deras centrala organ, ungdomsrådet eller vad en motsvarande representativ institution eljest kallas. Tillsynen över förvaltningen av ungdomsgårdarna har givetvis angivits som en huvuduppgift för ungdomsstyrelsen.

I vissa kommuner har befattningen med fritidsverksamheten samlats hos den idrotts- och friluftsstyrelse, som är rätt vanlig bland stadskommunerna. I några städer har denna myndighet också kallats fritidsstyrelse, och om dess verksamhet främst gäller ungdomsvården, så är den dock i sådana fall icke begränsad till ungdomens fritidssysselsättningar.

Allmänna synpunkter på organisationsfrågans lösning

Gemensamt för de olika formerna för den kommunala handläggningen av fritidsfrågorna är det nära samarbetet med *föreningslivets organ*. Även i de fall då en särskild ungdoms- eller fritidsstyrelse tillsatts gäller dess uppgifter i regeln samordningen mellan de olika fackorganens befattning med fritidsfrågorna, i nära samarbete med det fria föreningslivet, vars organ i regeln direkt handhar själva fritidsverksamheten, förvaltningen av lokaler osv. Att ett sådant samarbete alltså bör präglade fritidsfrågornas kommunala handläggning synes uppenbart.

Huruvida något *kommunalt specialorgan* bör inrättas för fritidsfrågorna är oklart. Även om en viss tendens till en sådan organisatorisk specialisering tydligen föreligger, torde meningarna på kommunalt håll vara delade. På landskommunalt håll har tvekan yppats inför den splittring av den kommunala förvaltningen, som en alltför långt driven arbetsfördelning kan innebära, medan Svenska stadsförbundet i sitt remissyttrande över 1953 års utredning om ungdomens fritidsliv anser sig kunna konstatera en allt beständare tendens inom stadskommunerna i riktning mot ett överflyttande av den positiva ungdomsvården till särskilda fakultativa organ. Även om barnavårdsnämnden förvandlas till en familjesocial nämnd är det enligt stadsförbundet tveksamt huruvida den kan ägna tillräcklig tid och uppmärksamhet åt ungdomsfrågorna. Å andra sidan kan det icke förnekas att strävandena inom socialvården går i riktning mot att giva denna ett rikare positivt innehåll och att organisatoriska anordningar inom nämndens förvaltning kan medföra samma fördelar som tillsättandet av en fristående fritidsstyrelse, utan den splittring av ungdomsvården som det senare alternativet kan medföra.

Några formella hinder för att inrätta särskilda fritids- eller ungdomsstyrelser och att åt denna styrelse uppdraga de direkta förvaltningsuppgifterna föreligger icke, ehuru barnavårdsnämnden givetvis även då enligt lag har den allmänna tillsynen över och ansvaret för samhällets samlade barna- och ungdomsvård. I flera av de instruktioner som beslutats för särskilda ungdomsstyrelser har uttryckligt förbehåll införts för de uppgifter och befogenheter som enligt gällande lag tillkommer barnavårdsnämnden.

Det synes emellertid angeläget, att samlingslokalsfrågorna hållas samman under en myndighet och icke med hänsyn till ungdomsvårdens särskilda intresse splittras på olika kommunala organ. Även om ungdomsvården i viss omfattning kräver lokaler med särskilt läge och av särskild beskaffenhet, står de allmänna samlingslokalerna givetvis även till förfogande för föreningar av ungdom. Man bör genom lämpliga organisatoriska åtgärder sörja för att icke någon onödig dubblering av fritidslokaler och deras förvaltning kommer till stånd. Härvid måste beaktas, att samlingslokalsfrågorna också rör de vuxna och de äldre åldersklasserna. Kanske är en sådan utveckling icke utesluten, att ansvaret för fritidslokaler liksom för annan kollektiv familjeservice i framtiden samlas under en särskild familjenämnd.

Hur än organisationsfrågorna med hänsyn till växlande lokala förhållanden löses — förutsättningar för ett obligatoriskt införande av en specialmyndighet för fritidsfrågorna torde icke föreligga — bör det klart fastslås, vilken myndighet inom kommunalförvaltningen som har att svara för samhällets utrustning med erforderliga samlings- och fritidslokaler. Där ej annat beslutats synes detta ansvar böra åvila *kommunalstyrelsen*, dvs. kommunalnämnden, resp. drätselkammaren.

Några särskilda författningsföreskrifter angående den kommunala organisationen torde icke vara erforderliga. Förhållandena är uppenbarligen olika i kommuner av olika karaktär, på landsbygden och i tätorterna; några skäl att begränsa den kommunala organisationsfriheten föreligger icke. I varje fall måste man avvakta skolstyrelseutredningens och barnavårdskommitténs betänkande innan slutlig ställning kan tas till dessa organisationsfrågor.

Statligt stöd åt allmänna samlingslokaler och fritidslokaler¹

1. Riksdagsbehandlingen av frågan om statligt stöd åt allmänna samlingslokaler

Det var främst bristen på lokaler för allmän medborgerlig verksamhet, opartiskt öppna för olika meningsriktningar, för sammankomster för fackliga och politiska ändamål och för den fria folkbildningsrörelsen, som först påkallade statsmakternas uppmärksamhet och som slutligen, efter åtskilliga resultatlösa initiativ och debatter, ledde till 1942 års riksdagsbeslut om statsbidrag till allmänna samlingslokaler.

År 1912 väcktes motion i andra kammaren med förslag om utredning »huruvida samt under vilka former och bestämmelser statsbidrag må kunna lämnas till byggnadsföreningar på landsbygden, vilka bildats för att åstadkomma allmänna samlingslokaler avsedda att utan hänsyn till partiolikhet tjäna folkets samhälleliga behov och kulturella strävanden». Vid 1913, 1914 och 1919 års riksdagar blev frågan åter föremål för motioner men utan positivt resultat. Först 1920 års riksdag fattade ett positivt beslut i frågan. Beslutet föranleddes av en motion om statsbidrag för uppförande av »allmänna för folkets samhälleliga behov och kulturella strävanden avsedda samlingslokaler i bygder som lida brist på sådana lokaler och resurser att själva åstadkomma dem». Riksdagen beslutade en skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om utredning. Skrivelsen remitterades till socialstyrelsen, som fem år senare avgav utlåtande. Styrelsen anförde häri, att med hänsyn till den kraftiga utveckling som föreningsrörelsen och bildningssträvandena företedde i vårt land syntes de i framställningen avsedda syftena kunna tillgodoses utan statens medverkan. Då ärendet i september 1927 föredrogs i statsrådet, fann föredragande departementschefen sig icke kunna förorda, att staten skulle lämna sin medverkan för uppförande av sådana samlingslokaler, som avsågs i riksdagens skrivelse.

Vid 1936 års riksdag blev frågan ånyo föremål för en motion, »huruvida och på vilket sätt stat och kommun må kunna medverka

1) dels till förbättring av redan nu befintliga samlingslokaler, vilka äro i behov därav,

¹ Detta kapitel motsvaras av den av kommittén tidigare till socialdepartementet överlämnade V. P. M. den 13 januari 1955.

2) dels genom lån och subvention stimulera till uppförande av nya samlingslokaler,

3) dels ock undersökning om ej under statens eller kommunernas medverkan uppförda samlingslokaler må kunna i ökad omfattning tas i anspråk för de mångskiftande behov, som på detta område ständigt anmäla sig.»

Även denna gång föll frågan. Följande års riksdag begärde emellertid med anledning av en ny motion en utredning i ämnet. Med anledning härav tillkallade socialministern hösten 1937 sakkunniga för beredning av frågan om stöd till byggande av samlingslokaler. Ur direktiven för denna utredning må anföras följande:

Den fortskridande samhällsutvecklingen har otvivelaktigt låtit behovet av lokaler för sammankomster av olika slag framträda med allt större styrka. Detta gäller icke blott i fråga om sammanslutningar av facklig och politisk natur utan jämväl om sådana med skilda folkbildningsuppgifter. Även om numera svårigheter av den art, som tidigare ej sällan mött att tillgodose förefintligt lokalbehov, icke längre göra sig nämnvärt påmint, äro dock förhållandena, med hänsyn till föreningslivets i våra dagar mycket starka utveckling, mångenstädes mycket otillfredsställande. De ideella sammanslutningar, varom här i främsta rummet är fråga, sakna ofta ekonomiska förutsättningar för att själva nöjaktigt tillgodose sitt lokalbehov. Jag anser det därför vara förtjänt av övervägande huruvida och på vad sätt samhället må kunna lämna sitt stöd åt strävandena att tillhandahålla samlingslokaler för föreningslivet och folkbildningsverksamheten och därmed praktiskt främja vårt lands hävdvunna församlingsfrihet.

Vid sidan av det grundläggande principspörsmålet om avgränsningen av de uppgifter, som böra i förevarande avseende ifrågakomma, bör till prövning upptagas problemet vilken form — bidrag eller lån — eventuella stödåtgärder lämpligen böra erhålla. Men därjämte är det uppenbarligen av nöden att tillika klargöra, huru förvaltningen av sådana lokaler, som kunna tillkomma under det allmännas medverkan, bör ändamålsenligt ordnas, ävensom närmare överväga de regler, som böra gälla för upplåtelse av desamma.

Vad beträffar den av riksdagen jämväl uppmärksammade frågan om grunderna för dispositionen av samlingslokaler, som redan uppförts under statens och kommunernas medverkan, i syfte att sådana lokaler må kunna i ökad omfattning tagas i anspråk för de mångskiftande behov, som på området föreligga, synes mig det samma väl förtjänt av en närmare undersökning. Det kan enligt min mening icke anses tillfredsställande, att förfoganderätten över dylika, av det allmänna bekostade lokaler ofta begränsats på ett sätt, som föga överensstämmer med befolkningens rimliga krav.

I direktiven anförde socialministern vidare, att sakkunnigutredningen även borde uppta gällande bestämmelser om expropriering av mark för samlingslokaler till prövning.

Denna sakkunnigekommitté, som antog namnet »1937 års samlingslokalskommitté», avgav i november 1939 »Betänkande med utredning och förslag rörande tillgodoseendet av behovet av allmänna samlingslokaler» (SOU 1939: 30).

I sitt betänkande framhöll kommittén bl. a. att den starkt stegrade utveckling, som ägt rum på samhällslivets alla områden under det senaste

seklet, skapat en mängd förut okända uppgifter och problem av skiftande slag, som påkallat medborgarnas intressen. I den mån dessa divergerat hade motsättningar och brytningar uppstått, som än mer aktualiserat de skiftande samhällsproblemen. Det hade blivit karakteristiskt för vårt samhällsliv, att organisationen kommit att framträda som den naturligaste arbetsformen för att förverkliga de olika syftemålen. I och med uppkomsten av talrika sammanslutningar på skiftande områden hade emellertid också uppstått ett behov av möjlighet till samling för dryftande av de gemensamma angelägenheterna, och då sedan äldre tider inga andra lokaler för medborgarnas samling funnits än kyrkorna, anmälde sig snart nog över hela landet behov av samlingslokaler.

Kommittén framhöll vidare, att man i våra dagar torde vara ense om att föreningslivet utgör en naturlig och outhärlig del av det medborgerliga livet och att det under sådana förhållanden förefölle naturligt, att frågan om de allmänna samlingslokaler bleve inte endast ett föreningslivets utan även ett samhällets intresse. Tillgången till samlingslokaler, opartiskt öppna för alla meningsriktningar, där medborgarna kan samlas för att dryfta sina gemensamma angelägenheter, vore enligt kommittén ett behov, som hörde samman med hela vårt samhällsliv.

Med stöd av dessa allmänna synpunkter och under hänvisning till de brister som flerstädes förefanns ifråga om tillgången å och beskaffenheten av allmänna samlingslokaler föreslog kommittén vissa finansiella stödåtgärder från statens sida, ävensom en utvidgning av expropriationsrätten ifråga om för sådana lokaler erforderlig mark (se ovan s. 112 f.)

Kommitténs förslag om bidrag och lån för inrättande av allmänna samlingslokaler tillstyrktes av huvudparten av de hörda remissinstanserna. Med hänsyn till det statsfinansiella läget föranledde 1939 års betänkande dock inte någon omedelbar åtgärd från socialministerns sida. Lokalbehovet blev emellertid alltmer trängande, särskilt som nya lokalbehövande organisationer i och med beredskapen framväxte i landet. Sålunda framhöll de frivilliga försvarsorganisationerna, att de för sina uppgifter vore i trängande behov av ändamålsenliga lokaler. Vidare hade under senare år ungdomsvårdsfrågorna blivit alltmer aktuella. Den 1939 tillsatta ungdomsvårds-kommittén gjorde 1941 framställning om ökat stöd åt föreningslivet såväl med hänsyn till lokaler som till ungdomsledare. Samma år upprepade riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t sin framställning om förslag om stöd åt allmänna samlingslokaler, eventuellt efter ytterligare utredning i ärendet.

Till 1942 års riksdag framlade socialministern därefter proposition (1942: 118) om statliga lån och bidrag till samlingslokaler för föreningslivet. I propositionen framhölls bl. a., att en sanering av ungdomens nöjesliv icke kunde ske genom att nöjeslivets avarter bekämpas, om inte samtids ungdomen gäves möjlighet till fritidssysselsättning av värdefullare art. En förutsättning härför vore emellertid att lokaler funnes tillgängliga för överläggningar, möten, studier och underhållning.

Ur propositionen må vidare följande principiella synpunkter på kommunernas befattning med allmänna samlingslokaler citeras:

Kommittén har ansett, att uppförande av eller bidrag till allmänna samlingslokaler till föreningsväsendets och det medborgerliga livets gagn kunna hänföras till *kommunens gemensamma hushållningsangelägenheter* och att någon ändring av nu gällande bestämmelser om kommunernas befogenheter icke torde behöva ske. Att en kommun äger uppföra en kommunal samlingslokal torde vara självklart. Även i de fall, då enskild sammanslutning med eller utan statligt stöd anordnar samlingslokal, som principiellt skall stå öppen för politiska och kulturella föreningar inom kommunen, synes det uppenbart att understödandet av sådan sammanslutning måste anses vara av den natur att det utgör en kommunens gemensamma hushållningsangelägenhet.

Enligt detta, av riksdagen godkända uttalande undanröjdes alltså varje tvekan huruvida stöd åt anordnande av allmänna samlingslokaler är att betrakta såsom en kommunal angelägenhet (se ovan sid. 109 ff.)

Beträffande användningen av i kommunerna redan befintliga lokaler uttalade departementschefen följande:

Det har framhållits, att en betydande del av lokalbehovet skulle kunna fyllas genom att *förfoganderätten till redan med stats eller kommuns stöd uppförda lokaler vidgades*. Den av kommittén verkställda undersökningen synes mig visa att vissa kommuner ofta begränsat upplåtelsen av sådana lokaler alltför strängt. Men kommittén har ej ansett sig kunna föreslå några lagstiftningsåtgärder om skyldighet för kommunerna att upplåta befintliga lokaler för föreningslivet. Härutinnan ansluter jag mig till kommitténs uppfattning men hoppas att kommunala lokaler i mån av behov och möjligheter ställas till föreningslivets förfogande i större utsträckning än hittills på sina håll varit fallet.

I betänkandet framhålles att upplåtelse av skollokaler bör ske på sådana villkor att ej större olägenhet vållas för undervisningen eller för den lärarpersonal, som har sin bostad i skolhusen. Till denna uppfattning kan jag ansluta mig.

En annan sak är, såsom kommittén framhållit, att skolhus, som på grund av centralisering av skolverksamheten stå tomma, ibland borde kunna för en jämförelsevis ringa kostnad omändras till samlingslokaler för föreningarna i orten. Vid nyuppförandet av skolhusbyggnad borde också hänsyn kunna tagas till föreningslivets lokalbehov, där detta ej på annat sätt skulle kunna tillgodoses. En dylik lösning av lokalfrågan torde dock få avgöras under beaktande av föreliggande omständigheter i varje särskilt fall.

Även om man i vissa fall kan erhålla en något så när tillfredsställande samlingslokal genom att öppna ett skolhus eller liknande byggnad för föreningsverksamhet torde dock på många orter lokalbehovet vara av den art att det icke kan tillgodoses utan statens stöd.

Riksdagen beslöt i enlighet med socialministerns förslag. Bestämmelserna om statsbidrag till samlingslokaler är intagna i kungörelsen den 11 december 1942 om bidrag och lån av statsmedel för anordnande av allmänna samlingslokaler (SFS nr 913/1942). Kungörelsen trädde i kraft den 1 januari 1943. Enligt dessa bestämmelser består stödet dels av bidrag, dels av lån. Genom tillägsbestämmelser 1945 (SFS 354/1945) höjdes maximigränsen för lån från 50 % till 75 % av det belopp, vartill byggnadskostnaderna

byggnadsvärdet eller köpesumman kunde beräknas. Den högre procent-satsen skulle dock tillämpas endast »när synnerliga skäl» därtill föreläge. Därjämte företogs en ändring innebärande att, vid utgivande av lån för ekonomisk sanering av samlingslokalsföretag, den räntefria stående delen, liksom vid ombyggnadsföretag, kunde utgå med högst fyra femtedelar.

Vid 1942 års riksdag godkändes tillika vissa av samlingslokalskommittén föreslagna ändringar av expropriationslagen (se ovan s. 00).

2. Grunderna för statligt stöd åt allmänna samlingslokaler

Syftet med den sålunda beslutade verksamheten var att stödja föreningslivet och folkbildningsverksamheten genom bidrag eller genom lån till nybyggnad, ombyggnad eller inköp av allmänna samlingslokaler (SFS 913/1942, 354/1945, 605/1949). Med sådana lokaler förstås »för föreningslivet avsedda hörsalar samt rum för sammanträden, samkväm och studiearbete» jämte tillhörande utrymmen, såsom bland andra biblioteksrums, kök, serveringsrum och toaletter, ävensom bostad för tillsyningsman.

Bidrag kan endast erhållas av kommuner och utgår med högst 25 % eller, »när synnerliga skäl därtill äro», med högst 40 % av byggnadskostnaderna resp. köpesumman (enligt entreprenadkontrakt eller försäljningsanbud). Innehåller byggnaden jämväl andra lokaler än samlingslokaler beräknas bidraget endast å den del av summan som anses motsvara samlingslokalerna. Är dessa avsedda att användas för annat ändamål än som föreningslokaler skall hänsyn tagas härtill vid bidragets beräkande.

Lån kan utgå till bolag, förening eller stiftelse — alltså ej till kommun — med högst 50 % eller, »när synnerliga skäl därtill äro», med högst 75 % av byggnadskostnaden resp. värderingsbelopp eller försäljningsanbud. I byggnadskostnaden får ej ingå tomt- och inventariestkostnader. Är byggnaden jämväl avsedd att användas för annat ändamål eller innehåller den andra lokaler än dem som är avsedda för föreningsverksamheten gäller samma bestämmelser som nyss återgivits beträffande bidrag.

Samlingslokalslån kan även utgå för ekonomisk sanering av fastighet inrymmande allmänna samlingslokaler, nämligen då ägaren på grund av ekonomiskt trångmål uppenbarligen har svårigheter att i tillfredsställande ordning hålla lokalerna tillgängliga för föreningslivet — en bestämmelse som tar sikte på sådana fall då en samlingslokal av ekonomiska skäl måste så disponeras att den ger full hyresavkastning, t. ex. för biograf-rörelse och danstillställningar, och sålunda icke kan i önskvärd omfattning disponeras för föreningslivets behov.

Lån för nybyggnad eller köp skall till ena hälften bestå av amorteringsdel och till andra hälften av räntefri stående del. Gäller det lån för ombyggnad eller ekonomisk sanering kan den räntefria stående delen höjas till högst fyra femtedelar.

För lånen skall ställas säkerhet av inteckning i fastigheten — i förekommande fall i tomträtten — inom 90 % av fastighetens värde.

Lånets amorteringsdel förräntas efter en fast räntefot bestämd av Kungl. Maj:t. Räntefoten har alltsedan lånens tillkomst varit 4 %. Amorteringstiden är för nybyggnad högst 25 år. Är fråga om äldre byggnad bestämmes amorteringstiden »med hänsyn till lånets storlek samt byggnadens ålder och beskaffenhet».

Den stående delen av lånet kan i regeln icke från statens sida uppsägas förrän den sålunda bestämda amorteringstiden utgått. Sedan amorteringen blivit fullgjord må efter Kungl. Maj:ts prövning med hänsyn till »i vad mån lånet medfört avsett gagn för föreningslivet» den stående delen av lånet helt eller delvis efterskänkas. Har ej medgivande härtill lämnats inom ett år sedan slutamortering skett, är den stående delen omedelbart förfallen till betalning; dock må Kungl. Maj:t, där särskilda skäl det föranleda, medge återbetalning efter viss amorteringsplan eller delvis befrielse från återbetalningsskyldighet.

Annuiteterna är i allmänhet för lån på 25 år (nybyggnader) 6,37 %, för lån om 20 år (ombyggnader) 7,32 % samt för lån om 15 år (reparationer) 8,93 %.

Ärenden rörande statsbidrag och lån handläggas av Statens nämnd för samlingslokaler. Nämnden, som har åtta ledamöter, tillsättes av Kungl. Maj:t. Sammansättningen är sådan att nämnden innefattar ledamöter från olika politiska organisationer och representanter för de stora folkrörelsernas organ för samlingslokaler.

Vid ansökan om bidrag eller lån skall, förutom erforderliga ekonomiska och tekniska handlingar, även fogas utredning rörande ortens föreningsliv och dess behov av allmänna samlingslokaler samt uppgift om och i vilken omfattning de allmänna samlingslokalerna är avsedda att tillgodose även andra än föreningslivets behov. Låntagare skall vidare förbinda sig att opartiskt och i skälig omfattning hålla lokalerna tillgängliga för föreningslivet i orten samt att icke, föreningslivet till förfång, utnyttja dem »i uppenbart vinstsyfte».

Över ansökan om lån skall vederbörande kommuns beslutande myndighet avgiva yttrande, särskilt i vad avser behovet av allmänna samlingslokaler inom kommunen.

Omfattningen av statens stödverksamhet på området belyses av följande två tabeller.

Av den första framgår omfattningen av bidragsgivningen för anordnande av samlingslokaler. Bidrag utgår, som framgår av kungörelsen, endast i de fall kommun står som huvudman.

Genom samlingslokalsnämnden har enligt tabellen bidrag hittills lämnats till sammanlagt 43 anläggningar med tillhoppa 1 421 000 kr.

Statsbidrag till anordnande av allmänna samlingslokaler med kommun som huvudman

Budgetår	Anslag tkr	Till nämnden inkomna ansökningar		Av nämnden tillstyrkta ansökningar		Reservationer vid utgången av vidstående period tkr
		antal	belopp tkr	antal	belopp tkr	
1942/43—	2 500	12	403	8	202	2 258
1945/46	—	6	255	5	206	2 052
1946/47	—	6	249	2	18	2 033
1947/48	—	5	110	3	49	1 985
1948/49	—	6	308	3	61	1 923
1949/50	0,1	9	1 302	6	231	1 691
1950/51	0,1	7	570	6	152	1 539
1951/52	0,1	1	20	6	243	1 296
1952/53	0,1	6	475	4	259	1 037
1953/54	—	—	—	—	—	—
Summa	2 500	58	3 692	43	1 421	

I följande tabell redovisas omfattningen av den statliga långivningen till allmänna samlingslokaler.

Statslån till anordnande av allmänna samlingslokaler med bolag, förening eller stiftelse som huvudman

Budgetår	Anslag tkr	Till nämnden inkomna ansökningar		Av nämnden tillstyrkta ansökningar		Av Kungl Maj:t beviljade ansökningar		Behållningar vid utgången av vidstående period, avseende	
		Antal	Belopp tkr	Antal	Belopp tkr	Antal	Belopp tkr	Tillstyrkta låneansökningar, tkr	Beviljade låneansökningar, tkr
1942/43—	3 500	88	5 020	63	3 525	53	2 979	—	521
1945/46	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1946/47	5 000	64	3 125	59	2 398	64	2 887	2 577	2 634
1947/48	2 500	49	3 646	68	3 747	33	1 791	1 330	3 343
1948/49	—	53	4 920	20	853	33	1 464	477	1 879
1949/50	1 000	68	4 804	41	2 951	39	2 416	47	463
1950/51	4 000	74	6 158	49	2 780	44	3 010	767	1 453
1951/52	3 500	73	7 202	48	4 221	48	4 145	46	808
1952/53	18 000	120	12 346	286	28 227	283	27 943	456	865
1953/54	19 000	105	14 952	291	29 167	290	29 824	648	532
Summa	36 500	694	62 173	524	37 868	503	37 531		

¹ Därav 3 000 tkr. på tilläggsstat.

² Vissa av dessa ärenden ha sedermera återkallats och föränlett upphävande eller ändring i meddelat lånebeslut, vilket förklarar att behållningar å anslaget kunnat föreligga; även andra omständigheter ha påverkat sistnämnda siffror.

Det statliga stödet till föreningsägda lokaler har, som framgår av tabellerna, varit väsentligt mera omfattande än stödet till kommunägda lokaler. Fram till den 1 juli 1954 har lån beviljats för sammanlagt 503 anläggningar med tillhoppa 37 531 000 kr.

Såsom framgår av tabellen var efterfrågan på statslån under budgetåret 1952/53 väsentligt större än under tidigare budgetår. Enligt samlingslokalsnämndens petitaskrivelse för budgetåret 1954/55 sammanhänger detta möjligen delvis med den kostnadsutveckling som ägde rum under åren 1950—1952. Det främsta skälet till den starka ökningen av antalet ansökningar torde dock enligt nämnden vara att finna i sysselsättningsförhållandena inom byggnadsbranschen under vinterhalvåret 1952/53, vilka föranledde beviljande av byggnadstillstånd för samlingslokaler i avsevärt större omfattning än som ursprungligen förutsatts.

Att behovet av samlingslokalslån vida överstiger de tillgängliga medlen framgår av omfattningen av ansökningar om byggnadstillstånd för sådana lokaler. Dessa ansökningar avsåg i januari 1955 anläggningar till ett sammanlagt belopp av 79 860 000 kr., därav

Folkets Hus	54 695 000
Bygdegårdar	6 767 000
Våra gårdar	6 772 000
Övriga samlingslokaler	11 626 000
Summa	79 860 000

Vid fördelningen av tillgängliga medel har av samlingslokalsnämnden senaste budgetår tillämpats ett visst kvotsystem, innebärande att av det belopp, som ställs till förfogande för föreningshusen, 56 % reserveras för Folkets Hus samt vardera 22 % för ordenshusen och bygdegårdarna.

Staten lämnar även mindre bidrag till de riksorganisationer, som verkar för tillkomsten av nya samlingslokaler. Årliga bidrag har sålunda utgått med 5 000 kr. vardera till Bygdegårdarnas Riksförbund, Folkets Husföreningarnas Riksorganisation och Våra Gårdar, riksföreningen för nykterhetsrörelsens allmänna samlingslokaler.

Vid sidan av de bidrag till lokaler för fritidsändamål, som staten lämnar genom samlingslokalsnämnden, ges bidrag av statsmedel till samma eller liknande ändamål även i andra former. En sammanställning av dessa olika bidragsformer lämnas i det följande.

Fonden för Idrottens Främjande (tipsmedelsfonden) har till ändamål att främja idrottsutövning genom bidrag till fasta anläggningar för idrott. Bidrag utdelas till *idrottsplatser* för utomhusidrott, *idrottshallar* för inomhusidrott, *bastubad* i anslutning till idrottsanläggning samt till *simhallar* och kan utgå såväl till själva anläggningarna som till inventarier. Bidrag utgår icke för betalning av skuld, inlösen av lån eller inköp av markområde.

Såsom villkor har fordrats att behövt markområde upplåtits med äganderätt eller med besittningsrätt ej understigande tjugufem år. Bidragens storlek har som regel ej överstigit beträffande större anläggningar hälften och beträffande mindre anläggningar en tredjedel av kostnaden. För bestridande av återstående kostnad har förutsatts bidrag från orten. Eftergift från sistnämnda villkor har dock understundom skett, såsom då fråga varit om anläggning av betydelse för landet i dess helhet eller då de ekonomiska förhållandena å vederbörande ort så motiverat. En

allmän förutsättning för erhållande av bidrag har slutligen varit, att vård och underhåll av anläggningen bekostats av andra medel än statsmedel, varjämte man sökt tillse, att garantier funnits för anläggningens framtida disposition för det avsedda ändamålet.

Ansökan om bidrag till idrottsanläggningar och lokaler för inomhusidrott ställes till Konungen och ingives till Kungl. Handelsdepartementet eller till Sveriges Riksidrottsförbunds idrottsplatskommitté.

Avsättningen till fonden för idrottens främjande var för budgetåret 1954/55 uppförd med 8 milj. kr.

Fonden för Friluftslivets Främjande, till vilken avsättningar jämväl sker av tipsmedel, lämnar bidrag till liknande ändamål, nämligen till inköp av fritidsreservat, vidare till fritidsgårdar, vandrarhem, semesterhem för husmödrar, badanläggningar m. m. Bidrag utgår i allmänhet med högst 60 % av den beräknade kostnaden. I enstaka fall torde bidraget avse anläggningar i huvudsak av samma art som sådana ungdomsgårdar, till vilka bidrag utgått av Allmänna arvsfonden.

Fonden förvaltas av Statens Fritidsnämnd under handelsdepartementet.

För budgetåret 1954/55 uppgick avsättningen till fonden till 1 milj. kr.

Lotterimedelsfonden lämnar bidrag till allmänt kulturell verksamhet. Understöd utgår i regel inte till företag som erhåller statsbidrag eller annat stöd från det allmänna. Bidrag har utgått till teatrar, konserthus, konstkolor och vissa andra ändamål av jämförlig art.

Ansökan ställes till Konungen och ingives till Kungl. Handelsdepartementet.

För budgetåret 1954/55 var avsättningen till lotterimedelsfonden 12,5 milj. kr.

Allmänna Arvsfonden torde, vid sidan av de lån och bidrag som utlämnas genom samlingslokalsnämnden, ha den största betydelsen i detta sammanhang. Enligt lagen om arvsfonden av år 1928 skall de medel, som tillföres fonden, användas till ändamål som främjar barns och ungdoms vård och fostran. Bidrag må ej utgå till ändamål, som det ankommer på stat eller kommun att bekosta. Arvsfondsmedel användes tidigare huvudsakligen till ändamål sådana som inrättande av barnkolonier, daghem, barnträdgårdar etc. Understöd till den egentliga ungdomsvården var fram till 1940-talet tämligen obetydlig. Fram till år 1942 uppgick bidragen ur fonden för detta ändamål till endast ca 350 000 kr. Under tiden därefter har ansökningarna om dylika bidrag ökat avsevärt och en betydande ansvällning av understödets antal och belopp har ägt rum, såsom framgår av följande tablå:

Bidrag av arvsfonden till fritidslokaler för ungdom

	Ungdomsgårdar och andra ungdomslokaler		Scouting och friluftsliv	
	Antal understöd	Belopp	Antal understöd	Belopp
	4	17 000	15	185 000
1931—1941	15	252 000	23	301 000
1942—1946	50	682 000	55	680 000
1947—1951	69	951 000	97	1 166 000
1952	23	360 300	19	373 300
1953	32	876 600	17	358 200
1954	47	1 078 200	24	451 500

I ovannämnda siffror ingår jämväl kostnader för anskaffande av inventarier i sådana fall där bidrag till inventarier beviljats samtidigt med bidraget till själva lokalens anordnande. Bidragen till inventarier torde utgöra en relativt liten del av det totala bidragsbeloppet.

Totalt har således med bidrag från arvsfonden tillskapats nära 400 olika ungdomsanläggningar. I regel utgör bidraget högst hälften av kostnaden. Bidrag har utgått till anskaffande av egna fastigheter, för ungdomsgårdar, scoutstugor etc. Vidare har bidrag beviljats till anskaffande av inventarier till fastigheter samt möblering av förhyrda lokaler. Bidrag utgår icke till driftskostnaderna. Hela utdelningen från arvsfonden rör sig om ungefär 2,9 milj. kr. per år, av vilket belopp, såsom framgår av tabellen, numera ungefär hälften avser bidrag till fritidslokaler för ungdom.

För understödet gäller de allmänna villkor och bestämmelser, som den 2 oktober 1953 av Kungl. Maj:t fastställts för åtnjutande av understöd ur arvsfonden till anordnande av lokaler för ungdomsverksamhet m. m. Dessa bestämmelser innefattar bl. a. följande föreskrifter:

Sökanden åligger,

att i den mån så kan ske utan att detta inkräktar på den egna ungdomsverksamheten, upplåta lokalerna även åt andra ideella ungdomsorganisationer,

att icke utan Kungl. Maj:ts särskilda medgivande använda lokalerna eller med bidrag ur arvsfonden anskaffade inventarier till annat än det därmed avsedda ändamålet.

Allmänna arvsfonden står direkt under Kungl. Maj:t och ärenden rörande bidrag från arvsfonden handlägges å socialdepartementet. Arvsfondsmedel skall användas för verksamhet som berör barn och ungdom under 21 år.

Avgränsningen mot *fritidsnämndens* verksamhet sker på så sätt att fritidsnämnden ger bidrag till anläggningar som är avsedda för personer i alla åldrar. I den mån ansökningar inkommer till fritidsnämnden om understöd till anläggningar avsedda att utnyttjas av barn och ungdom brukar fritidsnämnden hänvisa den sökande till arvsfonden. Vänder sig sökande till arvsfonden för att få bidrag till fritidsanläggningar, avsedda att utnyttjas även av äldre, hänvisas dessa till fritidsnämnden.

Avgränsningen gentemot *samlingslokalsnämndens* verksamhet sker enligt följande. Inom ramen för den stipulerade åldersgränsen, 21 år, lämnas arvsfondsmedel till ungdomslokaler i de större städerna i allmänhet utan att frågan underställes samlingslokalsnämnden. Man räknar nämligen med att det i dessa städer, i varje fall tillsvidare och för avsevärd tid framåt, föreligger ett latent otillfredsställt lokalbehov för ungdomsverksamheten. Gäller ansökan lokaler i mindre tätorter eller å landsbygden så kontaktas däremot alltid samlingslokalsnämnden. I dessa senare fall betraktas samordningsproblemet nämligen såsom viktigare; scoutlokaler, ungdomslokaler,

hobbyrum etc. bör kunna inrymmas i en projekterad bygdegård, ett Folkets Hus eller dylik anläggning vartill medel från samlingslokalsnämnden har sökts.

Ansökan om bidrag från Allmänna arvsfonden ställes till Konungen och ingives senast den 31 maj till socialdepartementet. Närmare upplysningar rörande ansökningsförfarandet erhålles från socialdepartementet.

3. Statsunderstödet otillräckligt; framställningar om ändrade grunder

Olika omständigheter har — såsom tidigare i detta betänkande framhållits — bidragit till att det statliga stödet åt allmänna samlingslokaler numera befunnits otillräckligt. I första rummet har efter kriget en stark stegring av efterfrågan å allmänna samlingslokaler inträtt: många uppdämda behov har efter krigsåren aktualiserats och föranlett mer eller mindre omfattande byggnadsprojekt. Den allmänna medborgerliga verksamheten och föreningslivet samt framför allt folkbildningsrörelserna och ungdomsvården har krävt nya och bättre lokaler. Ungdomens utbildning och fritidssysselsättningar har på ett helt annat sätt än tidigare uppmärksamrats; särskilt aktuella har sådana frågor blivit i samband med de numera beslutade reformerna av nykterhetslagstiftningen. Den starka tillströmningen till tätorterna och tillkomsten av nya bostadsområden i samband härmed har också förstärkt kravet på erforderliga bostadskomplement, främst samlings- och fritidslokaler. Härtill kommer, att de tidigare byggda föreningshusen i allt större omfattning håller på att bli föråldrade och förslitna: det föreligger otvivelaktigt ett mycket betydande latent ombyggnadsbehov som knappast kan tillgodoses utan särskilt stöd från det allmänna.

Ytterligare svårigheter har mött samlingslokalsbyggen efter kriget. Den starka stegringen av byggnadskostnaderna har i hög grad betungat finansieringen av nybyggen; tidigare uppgjorda kalkyler har kullkastats, och onekligen har man på flera håll i större utsträckning än önskvärt nödgats lita till hyresinkomster av nöjestillställningar o. d. för att få samlingslokalernas ekonomi att gå ihop. Anspråken å statsbidrag och statslån har följaktligen stegrats, dock utan att någon motsvarande ökning av anslagen för dessa ändamål skett. Byggnadsrestriktionerna under efterkrigsåren har också starkt begränsat investeringsutrymmet för samlingslokalsbyggen.

De ekonomiska svårigheterna för samlingslokaler har föranlett *länsstyrelserna i Umeå och Luleå* att i skrivelse till socialdepartementet den 24 och 30 november 1951 hemställa om utredning för att åstadkomma gynnsammare villkor för statsunderstöd till samlingslokaler.

Annuiteterna blev, anförde de båda länsstyrelserna, med rådande högt uppdrivna byggnadskostnader alltför betungande och medförde ofta att lokalerna, till men för deras egentliga syften väsentligen utnyttjades för de mest inkomstbringande ändamålen, i synnerhet danstillställningar. Möj-

ligen kunde de gällande grunderna för statsunderstöd vara tillräckliga för tätorternas del, men för landsbygdens vidkommande var de ej tillfyllest. Även landsbygden borde dock kunna ha tillgång till erforderliga lokaler för föreningsliv i olika former, för föreläsningar, biograf och annan förströelse.

Denna framställning remitterades till statens nämnd för samlingslokaler, som i första hand inhämtade yttranden från övriga länsstyrelser samt från Bygdegårdarnas Riksförbund, Folkets Husföreningarnas Riksorganisation och Ordenshusens Riksförening. I eget yttrande anslöt sig nämnden till önskemålet att verksamheten bleve föremål för en översyn (nämndens yttrande återges här nedan).

Åtskilliga länsstyrelser begränsade sig i sina remissyttranden till en redovisning av dittills lämnade samlingslokalslån och deras i allmänhet tillfredsställande skötsel; något behov av ändrade villkor befanns därför vanligen ej föreligga. Bilden blev däremot en annan vid betraktande av förutsättningarna för *nya* företag; i synnerhet gällde detta samlingslokalsbyggen på landsbygden. I första hand var det vid denna tid (våren 1952) i de nordliga, glest befolkade trakterna, som svårigheter med finansieringen av samlingslokalerna uppstått. Byggnadskostnadernas stegring befarades dock även eljest mångenstädes komma att medföra en alltför tung belastning på landsbygdens byggnadsföretag av denna art.

Länsstyrelsen i Stockholms län anförde, att endast 5 föreningar inom länet kommit i åtnjutande av ifrågavarande lån; endast för en av föreningarna hade vid några tillfällen svårigheter yppat sig att i rätt tid fullgöra betalningsåliggandena. Vid tiden för remissens besvarande förelåg dock intet dröjsmål med annuiteternas erläggande. Länsstyrelsen, som icke fann läget särskilt bekymmersamt, ansåg sig emellertid sakna anledning motsätta sig åtgärder i den remitterade skrivelsens syfte och framhöll som sin mening, »att därest lättnader skulle finnas påkallade närmast på grund av annorstädes rådande förhållanden, det ökade stöd, som må komma ifråga, synes böra så utformas, att företag, oavsett var inom riket de är belägna, må kunna tillgodogöra sig hjälpen».

Länsstyrelsen i Uppsala län, som hade utbetalat 6 st. statslån för anordnande av allmänna samlingslokaler, hade icke kännedom om att det vid tillfället föreläge behov av gynnsammare villkor för statsunderstöd till allmänna samlingslokaler.

Länsstyrelsen i Södermanlands län meddelade, att endast två företag i länet uppburit lån för anordnande av samlingslokaler. Något dröjsmål med betalningen av annuiteterna hade icke förelegat.

Länsstyrelsen i Östergötlands län anförde, att, såvitt länsstyrelsen hade sig bekant, i allmänhet några större svårigheter icke förelegat för erläggande av de föreskrivna annuiteterna. »Då emellertid de stegrade byggnadskostnaderna torde komma att medföra högre lånebelopp och som följd härav så höga annuiteter, att svårigheter sannolikt komme att uppstå för vederbörande föreningar att på ett tillfredsställande sätt sköta lånen, och då det i många fall torde ställa sig svårt att i mera glesbebyggda trakter erhålla sådana inkomster av föreningslokalerna, att annuiteterna kunna erläggas i föreskriven ordning, får länsstyrelsen förorda, att möjlighet till erhållande av statsbidrag i stället för lån beredes vederbörande i större utsträckning än vad hittills varit fallet.»

Länsstyrelsen i Jönköpings län, som för bedömande av frågan hade genom landsfiskalerna i länet företagit utredning, anförde, att det förefölle länsstyrelsen som om statens stöd icke skulle vara tillfyllest för att tillfredsställa de behov som föreläge för ordnande av allmänna samlingslokaler. Det syntes främst gälla landsbygden, där svårigheterna att finansiera företagen måste anses vara betydligt större än i tätorterna. Länsstyrelsen tillstyrkte därför, att frågan om statens stöd för allmänna samlingslokaler gjordes till föremål för omprövning.

Länsstyrelsen i Kronobergs län hade utbetalat lån endast till två företag, vilka båda i föreskriven ordning fullgjort sina förpliktelser ifråga om förräntning och amortering av lånen. Emellertid vore det för länsstyrelsen känt, att åtminstone det ena av dessa företag hade svårigheter att finansiera fastigheten. Länsstyrelsen anförde: »De gällande villkoren beträffande statslånets storlek och deras återbetalning torde väl i och för sig få anses jämförelsevis gynnsamma. På grund av de under senare tider enormt stegrade byggnadskostnaderna samt byggnadsföreningarnas svaga ekonomiska resurser blir emellertid den del av byggnadskostnaderna, som föreningarna själva måste anskaffa och förränta av inflytande inkomster, i många fall så stor, att av föreningarna disponerade medel icke förslå här till. Länsstyrelsen är därför av den uppfattningen, att närmare utredning av den av ovannämnda länsstyrelser väckta frågan kan anses påkallad.»

Länsstyrelsen i Kalmar län hade utbetalat statslån till ett 10-tal föreningar; något dröjsmål hade icke förelegat med betalningen av annuiteterna. »Däremot är det otvivelaktigt, att de under de senaste åren väsentligt höjda byggnadskostnaderna försvårat och i vissa fall förhindrat igångsättandet av i och för sig synnerligen önskvärda ombyggnader eller nybyggnader av allmänna samlingslokaler. Dessa svårigheter är störst för landsbygdens vidkommande, men de göra sig också gällande i tätorter och mindre städer.» Med hänsyn här till och då enligt länsstyrelsens uppfattning »gynnsammare villkor för statsunderstöd för uppförande och ombyggnad av allmänna samlingslokaler skulle verka stimulerande på landsbygdens förädlingsliv och öka trivselen på landsbygden» tillstyrkte länsstyrelsen i Kalmar det av länsstyrelserna i Västerbottens och Norrbottens län framställda förslaget.

Länsstyrelsen i Gollands län hade utbetalat samlingslokalslån endast till två företag. Några svårigheter för låntagarna att fullgöra sina betalningsskyldigheter hade icke förelegat.

Länsstyrelsen i Blekinge län hade utbetalat statslån till fyra företag. Inbetalningar av ränta och amorteringar å utlämnade lån hade influtit utan dröjsmål. I sammanhanget ville länsstyrelsen meddela följande: »Enligt Kungl. Maj:ts brev den 18 maj 1951 har Svängsta folketshusförening u. p. a. beviljats ett statslån å 18 750 kr. för anordnande av allmänna samlingslokaler. Den ena hälften av lånet utgör amorteringsdel. Fastigheten, som år 1950 åsatts ett taxeringsvärde av 350 000 kr., har av värderingsmännen den 8 oktober 1951 åsatts ett värde av 430 000 kr. Inteckningar med bästa rätt å 440 000 kr. ligga som säkerhet för lån i sparbänk och affärsbank, vilka lån enligt uppgift den 25 juli 1951 uppgingo till sammanlagt 406 325 kr. Inteckning till säkerhet för statslånet liggande inom 90 % av det fastigheten åsatta belåningsvärdet har icke hittills kunnat lämnas, varför utanordning av lånebeloppet icke kunnat ske. Länsstyrelsen ifrågasätter huruvida icke vid en eventuell översyn av Kungl. kungörelsen om bidrag och lån av statsmedel för allmänna samlingslokaler bestämmelsen i § 7 av kungörelsen möjligen bör ändras på så sätt att till säkerhet för statslån ställd inteckning icke behöver ligga inom 90 % av det åsatta fastighetsvärdet utan allenast inom nämnda värde.»

Länsstyrelsen i Kristianstads län hade utbetalat statslån endast till tre företag. Ingendera hade haft några svårigheter med att fullgöra sina förpliktelser. För

länets vidkommande hade några svårigheter av den art, som funnes antydda i skrivelserna icke förmärkts eller kommit till länsstyrelsens kännedom.

Länsstyrelsen i Malmöhus län anförde, att det icke kommit till länsstyrelsens kännedom att svårigheter av det slag, som uppstått för vissa byggnadsföreningar i Norrlandslänen skulle ha yppat sig för företag av motsvarande slag i Malmöhus län. Förfallna räntor och annuiteter hade erlagts på utsatta tider. Länsstyrelsen befarade emellertid, »att vissa svårigheter kunde komma att uppstå på grund av stegrade byggnadspriser i de fall då lång tid förflyter från det den ekonomiska planen för ett företag uppgjorts och till att byggnadsföretaget genomföres. Handläggningen av ansökningar om statsunderstöd till offentliga samlingslokaler tager ej ringa tid i de olika instanserna och sedan framställningen bifallits kan det dessutom dröja innan vederbörligt tillstånd utverkats till byggnadsföretagets utförande. I tider med stigande byggnadskostnader uppstår uppenbarligen risk för att de ekonomiska planerna bliva snedvridna. Länsstyrelsen anser att särskild uppmärksamhet bör ägnas förevarande spörsmål.»

Länsstyrelsen i Hallands län hade utbetalat lån för anordnande av allmänna samlingslokaler i 7 fall. Annuiteterna hade erlagts å förfallodagarna och så vitt länsstyrelsen hade sig bekant torde några svårigheter för ifrågavarande låntagare i Hallands län att erlagga avbetalningarna icke ha förelegat. Samlingslokalerna i länet vore merendels belägna i tätorterna eller å relativt tätt befolkade landsbygdsområden, där den ekonomiska bärkraften för lokalerna vore god. Trots att något behov av en omarbetning av gällande bestämmelser angående samlingslokalslånen ej föreläge beträffande förhållandena i länet, hade länsstyrelsen intet att erinra emot att den föreslagna utredningen komme till stånd.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län hade utbetalat samlingslokalslån till 13 föreningar. Av dessa hänförde sig 3 till samlingslokaler belägna i städer eller tätorter. Från de övriga 10 hade länsstyrelsen infortrat besked angående deras ekonomiska ställning m. m. Beträffande möjligheterna att finansiera verksamheten hade 4 föreningar meddelat att det gått bra och 3 att det gått skapligt, under det att 3 förklarat att de haft ekonomiska svårigheter att dragas med. Samtliga föreningar som erhållit statsunderstöd hade dock fullgjort sina skyldigheter till staten beträffande amortering och ränta. Länsstyrelsen uttalade slutligen att det »utan en mera ingående undersökning av de föreningars verksamhet, som gått med förlust, och en jämförelse med verksamheten hos de föreningar, som kunnat tillfredsställa finansiera verksamheten» torde vara omöjligt att göra något uttalande om ökat statsunderstöd vore påkallat.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län meddelade, att dröjsmål med betalningen av annuiteterna för utbetalade statslån till allmänna samlingslokaler icke förekommit. Länsstyrelsen hade därför ingen erfarenhet av att de byggnadsföreningar inom länet, vilka erhållit statslån, skulle ha svårigheter att ekonomisera sina företag.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län ansåg sig icke ha tillräcklig erfarenhet av denna låneverksamhet för att kunna göra något bestämt uttalande rörande behovet av förändring i gällande lånevillkor. Länsstyrelsen ansåg dock att i och med den nya kommunindelningen ett ökat behov av samlingslokaler med ekonomisk hjälp från det allmännas sida skulle uppkomma. Något dröjsmål med betalningen av annuiteter å de av länsstyrelsen utbetalda statslånen hade icke förekommit.

Länsstyrelsen i Värmlands län hade utbetalat statliga lån till anordnande av samlingslokaler i 7 fall. Lånen hade i stort sett skötts på ett tillfredsställande sätt. Länsstyrelsen anförde vidare: »De starkt stigande byggnadskostnaderna försvårar självfallet allvarligt finansierandet av företag, som har till uppgift att tillhandahålla allmänna samlingslokaler. Det förefaller dock länsstyrelsen som om standarden

på de allmänna samlingslokalerna på sina håll drivits upp väl högt. Länsstyrelsen anser sig därför böra ifrågasätta, huruvida det icke skulle vara möjligt att utan eftersättande av kraven på lokalernas ändamålsenlighet genom en mindre standardsänkning ernå icke oväsentliga besparingar.» Länsstyrelsen ansåg vidare, att det borde vara ett angeläget intresse för primärkommunerna att behovet av allmänna samlingslokaler bleve tillgodosett. »Det förefaller länsstyrelsen som om primärkommunerna här skulle kunna göra större ekonomiska insatser än vad hittills varit fallet.» Länsstyrelsen, som icke hade något att erinra emot en utredning om frågan om villkoren för statsunderstöd till samlingslokalerna, föreslog att i samband härmed jämväl frågorna om nedbringande av byggnadskostnaderna för dylika lokaler samt om understöd från primärkommunerna blev föremål för utredning.

Länsstyrelsen i Örebro län hade icke kännedom om att låntagarna skulle haft några svårigheter med finansieringen av företagen.

Länsstyrelsen i Västmanlands län anförde: »I städer och andra tätorter kunna måhända de nu utgående understöden vara tillräckliga men på den rena landsbygden, där nettobehållningen av offentliga tillställningar i allmänhet icke blir så stor, måste nog i många fall synnerliga svårigheter möta att finansiera byggnadsföretag av här ifrågavarande slag, då erforderliga insatser från ortsbefolkningens sida med hänsyn till de ökade kostnaderna i längden knappast kunna påräknas. Detta gäller naturligtvis framför allt glest befolkade områden.» Länsstyrelsen vill ifrågasätta, huruvida icke den nu till 75 % bestämda högsta lånegränsen skulle kunna lyftas väsentligt, varvid samtidigt en justering uppåt även borde ske ifråga om den räntefria stående delen.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län hade utanordnat statslån till 8 företag. Eftersläpningar ifråga om annuiteternas erläggande eller anmälningar om betalnings-svårigheter hade icke gjorts. Länsstyrelsen funne emellertid en utredning önskvärd i överensstämmelse med länsstyrelsernas i Västerbottens och Norrbottens län hemställan.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län hade icke försport några svårigheter från föreningarna men Länsstyrelsen ville dock för sin del icke motsätta sig en utredning, även om förhållandena i Gävleborgs län för närvarande inte syntes påkalla sådan.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län meddelade, att endast i ett fall dröjsmål med betalning av annuitet å utbetalt statslån för allmänna samlingslokaler inträffat. Länsstyrelsen ansåg dock, att den stegring av byggnadskostnaderna som inträffat, motiverade en omprövning av nu gällande grunder för statsunderstöd för allmänna samlingslokaler. Länsstyrelsen förordade fördenskull att den av länsstyrelserna i Västerbottens och Norrbottens län gjorda framställningen bifalles.

I de remissyttranden som avgavs av riksorganisationerna på samlingslokalsområdet tillstyrktes kraftigt den föreslagna revisionen av villkoren för samlingslokalslånen. Följande utdrag ur yttrandena belyser organisationernas syn på frågan:

Bygdegårdarnas Riksförbund ansåg det vara synnerligen angeläget att en utredning komme till stånd beträffande det allmännas stöd till samlingslokalerna. Riksförbundet ville fästa uppmärksamheten på att förseendet för hela landet med tidsenliga samlingslokaler vore en uppgift, som icke kunde lösas omedelbart utan vars förverkligande torde komma att kräva en avsevärd tid. Stödet borde fördelas så att de platser, som vore helt utan lokaler, i första hand komme ifråga. Hänsyn borde därvid tagas till den aktiva lokaliseringspolitik för en ökad differentiering av landsbygdens näringsliv som 1952 års riksdag uttalat sig för. Enligt riksförbundets mening framstode som en av förutsättningarna för en dylik lokaliseringssträvan

att landsbygden och de mindre tätorterna kunde förse med gemensamhetsanläggningar såsom samlingslokaler etc.

Folkets Husföreningarnas Riksorganisation (FHR) hade sedan några år tillbaka med oro registrerat den försämring av de ekonomiska betingelser, under vilka de speciellt på landsbygden verksamma, mindre föreningarna för allmänna samlingslokaler nödgades arbeta. I fråga om de ekonomiska svårigheter som prisstegringen medfört för många föreningar anförde FHR bl. a.:

»Här har ett mycket svårbemästrat ekonomiskt problem uppstått för många av våra föreningar genom den våldsamma prisstegringen ifråga om ny- och ombyggnader. En mindre förening har genom uttaxeringar under årtal inom ortens föreningar hopbringat t. ex. 40 000 kr. och har haft för avsikt att bygga för 200 000 kr. Schematiskt kan man tänka sig att vederbörande haft för avsikt att lösa finansieringsproblemet genom 100 000 kr. i lån och bidrag från statens nämnd, 20 000 kr. från Folkets huslånefonden och 40 000 kr. i banklån, varigenom fastigheten intecknats till 80 %. För enkelhetens skull lämnas här inventariefrågan utanför resonemanget. I dag kostar emellertid samma fastighet omkring 300 000 kr. och i stället för 20 % representerar det egna kapitalet endast 13,3 % av byggkostnaden och trots samma procentuella belåning av fastigheten kommer nu 20 000 kr. att fattas. Det måste ta lång tid innan en sådan förening kan förmå de olika föreningarnas medlemmar att anpassa veckoinsatserna efter ett nytt penningvärde och i vart fall kan icke föreningen genom egna åtgärder återställa det redan hopsamlade kapitalet till sitt forna värde i jämförelse med byggnadens kostnad. Enda sättet att hjälpa upp detta förhållande på ett varaktigt sätt synes vara att ifrågasatt utredning inriktas bl. a. på att undersöka möjligheterna av en procentuell höjning av statens lån och bidrag, vilket organisationen sålunda tillstyrker. Folkets Husföreningarnas Riksorganisation hoppas få tillfälle att återkomma med en mer detaljerad redogörelse i detta ärende i händelse den önskvärda utredningen kommer till stånd.»

I anledning av att i ett av de angivna remissyttrandena bl. a. förekommit den anmärkningen mot en bygdegård att där förekommit väl mycket danstillställningar — en anmärkning som visade sig vara ogrundad — anförde FHR vidare:

Man synes icke till alla delar ha förstått vart ett modernt Folkets Hus syftar. »De städer, som nu planerar nya bostadsområden, räknar in som en naturlig del i denna byggnation ett *community centre*, avsett att innehålla anläggningar av allmän karaktär och av stort intresse för bostadsområdets innebyggare. Folkets Husföreningarnas Riksorganisation har för sin del under senare år eftersträvat att åtminstone i någon mån genom Folkets husen fylla denna funktion för även industrisamhällen och landsbygd. Detta är förklaringen till att ett modernt Folkets hus ofta innehåller icke blott lokaler för det direkta föreningslivet utan även bibliotek, hobbylokaler, biograf, dansutrymme, ja gärna även tvättstuga och bastu i händelse icke annan, lämplig lösning för dessa funktioner står till buds. Även om statens lån och bidrag icke kan utgå till alla sådana lokaler utan lämnas utan sådant, kan det näppeligen ha varit lagstiftarens mening att förbjuda en samlingslokalsförening att i detta stycke inarbeta en ekonomiskt klok kombination. Vi har också den bestämda uppfattningen att i statsmakternas vällovliga ansträngningar att i möjligaste mån behålla arbetskraften på de platser, där landets ekonomiska liv fordrar att arbetskraft finnes, t. ex. för skogsbruket, det vore en oklok politik att hindra tillkomsten av dylika samlingspunkter. Rättsmedvetandet säger oss att det vore en orättvis politik att icke ge de avlägsnare bygdernas befolkning en möjlig del av de förmåner, som de större tätorternas befolkning utan diskussion nu erhåller.»

Ordenshusens Riksförening (Våra Gårdar) vitsordade att det statliga stödet för anordnande av allmänna samlingslokaler är av stor betydelse för föreningslivet, men ville instämma i de synpunkter som länsstyrelserna i Västerbottens och Norrbottens län hade anfört. »Föreningslivet», uttalade riksföreningen, »är i behov av billigare mötes- och samkvämslokaler. Detta förbilligande kan ernås genom att lånegränserna höjas, att den räntefria stående delen göres större samt att tiden för lånets amorteringsdel förlänges.» Beträffande amorteringstiden ansåg riksföreningen att mycket talade för att den fastställdes till 40 år vid nybyggnad och till högst 30 år i övriga fall. Även räntefoten för statslånets amorteringsdel vore enligt riksföreningens mening av betydelse. Riksföreningen menade rentav att räntefoten på de nuvarande statslånen fastställts till högre procentsats än vad som syntes vara författningens andemening. Ordenshusens Riksförening tillstyrkte sålunda, att frågan om det statliga stödet till samlingslokalerna underkastades en omprövning.

Remissyttrandet är i dessa delar av följande lydelse:

»Föreningslivet är i behov av billigare mötes- och samkvämslokaler. Detta förbilligande kan ernås genom att lånegränserna höjas, att den räntefria stående delen göres större, samt att tiden för amortering av lånets amorteringsdel förlänges. Gränsdragningen är givetvis i varje fall beroende på statens ekonomiska resurser samt av det stöd man är benägen att giva föreningslivet. Då ägaren, enligt bestämmelserna, icke erhåller någon hjälp av staten för anskaffandet av tomt och inventarier, synes det icke orimligt om statslån beviljas intill 90 % av det fastställda värdet av byggnaden vid *nybyggnad* samt till 100 % vid *om- och tillbyggnad* samt *inköp av fastighet*, att den räntefria stående delen av lånet i alla fall bestämmes till högst 80 % av lånets belopp, samt att amorteringstidens längd fastställs till 40 år vid *nybyggnad* och till högst 30 år i *övriga fall*. När det gäller nybyggnad av sten kunde det till och med ifrågasättas om icke amorteringstiden kunde göras ännu längre än vad nyss sagts. Men även räntefoten för statslånets amorteringsdel är av betydelse. I författningen bestämmes dels att lånets amorteringsdel skall förräntas efter fast, vid lånets beviljande bestämd räntefot, dels ock att denna fastställs av Kungl. Maj:t lägst till medelräntan för statens upplåning mot obligationer under det budgetår, som närmast föregått det, varunder lånet beviljats, med tillägg av en fjärdedels procent. Räntefoten har emellertid fastställts till högre procentsats än vad som synes vara författningens andemening. Och författningens bestämmelser medgiva icke att en räntefot, som blivit fastställd under en tid av hög ränta för statens upplåning, sedermera må sänkas efter skälighet, exempelvis på grund av konvertering till lägre ränta av de lånemedel, som ursprungligen varit tagna i anspråk för här avsett ändamål. Det vore därför önskvärt att sådan omarbetning av nu gällande författningsbestämmelser företagas att föreningslivet härigenom kunde beredas ekonomiska lättnader. Såsom allmän förutsättning för åtnjutande av här angivna förbättringar i lånevillkoren anse vi böra gälla att hela lättnaden i de årliga driftskostnaderna som härigenom uppkommer skall komma *föreningslivet* tillgodo, och att Statens nämnd för samlingslokaler med hjälp av kommunal kontroll tillser att så i verkligheten också sker.

Vad sedan gäller frågan om byggnads- och arbetstillstånd enligt nu gällande författningar är det ett faktum att samlingslokalerna på ett upprörande sätt missgynnats. Den kvot för byggnader, som under åren tilldelats samlingslokaler, har varit allt för liten och icke alls stående i paritet till det existerande behovet. Det verksamhetsområde, som Ordenshusens Riksförening representerar, har i särskilt hög grad blivit åsidosatt. Man bör uppmärksamma att inom de nykterhetssällskap,

för vilka Riksföreningen arbetar, finnes mer än 1 500 samlingslokaler och att av dessa säkerligen minst hälften äro i trängande behov av om- och tillbyggnad eller modernisering. Vid upprepade uppvaktningar för arbetsmarknadsmyndigheterna ha dessa synpunkter av oss framhållits utan att någon bättring kunnat ernås. Vi ha även framhållit vid dessa samtal att i tider av brist på byggnadsmaterial det vore mera angeläget att förefintlig kvot i största möjliga mån användes till om- och tillbyggnader och i mindre grad till nybyggnader, utan att vi kunnat vinna beaktande för dessa synpunkter. Ehuru dessa frågor ligga utanför ramen för den verksamhet, som Statens nämnd för samlingslokaler författningsenligt har att utöva, ha vi icke kunnat underlåta att i här förevarande sammanhang beröra desamma.»

Ordenshusens Riksförening ville i sammanhanget framföra ytterligare ett spörsmål som Riksföreningen ansåge vara av principiell innebörd. Härom heter det i yttrandet: »Det svenska föreningslivet har hittills varit i regel alkoholfritt till åtskillnad mot förhållandena i åtskilliga andra länder. Helt säkert är detta till stor del beroende på, att de första samlingslokaler som föreningslivet hade att tillgå för sina sammankomster, tillhörde organisationer inom nykterhetsrörelsen. I det reglemente, som av Statens nämnd för samlingslokaler utarbetats angående förvaltningen av allmänna samlingslokaler, finnes icke stadgat något förbud mot utskänkning av alkoholhaltiga drycker i lokaler som erhållit statens stöd. Reglementet innehåller dock stadgande om ingripande mot hyresgäst, som icke förmår att upprätthålla ordning under av honom anordnad tillställning, och sådan hyresgäst kan till och med avstängas från att tillsvidare använda lokalerna. Helt visst skulle det bidra till att upprätthålla god ordning i samtliga lokalerna om reglementet innehöll förbud för utskänkning och förtäring av alkoholhaltiga drycker inom de allmänna samlingslokalerna. Vi hemställa därför att Nämnden måtte medverka till att en dylik föreskrift införes i reglementet.»

Även samlingslokalsnämnden tillstyrkte i yttrande den 26 juni 1952 den begärda utredningen. Nämnden yttrade i huvudsak:

Av vad länsstyrelserna uttalat i förevarande fråga vill det förefalla som om de hittills utbetalade lånen blivit i stort sett tillfredsställande förräntade och amorterade av låntagarna, vilket väl får anses tyda på att lånevillkoren åtminstone under de tidigare åren av stödverksamheten varit tillräckligt gynnsamma för att säkerställa ändamålet med stödgivningen. Den under senare år ogynnsamma byggnadskostnadsutvecklingen har emellertid här som på andra områden vållat de byggande svårigheter och fråga är väl om icke just de lokalplanerande föreningarna, som i många fall sedan lång tid tillbaka hållit på att samla ihop medel för den erforderliga egna insatsen (minst 10 % av byggnadskostnaden jämte belopp motsvarande kostnader för tomt och inventarier) drabbats relativt sett svårare av inflationen under de senaste åren än flertalet övriga kategorier av byggare; detta förhållande har ock understrukits av Folkets Husföreningarnas Riksorganisation. Nämnden har visserligen genom att vid ombyggnader efterhand föreslå högre procenttal för statslånet och därmed även för den räntefria stående delen sökt i någon mån mildra verkningarna av prisutvecklingen, men det står för nämnden klart att man numera icke kan på denna väg generellt och effektivt undanröja de finansiella svårigheterna för de lokalbyggande organisationerna. Såsom framgår av länsstyrelsernas remissyttranden framträder emellertid dessa svårigheter ej överallt med samma styrka: man har här främst att göra med ett landsbygdsproblem som synes göra sig alltmer gällande ju längre norrut man kommer i landet.

Redan det här anförda utgör ett skäl för att den av länsstyrelserna i Väster-

bottens och Norrbottens län föreslagna utredningen kommer till stånd; utredningskravet stöddes för övrigt av flertalet övriga länsstyrelser samt av de tre i ärendet hörda riksorganisationerna. Även andra motiv kunna emellertid åberopas för en sådan åtgärd.

I första hand vill sålunda nämnden framhålla, att sedan stödverksamheten nu bedrivits under inemot 10 år, man helt allmänt har skäl att underkasta bestämmelserna en allmänt översyn mot bakgrunden av de vunna erfarenheterna. Härvid synes, såsom även Ordenshusens Riksförening påpekat, böra övervägas, huruvida icke de nuvarande amorteringstiderna för nybyggnadslånen borde kunna förlängas; jämväl frågan om räntans höjd bör måhända upptagas till prövning. Man har vidare anledning fråga sig om icke vissa av de ärenden som nu skall avgöras av Kungl. Maj:t — t. ex. prövning av frågor om överlåtelse av lokaler — borde kunna delegeras på nämnden.

Ett än mera betydelsefullt skäl till att se över stödbestämmelserna på förevarande område är det förhållandet att en viss osäkerhet för närvarande råder beträffande innebörden av begreppet allmänna samlingslokaler. Såsom praxis utvecklats har till sådana lokaler hänförts smärre hobbylokaler, närmast avsedda för den föreningslösa ungdomen, och i ett ärende (Folkets Hus i Kvarnsveden) har nämnden nyligen (und. utlåtande den 27 maj 1952) direkt förordat att en större sådan lokal får betraktas som allmän samlingslokal. Det kan enligt nämndens mening anföras goda skäl för att man utreder om verkligen den nuvarande definitionen på allmänna samlingslokaler med dess bestämda anknytning till »föreningslivet» är på längre sikt ändamålsenlig; i många fall skulle det sålunda säkerligen vara eller bli till stort gagn att lokaler för ungdomsvården kunde anordnas i anslutning till de för föreningslivet avsedda utrymmena och omfattas av den statliga stödverksamheten.

Nämnden får under hänvisning till det sålunda anförda förordat att Herr Statsrådet måtte, på sätt som må finnas lämpligt, föranstalta därom att de nuvarande bestämmelserna om lån och bidrag för anordnande av allmänna samlingslokaler bli föremål för en allmän översyn.

Ärendet remitterades den 22 oktober 1952 till bostadskollektiva kommittén.

4. Riksdagsskrivelse 1954 om översyn av grunderna för statsunderstödet till allmänna samlingslokaler

Med utgångspunkt från det tidigare anmärkta bristläget ifråga om allmänna samlingslokaler och otillräckligheten i anslaget till understöd till sådana lokaler har frågan om anslagsbeloppet och grunderna för statsbidraget varit föremål för ingående behandling vid 1954 års riksdag.

I motioner i båda kamrarna hänvisades till den starka efterfrågan å medel för byggen av samlingslokaler; sålunda kunde arbetsmarknadsstyrelsen redovisa icke mindre än 153 ansökningar om byggnadstillstånd till en sammanlagd byggnadskostnad av runt 65 milj. kr. Ehuru statsanslaget för lån och bidrag till samlingslokaler på senare år ökats och därjämte även rätt betydande belopp kunnat ställas till förfogande på beredskapsstat för samma ändamål, var anslaget enligt motionärernas mening helt otill-

räckligt; man hemställde om en ökning av det i riksstaten upptagna anslaget å 6 milj. med ytterligare 3 milj. kr.

Samma motionärer hemställde tillika om utredning angående statens framtida stöd åt allmänna samlingslokaler. Grunderna för detta stöd hade, erinrade motionärerna, utformats vid en tid då prisläget var ett helt annat än nu. Vidare underströks betydelsen av de behov samlingslokalerna hade att fylla; särskilt med hänsyn till ungdomsvårdens behov vore de i nuvarande läge än viktigare än förr.

I enlighet med statsutskottets hemställan avvisade riksdagen visserligen förslaget om en omedelbar ökning av medelsanvisningen för ändamålet, men beslöt däremot en framställning till Kungl. Maj:t om översyn av gällande bidragsbestämmelser. Till stöd härför anförde utskottet bl. a.:

Enligt vad utskottet inhämtat är bostadskollektiva kommittén f. n. sysselsatt med att verkställa en översyn av gällande statsbidragsbestämmelser för lån till anordnande av allmänna samlingslokaler. Till kommittén har även överlämnats en av länsstyrelserna i Norrbottens och Västerbottens län tidigare gjord framställning i ämnet för att tagas i beaktande av kommittén vid fullgörande av dess uppdrag. Förslag lär inom den närmaste framtiden kunna väntas från kommittén.

Emellertid är det enligt utskottets mening inte endast frågan om statsbidragsbestämmelserna, som påkallar uppmärksamhet från det allmännas sida. Såsom framhållits i motionerna I: 282 och II: 390 synes det även angeläget att få klarlagt möjligheterna till en samordning av olika intressen i syfte att bl. a. uppnå besparingar vid tillgodoseende av lokalbehovet inom en kommun. Förhållandet mellan de bidrag till samlingslokaler, som lämnas av arvsfondsmedel, och det statliga stödet i övrigt till dylika lokaler torde vidare böra klarläggas liksom frågan om en samordning av dessa stödformer. Slutligen anser utskottet, att det skulle vara av värde att få utrett huruvida och i vad mån kommunalt ekonomiskt stöd skulle kunna ställas som villkor för statslån till föreningsägda samlingslokaler.

Ifrågavarande spørgsmål synes lämpligen böra göras till föremål för övervägande vid behandlingen av bostadskollektiva kommitténs väntade förslag.

Under debatten i första kammaren förklarade sig statsrådet Sträng beredd att låta verkställa den av utskottet önskade utredningen. Statsrådet betonade särskilt önskvärdheten av en bättre samordning av statens olika engagemang i lokalavseende på de olika orterna.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 17 december 1954 har statsrådet sedermera åt byråchefen S. A. Algott såsom enmansutredare uppdragit att verkställa den av riksdagen begärda utredningen, i huvudsak gällande de frågeställningar som angivits i statsutskottets här ovan återgivna utlåtande. Utredningen skall bland annat grundas på de erfarenheter som samlats inom nämnden för samlingslokaler, föreningslivets riksorganisationer och kommunerna; tillika skall bostadskollektiva kommitténs förslag särskilt beaktas.

5. Kommitténs yttrande och förslag

Begreppet allmänna samlingslokaler

Såsom tidigare i detta betänkande påvisats och som även statens nämnd för samlingslokaler i sitt ovan återgivna remissyttrande över framställningen från de norrländska länsstyrelserna framhållit, har onekligen en viss utvidgning ägt rum av begreppet allmänna samlingslokaler, en utvidgning till vilken emellertid i nu gällande bestämmelser om statsunderstöd till sådana lokaler knappast tagits hänsyn. Såsom inledningsvis betonats har den nuvarande understödsverksamheten från början tagit sikte på samlingslokaler till stöd för föreningslivet; i främsta rummet torde ha avsetts den allmänt medborgerliga verksamheten genom sammanträden och möten i politiska och fackliga ämnen och givetvis även sammankomster för föreläsningar och andra former för fri bildningsverksamhet. Såsom uttalats i direktiven för 1937 års utredning om statsstöd åt allmänna samlingslokaler gällde det i grunden att praktiskt främja vårt lands hävdvunna *församlingsfrihet*.

Mer och mer har emellertid den allmänt kulturella sidan av verksamheten med den ökade fritiden kommit att vidgas. Den omfattar numera fritidssysselsättningar av många skiftande slag, från kurser för yrkesutbildning och studiecirklar i olika allmänbildande ämnen till teater och musik och olika former av förströelse. Tillika har anknytningen till föreningslivet ofta blivit lösare eller helt upphört; särskilt har man i samband med nykterhetslagstiftningens revision haft anledning att uppmärksamma frågan om ungdomens, måhända främst den icke föreningsanslutna ungdomens fritidssysselsättningar. Det tidigare begreppet medborgerliga samlingslokaler har utvidgats med lokaler för fritiden.

Denna utvidgning av begreppet bör komma till uttryck i författningen. Även om de allmänna samlingslokalerna alltjämt främst torde komma att tjäna föreningslivets behov bör icke sambörigheten med föreningslivet anses såsom ett oeftergivligt villkor för statsbidrag.

Med allmänna samlingslokaler — principiellt berättigade till stöd av allmänna medel i den ena eller andra formen — bör förstås alla för allmänheten avsedda hörsalar och rum för sammanträden, samkväm och studiearbete jämte därtill hörande erforderliga utrymmen, vilka provas behövliga för det offentliga livet och de kulturella strävandena i orten, särskilt med hänsyn till föreningslivets behov.

Sådana lokaler bör följaktligen, med iakttagande av den medborgerliga likställighetens princip, hållas tillgängliga för all slags verksamhet som kan anses tilhöra »det offentliga livet och kulturella strävandena i orten», även om dessa icke direkt tar föreningslivets form.

Nämnden för samlingslokaler har i sitt här ovan återgivna remissyttrande uttalat sig för att inom begreppet allmänna samlingslokaler jämväl

måtte inrymmas *lokaler för ungdomsvården*, även om denna icke anknutits till föreningslivet; i något fall har nämnden även direkt tillstyrkt, att en sådan lokal må betraktas som allmän samlingslokal i statsbidragskungörelsens mening. Bostadskollektiva kommittén vill instämma häri. Vid en vidgad definition av begreppet allmänna samlingslokaler i huvudsaklig anslutning till vad kommittén här föreslagit torde någon tvekan icke längre kunna råda därom, att lokaler av ifrågavarande art även må betraktas såsom allmänna samlingslokaler.

Såsom förut i detta betänkande utvecklats är ungdomens behov av samlingslokaler av skilda slag.

Föreningslivet bland ungdomen har i huvudsak samma behov av lokaler för möten, sammanträden, samkväm, studiecirkelrum o. d. som föreningar bland äldre. Ungdomsföreningarnas likställighet ifråga om tillgång till allmänna samlingslokaler torde även i praktiken vara allmänt erkänd.

Men visst slag av ungdomsverksamhet, särskilt i de större städerna, gäller i lika mån, ja främst den icke föreningsanslutna ungdomen. Denna verksamhet är ofta av den art, att den icke lämpligen bör eller kan hålla till i vanliga allmänna samlingslokaler. Åtskilliga praktiska skäl, för att icke tala om de psykologiska, har föranlett att man på sina håll för denna verksamhet ordnat särskilda lokaler, eventuellt gemensamma för daghem och eftermiddagshem för barn i skolåldern; sådana lokaler användes då på kvällarna för ungdomsverksamhet. På många håll har man för ungdomsverksamheten ordnat särskilda ungdomsgårdar. Även om dessa företrädesvis eller uteslutande är avsedda för ungdomen, föreningsansluten eller icke, är dock gränsen till vanliga allmänna samlingslokaler flytande. Även med hänsyn till den allmänt fostrande betydelse som ungdomsverksamheten har anser kommittén, i likhet med samlingslokalsnämnden, övervägande skäl tala för att jämväl ungdomsgårdar av här antydd art principiellt må kunna stödjas med medel ur statsanslaget till allmänna samlingslokaler.

Bidrag till ungdomsgårdar har hittills i viss omfattning kunnat påräknas ur arvsfonden och någon gång även ur fonden för friluftslivets främjande. Denna utväg bör givetvis alltjämt stå öppen.

Allmänna samlingslokaler nödvändiga bostadskomplement

Var än tyngdpunkten i den verksamhet som bedrivs inom de allmänna samlingslokalerna ligger, den allmänt medborgerliga aktiviteten, kulturella strävanden, bildningsarbete eller fritidssysselsättningar av olika art måste de lokaler som härför erfordras betraktas som nödvändiga bostadskomplement. Bristen på tillfredsställande sådana lokaler, mångenstädes särskilt framträdande på landsbygden eller i växande tätorters nya bostadsområden, gör miljön ifråga kulturellt torftig och otrivsam.

Delade meningar torde numera icke råda därom, att det är en uppgift av hög angelägenhetsgrad att befordra tillkomsten av erforderliga bostadskomplement av denna art.

Grunderna för det allmännas stöd åt samlingslokaler

Såsom framgår av tidigare redogörelser måste det statliga stödet åt tillkomsten av samlingslokaler anses otillräckligt. Även om man bortser från de begränsningar av investeringar i byggnader av här ifrågavarande art som av samhällsekonomiska skäl ansetts nödvändiga, och från de stora uppdämda behov som därför föreligger på detta område, har villkoren för det finansiella stöd som kan utgå av statsmedel i olika hänseenden befunnits vara i behov av en översyn: annuiteterna har i olika fall ansetts vara för betungande och påkallar jämkningar beträffande räntefot och amorteringstider, och överhuvudtaget har anskaffningen av de medel som erfordras utöver statslånet mött stora svårigheter.

Då allmänna samlingslokaler och fritidslokaler måste anses såsom nödvändiga bostadskomplement ligger det nära till hands att vid utformningen av deras finansiering ansluta sig till grunderna för *den offentliga bostadskrediten*. Man kan därmed uppnå den behövliga lättnaden i kapitalanskaffningen och en lägre årlig annuitet.

Redan nu finansieras de *mindre fritidslokaler*, som ofta inrymmes i fastigheternas souterrängvåningar eller eljest blott upptar någon mindre del av ett bostadshus, med vanliga bostadskrediter. Denna princip bör enligt kommitténs mening alltså följask.

När det gäller *allmänna samlingslokaler* i egentlig mening, dvs. fastigheter som med något undantag helt är byggda för möten och sammankomster, såsom Folkets Hus, ordenshus, medborgarhus, bygdegårdar, centrumanläggningar o. d., är vissa modifikationerna av bostadskreditens grunder, resp. av villkoren för samlingslokalslån, motiverade.

I första hand uppkommer frågan *vilka företagare* som bör vara berättigade till samlingslokalslån. Enligt nu gällande statsbidragskungörelse om samlingslokaler må till *kommun* kunna utgå *bidrag* med högst 25 % eller i särskilda fall 40 % av byggnadskostnaderna, men därutöver icke samlingslokalslån. Sådana kan endast beviljas bolag, förening eller stiftelse.

Enligt kommitténs mening är denna begränsning numera icke sakligt berättigad. Det torde ofta förekomma, att kommun eller kommunalt företag själv måste svara för tillkomsten av samlingslokaler i nya bostadsområden, och det finns icke några skäl varför icke kommun, likaväl som bolag, förening eller stiftelse, även skulle kunna erhålla statslån för samlingslokaler. För finansieringen av samlingslokalsbyggen bör samma kreditkälla stå till kommuns förfogande som för den anslutande bostadsbebyggelsen.

Därest man vill uppnå den önskvärda lättnaden i kapitaltjänsten är det

nödvändigt att för samlingslokalslånen del behålla den hittills gällande ordningen, enligt vilken viss del av byggnadsvärdet täckes med ett bidrag eller med en *räntefri stående del* av det med 50 % av produktionskostnaden utgående samlingslokalslånet, i viss mån svarande mot bostadskrediternas tilläggs lån. I anslutning till vad nu gäller bör alltså i regeln hälften av lånet — motsvarande en fjärdedel av kostnaderna — vara räntefritt och stående, på i huvudsak nuvarande villkor. Om kommun är låntagare, kommer denna del av lånet alltså att motsvara det bidrag, som enligt gällande författning kan utgå.

Den räntefria stående delen av samlingslokalslånet kan nu höjas från högst hälften till högst fyra femtedelar, dvs. från 25 % till 40 % av kostnaden, nämligen då fråga är om lån för ombyggnad eller lån på grund av ekonomiskt trångmål. Om samlingslokalslånet i dess helhet, såsom i särskilda fall kan ske, höjes intill 75 % av kostnaderna, så kommer den räntefria stående delen att kunna uppgå till 37,5 %, resp. 60 % av kostnaderna.

Vad gäller lån till ombyggnader har mot denna bestämmelse invänts, att den kan verka som en premiering av ombyggnadsföretag även i fall då en nybyggnad uppenbarligen skulle varit en rationellare lösning. Å andra sidan har till stöd för den hittills gällande regeln framhållits, att ombyggnadsföretag i tider av knapphet på material och arbetskraft vore förtjänt av uppmuntran framför nybyggnader.

Enligt kommitténs mening bör den prövande myndigheten alltjämt äga möjlighet att — oberoende av om sökande är kommun, bolag, förening eller stiftelse — när synnerliga skäl därtill äro höja den räntefria lånedelen. Maximigränsen för denna lånedel, vilken i regeln torde utgöra en ren subvention, bör enligt kommitténs mening — med hänsyn även till vad kommittén här nedan föreslår ifråga om beräkning av lånevärdet och statlig räntegaranti för bottenlånet — sättas till fyra femtedelar av hela lånet, eller 40 % av kostnaderna.

Såsom skäl, vilka kan föranleda höjning av den regelmässiga gränsen för den räntefria lånedelen, bör — efter prövning från fall till fall — kunna gälla behov av renovering eller ombyggnad, ekonomiskt trångmål och överhuvudtaget sökandens knappa resurser i förhållande till företagets angelägenhetsgrad. Med hänsyn till de betydande lättnader som ett genomförande av kommitténs kreditförslag i dess helhet skulle innebära torde få förutsättas, att en höjning av subventionsdelen endast kommer att behöva äga rum i undantagsfall.

Till skillnad från vad som nu gäller för samlingslokalslån men i överensstämmelse med bostadskreditens grunder bör enligt kommitténs mening även *tomtkostnaden* få inräknas i produktionskostnaden. Även om tomtkostnaden ofta är ringa eller tomten rentav erhålles gratis, så medför den i andra fall dock en icke obetydlig ökning av kravet å egen insats.

Frågan huruvida *belåningsgränserna* för samlingslokalslånen bör be-

stämmas i närmare eller fjärmare anslutning till bostadskreditens eller till samlingslokalslånen villkor kan bedömas ur olika synpunkter.

Å ena sidan har vid kommitténs behandling av denna fråga framhållits, att föreningslivet i vidsträckt mening alltjämt torde komma att utgöra det viktigaste underlaget för de allmänna samlingslokalerna, även om detta begrepp, i enlighet med vad kommittén föreslagit, ges en vidare avfattning än den som nu gäller. Liksom hittills torde det i övervägande antalet fall vara föreningar, vilka uppträda som byggnadsföretagare när det gäller tillkomsten av allmänna samlingslokaler, låt vara att dessa ofta står i nära samarbete med de kommunala myndigheterna och att företagets genomförande i regeln torde vara beroende av icke blott statligt, utan även kommunalt understöd. I en föreningsbyggd samlingslokal gör organisationen givetvis efter måttet av sina krafter en egen insats, å vilken någon förräntning icke väntas. Om byggherren, såsom på åtskilliga håll varit och alltjämt torde bliva fallet, är kommun eller kommunalt bolag, synes det rimligt att här fordra en motsvarande insats, ett avskrivningsbidrag att täckas av skattemedel. Detta betraktelsesätt leder alltså till en enhetlig belåningsgräns, lika för föreningshus, vilka alltjämt anses komma att utgöra det stora flertalet, samt för fastigheter ägda av kommun eller andra företagare.

Å andra sidan har framhållits, att utvecklingen går i riktning mot en väsentligt ökad kommunal aktivitet på detta område. Att fylla det mycket betydande behovet av samlingslokaler kommer mer och mer att överstiga föreningslivets resurser; ansvaret för att detta behov fylles måste därför läggas på kommunen. Det blir kommunens uppgift att sörja för tillkomsten av sådana lokaler, något som kommunerna i våra dagar också allt allmänare erkänner och söker förverkliga. Redan nu har många kommuner direkt eller indirekt i samband med bostadsproduktionen sörjt för tillkomsten av fritidslokaler och samlingslokaler, vilka därefter ställs till allmänhetens, främst föreningslivets förfogande. Med detta betraktelsesätt vore det naturligt att finansiera de bostadskomplement varom här är fråga helt efter bostadskreditens grunder och sålunda bestämma belåningsgränserna olika för olika typer av företag. Emellertid förutsätter en kommunägd samlingslokal ändock betydande insatser av kommunala medel, och med hänsyn härtill synes det även med här angiven utgångspunkt kunna godtagas, att man såsom regelmässigt villkor för det statliga lånet sätter ett kommunalt avskrivningsbidrag, och att sålunda belåningsgränserna för olika slag av företag samordnas.

Efter övervägande av dessa olika synpunkter föreslår kommittén alltså en *enhetlig belåningsgräns* för olika slag av låneberättigade företag. Denna gräns bör emellertid, med hänsyn till de svårigheter som erfarenhetsmässigt föreligger för kapitalanskaffningen för samlingslokaler, höjas från 90 % till 95 %, eller till samma gräns som gäller för bostadskrediter till kooperativa företag.

Om samlingslokalslånet såsom hittills bestämmes till 50 % av kostnaderna, så kommer ett samlingslokalsföretag att kunna finansieras på i huvudsak följande sätt.

I första hand förutsättes, att vederbörande företagare presterar en insats motsvarande minst 5 % av den totala fastighetskostnaden. Då företagaren är en förening utgöres denna insats av andelskapitalet eller i andra former insamlade medel. För det fall företaget äger rum i kommunal regi, utgöres motsvarande insats av ett bidrag av kommunala skattemedel.

Därefter kommer samlingslokalslånet med 50 % av fastighetskostnaden emot säkerhet av inteckning liggande mellan 45 % och 95 % av hela fastighetskostnaden.

Återstående 45 % av kostnaderna förutsättes kunna täckas genom ett bottenlån i öppna marknaden. I syfte att bereda erforderlig lättnad i kapitalkostnaderna för dessa bostadskomplement föreslås samma räntegaranti för bottenlånet som nu gäller för de vanliga bostadskrediterna, eller 3 %.

Den för närvarande stadgade möjligheten att höja samlingslokalslånet upp till 75 % av kostnaderna synes med hänsyn till de i övrigt föreslagna villkoren för samlingslokalslånet icke behöfelig att bibehålla.

Liksom hittills uppdelas samlingslokalslånet i en räntefri stående del, i regeln utgörande hälften av lånet, dvs. en fjärdedel av fastighetskostnaden, samt en räntebärande del. Den räntefria delen av lånet kan, om särskilda skäl därtill äro, höjas till fyra femtedelar av lånet, dvs. intill 40 % av fastighetskostnaden. Å den återstående delen av samlingslokalslånet bör, i anslutning till bostadskreditens hittillsvarande grunder, utgå ränta med 3 %.

Amorteringstiden torde i överensstämmelse med vad som gäller för den statliga bostadskrediten böra bestämmas till 40 år för nybyggnad av sten och 30 år för annan byggnad. För ombyggnad torde amorteringstiden icke böra utsträckas över 25 år.

Ifråga om eventuell återbetalning av den räntefria stående lånedelen synes nuvarande bestämmelser böra gälla.

Den föreslagna höjningen av lånegränsen, vilken tillika enligt vad kommittén här ovan föreslagit bör räknas å hela fastighetsvärdet, alltså även å tomten, föranleder ett upptagande av frågan huruvida icke *kommunal borgen* bör fordras såsom villkor för det ökade statliga engagemanget. I 1954 års riksdagsskrivelse har, såsom av ovanstående referat framgår, även uttalats, att det vore av värde att få utrett huruvida och i vad mån kommunalt ekonomiskt stöd skulle kunna ställas som villkor för statslån till föreningsägda samlingslokaler, liksom riksdagen överhuvudtaget underströk angelägenheten av en samordning av olika intressen då det gällde att tillgodose lokalbehovet inom en kommun.

Redan nu understöder kommunerna i vidsträckt omfattning tillkomsten av samlingslokaler genom tomtupplåtelser, lån, borgen eller direkta bidrag.

Mer och mer torde samlingslokalsfrågan anses såsom en angelägenhet, vilken det i sista hand ankommer på kommunen att svara för. Att genom bestämmelser om borgen för samlingslokalslånet eller obligatoriskt kommunalt stöd i annan form såsom villkor för statslån till samlingslokaler uttryckligen fastslå det kommunala ansvaret för samlingslokalsfrågans ordnande skulle därför sannolikt i det stora flertalet fall icke medföra någon väsentlig utvidgning av de kommunala insatserna.

Då kommittén emellertid ändock icke velat föreslå en bestämmelse av sådan innebörd har skälet härför främst varit hänsynen till föreningslivets frihet. Fall kan tänkas, då ett i och för sig berättigat projekt till samlingslokaler möter motstånd hos vederbörande kommunalrepresentation, eventuellt med hänsyn till att majoriteten icke sympatiserar med den särskilda meningsriktning föreningen ifråga kan representera, eller att projektet tillgodoser behovet inom en särskild del av en storkommun vars övriga delar är obenägna att åta sig ekonomiska risker för ändamålet. Det vore föga tilltalande, om företag av denna art, genom att majoritet icke kunde vinnas för beslut om kommunal borgen eller understöd i annan form, skulle avskäras från möjligheten att efter vederbörande statliga myndighets prövning kunna komma i åtnjutande av statligt lån. Med en allmän regel av här antydd innebörd skulle man kunna riskera att föreningslivet i särskilda fall kunde ställas under ett icke önskvärt kommunalt förmyndarskap. Kommittén kan av detta skäl icke tillstyrka ett kommunalt engagemang såsom regelmässigt villkor för statslån.

Kommittén vill emellertid samtidigt än en gång understryka betydelsen av kommunens medverkan till samlingslokalsfrågans lösande. Om staten, på sätt kommittén här föreslagit, ökar det statliga kreditunderstödet, synes med skäl kunna fordras att även kommunen i erforderlig omfattning lämnar sitt bidrag till frågans lösning, genom tomtupplåtelse, bidrag, lån, borgen eller eventuellt genom hyresbidrag till den föreningsverksamhet som använder sig av lokalerna.

Enligt gällande statsbidragskungörelse skall yttrande över ansökan om lån inhämtas av vederbörande kommunalrepresentation, ett yttrande som skall innefatta en bedömning av behovet av allmänna samlingslokaler samt, i fall av tillstyrkan, tillika angiva huruvida kommunen är villig att utse *styrelseledamot* eller *revisor* i företaget. Regelmässigt torde på grundval av dessa bestämmelser kommunal revisor utses i företag med statliga lån, och i stor omfattning torde kommunerna även vara representerade i vederbörande företags styrelser.

Enligt kommitténs mening bör dessa bestämmelser så skärpas, att som villkor för det statliga stödet skall gälla, att kommunen är företrädd i vederbörande företags styrelse. Med hänsyn till den föreslagna ökningen av den statliga krediten, till den föreslagna räntegarantin för bottenlånet och sänkningen av räntekostnaderna är en vidgad offentlig insyn i de understödda

företagen motiverad. Härvid är det självfallet att lita till vederbörande kommuns medverkan, i överensstämmelse med vad som gäller ifråga om de statliga bostadskrediterna. De synpunkter, som för kommittén varit avgörande vid avstyrkande av kommunal borgen som obligatoriskt villkor för statslån, äger icke här giltighet; en representation i företagets styrelse medför icke i och för sig några ekonomiska förpliktelser utöver dem kommunen efter särskild prövning kan vilja åtaga sig.

Kommunen bör vara skyldig att i här föreslagen form åtaga sig en viss tillsyn av det understödda företaget; eventuellt erfordras härför en särskild författningsbestämmelse (jfr vad som gäller ifråga om förmedling av statliga bostadslån, SFS 487/1953, 3 §).

I fråga om den kommunala prövningen av behovet av föreslaget lokalbygge må framhållas, att denna prövning, såsom i tidigare avsnitt närmare utvecklats, även bör avse att utreda möjligheterna att tillgodose behovet genom *kombination med andra lokaler*, främst skolans.

Renovering av äldre samlingslokaler

Såsom tidigare framhållits föreligger ett betydande behov av *renovering och modernisering av äldre samlingslokalsfastigheter*. Enligt vad Ordenshusens riksförening uppgivit är minst halva antalet av ordenshusen »i trängande behov» av om- och tillbyggnad eller modernisering. Detsamma torde vara fallet med många andra äldre föreningshus. Ofta har resurserna icke räckt längre än till en helt enkel byggnad, som endast nödtorftigt kunnat tillgodose det föreliggande behovet. Underhållet kan under årens lopp av ekonomiska skäl ha försummats, och fastigheten kan även därför i sin helhet ge ett förslitet, föga attraktivt intryck. Särskilt den sanitära utrustningen är ofta primitiv och tillgodoser icke vanlig standard.

Att finansiera renoveringar av sådana samlingsfastigheter torde ofta möta särskilda svårigheter. Även om samlingslokalen har ett sådant läge, att den alltjämt behövs på sin nuvarande plats, kan dess influensområde, dess kundunderlag så att säga, dock vara så begränsat, att några möjligheter till självfinansiering i former som står andra samlingsfastigheter till buds, exempelvis i växande tätorter, icke föreligger. Sannolikt är det heller icke möjligt att efter en upprustning kunna genomföra någon nämnvärd höjning av hyrorna för samlingslokalerna. I trots av de lättnader i villkoren för samlingslokalslån, som kommittén här ovan föreslår, kan det därför vara svårt nog för vederbörande företagare att genomföra den behövliga renoveringen.

Kommittén har med hänsyn härtill övervägt, huruvida icke till den låneprövande myndighetens förfogande borde ställas ett särskilt anslag, avsett att användas såsom extra avskrivningsbidrag i fall sådana som de här åsyftade. Anslagsbeloppet kunde vara relativt begränsat, då subventioner av den art som här antytts givetvis endast skulle utgå i fall av uppenbart nödläge.

Efter övervägande av de skäl som kan anföras för och mot en sådan utväg har kommittén emellertid stannat vid att icke nu framlägga något förslag av här antydd innebörd.

Avgörande har härvid för kommittén bl. a. varit att, vid bifall till det förslag kommittén i det följande framlägger om särskilt bidrag till inventarier och utrustning, de behov varom här är fråga antagligen komme att ändå i viss omfattning fyllas.

Enligt kommitténs mening är vidare de behov, varom här är fråga, av den utpräglad lokala karaktär, att det närmast synes böra ankomma å vederbörande kommun att pröva desamma och att eventuellt, i de former som med hänsyn till föreliggande lokala omständigheter kan finnas vara praktiska, söka tillgodose behoven och ge företaget det stöd som erfordras för ombyggnadens genomförande.

Slutligen har kommittén icke heller kunnat bortse från den risk som förefintligheten av ett statsanslag för ombyggnadssubventioner kan medföra, i så måtto nämligen, att företräde därmed komme att lämnas åt ombyggnader av gamla, eventuellt även efter ombyggnaden mindre lämpliga samlingshus framför en rationell nybyggnad för ändamålet.

Kalkyler

Jämför man ett projekt, till exempel en bygdegård eller ett medborgarhus, kostnadsberäknat till 300 000 kr., belånat dels med ett samlingslokalslån enligt nuvarande grunder — dvs. med statligt lån om 50 % av produktionskostnaden med inteckningssäkerhet upp till 90 % — dels enligt kommitténs förslag blir resultatet följande.

Om företaget finansieras *enligt nuvarande grunder* måste i första hand vid belåningen kostnaderna för tomten frånräknas. Dessa kostnader måste företaget på annat sätt uppbringa; ofta torde man här kunna räkna med en kommunal insats.

Antas tomtkostnaden utgöra 10 % av den totala fastighetskostnaden, dvs. 30 000 kr., så återstår att anskaffa 270 000 kr. för själva byggnadsföretaget.

Av dessa måste i första hand 10 % eller 27 000 kr. täckas genom andelskapital, i annan form insamlade medel eller kommunalt bidrag. Därefter utgår, emot inteckning upp till 90 %, samlingslokalslån med 50 % av byggnadskostnaderna, 270 000 kr., eller 135 000 kr. Hälften härav eller 67 500 kr. utgöres i regeln av lånets räntefria stående del, den andra hälften, varå ränta utgår med 4 %, skall amorteras på 25 år. Annuiteten härå utgör 4 321 kr. Den återstående delen av produktionskostnaden, motsvarande 40 % av 270 000 kr. eller 108 000 kr., förutsättes upplånad i öppna marknaden såsom fast bottenlån, varå räntan kan antas utgå med 3,7 % eller 3 996 kr.

Företaget kräver sålunda *dels* en direkt kapitalinsats, varå ränta icke torde kunna beräknas, med $(30\,000 + 27\,000 =)$ 57 000 kr., *dels* en årlig utgift för lånen med 8 317 kr. under 25 år, varefter den årliga kapitaltjänsten sjunker till 3 996 kr.

Enligt de av kommittén *föreslagna nya grunderna* för den statliga finansieringen av samlingslokaler inräknas i fastighetens belåningsvärde även tomten; någon särskild kapitalinsats härför erfordras alltså icke.

I första hand täckes de till 300 000 kr. antagna, sammanlagda fastighetskostnaderna av ett bidrag å 5 % eller 15 000 kr., utgörande andelskapital, insamlade medel eller kommunalt anslag av skattemedel.

De återstående fastighetskostnaderna finansieras *dels* med samlingslokalslån å 50 % eller 150 000 kr, *dels* med ett bottenlån i öppna marknaden å 45 % av fastighetskostnaderna eller 135 000 kr. Av samlingslokalslånet utgöres i regeln hälften av en räntefri stående del. Den andra hälften förräntas med 3 % och amorteras på 40 år; annuiteten utgör då 3 247 kr. Bottenlånet förräntas under statlig räntegaranti med 3 % eller 4 050 kr. årligen. Den sammanlagda årliga kapitaltjänsten utgör alltså 7 297 kr. under 40 år, varefter den sjunker till 4 050 kr.

Finansieringen enligt de *föreslagna grunderna* medför alltså *dels* icke oväsentligt lägre kostnader för den årliga kapitaltjänsten, *dels* också, vilket icke torde vara minst värdefullt, betydande lättnader vid kapitalanskaffningen.

Kommittén vill understryka att ovanstående kalkyl endast är ett räkneexempel.

Belåning av fastigheter med kombination av bostäder, samlingslokaler och uthyrningslokaler

I det föregående har i huvudsak varit tal om egentliga samlingslokalsfastigheter, dvs. sådana fastigheter som utom lokaler för sammanträden, samkväm och studiearbete endast innehåller därtill hörande nödiga utrymmen, ävensom bostad för tillsyningsman. Statsbidragskungörelsen förutsätter emellertid även, att bidrag eller lån kan utgå för byggnader som inrymmer andra lokaler än allmänna samlingslokaler, i vilket fall bidraget eller lånet beräknas allenast å den del av kostnaden som belöper å samlingslokalerna.

Enligt kommitténs mening torde sådana kombinationer framdeles kunna bli vanligare än hittills.

Härmed åsyftar kommittén icke fastigheter med mindre fritidslokaler, hobbyrum och liknande, som i stor utsträckning plägar inrymmas i undervåningarna inom nya bostadsområden; kostnaderna för sådana lokaler, vilka är avsedda för fastighetens egna behov, bör av naturliga skäl inbegripas i den totala fastighetskostnaden och finansieras enligt den vanliga bostadskreditens grunder.

Härutöver torde, måhända i vidgad omfattning, kunna förekomma, att med bostadsbebyggelsen i en och samma fastighet kombineras för en större allmänhet avsedda samlingslokaler. En sådan kombination torde ej sällan kunna vara byggnadstekniskt och ekonomiskt lämplig. Eventuellt kan en Folkets Husförening eller annat samlingslokalsföretag förhyra lokaler av denna art, anordnade i samband med en centrumbebyggelse.

Utsträcket kreditgivningen för samlingslokaler, på sätt kommittén här ovan förordat, till ungdomsgårdar, torde även härvid kombinationer kunna förekomma med andra lokaler, eventuellt för den halvöppna barnavårdens behov.

Kommittén vill bestämt förorda, att samlingslokaler, som tillkommer i sådana kombinationer, i lika mån som de egentliga samlingslokalsfastigheterna understödes med statliga krediter enligt här föreslagna grunder. En fastighet kommer härmed att belånas *dels* med vanliga bostadskrediter, *dels* med samlingslokalslån på ovan föreslagna villkor. Att härvid icke full kongruens i låneformerna uppnås kan så mycket mindre utgöra ett skäl mot sådana kombinationer, som liknande, mera komplicerade låneformer ofta också måste komma till tillämpning då det gäller kombination av bostäder och kommersiella uthyrningslokaler i en och samma fastighet (jfr saneringsdelegationens förslag här nedan).

Gemensam användning av lokaler för skolans och samlingslokalsbehov

Såsom tidigare i kap. 5 av detta betänkande utvecklats kan skollokalerna i avsevärd omfattning tillgodose behoven av samlingslokaler. En sådan dubbel användning av skollokalerna torde kunna bli vanligare i den mån skolbyggnaderna från början planeras med hänsyn härtill. Å andra sidan torde skolans behov exempelvis av samlingssal (aula), skrivsal och bespisningslokaler ofta kunna med fördel tillgodoses i en i närheten belägen samlingslokalsfastighet, på sätt här tidigare redovisats.

Frågan är då: efter vilka grunder bör statsbidrag utgå till skolbyggnader med sådan dubbelanvändning? För samlingsfastighet ligger frågan enklare till, då några hinder icke finns för samlingslokalslån till samlingslokalerna i en sådan fastighet, oavsett att dessa i viss omfattning kan komma att användas av den närbelägna skolan.

Tidigare har redogjorts för reglerna för bestämmande av statsbidrag till skolbyggnader i fall som här avses: från underlaget för statsbidraget frånräknas kostnaderna för sådana utvidgningar av exempelvis gymnastiksalen eller samlingssalen som kan motiveras av det förhållandet att lokalerna gjorts större och givits en dyrbarare utrustning än skolans egna behov strängt taget betingar. Icke heller kan man för sådana kostnader räkna med stödet av samlingslokalslån, oaktat lokalerna ifråga, därest de förlagts

till en särskild samlingsfastighet, otvivelaktigt kunnat finansieras med stöd av ett sådant lån. Här föreligger sålunda en bristande samordning emellan de olika stödformerna.

Skolan kommer med höjningen av den skolpliktiga åldern att omfatta större delen av ungdomen än tidigare. Skolan måste vidare, om den tillika — såsom i programmet för den nya skolan angivits — i viss mån skall kunna bli en samlingspunkt även för den vuxna befolkningen och gemensamt tillgodose även bygdens behov av samlingslokaler, ges en häremot svarande utformning. Skall byggnaden verkligen motsvara vad skolan enligt allmän godtagen uppfattning bör vara, så måste dess arkitektoniska utformning också vara ett riktigt uttryck härför.

De nuvarande grunderna för statsbidrag till skolan synes med hänsyn härtill icke tillfredsställande. I kostnadsunderlaget för statsbidraget bör rimligen ingå skolbyggnaden i dess helhet, sådan den anses böra planeras och byggas för att tillgodose sin uppgift att tillika vara en samlingspunkt för bygden. Skolans och undervisningens intressen kan givetvis härvid icke trädas för nära. Tvärtom har ju även skolans barn och ungdom nytta av att exempelvis gymnastiksalen eller samlingssalen ges något större mått eller förses med särskild utrustning.

Såsom kommittén i ett tidigare kapitel framhållit har emellertid möjligheterna att använda skolans lokaler även för utomstående ändamål och ge dem en häremot svarande utformning sina gränser i undervisningens och barnens egna intressen.

Då frågan om grunderna för statsbidragen till folkskolebyggnader för närvarande är under utredning genom särskilda sakkunniga, har kommittén icke ansett sig böra nu framlägga ett utarbetat författningsförslag av den innebörd ovan angivits, utan vill här begränsa sig till att hemställa att dessa synpunkter måtte vid detta utredningsarbete beaktas.

Till frågan om formerna för provningen ur här angivna synpunkter av projekt till skolbyggnad resp. samlingslokalsbyggnader återkommer kommittén i följande kapitel.

Fråga om finansiellt stöd åt lokaler för religiösa ändamål

I förevarande sammanhang torde få upptagas en till bostadskollektiva kommittén den 19 oktober 1951 remitterad framställning till chefen för socialdepartementet från 1951 års prästmöte i Stockholms stift angående översyn av bestämmelserna om bidrag och lån av statsmedel för anordnande av allmänna samlingslokaler. Prästmötet hänvisar till motionerna I: 74 och II: 103 vid 1951 års riksdag med hemställan, att riskdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om översyn av bestämmelserna angående lån och bidrag till samlingslokaler så att dessa bestämmelser kommer att gälla även religiösa sammanslutningar, och att Kungl. Maj:ts förslag måtte föreläggas 1952 års riksdag.

I de återopade motionerna erinras om gällande bestämmelser om bidrag och lån av statsmedel för anordnande av allmänna samlingslokaler. Dessa bestämmelser är enligt motionärernas mening så utformade att de reellt, om ock ej formellt, utesluter religiösa sammanslutningar från möjligheten att komma i åtnjutande av statligt lån. »En av religiös förening byggd lokal kan nämligen betraktas vigd för religiöst ändamål och kan av naturliga skäl ej användas för vilka profana ändamål som helst. Behovet av allmänna samlingslokaler för religiösa sammankomster är dock stort. Likaväl som befolkningen i en bygd behöver lokal för profana ändamål, behöver den det för religiösa. Byggandet av lokaler för båda dessa ändamål bör därför enligt vår uppfattning underlättas. Det synes oss därför obilligt, att de religiösa föreningarna i realiteten skola vara uteslagna från möjligheten till statliga lån vid byggandet av sina lokaler.

I den sekulariserade tid, vari vi leva, bör den svenska staten enligt vår uppfattning inte försvåra de religiösa föreningarnas arbete genom att sätta byggandet av allmänna samlingslokaler för religiösa ändamål i särställning. De religiösa föreningarna bör inom ramen för bestämmelserna rörande de statliga lånen till anordnande av allmänna samlingslokaler få möjlighet att erhålla lån. Då användandet av deras lokaler emellertid i huvudsak skulle vara, i likhet med församlingshem, begränsat till kulturella och religiösa sammankomster, kan man kanske kräva att villkoren i någon mån skärpes, t. ex. genom strängare krav i fråga om återbetalningen. En utvidgning av rätten till statslån för allmänna samlingslokaler skulle i så fall icke behöva innebära någon ökad belastning för statskassan.»

Statsutskottet anförde i sitt utlåtande över motionerna bl. a. följande:

»Gällande bestämmelser lägga, såsom framgår av motionerna I: 74 och II: 103, icke något formellt hinder i vägen för religiösa sammanslutningar att komma i åtnjutande av statligt lån för anordnande av samlingslokaler. Departementschefen har erinrat, att frågan om formerna för stöd vid anordnande av allmänna samlingslokaler torde komma att behandlas av bostadskollektiva kommittén. Utskottet är därför icke berett att i förevarande sammanhang förorda bifall till motionärernas yrkande.»

Utskottet hemställde, att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd, och riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag.

1951 års prästmöte framhåller i anslutning till motionerna, att det framlagda förslaget motsvarar ett i många församlingar känt behov och önskemål, och att dess realiserande skulle vara till gagn för församlinglivet. Mötet hemställer om en översyn av bestämmelserna om bidrag och lån av statsmedel för anordnande av allmänna samlingslokaler till underlättande av möjligheterna till bidrag eller lån till samlingslokaler av kyrklig karaktär.

Såsom av redogörelsen i tidigare kapitel framgår används de av allmänna medel använda samlingslokalerna i avsevärd omfattning även av

religiösa sammanslutningar för sammankomster av religiös natur. Exempelvis har den stora samlingssalen i det nya Folkets Hus i Malmö regelmässigt använts för statskyrklig högmässogudstjänst. På andra håll har förekommit att allmän samlingslokal försetts med särskild inredning av kyrklig karaktär, såsom altare, och att vederbörande församling samt fria religiösa sammanslutningar avhållit gudstjänster i lokalen, vilken eljest användes företrädesvis för konserter, men även för andra sammankomster av rent profan karaktär i samma utsträckning som andra allmänna samlingslokaler i byggnaden (Årsta Centrum i Stockholm). I viss omfattning kan sålunda behovet av lokaler för gudstjänster och religiösa sammankomster tillgodoses genom allmänna samlingslokaler av samma slag som dem vilka kan bli föremål för statligt stöd i enlighet med gällande statsbidragskungörelse.

Allmän samlingslokal skall emellertid på lika villkor stå olika riktningar till förfogande. Vederbörande riksdagsmotionärer och den remitterade framställningen från stiftsmötet avser däremot statligt stöd åt lokaler, vilka, liksom kyrkor och församlingslokaler i allmänhet, skulle vara vigda för religiösa ändamål och underkastade bestämda restriktioner ifråga om användning för andra ändamål. Statsbidrag till sådana lokaler anser kommittén icke principiellt berättigat. Om däremot, såsom på sina håll kan vara fallet, i anslutning till en kyrkolokal eller ett församlingshem inredes särskilda samlingslokaler, vilka upplåtes enligt statsbidragskungörelsens regler, så möter givetvis icke hinder för kreditstöd av det härför beviljade statsanslaget. Någon författningsändring erfordras icke härför.

Saneringsdelegationens förslag

Bostadskollektiva kommittén har, vid utarbetandet av ovanstående förslag till nya grunder för statens understöd och kreditgivning till fritidslokaler, betraktat sådana lokaler som nödvändiga bostadskomplement. Huru bostadskomplement av andra slag, såsom större eller mindre uthyrningslokaler för butiksändamål o. d., skall finansieras har varit föremål för utredning genom den s. k. saneringsdelegationens försorg.¹

Saneringsdelegationen har ingående behandlat frågan om finansieringen, med stöd av offentlig kredit, av uthyrningslokaler i anslutning till bostadsbyggen. Härvid åsyftas ej blott flerfamiljshus, som jämte bostadslägenheter inrymmer uthyrningslokaler, såsom butiker och kontor, utan även sådana fall, då uthyrningslokaler i nya bostadsområden samlas i fastigheter, som

¹ Genom beslut den 16 juni och 30 oktober 1950, den 2 mars 1951 och den 31 juli 1953 har Kungl. Maj:t uppdragit åt bostadsstyrelsen och byggnadsstyrelsen att med biträde av särskilt utsedda sakkunniga utarbeta och framlägga förslag till riktlinjer för upprättande av kommunala saneringsplaner samt till de ändringar i amorteringsvillkoren för statsbelånade flerfamiljshus, som kan finnas motiverade med hänsyn till de särskilda förhållandena inom centralt belägna stadsområden. Delegationen har den 29 oktober 1954 avgivit sitt betänkande (SOU 1954: 31).

till största delen eller helt och hållet inrymmer kontor, butiker och andra lokaler av kommersiell art. De förslag, vari saneringsdelegationens överväganden utmynnar, innebär i korthet att även lokaler av här förevarande art skall kunna bli föremål för statliga bostadskrediter, dock med sådana modifikationer att belåningen bestämmes efter rent affärsmässiga grunder och alltså icke kommer att innebära några andra förmåner än vad själva kapitalanskaffningen kan innebära. Någon ränteeftergift på de i öppna marknaden upptagna krediterna skall icke beräknas och räntan på tertiärlånet bestämmes efter den öppna marknadens villkor, vid tidpunkten för saneringsdelegationens arbete alltså ungefär 5 %. Utredningen har sammanfattat sitt förslag i följande administrativt förenklade form.

Förekomsten av uthyrningslokaler i det belånade projektet skall icke föranleda någon reduktion av det tilläggslån, som eljest kunnat utgå.

Ränteeftergift utgår endast på så stor del av underliggande krediter som svarar mot bostadsytans andel i den totala lägenhetsytan.

Räntan å tertiärlånet ökas med 2 % för så stor del av lånet som svarar mot uthyrningslokalernas procentuella andel av den totala lägenhetsytan.

Beloppet av extra ränta utgår oförändrat i tio år och reduceras därefter vart tionde år med en fjärdedel (tertiärlånet återbetalas på 40 år).

Delegationen föreslår vidare, att belåningsgränserna för fastigheter, där andelen lokalyta överstiger 50 % av den totala lägenhetsytan och där byggherre är enskild företagare eller kooperativ organisation, successivt sänkes, så att för projekt, som uteslutande inrymmer lokaler för andra än bostadsändamål, tertiärlånet ligger inom 75 % av avkastningsvärdet.

För projekt förvaltadt av kommunala eller allmänna bostadsföretag föreslås icke någon sänkning av tertiärlånegränsen under de 100 % som för närvarande gäller. Men kommunens ansvar för eventuella förluster ökas, i den mån uthyrningslokaler upptager mer än 50 % av våningsytan, successivt från nu gällande femtedel av förlusten till att kommunen ensam får bära hela ansvaret för förlusten, nämligen då det gäller belåning av fastigheter, som överhuvudtaget icke inrymmer några bostäder.

Saneringsdelegationens förslag synes vara ägnat att i huvudsak lösa den största svårigheten vid bostadsbebyggelse i större enheter, nämligen kapitalanskaffningen jämväl för sådana fastigheter, som till större delen eller helt och hållet inrymmer andra lokaler än bostäder, något som även vid försörjningen av nya stadsdelar med gemensambetslokaler av olika slag i viss omfattning måste förekomma.

Saneringsdelegationen har i sin analys av problemet företrädesvis behandlat lokaler sådana som butiker och kontor, för vilka utgår en efter kommersiella grunder bestämd hyra, i regel väsentligt överstigande bostadshyran. Fritids- och samlingslokaler har icke något sådant hyresvärde. De måste emellertid betraktas som komplement till bostäderna av sådan betydelse för den kulturella nivån och för trevnaden i samhället, att goda

skäl föreligger för samhället att genom krediter på gynnsamma villkor underlätta deras tillkomst. Med stöd av det samråd, som i denna fråga förekommit mellan bostadskollektiva kommittén och saneringsdelegationen, har delegationen även förutsatt att undantag från den fulla förräntnings-skyldighet, som bör gälla för vanliga uthyrningslokaler, skall kunna ske för lokaler, som har karaktär av bostadskomplement och icke är avsedda att uthyras efter kommersiella grunder, exempelvis fritidslokaler. I belåningshänseende skulle sådana lokaler alltså kunna likställas med bostadslägenheter. I princip överensstämmer detta med vad här ovan föreslagits.

Jämknings- av villkoren för samlingslokalslån ifråga om uthyrningslokaler

Då det gäller sådana lokaler som bygdegårdar, mötes-, sammanträdes- och studielokaler av den typ som plägar ingå i centrumanläggningar och olika slags medborgarhus kan man erfarenhetsmässigt ingalunda räkna med något överskott i form av hyresavkastning utöver vad som erfordras för täckande av kostnaderna — tvärtom är det, såsom tidigare lämnad redogörelse visar (kap. 2) i regel icke möjligt att få debet och kredit att gå ihop. Avgifterna för allmänna samlingslokaler — i den mån sådana utgår — bör icke sättas högre än vad föreningslivet rör med och kan alltså icke bestämmas efter ekonomiska grunder. Några skäl till sådana skärpningar av lånevillkoren som saneringsdelegationen föreslagit för kommersiella lokaler föreligger alltså här icke.

Gränsfall kan emellertid förekomma. Om exempelvis den biograf, med vilken en samlingslokalsfastighet i regeln brukar utrustas, blott tillfälligtvis, en eller annan gång i veckan, uthyres till vanliga föreställningar, ändrar detta knappast lokalens karaktär av fritidslokal. Gränsen till den rena affärsrörelsen är emellertid flytande. Att fixera den med någon generell regel torde knappast vara möjligt. Sådana frågor torde av den låneprövande myndigheten få bedömas från fall till fall. Har uthyrningen sådan omfattning och sker den till sådana priser att den mera är att likna med en affärsmässigt bedriven biografrörelse, så bortfaller skälen för de förmåner i form av subvention och ränteeftergift som eljest enligt ovanstående förslag bör vara förenat med samlingslokalslånet. Detsamma gäller givetvis ifråga om lokaler som till marknadens vanliga priser uthyres till butiker, kontor eller dylikt. I sådana fall bör i huvudsaklig anslutning till saneringsdelegationens förslag en motsvarande höjning av låneräntan ske. Då lokaler av denna art ofta torde vara en lämplig och nödvändig komplettering av en centrumanläggning med samlings- och fritidslokaler bör emellertid enligt kommitténs mening icke, såsom av saneringsdelegationens förslag skulle följa, någon sänkning av belåningsgränsen i sådana fall äga rum. Behovet av hjälp vid kapitalanskaffningen torde föga kunna minskas av kombinationer sådana som de här åsyftade.

Bidrag av arvsfonden m. m.

Jämte de anslag å riksstaten, som förvaltas av samlingslokalsnämnden, plägar även bidrag från andra särskilda fonder, såsom arvsmedelsfonden, fonden för fritidslivets främjande och lotterimedel, kunna komma ifråga för finansieringen av samlingslokaler av särskilt allmänt intresse, främst ungdoms- och fritidsgårdar. Kommittén hänvisar till tidigare lämnade redogörelser för härom gällande bestämmelser samt praxis vid deras tillämpning.

Enligt lagen om arvsfonden skall dess medel användas till ändamål som främjar barns och ungdoms vård och fostran, dock ej till ändamål som det ankommer stat eller kommun att bekosta. Bidrag av arvsfonden kan alltså utgå — och har i stor utsträckning utgått (se ovan sid. 132 f.) — till ungdomsgårdar och liknande institutioner, och häri ändras icke något genom den av kommittén föreslagna ordningen, enligt vilken ungdomsgårdar jämväl kan komma i åtnjutande av samlingslokalslån. De hyresinkomster, som kan inflyta från sådana lokaler, är vanligen helt otillräckliga för att täcka kostnaderna, och en särskild subvention, utöver samlingslokalslånet, torde i regeln vara ett villkor för ungdomsgårdens tillkomst. Möjligheten att erhålla bidrag utöver samlingslokalslånet är av särskild betydelse för sådana samlingslokaler som ungdomsgårdar och hemgårdar, vilkas utvägar till självfinansiering är vida mer begränsade än de vanliga samlingslokalsfastigheternas.

Storleken av ett sådant bidrag av arvsfondsmedel torde liksom hittills böra av Kungl. Maj:t bestämmas efter fri prövning av behovet i varje särskilt fall; några fasta regler för dess bestämmande synes varken kunna eller böra uppställas. Samma synpunkter torde gälla ifråga om de övriga fonder som här kunna komma ifråga, främst lotterimedel.

Däremot är det givetvis av vikt, att formerna för behandlingen av sådana bidrag tillgodose kraven på en enhetlig prövning samt en planmässig och rationell fördelning av de allmänna medel som står till förfogande för hithörande ändamål. Till denna fråga återkommer kommittén i nästa kapitel.

Bidrag till inventarier för fritids- och samlingslokaler

De ekonomiska svårigheter med vilka samlingslokalsföretagen haft att brottas har också medfört att t. ex. nyuppförda bygdegårdar inte har kunnat från början förseas med ändamålsenliga inventarier — möbler, textilier, köksutrustning etc., samt givetvis i sådana fall inte heller ljusbildsapparaturl o. d.

Någon allmän form för statligt stöd i form av bidrag eller lån till inventarier för fritids- och samlingslokaler har inte funnits, även om anslag för särskilda ändamål kan förekomma, t. ex. för radio- och filmapparater (särskilt anslag å riksstaten) eller i något enstaka fall för andra inventarier (allmänna arvsfonden).

Genom insatser och gåvor från föreningar och enskilda samt i vissa fall med kommunala bidrag har man på åtskilliga håll småningom försett sina samlingslokaler med inventarier så att lokalerna verkligen blivit ändamålsenligt rustade för uppgiften att vara centrum för föreningsliv och fritidsverksamhet. Innan så skett har emellertid ofta lång tid förflutit under vilken lokalerna stått mer eller mindre provisoriskt, torftigt och otrivsamt möblerade. Studieverksamheten har hämmats av brist på sådana enkla ting som »svarta tavlor», för att inte nämna ljusbildsapparater med tillbehör etc., samtidigt som köket kanske inte kunnat ordentligt utnyttjas i brist på köksutrustning och servis (se ovan i kap. 3 önskemål framförda av hemkonsulenter och lanthushållsskolor).

Föreningarnas och ortsbefolkningens intresse för att hjälpas åt med att möblera lokalen är ofta bevis nog för hur högt t. ex. en bygdegård, ett Folkets Hus eller ett ordenshus uppskattats. Genom arbetsinsatser av syföreningar, genom anordnande av »kaffeaftnar» och basarer osv. samlas ofta ihop inventarier m. m. för åtskilliga tusental kr. till den egna lokalen.

I och för sig kan det vara riktigt, att man när det gäller inventarierna praktiskt taget helt litar till de lokala insatserna, särskilt om lånevillkoren för fastigheterna avsevärt förbättras. Emellertid synes det rimligt, att det allmänna i någon form, genom lån eller bidrag, stimulerade föreningarna i deras strävanden att ge lokalerna en trivsam och ändamålsenlig utrustning.

Kommittén vill i detta sammanhang särskilt hänvisa till de i detta betänkande tidigare återgivna yttranden, som avgivits av för landsbygdens ungdom representativa organisationer, SLU och JUF, samt av hemkonsulenter och lanthushållsskolor (se ovan sid. 52 f. och 59 f.)

Frågan har varit föremål för överväganden av 1953 års utredning angående *stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar*. Utredningen, som bl. a. uttalade att frågan om utrustning av redan befintliga lokaler borde lösas i särskild ordning, föreslog att ungdomsvårdande sammanslutningar och nykterhetsorganisationer skulle kunna få ett bidrag till utrustning av egna eller av dem disponerade lokaler. Bidraget konstruerades av utredningen som ett stimulansbidrag och förutsatte alltså egna, redovisade insatser från de bidragsberättigade föreningarnas sida. Den statliga andelen föreslogs skola utgå med 50 % av totalkostnaderna och maximeras till 800 kr. för bidragsberättigade lokaler, inrymda inom samma byggnad. Förslaget har sedermera antagits av statsmakterna. Maximigränsen för bidraget höjdes därvid till 1 000 kr.

Vidare har den inom finansdepartementet arbetande utredningen om *åtgärder för främjande av ett alkoholfritt umgängesliv*, med vilken bostadskollektiva kommittén under hand samrätt i denna fråga, bl. a. i uppdrag att undersöka möjligheterna av att förse landsbygdens samlingslokaler med erforderlig utrustning för anordnande av familjefester o. d. Utredningen föreslår, att från och med budgetåret 1955/56 statligt stöd lämnas som

bidrag till de allmänna samlingslokalerna för att möjliggöra att dessa i vidgad utsträckning kan användas för fester och samkväm. Anslaget föreslås utgå med 200 000 kr. per år. Stödet borde enligt förslaget få formen av bidrag till utrustning av lokalerna med köksinventarier, servis samt möbler av vissa slag, varjämte anslaget även borde kunna disponeras för kostnader i samband med inredning av kök. Bidraget skulle kunna utgå till sådana allmänna samlingslokaler, som enligt gällande bestämmelser och utbildad praxis vore berättigade att erhålla lån genom statens nämnd för samlingslokaler. Utrustningsbidraget borde enligt utredningens förslag konstrueras som ett stimulansbidrag och utgå med högst 50 % av lokaläggarens egna redovisade insatser, dock med högst 5 000 kr. i varje särskilt fall. Anslaget föreslogs böra i sin helhet disponeras så att hälften av anslaget eller 100 000 kr. tilldelades Våra Gårdar för fördelning mellan ordenshusen, under det att den andra hälften skulle av statens nämnd för samlingslokaler disponeras för bidrag till utrustning av lokaler tillhörande Folkets Husföreningarnas Riksorganisation, Bydegårdarnas Riksförbund m. fl. Statsrådet och chefen för socialdepartementet föreslog i proposition till 1955 års riksdag att bidrag skulle utgå på det sätt och i den utsträckning som utredningen föreslagit, dock att retroaktiva bidrag icke skulle ifrågakomma. Riksdagen har sedermera beslutat i enlighet härmed.

Såväl det statliga stöd till utrustande av samlingslokaler som tillkommit på förslag av 1953 års utredning angående stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar, som den likaså numera godkända bidragsformen enligt förslag av utredningen om åtgärder för främjande av ett alkoholfritt umgängesliv framlagda förslag, har tillkommit i syfte att ge ökad styrka åt den kulturella och sociala verksamhet som samhället främjar för att — speciellt inför omläggningen av nykterhetspolitiken — motverka alkoholmissbruk särskilt bland ungdomen. Med hänsyn till de speciella uppgifter som ifrågavarande utredningar har haft att lösa torde invändningar icke kunna resas mot begränsningarna beträffande statsbidragens användning etc.

Emellertid finner bostadskollektiva kommittén naturligt, att frågan om statens medverkan till utrustningen av lokalerna löses i ett vidare sammanhang, så att man får en enhetlig bidrags- eller låneform till inventarier i allmänhet. I kommitténs uppdrag har de nykterhetsvårdande synpunkterna icke särskilt understrukits. Vad kommittén föreslagit beträffande fritids- och samlingslokaler kommer emellertid både direkt och indirekt arbetet för ökad folknykterhet till godo. Däremot har kommittén icke funnit vare sig nykterhetspolitiska eller andra skäl tala för att några speciella villkor av restriktiv art skulle fästas vid de föreslagna, allmänna stödåtgärderna. Tvärtom synes det kommittén naturligt och riktigt, att när det gäller ordningsföreskrifter o. d. det lokala ansvaret får träda till. Principiellt bör liksom hittills blott det förbehåll gälla, som följer av den allmänna likställighets-

principen: lokalen bör på lika villkor stå till förfogande för allmänheten och föreningslivet i orten.

I vad gäller formen för ett stöd åt de lokalägende föreningarna för inventarier kan ifrågasättas, om detta bör utgå som lån eller som kontant bidrag. För det första måste då beaktas att föreningarna redan genom själva byggnadsföretaget oftast pådrar sig en rätt stor och betungande årlig utgift i form av räntor och amorteringar, vartill efter några år kommer ytterligare särskilda utgifter för nödigt underhåll och sedermera även reparationer. Kommittén har icke velat genom ytterligare kreditgivning öka dessa ofrånkomliga årliga utgifter. Därtill kommer som ett ytterligare skäl mot låneformen att frågan om säkerheter för ett sådant lån måste medföra komplikationer.

De lokala insatser för anskaffande av inventarier varom ovan talats har dessutom ansetts vara en riktig och naturlig lösning av problemet. Kommittén har icke avsett att denna lokala aktivitet skulle upphöra, utan har snarare velat finna en form för att stimulera densamma. Stödet skulle till följd därav inte behöva utgå med något större belopp, och detta kan vara ett ytterligare skäl att välja formen kontantbidrag framför låneformen. Kommittén föreslår alltså, att statligt stöd till inventarieutrustningen för samlings- och fritidslokaler skall utgå i form av ett bidrag.

I fråga om bidragets storlek måste beaktas svårigheten att fastställa vad som skall anses vara god standard på utrustningen i olika lokaler. Riksorganisationerna på området uppger sig räkna med att inventarierna totalt drar en kostnad av 10 och upp till 20 % av byggnadskostnaderna. Detta är givetvis i mycket beroende på förhållandena på orten, för vilka ändamål lokalerna skall användas etc. En enkel men trivsam standardmöblering ställer sig förhållandevis billig jämfört med om någon av samlingssalarna skall utrustas för mera krävande filmföreläsning eller rentav för teaterföreläsningar. De utrymmen som är avsedda för s. k. hobbyverksamhet kan t. ex. kräva väsentligt olika dyrbar utrustning beroende på vilken verksamhetsgren som kommer att bedrivas där. Vid bestämmande av det statliga bidragets storlek bör beaktas dess syfte att stimulera till egna ansträngningar; det bör följaktligen ta sikte på vad som kan anses vara en enkel standardutrustning och icke beräknas med hänsyn till dyrbarare, mera lyxbetonade behov.

Kommittén vill, efter övervägande av frågan, föreslå att bidraget skall utgå efter fri prövning med ett belopp motsvarande högst 5 % av den godkända byggnadskostnaden, dock att bidraget maximeras till 10 000 kr. för bidragsberättigade lokaler inrymda inom samma byggnad. Gäller det lokaler i redan befintlig byggnad, torde bidraget få bestämmas i förhållande till den beräknade byggnadskostnaden för lokaler av motsvarande beskaffenhet.

Vidkommande de bidrag som utgår på grundval av de ovan refererade

utredningarnas förslag har kommittén icke funnit sig böra ingå på någon prövning av hur därmed skall förfaras därest kommitténs förslag om ett allmänt utrustningsbidrag vinner beaktande. Kommittén vill dock ifrågasätta, huruvida icke dessa speciella bidrag lämpligen bör upphöra och helt ersättas av de allmänna utrustningsbidrag som kommittén här föreslagit.

Bidrag bör kunna utgå såväl till redan befintliga lokaler som till nya företag. Ansökningar om bidrag bör handläggas i samma former som gäller för behandlingen av lån eller bidrag till allmänna samlingslokaler.

Av kommitténs förslag föranledda författningsändringar

Vid bifall till här framlagda förslag till utformning av det statliga stödet åt allmänna samlingslokaler måste gällande kungörelse om bidrag och lån för anordnande av allmänna samlingslokaler bli föremål för vissa ändringar och tillägg; i denna kungörelse torde då även böra inarbetas bestämmelser om de ovan föreslagna inventariebidragen till samlingslokaler. Då emellertid Kungl. Maj:t numera åt särskild utredningsman uppdragit att verkställa en översyn av låne- och bidragsgrunderna och då därvid även bostadskollektiva kommitténs här föreliggande utredning och förslag skall beaktas, har kommittén icke ansett sig böra nu framlägga utarbetade författningsförslag.

Ej heller har kommittén utarbetat förslag till de författningsändringar som den av kommittén föreslagna ändringen av grunderna för bidrag till skolbyggnader förutsätter. Såsom tidigare anmärkts är dessa frågor under utredning genom särskilda sakkunniga, och kommittén hemställer att vad här anförts och föreslagits måtte vid detta utredningsarbete beaktas.

KAPITEL 8

Centrala organisationsfrågor

Prövningen av lånefrågor enligt 1937 års kommittéförslag och 1942 års riksdagsbeslut

1937 års utredning angående allmänna samlingslokaler föreslog att prövningen rörande bidrag och lån till allmänna samlingslokaler skulle ske inom dåvarande byggnadslånebyrån (SOU 1939: 30). Utredningen anförde härom bl. a.:

»Med hänsyn till önskvärdheten av enhetlig tillämpning av bestämmelserna på detta nya område för statens bidragsverksamhet bör ett centralt organ handlägga ifrågavarande ärenden. Kommittén föreslår härtill *statens byggnadslånebyrå*, som genom sin tidigare befattning med bostadsförsörjningsverksamheten torde vara väl förtrogen med byggnadsförhållandena i olika delar av landet.

Då enligt kommitténs förmenande den omsorg, som måste ägnas ekonomiska frågor, skärpes, om en myndighet har det odelade ansvaret och avgörandet, föreslår kommittén, att byråns beslut ej skola kunna överklagas. Någon risk för att göra byggnadslånebyrån till högsta instans i dessa ärenden torde så mycket mindre förefinnas, som vederbörande länsstyrelse i varje ärende föreslås skola avgiva yttrande. Därjämte föreslås, att vid ansökan om lån även vederbörande lokala kommunala myndighet skall ha yttrat sig.

Givetvis kunna skäl anföras för att varje sökande skall ha möjlighet att även erhålla Kungl. Maj:ts prövning av sitt ärende. Särskilt med hänsyn till att den föreslagna bidragsskalan gjorts så varierande kan det inträffa att vederbörande, som kommit i åtnjutande av en lägre procentsats, anser sig ha skälig anledning att bringa frågan inför en högre instans. Därtill kommer att ifrågavarande verksamhet måste anses vara att betrakta som ett försök och att det åtminstone till en början kommer att bli synnerligen svårt att avgöra i vilken omfattning statsmedel böra beviljas.

Därest byggnadslånebyrån tillägges den uteslutande prövningsrätten i hithörande ärenden torde dock en enhetligare praxis kunna utbildas än som kanske bleve fallet om något enstaka ärende komme att prövas av Kungl. Maj:t. Enligt de föreslagna författningsbestämmelserna kommer varje ärende att prövas efter de omständigheter, som anses kunna inverka på behovet av statens hjälp i just det fallet, och skulle då statshjälpen tänkas kunna bli olika, beroende på om vederbörande begagnar sig av en befintlig klagorätt eller ej, torde resultatet för det hela ej bli tillfredsställande. Skulle möjligheten till klagorätt komma att utnyttjas så att praktiskt taget varje sökande, som ej erhållit den högsta statshjälpen, komme att vädja till Kungl. Maj:t, vunnos visserligen enhetlighet vid ärendenas avgörande, men i så fall vore det ju lika gott att förlägga prövningen direkt hos Kungl. Maj:t. Denna senare utväg har kommittén ej velat förorda med hänsyn till den prövning av ärenden rörande byggnadsverksamhet som hittills ansetts böra förläggas till

byggnadslånebyrån, vare sig med byrån som högsta instans eller med klagorätt till Kungl. Maj:t.»

I Kungl. Maj:ts proposition nr 118 till 1942 års riksdag anförde dåvarande departementschefen, statsrådet Gustav Möller, att han beträffande organisationen av den föreslagna verksamheten icke kunde ansluta sig till utredningens förslag.

Härom anförde statsrådet bl. a.:

Att förlägga den nya verksamheten direkt hos Kungl. Maj:t ville utredningen ej förorda utan föreslog till centralorgan statens byggnadslånebyrå, som i allmänhet hade att pröva andra statsbidragsärenden av liknande beskaffenhet.

Vid sitt förord för byggnadslånebyrån lär utredningen ha beaktat, att byrån enligt då gällande bestämmelser rörande statsbidrag till anordnande av pensionärshem handhade denna verksamhet. Emellertid ha berörda bestämmelser sedermera ändrats så, att beslutanderätten i fråga om dylikt statsbidrag numera är förbehållen Kungl. Maj:t i socialdepartementet.

Enligt min mening bör så bli fallet även beträffande bidrag till samlingslokaler. Härigenom skulle bl. a. vinnas, att förslag att uppföra samlingslokaler kunna vägas mot andra byggnadsprojekt. I den mån tillgångarna på byggnadsmateriel ej skulle räcka till täckande av alla slags byggnadsbehov, måste företräde givas åt de mest angelägna, dit jag i första hand räknar bostadsbyggandet.

Ännu ett skäl synes mig tala för att avgörandet förbehålles Kungl. Maj:t. Det erbjuder stora svårigheter att dra upp fasta riktlinjer för lån- och bidragsbeviljandet, innan någon erfarenhet av verksamheten vunnits. Under den första tiden blir det närmast fråga om en försöksverksamhet. Sedan Kungl. Maj:t genom sina beslut skapat praxis bör det ånyo övervägas, om verksamhetens handhavande helt kan överlämnas till underordnat organ.

Jag vill vidare fästa uppmärksamheten på vikten av att lokalerna utnyttjas på ändamålsenligt sätt. Lika viktigt är att en olämplig användning förhindras. Även ur denna synpunkt synes det mig lämpligt, att avgörandet förläggas till Kungl. Maj:t. Enligt kommitténs förslag skall med erhållande av bidrag eller lån följa skyldighet för vederbörande att förvalta de allmänna samlingslokalerna enligt ett av statlig myndighet fastställt reglemente samt att rörande förvaltningen underkasta sig statlig kontroll. Skulle erfarenheten på ifrågavarande område komma att utvisa behov av *fortlöpande* statlig kontroll, har Kungl. Maj:t möjlighet att snabbt vidtaga erforderliga åtgärder härför.

För verkställande av behövlig utredning torde böra inrättas en statlig nämnd, som skulle utgöra statens rådgivande organ i hithörande frågor på samma sätt som nu statens fritidsnämnd bereder vissa under handelsdepartementet hörande frågor. Nämnden skulle bestå av det antal ledamöter, som Kungl. Maj:t bestämde, och dess verksamhet skulle regleras i en av Kungl. Maj:t utfärdad instruktion. Denna nämnd borde anförtrons den av kommittén föreslagna upplysningsverksamheten. Vidare torde en av nämndens första åtgärder böra bli att uppdraga vissa riktlinjer för verksamhetens bedrivande och att utarbeta förslag till olika formulär, i den utsträckning detta kan anses lämpligt. Om riksdagen bifaller mitt förslag att inrätta en sådan nämnd torde nämnden även kunna anförtrons uppgiften att fastställa det reglemente, som skall finnas för varje samlingslokal, till vilken statsmedel utgått. För att nämnden väl skall kunna fylla sin uppgift bör den äga tillgång till den expertis på ifrågavarande område, varmed representanter för de stora folkrörelserna främst torde kunna tillhandagå. Till ledamöter i nämnden böra därför utses representanter för föreningslivet, väl förtrogna med samlingslokalfrågor. Därjämte bör

lämplig representant finnas för tillgodoseendet av de intressen, som kommunerna hava i samband med anordnandet av samlingslokaler.

Kostnaderna för nämnden torde få bestridas från anslaget till bidrag till anordnande av allmänna samlingslokaler.

Närmare föreskrifter rörande nämndens verksamhet torde böra meddelas av Kungl. Maj:t i den instruktion, som bör utfärdas för nämnden.

Den erforderliga byggnadstekniska granskningen av ärendena torde kunna ombesörjas av byggnadsstyrelsen.

De detaljfrågor beträffande den nya verksamheten, vilka jag ej upptagit till behandling i detta anförande, torde överlämnas till Kungl. Maj:ts ställningstagande vid utfärdande av kungörelse i ämnet.

Statsutskottet anslöt sig till departementschefens förslag. I vissa, i ärendet väckta motioner (I: 216 och II: 290) hade beträffande den byggnadstekniska granskningen anförts att de arkitekter, som stod till de lokaläggande riksorganisationernas förfogande, borde utnyttjas härför. Utskottet uttalade emellertid, att förslaget att anförtro den byggnadstekniska granskningen åt byggnadsstyrelsen föreföll välbetänkt. Givetvis vore det dock ändamålsenligt, att de arkitekter som används av de lokaläggande riksorganisationerna finge nyttiggöra de erfarenheter och rön som gjorts ifråga om samlingslokaler. I vad mån dylik sakkunskap borde bli företrädd vid byggnadsplanernas uppgörande och granskning borde emellertid få bero på Kungl. Maj:ts prövning.

I riksdagsdebatten berördes praktiskt taget inte spørgsmålet om den centrala organisationen. Vid frågans behandling i första kammaren anförde emellertid herr Gustaf Karlsson bl. a., i anslutning till motionerna, att han ansåge det vara en onödigt tung och byråkratisk ordning med den kontroll som byggnadsstyrelsen skulle få över verksamheten. Lämpligare vore att på området kunniga arkitekter finge göra sitt inflytande gällande inom den tilltänkta nämnden. Endast när det gällde större företag skulle man då behöva anlita byggnadsstyrelsen för byggnadsteknisk granskning. Riksdagen biföll statsutskottets hemställan i frågan.

När statens nämnd för samlingslokaler sedan tillskapades hade Kungl. Maj:t icke i instruktionen infört någon bestämmelse om att den byggnadstekniska granskningen skulle åvila byggnadsstyrelsen. Nämnden skulle äga att i mån av behov och tillgång på medel anlita särskilda sakkunniga och experter. De närmare föreskrifterna härom ägde nämnden själv att meddela. Såsom experter har nämnden sedermera regelmässigt anlitat befattningshavare i såväl bostadsstyrelsen som byggnadsstyrelsen.

Statens nämnd för samlingslokaler

För att handha statens bidragsverksamhet till samlingslokaler tillskapades år 1943 *Statens nämnd för samlingslokaler*. Nämndens instruktion fastställdes i SFS 279/43. Enligt denna kungörelse är nämndens uppgifter att

- a) från länsstyrelserna mottaga samt med eget utlåtande till Kungl. Maj:t vidarebefordra ansökningar om bidrag och lån;
- b) meddela föreskrifter angående vad den som söker bidrag eller lån därvid har att iakttaga;
- c) fullgöra de åligganden i övrigt, som enligt den i 1 § nämnda kungörelsen åvila nämnden;
- d) fullgöra de särskilda uppgifter, som Kungl. Maj:t kan komma att ålägga nämnden;
- e) handhava de medel, som må ställas till nämndens förfogande; samt
- f) i övrigt vidtaga de åtgärder till främjande av syftet med nämndens verksamhet, som kunna befinnas lämpliga.

Nämndens åtta ledamöter utses av Kungl. Maj:t för viss tid. Nämnden är så sammansatt, att den innefattar representanter för såväl de samlingslokalsbyggande riksorganisationerna som för olika politiska meningsriktningar. Det löpande arbetet inom nämnden jämte förekommande kassaärenden handhas av en arvodesavlönad sekreterare, vidare finns anställt ett skrivbiträde. För granskning av inkommande låne- och bidragsansökningar har nämnden till sitt förfogande särskild expertis. Nämnden sammanträder på kallelse av ordföranden »så ofta omständigheterna därtill föranleda». I erforderlig omfattning äger nämnden att åt ordföranden, annan ledamot, sekreteraren, särskild sakkunnig eller expert uppdraga att inom landet företaga resor. Kostnaderna för nämndens verksamhet bestrides av det under femte huvudtiteln anvisade reservationsanslaget för »Bidrag till anordnande av allmänna samlingslokaler».

Nämnden bereder inkomna låne- och bidragsansökningar ur såväl byggnadstekniska som andra synpunkter. Gången i ärendenas beredning är följande. Ritningarna till ett byggnadsprojekt insändes först till nämnden för förhandsgranskning. Sedan ritningarna godkänts, har sökande att till länsstyrelsen ingiva en till Konungen ställd låneansökan. Denna ansökan bedömes åter av nämnden, vars förslag bifogas ärendet vid avgörandet i socialdepartementet. Vederbörande länsstyrelse meddelas socialdepartementets beslut, och sökanden erhåller besked genom en avskrift av detta brev.

I den allmänna kungörelse om bidrag och lån av statsmedel för anordnande av allmänna samlingslokaler, vari låne- och bidragsbestämmelserna närmare utformas, begränsas nämndens verksamhetsområde till att omfatta för föreningslivet behövliga lokaler. Sedan begreppet allmänna samlingslokaler, tidigare hårt knutet till föreningslivet, kommit att i praktiken avsevärt vidgas, har man anledning överväga den nuvarande organisationen. Väl är det självfallet praktiskt och lämpligt att dessa ärenden prövas under medverkan av förtroendemän för de folkrörelser som det i främsta rummet gäller. Obestriddligen har nämnden i sin nuvarande sammansättning särskilda förutsättningar att bedöma såväl behovet av föreliggande projekt som ock deras utformning. Några garantier för att även andra synpunkter än dem som föreningslivet företräder blir beaktade har man däremot icke.

Samordningen med bostadsbyggandet

Bostadskollektiva kommittén har övervägt huruvida inte, om den utvidgning av begreppet allmänna samlingslokaler som kommittén förordar vinner bifall, statens nämnd för samlingslokaler lämpligen skulle bibehålla sin nuvarande ställning, men utökas med representanter för t. ex. bostadsstyrelsen och byggnadsstyrelsen. Emellertid förefaller det kommittén som om en dylik anordning icke i tillräcklig omfattning skulle kunna tillgodose de önskemål om samordning mellan bostadsbyggande och anordnande av lokaler för fritidsändamål som kommittén anser vara önskvärd. Såväl vid planering av nya samhällen som vid sanering av äldre bebyggelse — helt eller partiellt — bör frågan om hur bostäderna skall kunna förses med nödvändiga komplement i form av lokaler för fritidsändamål m. m. ses i ett sammanhang. Samordning bör ske redan på det utredande stadiet — i samband med t. ex. att bebyggelsen av ett område aktualiseras.

När samlingslokalsnämnden år 1943 inrättades hade man ännu icke något centralt bostadspolitiskt organ, ett förhållande som ändrats sedan bostadsstyrelsen inrättats. Såsom nyss framhållits har begreppet allmänna samlingslokaler kommit att i praktiken avsevärt vidgas. De kulturella strävandena, däri inbegripna fritidssysselsättningar av olika slag, har kommit att inta en större plats; samlingslokalerna måste betraktas icke blott som stödjepunkter för det allmänna medborgerliga livet utan även såsom bostadskomplement av särskild betydelse för den yngre delen av befolkningen. Sambandet med bebyggelsen i övrigt, med bostadsförsörjningen och med bebyggelseplaneringen måste spela en betydande roll vid prövningen av projekt till samlingslokaler. Avvägningen mellan frågor rörande uppförande av samlingslokaler mot andra byggnadsprojekt, vilken avvägning departementschefen då ansåg att man uppnådde genom att förbehålla Kungl. Maj:t avgörandet i fråga om bidrag och lån till samlingslokalerna, skulle numera ernås därest också dessa frågor avgjordes i bostadsstyrelsen.

Beträffande den byggnadstekniska granskningen, som 1937 års utredning föreslog förlagd till byggnadsstyrelsen, har förfarits så, att samlingslokalsnämnden till sitt förfogande haft medel för anlitande av arkitekter till granskning av låneansökningarna. Såsom ovan nämnts har nämnden bl. a. använt sig av befattningshavare i bostadsstyrelsen och byggnadsstyrelsen för dessa uppgifter. Därest frågor rörande statliga krediter till fritids- och samlingslokaler överflyttas till bostadsstyrelsen bör naturligen också den byggnadstekniska granskningen av resp. ärenden verkställas inom styrelsen. Visserligen skulle kunna tänkas att ifrågavarande granskning skulle kunna ske inom byggnadsstyrelsen (utredningsbyrån). Ur administrativ synpunkt måste det emellertid vara att föredraga att låneärendenas behandling kan förläggas till ett och samma centrala verk. Då dessutom bedömning givetvis också måste avse kreditvärdigheten hos de olika projekten, liksom sam-

ordningen mellan lån till samlingslokaler å ena sidan och tertiärlån och tilläggs lån å andra sidan, förefaller det ändamålsenligt att även ifrågakommande byggnadsteknisk granskning sker inom bostadsstyrelsen. En sådan anordning förutsätter dock att bostadsstyrelsen härför tillföres erforderliga personella resurser. Härav betingad ökning av bostadsstyrelsens lönestat uppväges delvis av att till samlingslokalsnämndens förfogande ställda medel för avlöningar till icke-ordinarie personal för granskning av låneärenden vid den här tilltänkta överflyttningen av dessa ärenden till bostadsstyrelsen kan indragas.

Samlingslokalsnämndens ställning

Vid en överflyttning av det slutliga avgörandet i frågor rörande lån och bidrag till här avsedda lokaler från Kungl. Maj:t till bostadsstyrelsen uppkommer naturligen frågan om formerna för medverkan vid lånefrågornas behandling av ett organ av samlingslokalsnämndens karaktär. Även om man har att räkna med att kommuner och andra större bostadsproducenter i allt vidare omfattning kommer att svara för lösandet av behoven av lokaler för fritidssysselsättning och därmed jämförlig verksamhet, så kommer med största sannolikhet folkrörelserna att under överskådlig tid framåt vara den dominerande faktorn.

När man överväger denna organisationsfråga synes man därför i första hand böra utgå därifrån, att det är praktiskt och lämpligt, att dessa ärenden alljämt prövas under medverkan av förtroendemän för de folkrörelser som det dock i främsta rummet gäller. Obestriddligen har nämnden i sin nuvarande sammansättning särskilda förutsättningar att bedöma såväl behovet av föreliggande projekt som ock deras utformning. Det torde också vara obestridligt, att en nämnd med här angiven sammansättning har en särskild auktoritet gentemot de sökande och lättare kan ta ansvaret för de avgöranden mellan olika intressen som här ofta påkallas.

Eventuellt kunde ifrågasättas, huruvida icke dessa synpunkter kunde tillgodoses genom att representanter för folkrörelserna inginge i bostadsstyrelsen, vilken redan nu är så sammansatt att där finnes ett inslag av icke tjänstemän. Visserligen är bostadsstyrelsens sammansättning grundad på principen att särskilda intresserepresentanter icke skall ingå i styrelsen, men de intressen samlingslokalerna representerar är av den ideella karaktär, att denna invändning knappast kan vara avgörande. Emot den här antydda lösningen kan emellertid andra vägande invändningar av organisatorisk art anföras, och kommittén kan därför icke förorda denna utväg.

Ärenden rörande bidrag och lån till samlingslokaler torde för övrigt i allmänhet icke behöva behandlas av bostadsstyrelsen in pleno. Tvärtom torde det vara angeläget att genom en delegation finna en enklare form för beslut i dylika ärenden. I så fall och speciellt vid den förberedande hand-

läggningen skulle ett organ av samlingslokalsnämndens karaktär, knutet till bostadsstyrelsen, innebära garantier för att de stora folkrörelsernas intressen komme att bli tillgodosedda vid planläggning och utnyttjande av samlingslokaler tillkomna genom statligt stöd.

Utvidgningen av begreppet allmänna samlingslokaler till att omfatta ungdomsgårdar etc. motiverar en viss utökning av nämnden. Förutom representanter för den ungdomssociala verksamheten borde jämväl de primärkommunala intressena vara inom nämnden företrädta.

Samlingslokalsnämnden skulle då ha att bereda och yttra sig i ärenden rörande samlingslokaler i ungefär samma ordning som nu, varjämte den skulle avgiva yttranden över ansökningar om statsbidrag till även icke föreningsägda lokaler och liknande ändamål av betydelse för planeringen av samlingslokaler i skilda orter. Den administrativa behandlingen av frågorna skulle åvila bostadsstyrelsen, där, enligt kommitténs mening, samordningen av frågor rörande bostadskollektiva anordningar av andra slag, såsom t. ex. gemensamhetstvätterier, bör åstadkommas genom viss organisation av bostadsstyrelsen.

Kommitténs förslag

Vid övervägande av frågan om den centrala organisationen har kommittén funnit det angeläget att sätta in frågan om fritids- och samlingslokaler i dess större sammanhang. Vid planering av nya samhällen såväl som vid sanering i äldre bebyggelse bör också frågan om hur bostäderna skall förses med nödiga bostadskomplement lösas. Kommittén finner det naturligt, att det centrala bostadspolitiska organet, bostadsstyrelsen, tilldelas denna uppgift, som f. ö. ligger helt i linje med vad bostadsstyrelsen redan nu delvis har att beakta t. ex. när det gäller tvättfrågor m. m.

Kommittén vill alltså föreslå, att ärenden rörande lån och bidrag till allmänna samlingslokaler m. m. överflyttas från Kungl. Maj:t i socialdepartementet till bostadsstyrelsen. Kommittén förutsätter härvid, i anslutning till vad ovan anförts, att nämnden för samlingslokaler fortfarande består, men knytes till bostadsstyrelsen med uppgift att avgiva yttranden jämväl över låneansökningar gällande andra än till föreningslivet knutna lokaler för fritidsändamål. Nämnden torde härvid böra utvidgas med förslagsvis två representanter för ungdomsvården och för den kommunala bostadsplaneringen. Bostadsstyrelsen in pleno torde icke behöva ta befattning med enskilda låneärenden annat än när beslutet innebär ändring av gällande praxis. Mot samlingslokalsnämndens avstyrkan torde lån överhuvudtaget icke böra av bostadsstyrelsen beviljas.

Inom bostadsstyrelsen måste finnas kvalificerad personal för såväl den administrativa handläggningen som för den byggnadstekniska granskningen av ärenden. Lämpligen bör en särskild sektion härför inrättas. Dess

organisation bör vara sådan, att en av befattningshavarna tillika tjänstgör som samlingslokalsnämndens sekreterare och leder arbetet, svarar för samordningen av de olika frågor som uppkommer samt handhar den upplysningsverksamhet som enligt nuvarande instruktion åvilar samlingslokalsnämnden. För den byggnadstekniska granskningen erfordras kvalificerade befattningshavare, varjämte organisationen nödvändigtvis måste i sig innefatta sakkunskap på det stadsplanemässiga området.

Betydelsen av en kombination av lokaler för olika ändamål, särskilt genom möjligheten att tillgodose samlingslokalsbehovet i samband med skolan, liksom eventuellt att tillgodose skolans behov t. ex. av samlings-sal och bespisningslokaler i närbelägen samlingsfastighet, bör, såsom tidigare understrukits, särskilt uppmärksammas vid prövningen av frågor om samlingslokalslån. Det kunde med hänsyn härtill ifrågasättas, huruvida icke även skolans intressen genom någon representant borde vara företrädd i samlingslokalsnämnden. Kommittén har emellertid funnit, att de synpunkter varom här är fråga — vilka bör vara klarlagda redan vid den lokala behandlingen av byggnadsprojekt — lämpligen bör tillgodoses genom inhäm-tande av yttrande från skolöverstyrelsen.

Av ej mindre vikt är att hithörande frågor övervägas vid behandlingen inom skolöverstyrelsen av frågor om nya skolbyggnader, något som även framhålls i skolöverstyrelsens anvisningar angående byggnadsföretag för skolväsendet. Kommittén föreslår därför, att skolöverstyrelsen före avgörande av dylika ärenden lämnar bostadsstyrelsen tillfälle att avgiva yttrande.

Ett samråd i här angivna former har synts kommittén utgöra en ändamålsenligare och sannolikt enklare lösning än den av skolkommissionen på sin tid ifrågasatta, nämligen att frågor rörande statsbidrag till skolor, allmänna samlingslokaler, folkbad, lokaler för folkbildningsarbetet och föreningslivet skulle sammanföras till en och samma myndighet.

Till frågan om ytterligare samordning av frågor rörande bostadskomple-ment avser kommittén att återkomma: det kan antagligen vara önskvärt och lämpligt att härför inrätta en särskild avdelning eller byrå inom bostadsstyrelsen. Förutom i detta betänkande behandlade frågor skulle till denna avdelning eller byrå förläggas i första hand tvätterisektionen, som nu innefattas i bostadsstyrelsens tekniska byrå.

På sätt i föregående kapitel angivits förutsätter kommittén, att någon ändring icke sker i lagbestämmelserna för arvsfonden och dess användning, och att sålunda bidrag från denna fond, eventuellt även av andra medel till Kungl. Maj:ts förfogande, såsom fonden för fritidslivets främjande och lotterimedel, kan komma att utgå till sådana samlingsfastigheter som ungdomsgårdar, hemgårdar osv. I syfte att möjliggöra att sådana ärenden prövas i samband med frågor om samlingslokalslån, alltså att finansieringen av fastigheter varom här är fråga överväges i ett sammanhang, vill kommittén föreslå, att ärenden om bidrag från arvsfonden eller liknande medel till

Kungl. Maj:ts disposition, när det gäller samlingslokaler av något slag, alltid remitteras till bostadsstyrelsen för yttrande.

Statens befattning med frågor om samlingslokaler har hittills väsentligen inskränkt sig till frågor om finansieringen av byggnadsföretag för att tillgodose behovet av sådana lokaler. Vederbörande låntagare har därjämte naturligtvis fått förbinda sig att förvalta den belånade fastigheten efter vissa angivna grunder. Med den växande omfattningen av de kommunala åtgärderna på detta område, i enlighet med vad härom närmare anförts i kap. 6, torde det kunna förutsättas, att förvaltningen av lokalerna kommer att bli föremål för ökad kommunal uppmärksamhet och att från vederbörande kommunala myndighets sida det stöd lämnas och den kontroll som kan vara erforderlig utövas, exempelvis ifråga om de villkor, å vilka lokalerna ställes till förfogande åt föreningslivet och allmänheten.

Den upplysande, rådgivande och stödjande verksamhet som folkrörelsernas riksorganisationer på detta område utövar har erfarenhetsmässigt visat sig vara av stort värde och i hög grad förtjänt av det stöd från statens sida som i viss omfattning kommit den till del.

Sammanfattning

Kap. 1. Fritiden

Inledningsvis återger kommittén sitt uppdrag: vid utredningen av gemensamhetsanordningar avsedda att tjäna som komplement till bostäderna skall kommittén bl. a. ägna uppmärksamhet åt anläggningar som ger förutsättningar för föreningsliv och sällskaplig samvaro samt för olika åldrars fritidssysselsättningar. I uppdraget hänvisas till en av 1945 års riksdag avlåten skrivelse till Kungl. Maj:t om utredning av frågan om bl. a. fritidscentra, i viss anslutning till av ungdomsvårdskommittén framförda synpunkter. Bostadskollektiva kommitténs uppdrag är emellertid begränsat till frågan om lokaler för förenings- och fritidsverksamhet och innefattar icke de sociala, pedagogiska och allmänt kulturpolitiska problem som därmed sammanhänger.

Efter en erinran om tidigare utredningar i samma ämnen redogöres för fritidens väsentliga ökning under senare årtionden; olika undersökningar av fritidens användning inom skilda åldersgrupper återges. I kapitlet redogöres vidare för den för fritidens användning betydelsefulla förenings- och bildningsverksamheten, för ungdomens fritidsverksamhet och den väsentliga utvidgning av programmet för de samhällseliga åtgärderna i detta sammanhang som på senare tid skett. Kommittén erinrar vidare om olika slag av organiserad kulturell fritidsverksamhet, teater, musik och bildande konst, biografer och annan nöjesverksamhet.

I en sammanfattande översikt över behovet av fritidslokaler för olika slag av verksamhet understryker kommittén den primära betydelsen av dessa behov, när det gäller möten och sammanträden, föredrag och debatter i medborgerliga frågor samt den fria bildningsverksamheten. Föreningsväsendet lämnar de yttre formerna härför. Kommittén understryker vidare behovet av ungdomslokaler ej blott för föreningarnas, utan även för den icke organiserade ungdomens behov.

Behovet av fritidslokaler växlar mellan olika bygder med olika befolkningsstruktur, men överallt, fastslår kommittén, i stad som på land, är behovet av lokaler för den medborgerliga aktiviteten och folkbildningsverksamheten av hög angelägenhetsgrad. Det gäller överallt, i bygder av olika typer, att ge de medborgerliga och kulturella intressena det stöd de behöver för att kunna fånga människorna, för att skapa och vidmakthålla en god medborgaranda. Särskilt understrykes behovet av samlingslokaler i glesbygden, där en sådan anläggning kan vara en skapande faktor i bygdens

liv. För de fritidslokaler, som alltså kan anses tillhöra de nödvändiga bostadskomplementen, måste i sista hand stat och kommun svara.

Kap. 2. Tillgången å samlings- och fritidslokaler

Beståndet av samlingslokaler har från början uppburits av 1800-talets stora folkrörelser, den religiösa väckelserörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen vilka, ofta under motstånd från samhällets ledande skikt, skaffade sig egna lokaler, till skydd för mötesfriheten och föreningsrätten. I kapitlet redogöres för tillgången å missionshus, ordenshus och Folkets Hus, medborgarhus och bygdegårdar, föreningslivets vanligaste typer av samlingslokaler. Redogörelse lämnas vidare för hemgårdarna, de numera allt viktigare ungdomsgårdarna, för studiehem, fritidsrum i fastigheter samt industriföretagens personallokaler, mässar och lunchrestauranger. Av betydelse såsom fritidslokaler är vidare idrottsanläggningar och Folkets Parker. Skolor, kommunala sammanträdeslokaler och bibliotek tillgodoser i större eller mindre omfattning samma behov. Speciella kategorier av fritidslokaler utgör vidare biograferna. För fritidssysselsättningar inom statskyrkans ram är församlingshemmen av betydelse.

I fortsättningen lämnas en överblick över de stora *riksorganisationerna för lokalfrågorna*. Sveriges Storloge av IOGT var den första riksorganisation som vidtog åtgärder för att stödja tillkomsten av lokala ordenshus. Numera uppbärs detta arbete av riksföreningen Våra Gårdar, vilken jämväl omfattar andra nykterhetsorganisationer. Av stor betydelse är vidare Folkets Husföreningarnas Riksorganisation (FHR) och dess verksamhet för att stödja tillkomsten av nya Folkets Hus. För bygdegårdarnas del spelar Bygdegårdarnas Riksförbund, för vilket Lantbruksförbundets Byggnadsförening (LBF) fungerar som arkitektförening, samma roll.

I följande avsnitt ges en översiktlig framställning av *de allmänna samlingslokalernas ekonomi*. Samlings- och fritidslokaler bör ställas till förfogande på så billiga villkor, att avgifterna icke utgör något hinder för lokalernas användande. I det stora flertalet fall är avgifterna därför icke på långt när tillräckliga för att finansiera lokalerna. Samlingslokalsföretagen är för sin ekonomi beroende av de anslutna organisationernas bidrag, av eventuella anslag från stat, kommun eller enskilda industriföretag samt i väsentlig mån av uthyrning av andra lokaler i byggnaden och av annan rörelse i företagets regi, såsom biografer, kaféer, basarer, danstillställningar o. d.

På grundval av för kommittén tillgängligt räkenskapsmaterial från en del större och mindre företag redogöres för den vanliga strukturen av företagens ekonomi, särskilt med hänsyn till den betydelse de statliga samlingslokalslånen äger.

Denna redogörelse illustreras med bilder av olika typer av samlingslokalsfastigheter, större och mindre, jämte beskrivningar.

Kap. 3. Bristläget

I många orter, ja i flertalet fall, föreligger en mer eller mindre utpräglad bristsituation: tillgången på samlingslokaler motsvarar vanligen icke alls behoven. Bristläget illustreras genom redogörelser för undersökningar av förhållandena i olika bygder.

Bostadskollektiva kommittén har vidare själv företagit en rad enkäter om tillgången och behovet av samlingslokaler, bland politiska, religiösa och ideella organisationer, bland städer, köpingar, municipalsamhällen och landskommuner i representativt urval, bland hemkonsulenter och lant-hushållsskolor. Flertalet av dessa enkätsvar visar att ett betydande otillfredsställt lokalbehov föreligger, särskilt för ungdomsverksamheten och det fria bildningsarbetet. På många håll betonas främst behovet av mindre fritidslokaler i direkt anslutning till bostadsbebyggelsen. Hemkonsulenterna och lant-hushållsskolorna redogör särskilt för behovet av samlingslokaler på landsbygden och för de önskemål, som föreligger ifråga om bygdegårdarnas utformning och utrustning.

För egen del uttalar kommittén i en sammanfattande översikt att — i trots av de värdefulla insatser som särskilt efter kriget gjorts i några större orter, i form av arkitektoniskt betydande byggnadsverk, Folkets Hus och medborgarhus — lokalbehovet i regeln är illa eller icke alls fyllt. Det är en viktig samhällelig uppgift att de föreliggande behoven tillgodoses. Starkast gör sig dessa gällande i de efter kriget hastigt växande tätorterna, där också behoven av skolor och andra gemensamhetslokaler är stora, men även på landsbygden föreligger betydande otillfredsställda behov. Ofta torde dessa få ses i samband med av den nya kommunindelningen aktualiserade önskemål att i de nya storkommunerna skapa goda samhällscentra. Härvid kan en kombination med skolans behov framstå som praktisk och naturlig.

Kap. 4. Särskilda typer av samlings- och fritidslokaler

I detta kapitel kompletteras den tidigare mera schematiska översikten med en redogörelse för ungdomsgårdar, fritidslokaler i bostadsfastigheter samt för skolornas betydelse såsom samlings- och fritidslokaler.

Kommittén erinrar i första hand om ungdomsvårdskommitténs utredningar och deras betydelse för ungdomsverksamhetens aktivisering på 40-talet. Ungdomsvårdskommittén framförde ett förslag om fritidsgårdar, vilka skulle utgöra samlingspunkt icke blott för föreningslivet utan även för annan fritidsverksamhet inom olika åldrar. I begreppet fritidscentrum ville kommittén innefatta även vanliga samlingslokaler, bygdegårdar, medborgarhus, Folkets Hus eller skolor.

I anslutning härtill redogörs för de *ungdomsgårdar* som i stigande omfattning tillkommit, ofta på enskilt initiativ men i regeln därjämte under-

stödta av kommunen. Även om ungdomsgårdarna vanligen sköts av ungdomsföreningarna själva, avser de att tillgodose icke blott föreningslivets, utan även den öppna verksamhetens behov. Endast i något undantagsfall har ungdomsgårdar betraktats såsom allmänna samlingslokaler i samlingslokalskungörelsens mening och erhållit stöd i form av samlingslokalslån; däremot har de i stor omfattning fått bidrag från allmänna arvsfonden.

Av intresse för de sätt varpå ungdomsverksamhetens lokalbehov tillgodoses är ungdomslokaler och deras organisationsformer i Stockholm, Göteborg och Malmö.

I en sammanfattande översikt understryker kommittén betydelsen för ungdomsverksamheten av lokalfrågornas lösning. Utgångspunkten bör härvid vara föreningslivets självstyrelse. I stor omfattning tillgodoser ungdomsföreningarna själva sina lokalbehov, ofta med stöd av kommunala hyresbidrag; därjämte fylles dessa behov i samlingslokaler av vanlig typ. Men ungdomsverksamheten — särskilt gäller detta den öppna verksamheten — ställer särskilda krav på lokalerna; på många håll har man därför anordnat särskilda ungdomsgårdar eller liknande institutioner. I de fall ungdomsverksamheten hänvisas till vanliga samlingslokaler, ger erfarenheten vid handen, att planlösning och lokalutrymmen bör anpassas efter verksamhetens särskilda karaktär och behov.

Det följande avsnittet behandlar *fritidslokaler i bostadsfastigheter*, s. k. hobbylokaler. För dessa lokaler och erfarenheterna vid deras användning ges en redogörelse grundad på av HSB vid olika tidpunkter, delvis i samråd med kommittén företagna undersökningar.

I en sammanfattande värdering av de föreliggande erfarenheterna understryker kommittén behovet av mindre fritidslokaler, belägna icke alltför långt från bostaden, lämpliga för olika slag av fritidsverksamhet, för studiecirklar, kurser, sammanträden, hobbyverksamhet och sällskaplig samvaro. Behovet av sådana lokaler bör av vederbörande bostadsföretag uppmärksammas och i samråd med kommunen på lämpligt sätt tillgodoses. Planeringen av sådana mindre fritidslokaler bör ske med hänsyn till förhållandena inom större bostadsområden och icke för varje fastighet särskilt; på flera håll har detta skett genom enkla byggnader av paviljongtyp, gemensamma för ett eller flera kvarter, vilka efter växlande förhållanden kan användas som daghem, ungdomsgårdar eller allmänna samlingssalar eller eventuellt, i den mån befolkningsstrukturen ändras, flyttas till andra områden.

Då kommunen, såsom numera allmänt erkännes vara riktigt, i sista hand bär ansvaret för att behovet av samlings- och fritidslokaler på lämpligt sätt tillgodoses, så bör kommunen också delta i planläggningen av de lokaler varom här är fråga. Samordningen med andra lokaltillgångar i trakten samt eventualiteten av lokalernas användning för olika kommunala behov gör det nödvändigt att kommunen svarar för planläggningen i stort, även

om genomförandet av planen alltså torde komma att i väsentlig omfattning skötas av vederbörande bostadsföretag. En nödvändig förutsättning för att fritidslokalerna skall komma till avsett gagn är, att det finns ett bestämt program för deras användning och en aktiv ledning för genomförandet av detta program. Vederbörande bostadsföretag bör i alla sådana frågor kunna räkna med kommunens stöd i form av råd, anvisningar och direkta åtgärder. Självfallet är därjämte ett på lämpligt sätt organiserat samarbete med bostadsområdets befolkning av väsentlig betydelse för en framgångsrik fritidsverksamhet.

Även vid glesbebyggelse kan behov föreligga av mindre fritidslokaler. Såsom sådana torde kunna ifrågakomma bygdeskolor, mindre ordenshus och liknande samlingslokaler, som kan ha förlorat något av sin ursprungliga betydelse genom tillkomsten av nya anläggningar i en storkommuns centralort.

Ifråga om *skolornas användning som samlings- och fritidslokaler* återges i följande avsnitt skolkommissionens programuttalande om skolan som en samlingspunkt också för den vuxna befolkningen, för föräldrar, för föreningsliv och för fri studieverksamhet. Kombinationer mellan skolans och föreningslivets behov ter sig naturliga.

Nyare skolor torde också allmänt numera så byggas, att de i viss omfattning kan fylla detta program: att stå till tjänst för möten och sammanträden i samhälleliga frågor, för den fria folkbildningen och överhuvudtaget för fritidsverksamhet också för folk utanför skolan.

I kapitlet redogöres vidare för gällande regler ifråga om skollokalernas upplåtande, och för praxis i detta hänseende, vilken numera, i enlighet med en av Kungl. Maj:t år 1954 given uppmaning, torde vara rätt generös. Av betydelse är vidare skolornas egen fritidsverksamhet, i huvudsak avseende de ungdomar som nyss lämnat skolan.

I ett avslutande avsnitt diskuterar kommittén olika synpunkter på upplåtelser av skollokalerna, de psykologiska hämningar som här kan föreligga och de praktiska hänsyn som måste tas för att icke undervisningens intressen genom upplåtelser för andra ändamål skall trädas för nära. Denna redogörelse bildar övergången till nästa kapitel.

Kap. 5. Gemensamt användande av lokaler för olika behov

Ökningen av lokalbehoven såväl för skolans som för fritidslivets behov har givetvis aktualiserat frågan om gemensam användning främst av skolans lokaler för de olika behoven.

I viss mån har en kombination av lokalbehoven gamla anor; föreningslivet har fått hålla till i sockenstugor och skolor, liksom omvänt kommunala sammanträden ägt rum i ordenshus och liknande samlingslokaler. Även andra kombinationer har förekommit.

Betydelsen av en planmässig samordning har understrukits av skolkommissionen: skolan bör vara en samlingspunkt i samhället. Ungdomsvårdskommittén har framfört liknande tankegångar i sitt förslag om särskilda fritidsgårdar där ungdom och vuxna samlas.

I praxis har en viss differentiering av lokalerna visat sig nödvändig, särskilt med hänsyn till ungdomsverksamhetens behov. Planmässighet och samordning är dock en riktlinje också för den moderna bebyggelseplaneringen, bestämd icke så mycket av omstridda socialpsykologiska motiveringar som av önskemål att på ett praktiskt och ekonomiskt sätt tillmötesgå föreliggande konkreta behov. Härvid är skolan och möjligheten att använda dess lokalutrymmen som fritidslokaler en huvudfråga.

Att den moderna skolbyggnaden bör utformas med hänsyn till skolans centrala betydelse, i kontakt med områdets fritidsliv, kan, enligt vad kommittén exemplifierar, anses utgöra ett principprogram vid byggandet av nya skolor. Av betydelse är härvid skolans förläggning och utformning med hänsyn till eventualiteten av dess dubbla användning, de lämpligaste planlösningarna exempelvis i fråga om aulans eller den gemensamma hallens användning för möten, underhållning, teater och utställningar, skolbibliotekets utvidgning till folkbibliotek, övningssalar, upplåtna för fritidsverksamhet, gymnastiksalarna och skolbadet, upplåtna också för allmänhetens behov. Ett särskilt problem erbjuder bespisningslokalerna.

I det senare avsnittet av kapitlet ger kommittén en värderande översikt av problemen.

I viss mån möter den ur olika synpunkter önskvärda dubbelanvändningen av lokaler historiskt betingade, psykologiska hinder. De allmänna samlingslokalerna har skapats av föreningslivet och de är alltjämt i största utsträckning föreningsägda. Med hänsyn till de uppoffringar, som ofta ligger bakom föreningshusen, vilka väsentligen stödde sig på befolkningslager som icke hade mycket att säga till om i stat och kommun, är det naturligt, att samlingslokalerna tidigare gärna betraktades som anläggningar förbehållna rörelsens egna intressen. En i viss mån isolationistisk inställning kännetecknade de lokalskapande föreningarna: Folkets Hus betraktades såsom den lokala »arbetarrörelsens högborg», ett ordenshus som nykterhetsrörelsens »ordensborg». Att någon planmässig samordning under sådana förhållanden icke ägnades någon vidare uppmärksamhet är naturligt.

Denna inställning tillhör emellertid det förflutna, något som i viss mån sammanhänger med att de befolkningsgrupper som bär upp de lokalskapande organisationerna numera på ett helt annat sätt tar del i de samhälleliga angelägenheterna än tidigare, då de folkliga möteslokalerna var samlingsplatser för oppositionen mot de bestämmande i samhället. Föreningshuset kan numera räkna med aktiv medverkan och betydande finansiellt stöd från det allmännas sida. Samlingslokalerna öppnas på lika villkor för alla meningsriktningar. De planeras och bygges som verkliga medbor-

garhus och så att de kan fylla skilda ideella och fackliga intressen. Allmänt vill numera de stora folkrörelserna göra sina lokaler till verkliga medborgarhus för ortens kulturliv. Kommunen har ett särskilt intresse att söka befordra en förnuftig samordning, och kommittén understryker angelägenheten av att vid prövningen av projekt såväl till nya skolor som till om- och nybyggnader av samlingslokaler möjligheterna till en gemensam lokalanvändning noga utreds och beaktas.

Härvid uppkommer särskilda spörsmål, vilka enligt kommitténs mening bör närmare utredas och bedömas i samråd mellan representanter för de intressen det här gäller, skolan, föreningslivet och kommunerna. Dessa spörsmål avser avvägningen av de olika verksamheter, utom undervisningen, som kan komma ifråga för de lokaler det gäller, samt härav betingade lämpliga byggnadstekniska och arkitektoniska lösningar. De allmänna normer, som kan framgå av en sådan principutredning, måste vara till god ledning vid planering av konkreta byggnadsprojekt.

Kommittén föreslår alltså, att de principiella och praktiska samordningsfrågorna måtte bli föremål för samråd mellan representanter för de berörda intressena, skolöverstyrelsen, föreningslivet samt de stora kommunförbunden.

Härutöver föreslår kommittén, att vid prövningen av konkreta byggnadsförslag skolöverstyrelsen, resp. samlingslokalsnämnden städse bereds tillfälle att avge yttrande med hänsyn till möjligheterna av en samordning.

Kapitlet avslutas av en illustrerad redogörelse för olika kombinationer av skolans och fritidslivets behov vid nyare skolbyggen, ävensom av exempel å planlösningar av bygdegårdar och Folkets Hus vilka tillika tillgodoser vissa av skolans lokalbehov.

Kap. 6. Lokala planerings- och organisationsfrågor

En rad utvecklingstendenser inom de områden varom här är fråga har samverkat till att det allmänna och främst kommunerna på ett helt annat sätt än tidigare engagerar sig i dessa frågor.

I främsta rummet är härvid att märka breddningen av området för fritidsverksamheten, icke längre begränsad till allmänna medborgerliga angelägenheter och fritt bildningsarbete. Främst gäller det vidgade programmet ungdomsverksamheten.

Vårt lands bestånd av samlings- och fritidslokaler håller vidare på att genomgå en utvidgning och förnyelse, varvid statens och kommunens stöd är en ofta avgörande faktor.

I samband med nya idéer inom bebyggelseplaneringen och bostadspolitik betraktas samlings- och fritidslokaler alltmer som nödvändiga bostadskomplement, gärna sammanförda med andra gemensamhetsanordningar till medborgarhus i samhällets centrum. Den nödvändiga samordningen mellan alla olika lokalbehov har också vidgat kommunens uppgifter och det kommunala ansvaret på dessa områden.

I följande avsnitt redogöres för den vidgning av *den kommunala kompetensen*, som bl. a. tagit sig uttryck i att samlings- och fritidslokalerna i allt större omfattning blivit föremål för kommunala åtgärder. Till ledning för bedömningen av den kommunala kompetensen redogörs för tidigare administrativ praxis och olika uttalanden från Kungl. Maj:ts och riksdagens sida, fram till 1948 års betydelsefulla ändringar av kommunallagarnas bestämmelser om den kommunala kompetensen. Kommittén fastställer, att kommunala beslut om stöd åt behövliga allmänna samlingslokaler måste anses tillhöra kommunens kompetensområde, under förutsättning att behovet kan fyllas genom de lokaler det kommunala beslutet avser samt att garanti föreligger för att lokalerna kommer att tillhandahållas enligt objektiva grunder. Däremot kan det icke anses utgöra ett villkor för beslutets laglighet att lokalen ifråga principiellt kan erhålla lån eller bidrag av statsmedel. Den kommunala kompetensen kan vidare också omfatta stöd åt lokaler för ändamål, som kommunen är behörig att främja, även om dessa lokaler icke tillhör det administrativa begreppet »allmänna samlingslokaler». Ifråga om behovsprövningen yttrar kommittén, att det synes ligga i den kommunala självstyrelsens natur att — om för övrigt principiella förutsättningar för den kommunala kompetensen föreligger — kommunen själv är närmast till att bedöma giltigheten av de behov som kommunen vill tillgodose.

Kommittén diskuterar vidare frågan om giltigheten av beslut till understöd av s. k. parkhallar eller kongresshallar i Folkets Park.

Avsnittet om den kommunala kompetensen avslutas med redogörelse för *rätten att exproprieras mark för samlingslokalsändamål*.

I följande avsnitt redogöres för *kommunal praxis* ifråga om planering och understöd av allmänna samlingslokaler. I vidsträckt omfattning har kommunalt understöd lämnats åt samlingslokalsbyggen. Enbart åt Folkets Husbyggen har enligt uppgifter från Svenska stadsförbundet ett 50-tal av förbundets medlemmar lämnats understöd i olika former. Kommunens uppgifter innefattar i första hand inventering av beståndet av samlingslokaler och därtill ansluten planering. I några större kommuner har dylika inventeringar resulterat i en systematisk generalplan för frågans lösning; så är exempelvis fallet i Stockholm och Göteborg.

Efter dessa redogörelser anger kommittén sammanfattningsvis vissa *riktlinjer för det kommunala handlandet* i samlingslokalsfrågorna.

I första hand omfattar detta program inventering av tillgången och behovet av allmänna samlingslokaler, med särskild hänsyn till möjligheterna av en samordning av olika behov. Behovet av samlingslokaler måste beaktas redan vid bebyggelseplaneringen. Olika typer av samlingslokaler torde härvid böra uppmärksammas, i första hand de större samlingslokalerna, vilka ofta torde bilda centralpunkter i bebyggelseplaneringen. Vidare behövs också mindre fritidslokaler för folkbildningsarbetet, för hobbies av olika

slag och sällskaplig samvaro; främst gäller det här ungdomsverksamheten. Skolorna kommer här i betraktande, men även hobbylokaler i bostadsfastigheterna.

Den kommunala planeringen av olika slag av fritidslokaler bör beaktas vid uppgörande av stadsplan. Genom komplettering av byggnadsstadgan bör klargöras, att i stadsplan utrymme bör reserveras för samlingslokalsbyggnader, även om dessa kan komma att ägas av annan än kommunen. När stadsplan lägges över område i en ägares hand, bör i den mark, som ägaren utan ersättning skall avstå till kommunen, även inräknas mark för samlingslokaler, oavsett att dessa icke alltid kommer att ägas av kommunen. Eventuellt kan i stadsplanebestämmelserna för visst område intas föreskrift av innehåll att i bostadsbyggnader skall i viss omfattning inredas fritidslokaler.

Behovet av bostadskomplement av här ifrågavarande art bör uppmärksammas också vid bebyggelsens genomförande. Såsom förmedlingsorgan för statliga bostadskrediter har kommunen tillfälle att pröva bostadsprojektet och kan därvid förhandla med företagarna om sättet att anordna gemensamhetslokaler, där sådana anses önskvärda med hänsyn till bebyggelsens art och sammansättningen av bostadsområdets befolkning. En kommunal medverkan i form av hyresgaranti eller annat åtagande kan härvid vara motiverad.

Ifråga om skolans betydelse för samlingslokalsbehov, framhålles ofullständigheten i nu gällande statsbidragsbestämmelser: i underlaget för statsbidrag får endast medräknas kostnader för sådana anordningar som är strängt nödvändiga för själva undervisningens behov. I följande kapitel föreslår kommittén viss ändring av statsbidragsförfattningen för skolbyggnaderna i detta hänseende.

Kommittén diskuterar vidare frågan om *den kommunala organisationen* på förevarande område: vilken kommunal myndighet som främst bör bära ansvaret för fritidslivets lokalfrågor. Dessa frågor har på senare år aktualiserats med hänsyn till ungdomsvårdens intressen. Kommittén redogör för olika organisatoriska anordningar: man har inrättat ungdomsstyrelser eller fritidsstyrelser, eller anförtrott hithörande spörsmål åt barnavårdsnämnderna eller åt av barnavårdsnämnderna särskilt tillsatta delegationer. En viss tendens till en organisatorisk specialisering föreligger onekligen, men meningarna om hur frågan bör lösas är på kommunalt håll delade. Å ena sidan är man mångenstädes tveksam inför den splittring av kommunalförvaltningen som en alltför långt driven specialisering kan medföra, å andra sidan anser man sig böra ta fasta på de fördelar som arbetsfördelningen medför genom att *en* myndighet odelat kan ägna tid och uppmärksamhet åt dessa frågor. Det är uppenbart, att någon enhetlig, normerande lösning här icke är möjlig eller ens önskvärd.

Kommittén understryker vikten av att i allt fall nära samarbete med

föreningslivet uppehålls och att samlingslokalsfrågorna så långt ske kan hållas samman under *en* kommunal myndighet, så att icke någon onödig dubbling av fritidslokalerna och deras förvaltning kommer till stånd. Samlingslokalsfrågorna berör icke bara ungdomen utan också devuxna. Eventuellt kan i framtiden en sådan utveckling icke anses utesluten, att ansvaret för fritidslokalerna, liksom för annan kollektiv familjeservice, sammanföres under en särskild familjenämnd. Där ej annat beslutas är det emellertid uppenbart, att ansvaret åvilar kommunalstyrelsen, dvs. kommunalnämnden resp. drätselkammaren, givetvis med förbehåll för barnavårdsnämndens befattning enligt barnavårdslagen med frågor rörande »ungdoms välfärd».

Särskilda författningsföreskrifter angående den kommunala organisationen är enligt kommitténs mening icke erforderlig; några skäl att begränsa den kommunala organisationsfriheten föreligger icke.

Kap. 7. Statligt stöd åt allmänna samlings- och fritidslokaler

Detta kapitel inledes med en redogörelse för riksdagsbehandlingen av denna fråga, inledd genom en motion i andra kammaren redan 1912. Först 1920 fattades ett positivt riksdagsbeslut i frågan, men det dröjde ända till 1937 innan — med anledning av en ny riksdagsskrivelse — utredning om stöd åt samlingslokaler igångsattes. På grundval av dess resultat godkändes vid 1942 års riksdag grunder för statliga lån och bidrag till samlingslokaler för föreningslivet. Samtidigt beslutades viss utvidgning av expropriationsrätten till mark för samlingslokaler.

I fortsättningen redogöres närmare för låne- och bidragsreglerna samt för deras tillämpning i praxis, omfattningen av beviljade lån och bidrag m. m., vidare för övriga former för bidrag av statsmedel till samlingslokaler och liknande ändamål, allmänna arvsfonden, tipsmedel, lotterimedel m. m.

Statsunderstödet är numera otillräckligt: den starka stegringen av efterfrågan å samlingslokaler efter kriget, främst på grund av folkbildningsrörelsens och ungdomsverksamhetens behov, folkströmningen till tätorterna och behovet av samlingslokaler i de nya bostadsområdena, de äldre föreningshusens behov av renovering, och andra faktorer har medverkat till den kraftiga aktiviseringen av behoven. Byggnadskostnadsstegringen har ofta kullkastat tidigare kalkyler och gjort ökade insatser av allmänna medel nödvändiga.

I framställning november 1951 har länsstyrelserna i Norrbottens och Västerbottens län hemställt om utredning i syfte att åstadkomma gynnsammare villkor för statsunderstödet till samlingslokaler. Denna framställning har i allmänhet tillstyrkts av övriga hörda länsstyrelser samt av samlingslokalsnämnden, vilken även lämnat de stora riksorganisationerna på området tillfälle att yttra sig.

Av 1954 års riksdag beslutades jämväl en framställning till Kungl. Maj:t om översyn av gällande bidragsbestämmelser.

I det *förslag till nya grunder för det statliga understödet*, som kommittén därefter framlägger, upptas först frågan om *begreppet allmänna samlingslokaler*, enligt 1942 års kungörelse nära knutet till föreningslivet. I viss anslutning till praxis föreslås en utvidgning av detta begrepp till att omfatta alla för allmänheten avsedda lokaler, vilka prövas »behövliga för det offentliga livet och de kulturella strävandena i orten, särskilt med hänsyn till föreningslivets behov». Kommittén understryker, att inom detta begrepp även bör rymmas lokaler för ungdomsvården, ungdomsgårdar, även om dessa icke direkt anknyter till föreningslivet.

Vid prövningen av grunderna för stöd av statsmedel till allmänna samlingslokaler föreslår kommittén, att dessa grunder närmare anslutes till den offentliga bostadskrediten, något som redan skett ifråga om mindre fritidslokaler i bostadsfastigheter. När det gäller allmänna samlingslokaler i egentlig mening, såsom föreningshus, medborgarhus, centrumanläggningar o. d. är emellertid bostadskreditens grunder icke utan vidare lämpliga.

Kommittén föreslår sålunda, att *samlingslokalslån*, vilka liksom hittills skall utgå med 50 % av kostnaden, bör till hälften vara räntefritt och stående, på i huvudsak nuvarande villkor. I särskilda fall bör den räntefria delen liksom nu kunna höjas till $\frac{4}{5}$ av hela lånet eller 40 % av fastighetskostnaderna.

I låneunderlaget bör emellertid kunna inräknas icke blott byggnadskostnaden utan även kostnaderna för *tomten*, detta i motsats till vad nu gäller för samlingslokalslån.

Kommittén föreslår vidare, att samlingslokalslån skall kunna lämnas även *till kommun*, som enligt nu gällande grunder väl kan erhålla ett bidrag med högst 25 eller i särskilda fall 40 % av byggnadskostnaderna, men icke något samlingslokalslån.

Ifråga om *belåningsgränsen* föreslås en *enhetlig belåningsgräns* för olika typer av företagare, detta i motsats till vad som gäller om bostadskrediter. Denna gräns föreslås höjd till 95 % från nu gällande 90 % för samlingslokalslån. Belåningsgränsen motsvarar vad som ifråga om bostadskrediter gäller för kooperativa företagare, vilka liksom hittills torde vara det vida övervägande flertalet då det gäller samlingslokaler. Men även om kommun eller kommunalt bolag är företagare, vilket i stigande omfattning kan bli fallet, synes det rimligt att här fordra ett avskrivningsbidrag, att täckas med skattemedel, liksom vederbörande organisation, när det gäller föreningshus, gör en minst lika stor — ofta mycket större — insats å vilken någon förräntning icke väntas.

Enligt här angivna grunder skulle vederbörande företagare alltså göra en insats av minst 5 % av den totala fastighetskostnaden. Därefter kommer samlingslokalslånet med 50 % emot in-teckningssäkerhet upp till högst

95 %. Återstoden, eller högst 45 % av kostnaderna, förutsättes kunna täckas genom ett bottenlån i öppna marknaden. I syfte att bereda erforderliga lättnader i kapitalkostnaderna föreslås samma *räntegaranti för bottenlånet*, som hittills gällt för de vanliga bostadskrediterna, eller 3 %.

Amorteringstiden föreslås bestämd till högst 40 år för nybyggnad av sten, 30 år för annan byggnad och 25 år för ombyggnad, detta i huvudsaklig överensstämmelse med vad som gäller för statliga bostadskrediter.

Räntan å samlingslokalslånet bör bestämmas i anslutning till bostadslånen, hittills 3 %.

Kommittén diskuterar ingående om *kommunal borgen* bör fordras såsom villkor för det statliga engagemanget. Kommittén understryker betydelsen av kommunens medverkan till samlingslokalsfrågornas lösning. Det synes kunna förutsättas att ej blott staden, utan även kommunen i erforderlig omfattning lämnar bidrag, i form av tomtupplåtelser, direkta understöd, lån, borgen eller hyresbidrag, till de i samlingslokalerna verksamma föreningarna. Men kommittén avvisar tanken på en kommunal borgen såsom obligatoriskt villkor för det statliga samlingslokalslånet. Skälet härför har för kommittén varit hänsynen till föreningslivets frihet. Om kommunal borgen skulle utgöra ett regelmässigt villkor för statslånet, kunde föreningslivet, som alltjämt torde komma att dominera detta område, ställas under ett icke önskvärt kommunalt förmyndarskap.

Kommittén föreslår emellertid, att som villkor för det statliga stödet skall obligatoriskt gälla, att kommunen är företräd i *vederbörande företags styrelse* och i denna form åtar sig en viss tillsyn över företaget. Den kommunala prövningen av projekt till samlingslokaler bör städse uppmärksamma möjligheten att tillgodose behovet genom kombination med andra lokaler, främst skolans.

I ett särskilt avsnitt upptar kommittén frågan om finansieringen av *renovering av äldre samlingsfastigheter*, en fråga som torde vara av stor praktisk betydelse för många föreningshus.

Kommittén har övervägt tanken att till den låneprövande myndighetens förfogande ställa ett särskilt anslag, att användas såsom extra avskrivningsbidrag i sådana fall, men har stannat vid att icke nu framlägga något förslag härom. De behov varom här är fråga är av den utpräglad lokala natur, att det närmast synes bära ankomma å vederbörande kommun att pröva och i lämpliga former söka tillgodose dem. I viss mån avgörande har även varit att kommittén tillika framlägger förslag om väsentligt höjt bidrag till inventarier och utrustning i allmänna samlingslokaler.

I ett särskilt avsnitt framlägges såsom ett räkneexempel jämförande *kalkyler* över samlingslokalslån enligt hittills gällande och här föreslagna grunder.

I viss, måhända ökad omfattning kommer behovet av samlingslokaler att tillgodoses i *kombination med andra lokaler*, dels med bostadsfastigheter,

dels också i skolbyggnader. Även sådana samlingslokaler bör kunna bli föremål för belåning med samlingslokalslån, eventuellt i kombination med vanliga bostadskrediter.

Vad angår skolan, så bör enligt kommitténs mening av det numera allmänt accepterade programmet för den nya skolan — nämligen att den också skall kunna bli en samlingsplats för den vuxna befolkningen och i viss mån kunna tillgodose bygdens behov jämväl av samlingslokaler — följa, att skolan, i den utformning den med hänsyn till detta program får, också i full omfattning bör bli föremål för statsbidrag. De nuvarande grunderna för statsbidrag för skolbyggnader bör revideras i anslutning till denna tanke. Att skolans användning även för utomstående ändamål har sina gränser i undervisningens och skolbarnens intressen är självklart och understrykes särskilt.

Kommittén har vidare haft att yttra sig över en framställning från 1951 års prästmöte i Stockholms stift om översyn av gällande bestämmelser i syfte att lån och bidrag kan utgå även till *religiösa samlingslokaler*. Kommittén erinrar därom att de vanliga samlingslokalerna i avsevärd omfattning även används för religiösa sammankomster och andaktsstunder. Vederbörande kyrkoförsamlingar har på sina håll regelmässiga gudstjänster i vanliga samlingslokaler, som även här och där inretts med hänsyn till gudstjänstens behov. Likaså förekommer, att i anslutning till församlingshem och kyrkolokal, tillhörande statskyrka eller frikyrka, inreds särskilda samlingslokaler, upplåtna enligt statsbidragskungörelsens regler och följaktligen även berättigade till understöd eller lån enligt dessa regler.

Då allmänna samlingslokaler emellertid på lika villkor skall stå olika riktningar till förfogande och då de i den remitterade framställningen åsyftade religiösa samlingslokalerna naturligen är underkastade bestämda restriktioner ifråga om användningen för profana ändamål, så kan kommittén icke finna statsbidrag till sådana lokaler principiellt berättigade.

I ett följande avsnitt redogör kommittén för *saneringsdelegationens förslag* ifråga om finansieringen av uthyrningslokaler i anslutning till bostadsbyggande. De av bostadskollektiva kommittén föreslagna nya grunderna för samlingslokalslån ansluter sig väl till delegationens förslag, med beaktande därav, att fritids- och samlingslokaler i motsats till butiker, kontor och liknande uthyrningslokaler icke har något kommersiellt hyresvärde. Sådana lokaler bör därför undantagas från den fulla förräntningsskyldighet, som föreslås gälla för vanliga uthyrningslokaler.

I ett följande avsnitt behandlar kommittén frågan om *bidrag till inventarier* för fritids- och samlingslokaler och redogör i detta sammanhang först för de nyligen av statsmakterna i samband med nykterhetsreformen föreslagna nya bidragsgrunderna för dessa ändamål. Emellertid anser kommittén, att frågan om statens medverkan till utrustning av lokalerna bör lösas i ett vidare sammanhang, så att man får en enhetlig form för bidrag

till inventarier i allmänhet. Efter överbäggande av kostnaderna för vanliga inventarier föreslår kommittén, att ett bidrag till ändamålet skall kunna utgå till sådana ändamål efter fri prövning med ett belopp motsvarande högst 5 % av den godkända byggnadskostnaden eller högst 10 000 kr. Vid bifall till detta förslag torde hittills utgående speciella bidrag lämpligen kunna upphöra.

Kommittén förutsätter, att de förslag till ändrade finansieringsgrunder, som i detta kapitel framlagts, kommer att bli föremål för närmare överbäggande genom den utredningsman för dessa frågor som Kungl. Maj:t numera tillsatt och har följaktligen icke ansett sig böra framlägga utarbetat förslag till de författningsändringar som förslaget kan föranleda.

Kap. 8. Centrala organisationsfrågor

I detta kapitel redogörs i första hand för de överbägganden som i samband med 1942 års riksdagsbeslut ledde till tillsättningen av *samlingslokalsnämnden* och den i 1942 års kungörelse bestämda ordningen för hithörande frågor prövning. Kommittén redogör för samlingslokalsnämndens organisation.

Att samlingslokalsfrågorna nära sammanhänger med bostadsbyggandet och att detta samband vid bebyggelseplaneringen och upprättande av planer för bostadsproduktionen mer och mer torde komma att framträda, synes uppenbart. Kommittén föreslår följaktligen, att den centrala handläggningen av frågor om samlings- och fritidslokaler förläggs till statens bostadspolitiska organ, *bostadsstyrelsen*. Emellertid bör sådana ärenden alltjämt prövas under medverkan av förtroendemän för de folkrörelser det i främsta rummet gäller. Kommittén förutsätter följaktligen, att *samlingslokalsnämnden* knytes till bostadsstyrelsen. Nämnden torde härvid böra utvidgas med förslagsvis två representanter för vardera ungdomsvården och den kommunala bostadsplaneringen.

Såväl för den administrativa handläggningen av dessa ärenden som för den byggnadstekniska granskningen torde bostadsstyrelsen böra förstärkas med en särskild sektion.

Betydelsen av en kombination av lokaler för olika ändamål särskilt genom möjligheten att tillgodose samlingslokalsbehovet i samband med *skolbyggnader*, bör uppmärksammas vid prövningen såväl av frågor om samlingslokalslån som i frågor om nya skolbyggnader. Det förutsättes att detta samband uppmärksammas genom att skolöverstyrelsen resp. bostadsstyrelsen och samlingslokalsnämnden beredes tillfälle att i förekommande fall avge yttranden över föreliggande projekt.

Till frågan om den ytterligare samordningen av frågor om bostadskomplement och den förstärkning av bostadsstyrelsen som härför kan erfordras, avser kommittén att senare återkomma.

Av kommittén framlagda riktlinjer och förslag rörande samlingslokalsfrågornas handläggning

Behovet av samlings- och fritidslokaler är av hög angelägenhetsgrad; i viss omfattning tillhör sådana lokaler de bostadskomplement för vilka i sista hand stat och kommun har att svara. Kap. 1, sid. 21 ff.

Med hänsyn till verksamhetens olika art är behoven differentierade på olika, större och mindre lokaltyper; av särskild betydelse är härvid möjligheten till gemensam användning särskilt av skolornas lokaler för olika behov. Kap. 4, sid. 68 ff., 76 ff., kap. 5, sid. 103 ff.

Förslag till samråd mellan representanter för skolöverstyrelsen, förningslivet och kommunförbunden ifråga om gemensam användning av skolor och samlingslokaler. Kap. 5, sid. 107.

Närmast ankommer det å kommunen att inventera tillgången och behoven av lokaler samt planlägga sättet för deras tillgodoseende.

Förslag till riktlinjer för den kommunala behandlingen av samlingslokalsfrågorna. Kap. 6, sid. 116 ff.

Förslag till visst tillägg till 70 § byggnadsstadgan. Kap. 6, sid. 118.

Förslag till vissa tillägg till 26 §, 15 st. samt 28 § byggnadsstadgan. Kap. 6, sid. 118.

Förslag till ny definition av det administrativa begreppet allmänna samlingslokaler. Kap. 7, sid. 144.

Förslag till ändrade grunder för det statliga stödet åt allmänna samlings- och fritidslokaler. Kap. 7, sid. 146 ff.

Förslag till bidrag till inventarier till samlings- och fritidslokaler. Kap. 7, sid. 160 ff.

Förslag till ändrad ordning för prövningen av frågor om samlingslokalslån. Kap. 8, sid. 171 ff.

Särskild mening av herr A. Johnson

Kommitténs förslag att vid överflyttande av ärende rörande lån och bidrag till allmänna samlingslokaler m. m. från Kungl. Maj:t till bostadsstyrelsen nämnden för samlingslokaler fortfarande skall bestå, men knyts till bostadsstyrelsen med uppgift att avgiva yttrande över alla låne- och bidragsansökningar till fritidslokaler har jag icke kunnat biträda och följaktligen icke heller motiveringen för förslaget.

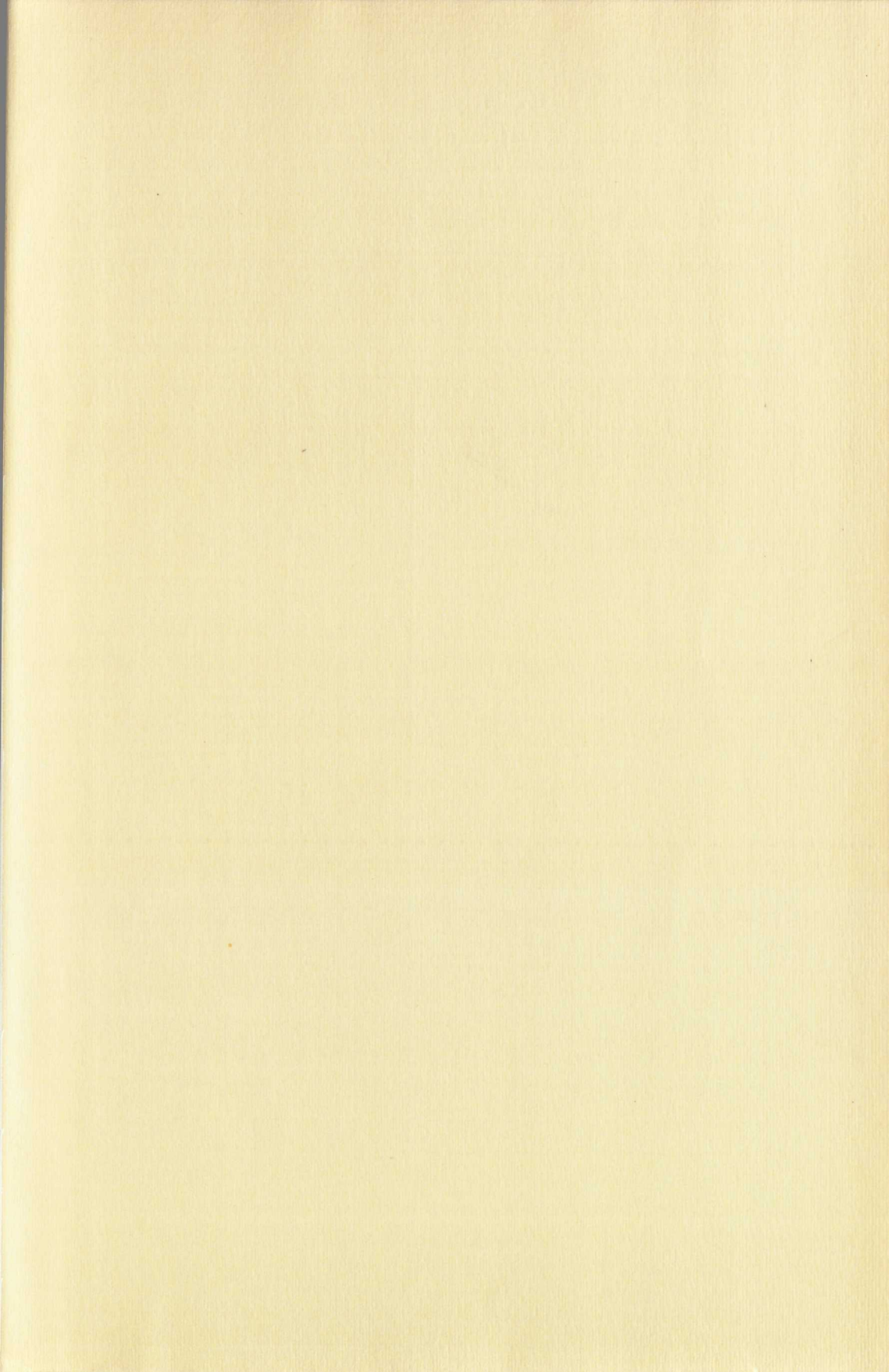
Jag har icke kunnat frigöra mig från uppfattningen att bostaden utgör den primära lokalen i vårt samhälle och att fritidslokalen utgör ett komplement till denna. Boendefrågan är den primära och fritidslokalfrågan sekundär i förhållande här till. Härefter ligger icke någon nedvärdering av den senare frågan. Jag delar nämligen helt och fullt kommitténs uttalade mening om betydelsen av tillgodoseendet av fritidslokalbehovet. Men jag anser, med all respekt för det stora, frivilliga arbete och de ekonomiska uppföringar, som enskilda och intresseorganisationer, icke minst ideella, under gångna tider gjort, att tiden nu är inne för det allmänna att på ett helt annat sätt träda in för lösandet av fritidslokalfrågan i samhället. Det har ju för övrigt utvecklats sig dithän, att den ekonomiska sidan av frågan i allt större utsträckning måste lösas genom bidrag av allmänna medel. Kommittén har i sitt betänkande framlagt sina synpunkter på hur detta organisatoriskt bör ske. Kommunens ansvar härvidlag har starkt framhållits. Utvecklingen och kommitténs synpunkter på frågan synes mig tala för att ägandet och förvaltningen av fritids-samlingslokaler helt bör bli en samhällets angelägenhet, med kommunen som det lokala organet för handhavandet av denna angelägenhet. Det ekonomiska ansvaret kommer ju ändå i alla fall att till övervägande del åvila det allmänna och synnerligen starka skäl talar därför för att steget bör tagas fullt ut genom att göra kommunen till huvudman för tillhandahållandet av fritids- och samlingslokaler. De regler, som gäller för erhållande av lån och bidrag till dylika lokaler, nämligen att dessa på lika villkor skall stå olika riktningar till förfogande, synes därigenom bli garanterade att efterlevas.

Då det på goda grunder kan antagas att en vaken opinion och en ändrad inställning till frågan om behovet av fritidslokaler numera är tillfinnandes i våra samhällen och hos våra kommunalmän, är det skäl för antagandet att frågor rörande fritidslokaler redan på det lokala stadiet blir föremål för grundlig utredning och därpå grundat ställningstagande. Med hänsyn härefter bör det centrala avgörandet, som kommittén föreslår överflyttat till bostadsstyrelsen, ske på samma sätt som vid avgörandet av bostadsfrågor. Bostadsstyrelsen har på sin tid avstyrkt inrättandet av särskilt organ som representant för intressegemenskaper vid avgörandet av bostadsfrågor i bostadsstyrelsen och statsmakterna har beslutat i enlighet

därmed. Det kan väl då näppeligen nu föreligga behov av ett särskilt organ vid sidan av bostadsstyrelsen med uppgift att yttra sig i frågor rörande fritidslokaler, vilka frågor ju dock röra komplement till bostaden. Alldeles särskilt finner jag det betänkligt att samlingslokalsnämnden skulle utrustas med veto gentemot den myndighet, bostadsstyrelsen, som kommittén föreslår skola övertaga ansvaret för ärenden rörande lån och bidrag till samlingslokaler m. m.

Vid kommitténs behandling av frågan om den centrala organisationen för låne- och bidragsärenden rörande allmänna samlingslokaler m. m. har jag varit ense med kommittén om att föreslå överflyttandet av dessa ärenden till bostadsstyrelsen. Jag delar helt den motivering kommittén anfört för förslaget. Däremot har jag gentemot kommittén ansett att vid en dylik överflyttning skäl för bibehållande av samlingslokalsnämnden icke längre föreligger. De uppgifter det här gäller ligger enligt min åsikt inom bostadsstyrelsens verksamhetsområde och främjas bäst genom enhetlig behandling i bostadsstyrelsen utan inflytande från sidoordnade organ.

A. Johnson

Statens offentliga utredningar 1955

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Vidlyftiga rättsegångar. [10]
Sekretessen vid förundersökning i brottmål. [17]
Ny bagerilag. Arbetstidsutredningens betänkande.
6. [24]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Administrativt rättsskydd. [19]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Bostadskollektiva kommittén. 3. Tvätt. [8] 4. Sam-
lingslokaler. [28]
Penningvärdeundersökningen. 1. Utlandstransak-
tionerna och den svenska ekonomin. [13]
Pris och prestation i handeln. [16]
Finanspolitikens ekonomiska teori. [25]
Förslag till ny förordning om erkända arbetslös-
hetskassor m. m. [27]

Hälsa- och sjukvård.

Statens sjukhusutredning av år 1943. 8. Rationali-
sering av sjukhusdriften. [12]
Undersökningar rörande små avloppsreningsan-
läggningar. [18]

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Lag om jordbrukskasserörelsen m. m. [1]
Prissättningen på jordbruksprodukter. Bilaga 1. [5]
Det mindre jordbrukets möjligheter att uppnå bätt-
re lönsamhet. [7]
Flygfotogrammetrisk verksamhet. [26]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Vattenvärden. [6]
Frågan om statsinlösen av stamaktierna i LKAB. [9]

Industri.

Handel och sjöfart.

Stöd åt den mindre och medelstora skeppsfarten. [2]

Kommunikationsväsen.

Elkraftutredningens redogörelse nr 2:20—21. De-
taljdistributörerna samt deras råkraftkostnader
och priser vid distribution av elektrisk kraft.
Kopparbergs och Gävleborgs län. [15] 22—24.
Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens
län. [22]
Busslinjeutredningen. 2. Betänkande rörande över-
syn av vissa bestämmelser i 1940 års förordning
angående yrkesmässig automobiltrafik m. m.
jämte förslag till lag angående företag, som driva
yrkesmässig trafik med omnibus. [23]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.

Andlig odling i övrigt.

Psykologisk utbildning och forskning. [11]
Handelsutbildningskommitténs betänkande och
förslag. 2. Yrkesskolornas handelsundervisning
m. m. [14]
Det döva barnets språk- och talutveckling. [20]
Tekniska skolutbildningen. [21]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordiska parlamentariska kommittén. 9 och 10.
Nordiska post- och teletaxor. [3 o. 4]